

مامۆستا جەعفەر

٣٠٥,٥١٣
ف ٢٢٤ فازیل کەریم ئەحمد
شارى سلیمانى: ململانىي گروپه كۆمەلایەتىيەكان - ١٨٢٠ -
١٩٢٠ / داتانى فازیل کەریم ئەحمد "مامۆستا جەعفەر". — سلیمانى:
بنكىي زىن، ٢٠٠٦.
ئىندىيكسى ناو: ل (٢٧٦-٢٩١).
٣١٠: (١٦,٥ × ٢٣ سم)، وىنە، بىلگەنامە.
١ - سلیمانى- ململانىي كۆمەلایەتى ئ- ناونىشان
كتىخانەي گشتى سلیمانى زانىارى سەرتايى پۇزىلەن و پېرىستى ئامادە كردووھ

سەرپەرشتى لەچاپداوهەكانى بنكە: سەديق سالىم

زنجبىر: ٤٦
كتىب: شارى سلیمانى، ململانىي گروپه كۆمەلایەتىيەكان (١٨٢٠ - ١٩٣٠)
(١٩٣٠)

نووسەر: مامۆستا جەعفەر "فازیل کەریم ئەحمد"

تايىپ: لىزان سامى، هەۋىم جەزا

بەرگىسازى: جوان قادر سۆفەر

تىرىاز: ١٥٠

ئىمارەت سپاردن: (٨٧) ان سالى ٢٠٠٦

شوپىنى چاپ: سلیمانى، چاپخانە شقان

بنكىي زىن

www.zheen.org

شارى سلیمانى

ململانىي گروپه كۆمەلایەتىيەكان

(١٩٣٠ - ١٨٢٠)

ماقى لە چاپدانى تەنبا بۆ خاوهنىتى

سلیمانى ٢٠٠٦

بۆ بۇۋانەدەي كەلەپورى بەلگەنامە بىرۋىزىنامە واندىي كوردىي
ھەرىمى كوردىستان عىراق - سلیمانى، سەرچنا، گەرەكى ١١٩ ، شەقامى ٧٥ سەگىرمە، خانووى ٧٣
سننۇقى پۇزىت: ١٤ تەلەفۇن: ٢١٣٣١٥٥ مۇبایل ٧٧٠١٤٨٤٦٣٣ يى ٧٧٠١٥
E.mail: bnkaizhin@yahoo.com

پیشکەشە بە ...

مامۆستا جەعفەر

دواجار لەسالى ١٩٧٥ يەكتىمان لەبەرددەم چايخانەي شارەوانىي سلىمانىدا بىنى،
بەلىن بۇ جارىتى تىرىپىنىنەوە. زۆرم چاوهپوان كردو ھەرنەھات، كاتىك
بەحۆمم زانى ئەو لەبەرددەمى پەقى سىدارەدaiه.

ئىستاش پاش تىپەربۇونى ٣٠ سال بەسەر شەھيدبۇونى ئۇو شىھابى شىخ نورى،
ھەرجارى بەبەرددەم شوتى چايخانەي شارەوانىدا تىدەپەرم و پۇلە كۆتۈتكى سېنى
بەئاسمانەوە دەيىن، ھەست دەكەم ئۇوه رۆحى ئەوانەو بە ئاسمانى ئەم شارەدا
دەسۈرۈتتەوە. دەزانى! زۇر چاكىش دەزانى، نە من وەكو ئەوان دەتوانم بىرەن و نە ئەوان
دەتوانن دابەزىنە خوارەوە... .

رىيگەوتىكى سىرىي پىزازىن و ئەمە كىدارى ناوى شەھىدىك بۇ من بۇوه خاچىكى گەورە و
گران و تا ئەو رۆزە دەميم، بەسەر شانمەوە دەبىت. سەرەقاى شۇرۇش وابا و بۇو،
ھەركەسىك دەچووه شاخ ھەر لە رىيگەوە ناوىتكى (نېيىتى) نۇيى بۇ دادەنرا.

شەھىد ئارام چەند ھەفتەيەك پىش شەھىد بۇونى خۆى و پاش سالىك لە شەھىد بۇونى
شەھىد جەعفەر، كاتىك زانى ئىمە ھاۋىتى يەكتىن، پىشىيارى كرد، وەكو زىندىوو
راڭتنى بىرەورى سەركىرە مامۆستايەك، نىوي (مامۆستا جەعفەر)م بەسەردا بىرپىت،
بەو ھىوايە ئالاڭەي ئەو نەوى نەكىرت و پەيامى سىاسىي ئەو باشتى رابگەتىرىت...
ھىوادارم توانييەت يەك لەھەزارى ئەو بىكم..

مامۆستا جەعفەر

پیروست

بابهت	لا پهنه
بیشە کیی پاپن دووهم.....	٧
کیشە پیناسە.....	٢٧
چینش بورجوازى.....	٢٨
((طبقە خواص)) و ((طبقە عوام)).....	٣١
شارى سليمانى و بزووتنەوەن ناسىيونالىستى.....	٣٤
پۆزھەلت و روئناوا.....	٣٧
بارى نابوورىي سليمانى لەنیوەن يەكەمن سەددەن (١٩) دا.....	٤٤
سەرەتاكانى رۆللى سىياسى چینش بورجوازى، لە شارى سليمانىدا.....	٥٣
ويەن گۈيانى كۆمەلەتىن لەشىعىيەكىن سالمدا.....	٥٦
ھۆزى كۆچدەر و گروپى نايىنى و راپەرىنى سالىن ١٨٨١.....	٦٤
مانڭىرن و نازەزايىن دەربىرىن.....	٦٥
نيدارەن شار.....	٦٩
ھەشت كەسايەتىي نابوورى و سىياسىي سەرەتاڭ سەددەن بىستەم.....	٧٠
گروپىن شىخان.....	٨٠
كۆمەلەن نىتھاد و تەرەقى - لقى سليمانى.....	٩٣
جيھانى بىشە وەرى.....	٩٦
زانىارىيى گىشتى.....	٩٩
بەراورد لەنیوان سليمانى و كەركوك.....	١٠٣
تۈپۈزى دەولەمەندىن بورجوازى.....	١٠٥
تەرازووى هېزى نابوورى.....	١٠٧
خۇيىتەنەوەبەكىن تر بۇ بىتاك.....	١٠٨
بىتاك كۆكىردىنەوەن دووهم.....	١١١

پیشکیی چاپی دوووم

من پیمایییه، نه ئەم نووسینه و نه نووسینه کانی پیشوتیریشم، هەروا بهئاسانی لهخانه لیکۆلینه وە سۆسیولۆگیدا جىگەيان ببىتەوە. يەكىك دەتوانى ئەم كاره بکات، كە هەموو كاتى خۇى تەنبا بۇ ئەم مەبەستە تەرخان كىرىپىت و ناچارى خۇزىنە وە دەست بەكاتەوە گرتن نەبىت و لەناو دەزگايەكى لیکۆلینه وە سۆسیولۆگیدا كاربکات.

گەورەترين كەلین لەم پرۆژەدا، رەنگە نەبوونى سەرچاوهى كوردى و وەرنەگىرپانى بەرھەمە سەرەكىيە كلاسيكىيە کانى ماركس و ماكس فېبەر و ئيمىل دوركھايم و نوبەرت ئيلياس... هەت دېت، بۇ سەر زمانى كوردى. نەشارەزايى لەزمانە کانى لاتينى، ئىنگلىزى، فەرنىسى و ئەلەمانى يارمەتى خويندكاران نادات، بەزمانى ئەسلى سەرچاوهەكان بخويىنرىنەوە. وەرگىرپانە كوردىيەكەش لەبەردەستدا نەبوو، ئىدى ئەوە خويندكار بە ناچارى خۇى بە هەندى تېكستى لوازى وەرگىرداو گرىددەت، كە هيچ سوودىكى ئەوتۈيان بۇي نابىت.

لەبەرەدم پردى وەرگىرپاندا، كىۋى سەختى چەمكى زانستى تايىبەت (تېرمىنۇلۇك - Terminology) قوت دەبىتەوە، كە زمانى كوردى تېيدا هەر زۆر ھەزارەو ھىچى نىيە. نەبوونى چەمك (تېرم) پىگە لەبەرەدم لیکۆلینه وە سەركوتۇودا. كىشەكە بەوەرگىرپانى حەرفى و داتاشىن چارەسەر ناكريت و پىويسىمان بەكات ھەيە تا چەمكە كۆمەلناسىيە کان، جىگە خۆيان دەكەنەوە...

★ ★ ★

ھەر وەك چۈن باۋى و دايىك بىچۇو خۆيان چاڭتى دەناسنەوە، منىش نووسىنە کانى خۆم چاڭ دەناسىم و پىگە بە خۆم نادەم، بە و مامۇستا ئەلەمانە بلۇم، خەونە کانى ئەو، ئەوە خەرىكە دېنە دى. يەكىك پىشىنە فەرھەنگىي دەولەمنى دەبىت و ڇىانى خۇى بۇ كارىك تەرخان نەكىرىپىت، چۈن دەتوانىت ئەوە بنووسىت، كە لىي چاۋەرۇان دەكىرىت؟

نزيكەي بىست سال لەمەوپىش، پرۆفېسۈرېكى كۆمەلناسى ئەلەمانىي ناسياو پىيگىتم: ((ئەگەر بتوانى نووسىن و بەرھەمى سۆسیولۆگە كوردە بەناوبانگە كانم بۇ پەيدا بىكەيت، بۇ ئەوە باشتى لەكىشە كورد تېبگەم، هەر زۆر سوپاست دەگەم)).

منىش گوتەم: ((من جارى كىتىبە کانى خۆمەم لەسەر كۆمەلى كورد نەنووسىووە!))

پرۆفېسۈرى داماو، كە ناوى (ميشائىل نۆيمان) بۇو، تف لەقورگىدا ووشك بۇو، گوتى: "تىنەگەم چى دەلىت؟" من ھەر بە سوبعەته و گوتەم: ((بەداخەوە كورد جارى كۆمەلناسى نىيە و هيچ لیکۆلینه وە سەركوتۇودا زانستىمان نىيە، تا بتوانىن ناوى لى بىنەن. لیکۆلینه وە سۆسیولۆگى - رەنگە من يەكەم كەس بەم كە بەمەۋى لەداھاتوودا لەسەر كۆمەلى كورد بەنۇوسم و منىش جارى يەك دېرەم نەنووسىووە...))

ئەو بەدەم و چاۋىدا دىار بۇو، كە لەوەلەمدانەوەكە مند، تووشى نائومىدىي گەورەو حەپسان ھاتبۇو، قىسىمەكى گوت، كە تا ئەو پرۆژە لەزىاندا بەم، بىرم ناچىتەوە.

ئەو گوتى: ((چۈن گەلەك دەتوانى رېزگار بىت، گەر سۆسیولۆگ و لیکۆلینه وە سۆسیولۆگى باشى نەبىت؟))

من بىزدىيەكم بۇ كردو ئەو بەسەر سامىيەوە لەسەر قىسە کانى خۇى بەرەدەوام بۇو:

((كارى سىاسىي جىدى پىويسىتى بەكارى كۆمەلناسى باشى سەرگەوتۇو ھەيد. ئىيە دەولەتىشتن بۇ دروست بىكىرىت، تووشى ھەزارو يەك كىشە سىاسىي و كۆمەلایەتى زۆر قورس دەبن. خەلگى سىاسىي، لەناوھەستى شەپۇلى شىتى و چەمۇشى رووداوهەكاندا قومپاسى (قىبلەنما) پىنەبىت، بەرەو كوى، لەتارىكە شەودا سەھۇل لىيدەدات؟))

★ ★ ★

لهگه‌ل ئەوەشدا من ئەم نۇوسىنە بەكارىكى پىيوىست دەزانم. پەنگە ئەمە يەكەمین كاربىت كە لەسەر بابەتى چەمكى هاوشارىبۇون، واتە: بازركان و كاسبو فەرمانبەر و رووناڭكىرىت كرابىت. لەئەددىباتى رۆژاواو رۆزھەلاتدا، بەھەزاران لېكۈلىنەوە لەسەر ئەم چىنە نۇوسراون. ئىمە ئەمپۇش لەرۇومان نايەت باسى ئەو بىكەين، كە چىنى بۇرجوازىمان ھەيە يان ھەبۇوه. چىنىك لەشار لەدایك بوبىت و بەبازرگانى و كارى پىشەبى زىبابىت، ھەر زۇر لەچىنى جووتىيارو دەربەگ جىاواز دەبىت.

سالى ۱۸۸۱ لەشارى سليمانىدا، ئەم چىنە لەناو شاردا راپەرىيەد و بۇ ماوهى سى رۆز شارى ئازاد كردووه. سالى ۱۹۰۲ بازركان و كاسبي شارى سليمانى، بۇ ماوهى يەك مانڭ مانىگرتۇوە سى برووسكە نارەزايى رەوانەي (سولتان عەبدولھەممىدى دوودم) كردووه داواى (ئازادى) و (دادپەرەورى) يان بەگۇيرە دەقە عوسمانىيەكە: (حرىيە) و (عدالە) كردووه. كەچى ئىمە ھەر لەبەر ئەو ئەفسانە و داستان و مىتىيۇلۇجىا ناسىيونالىيەتىيە كە ئاسمانى بىركردنەوەمانى داگىر كردووه، چەپتىن و پىشەتەتلىرىن مىژۇنۇوسمان ناوىرېت راستىيەكان وەك خۇى بەراشقاوى بگىرىتەوە. ئەمە كارەساتىكە، كە خۇمان ھەست ناكەين، لەج كارەساتىكى نەتەمەيدا دەزىن و ھەستى پى ناكەين.

شانازى بەخەباتى خەلگى شارەوە ناكەين لەپىناوى ئازادى و دادپەرەورى و دەزى چەۋسانەوە و پىشىلەرنى مافى مرۇف كردىيانە، ھەر لەبەر ئەوەي راستىيە مىژۇوېيەكان لەگەل ئەو (وەم)ە نەزۆكانەدا ناگونجىت، كە ئىمە بىرۇمان پىيە! هەيە!

★ ★ ★

ئەوەي راستى بىت، ئارەزووېكى سەير ھانىدام بۇ جارى دووەم ئەم كتىبە چاپكىرىتەوە. چاپى يەكەم بەھۆزى زۆرىي ھەلەي تايپكىردن و گوينەدانى لەشكىرى

بى سەلەيقەي ھەلەبپ، بە پەلامارى كوتۇپپى پەنچەي تايپىستەكان، كە خۇيان لەزۆرىي پەپىنى پىستە و بىرگە و لەپەر بە بەرپرسىار نازان، ئەوەندە ھەلە سنور دەبەزىنېت، كە نۇوسەر تىيدا شەرمەزار دەبىت و كەس تاقەتى خويىندەوەي كتىبەكەي نامىتتىت. چاكتەر وايە لەمەدۇوا نۇوسەران خۇيان كارى خۇيان تايپكەن و منھى قەساب ھەلەگرن.

ئەگەر خويىنەرانى ئازىز تووکىيان لەچاپى يەكەمى كتىبى: (پىكەتلىنى چوارچىيە ئابۇورى و سىياسىي چىنى بۇرجوازى لەشارى سليمانىدا ۱۸۲۰ -

^(۱) ۱۹۲۰ كردىت، ئەوە مافى خۇيانە و منىش وەك و ئەوان رەنجلەو دەشكاوم. چاپى يەكەم بەكتىبى خۆمى دانانىم و نامەۋى كەس بۇ كارى زانسى بەكارى بەيىنېت. نازانم كە دەمپەرەزىتە سەر ئەوەي جارىكى تە دواي ئەو سەرچاوانە بکەم.

ناونىشانى كتىبەكەشم گۇرى، چونكە ناونىشانى پىشۇو بۇ نۇوسىنېك بە ئەلەمانى نۇوسىرابىت، ئەوە رەنگە كىشەيەكى ئەوتۇ رۇو نەدات، بەلام بۇ خويىنەرى كورد تۆزى تەم و مژاۋىيە و كەس ناتوانى لەخويىندەوەي ناوى كتىبەكەم، ھەر يەكسەر بىزانىت ئەو كتىبە لەسەر چىيە و باسى چى دەكات؟ فراوانكىردنەوەي لېكۈلىنەوەكەش ئەوەندە تە جىاوازىي نىيوان ناواو ناواهەرەن دروستكىردووه.

ئەم كتىبە دەبا پاشكۆيەكى قەبە و زل بە دواي خۇيدا راکىشىت، كە زۇر بەلگەنامەي بلا و كەراوه و بلا و نەكراوه، كە راستە و خۇ پەيەندىيان بە بابەتكەمەدەبىت، جوانتر دەبۇو لەبەشى پاشكۆدا جىيگىيان بىكرايەتەوە.

((چەند بەلگەيەكى مىژۇوېي)) كە مامۆستا (مۆستەفا نەريمان)^(۲) لەسالنامەي عوسمانىيەوە وەرىگىرلەۋەتە سەر كوردى و كاڭ ئازاد ھىدایەت دەلۇ لەگۇفارى رەمان ژمارە (۶۷) دا بلا و كەرەتەوە، ئەوە مولىكى وەرگىرە دەبا بەگۇيرە قانۇون، ئىمە ئىيجازە دووبارە بلا و كەرەنەوەي لەخىزان و كەس و كارى وەربگرىن.

به‌لام ئەوه نەکراوه، داوى لىپوردىيانلى دەكەين، هەرچەندەمۇلما داوه، پەيوەندىيان لەگەلدا بىكەين و داوى رېگە پېيدانىييانلى بىكەين، بەھۆى وەزىعى ئىستاي بەغدا دەستمان پېيان نەگەيشت.

شىعرەكەى سالىم (عەزىز بەگى بابان) كە كاتى خۇرى (محمدەد مىستەفا كوردى) بەشىكى بلاوكىرددوھو پاشان (د. مارف خەزىنەدار) لەكتىبى (مېۋووئ ئەدبى كوردى)^(٤) بەرگى سىيەمدا بەتەواوى هەر (٩٨) بەيتەكەى بۇ يەكەمین جار بلاوكىرددوھو، دەممەويست بەيت بە بەيت لەسەرى بنووسىم، بەھۆى بىكاتى و سەرقالىيەو، دەستم لەھەويرى ئەو پرۆزەيە هەلگرت. ئىستا هەر دەنى كاك (محمدەد مىستەفا - حەممە بۆر -^(٥) دەدمە ئەوكارە بىكەت، پاش ئەھەم بەنامە و بەقسە، چەندىن جار تکام لەمامۆستا (محمدەدى مەلا كەريم) كرد، ئەو بەلېنە سەرەتاي حەفتاكان داۋىانە، دیوانەكەى (سالىم) ساخبەنەھەو و شەرەھى بىكەن و بلاوبەنەھەو، بەيىنە دى. دەزانم بارى تەندىرووستى هەردووکىان وەكە بىست سال لەمەپېش نىيە، به‌لام لەھە دەنیام كەسى تر نىيە، يەك لەدە ئەوانىش شارەزايى لەسالىم و كوردى ھەبىت. بىرلا پەنجاي ترى وەك ئەو دوو برايە ھەبۈوان و ئەو ئەركە لەستۆي ئەوان نەبوايە...

كاك (حەممە بۆر) ئەم شىعرە و ھەندى بەيتى ترى خستووته سەر و بە (١٧) لابەر رافەكارىيەو، بەتاپېكراويەو بۇ ناردمۇ مالى ئاوا بىت. من پرسىيارم لە دكتور كەمال فۇئاد) كرد، كە ئەو سەرچەمى دەسنۇسەكانى كەنگەنەي دەولەتى پرۆيسى خۇپۇنداوو و كۆپى رەوانەي لاي كاك (محمدەدى مەلا كەريم) و (د. مارف خەزىنەدار) كەرددووه، كە شىعرەكەى سالىم تەنبا (٩٨) بەيت، نەك (١٥٧) بەيت. رافەكەى كاك (حەممە بۆر) خۇرى بەكارى (شكلى) يەوه خەرەك كەرددووه زۆر جار نىشانى نەپېكاوه. بۇيە من تەنبا شىعرەكەى (سالىم) د. خەزىنەدار) سەرلەنۈي بلاودەكەمەوھ...

دەبا شىعرە بلاونەكراوهكەى (مەلا حەمدۇون) يش بلاوبەرىتەو، به‌لام لەبەر دلى خەلک و ھەستو سۆزى ئەوانەى رەخنەيان ئاراستەكراوه، منىش گوئى خۆملى كەركەد، وەك ئەوانەى تر، كە ماودى پەز لە (٩٠) سالە ئەو شىعرەيان لایەو لەبەر خاترى ئەم و ئەو بلاويان نەكىرددوھەو. منىش چۈومە پال ئەوان. ئەم نۇوسىينە من ھېشتا زۆر كەلەن و ناتەواوى تىدایە و ھەق بۇو، لەبلاوكىردنەوە چاپى دووھەدا پەلە بکەم. ماودى دەسال لەمەپېش چاوم بە سەرچاوهى ئەوتۇ لەكتىبەنەكانى ئەلەمانيا كەوتۈوھە ئىستا هەرچەندەلەۋىش ھەولىدا دەستم نەكەوتتەو. بىگۇمان ھەندىيەكىان يەكجار سوودىيان بۇ ئەم لېكۈلەنەوە دەبۈو.

دوو گەريدە ئەلەمان كە ناويان (بەرلىنەر و بورخارد)^(٦) لەسەر كارى زېرنگەرى كەنگەنەكەن نۇوسىيەوە نىيۇ (كارى زىوگەرى لەكۈردىستاندا) يە، ژمارەيەك وىنە دەگەن و نايابيان لەسەر كارى زېرنگەرى (زىوگەرى) گرتۇوھە سالى ١٩٢٢ لەشارى بەرلىن بلاويان كەرددوھەو.

Berliner, R. und Borchardt, P.: Silberschmiedearbeiten aus Kurdistan, Berlin, 1922.

ھەق بۇ ئەم كەتىبە، يان ئەم كەتەلۈگە بەبى زىادو كەم بکرىتە كوردى و بلاوبەرىتەو، به‌لام تەنبا پېشەكىيەكەم كەرددووه بەكۈردى و لەبەشى پاشكۈدا دانراوه. زانىارىيەكانى نۇوسەران، دوورو نزىك تىشك دەخەنە سەر بەشىك لەزىيانى كۆمەلەيەتى شارى سلێمانى لەپاش يەكەمین جەنگى جىھانى.

مامۆستايان (عبدالرقيب يوسف) و (سديق سالح) سالى ٢٠٠٤ كەتىبى (لەبەلگەنامە كانى حەممەتى شىخ مەحمود - تۆمارىكى شارەوانى سلێمانى ١٩٣٣ - ١٩٢٤)^(٧) يان بلاوكىرددوھە، ئەم كەتىبە ھەر زۆر زۆر بەنرخە بۇ ئەوانەى دەيانەوى لەسەر حەممەتى شىخ مەحمود لىتۈزىنەوە زانستى و كۆمەلەيەتى بنووسىن.

لەپىگەئى ئەو دۆكۈمىننى تو فاكىت و زمارانەوە، دەتوانرىت سەراكتۇورى ئىدارى و
بەرپۇدې رايەتى سەر لەنۇ ئارپىزلىقەتەوە (رىكۈنستەكشىن).

من بۇ خۇم لە (ئەممە خواجە) 1995 دوه كۆمەللىك زانىارىم لەسەر شىۋىي
بەرپۇدې رايەتى دەورانى شىخ مەممود تۆماركىد بۇو، لەم كىتىبەدا سوودم لېيان
و درگرتۇوە. كارەكەئى مامۆستايان (عبدالرقيب يوسف) و (سديق صالح) بىرىتىبە لە
بەلگەنامە و سەرچاۋى دەستى يەكەم و ئەم كىتىبە زۇر لايەنى نەزانراو و شاراوه
خستووته بەرتىشكى رۇز.

نووسەرە لاۋەكان، دەتوانى بەبىن گەرپۇكۇل، بەپشت بەستن بەخشتە داهات
و درگرتەن و شىۋىي سەرف كىرن، سروشتى دەسەلات بەدۇزىنەوە. هەر بۇ نموونە
من پىشتر نەمدەزانى وەزىفەيەك ھەبۈھە پىيىگۈتراوە (چراچى) يان
(باشكتاب) .. هەندى. لەپىگەئى تۆمارى شارەوانىيەوە چەندىن پۇست و كار بەرچاۋ
دەكەون، كە ئىستا نەماون. ئەم تۆمارە، تايىبەتە بە شارەوانى و بەداخەوە ئىيمە
لەسەر دامەزراوهكانى تر ھەر زۇر كەم دەزانىن.

پىش بلاۋىرىنى دەكىتىبە ھاوبەشە، مامۆستا (سديق صالح) لەسالى
2002 دا كىتىبى (تۆمارىكى شارەوانى سلېمانى 1919 - 1922) ئى بلاۋىرىدەوە. ئەم
كىتىبەش بۇ تىيگەيشتنى رەفتارو قەوارەو ھېزى دارايى و ئابۇورى گروپە
كۆمەلايەتىيەكان يەكجار بەسۈددە.

جىڭە لەم دوو كىتىبە، بىرایان (رەفيق و سدىق صالح) كارىكى ئەفسانەيى
بىيۆنەيان لەبوارى سەر لەنۇ چاپكەرنەوە (بانگى كوردستان، رۇزى
كوردستان، ئومىدى ئىستقلال، ژيان، نزار... هەندى) كردووە، ھەوەك چۈن
لەمېزۈسى رۇوناکبىرى و ئەدبى ئەلەمانىدا (Brother Grimm - Bruder Grimm)
ھەمە، واتە: بىرایانى گرم، لەزۇر شۇپىن پەيکەريان بۇ دانراوه كەم شار ھەمە
شەقامىيە ئەنۋە ئەنۋە ئەنۋە (بىرایانى گرم) نەبىت، بىرایانى ئىيمەش ھەرچەند
ھەردووكىيان ھىشتا گەنجن، بەلام دوو ئەۋەندە (بىرایانى گرم) كاريان كردووە.

ئەوان ھەر بەھەدە پانە وەستاون، كە لەم الەوە خزمەتى ژيانى رۇوناکبىرى كوردى
بىكەن، بەلگۇو (بنكە ئىزىن) يان بەيارمەتى چەند برايەكى تر دامەزراندۇوە.
ئىستا ئەم دامەزراوهى بەپلان ھەولۇددات، بەھەزاران بەلگەنامە و دۆكۈمىننى
لەدەستى نەمان و تىياچۇن رېزگار بىكەت.

لەناو بنكە ئىزىندا كاك (عەبدۇللا زەنگەنە)^(٨) جىڭە دەستى دىيارە و شان
بەشانى مامۆستايان (عبدالرقيب يوسف) و (رەفيق صالح) و (سديق صالح)
قەلەمېيىكى رەنگىنى ھەمە و كارى زۇر باشى كردووە. مەگەر يەكىكى وەكى من
بىزائىت بۇ پەيداكردىنى ژمارەيەكى گۆفارى (رۇزى كوردى) چەند خۇي ماندۇو
كىردووە و بلاۋو كردنەوە ھەرچوار ژمارەكە بە وەرگىرپانى گوتارە عوسمانىيەكان
بۇ كوردى چەند كات و شەونخۇونىيلىقى وىستووە.

كارە مەزىنەكانى مامۆستايان (محمدەمەد عەلى قەرەداخى)^(٩) و (كەمال رئۇوف
محمدەمەد بابى لالۇ)^(١٠) بۇ ئەم نۇوسىنە من زۇر بەسۈدد بۇون. ئەمانە لەبوارى
دۆزىنەوە ساخكەرنەوە دۆكۈمىننى تو بەلگەنامەدا رەنجى فەرھادانەيان
كىشاوهە بەداخەوە كەم كەس لەگىرنىگى و بايەخ ھەولۇ تەقەلائى ئەوان تىيەگات.
من دەنلىيام ئىيمە ئەگەر ناواھنەيىكى پارىزگارىكىردىن لە دەسنووس و بەلگەنامەمان
ھەبوايە، ئەوا بەھەزاران دەسنووس و دۆكۈمىننى، بە ھەرزان و تالان بۇ دەرەوە
ولۇت نەدەرپۇيىتنى و خۇمان رۇزى لەرۇزان سوودمان لېيان وەردەگرت.

كىتىبەكە ئەك (ئەكمەرمى سالىحى رەشە) (سلېمانى)، كە بەدوو بەرگ
بلاۋىرىدە، بۇ ئەوانە ئەسەر ھەندى لايەنى سوسىيال و ئىتنۇلۇگى سەرەتاو
ناواھراستى سەددەي (٢٠) دەننووسن، سوودى خۇي ھەمە.

* * *

لەپیویست پانتایی ستراتکتوور و میکانیزمی ئیدارى ئەو سەرددەمە، بەئىنمە ناوجەقى بابهەتكەمە، كە لىكۆلینەودىيەكى سۆسىيۇلۇگى سەربەخۇى پېيويستە. نازانم رۆزىك لەرۇزان دەمپەرەزىتە سەر ئەھەدى مىژۇوى بىر لەسەرتاي بىستەكانى سەھدى بىستەم بنووسىمەوە، يان سەرئىشە ئىيان بۇ تاراڭەمى پرۇزىدەكى تر راپېچم دەكتات؟

* * *

لەولاتى ئىمەدا، ھېشتا ئەھەد نەبوبۇته باو، لەسەر شار بنووسىرىت، ھەرچەند دەسەلاتى كوردى دەزانىيەت، ئەمپۇ شار كۆلەكەى سەرەكى و بېرىھە پاشتى كۆمەلە. شاخ، رەنگە لەسەر نەخشە عەسکەرى يان ستراتىجىي دەزگاكانى كەشت و گوزار، دەزگا سەربازىيەكىن گرنگىي خۇى ھېبىت. ھەر دەسەلاتىك شار پاشتى تىكىرىدىت، نەيتانىيە لەشاخ خۇى بېرىتەوە. شار پېيويستى بەتىكەيشتنى دەسەلاتى سىاسىي ھەيە. لەھەلبىزىرنىدا، ھېز و لوازىي دەسەلات و حىزب و رېكخراوهەكان دەردەكەون. ئىمە لەمەدۇوا ناتوانىن تەنبا بەگوتار رازاندەنەوە سىحرى چاوى كامىيەرى تەلەفزىونى، دلى كۆمەلەنى خەلک بولالى خۇمان راکىشىن. سۆسىيۇلۇگىي شار رەنگە لەمەدۇوا بتوانىت دەركاى لېتۈرۈنەوە شىكىرىنى دەزگەنەوە كەپەك بخاتە سەر پاشت، لەسەر بىنەماى راپرسى و كۆكىرىنى دەزگەنەوە فاكت و ژمارە، دەربارە ژمارە دانىشتوان و فيرگە و باخچە ساوايان و سەنتەرى لاؤان و حەوزى مەلە و باخچە پىاسە و گۈمى سەيران و يارىگە و درزش و مزگەوت و حەمام و ... هەتد. لايەنى لوازو بەھىزى دەسەلات دەردەكەون.

ئەم حۆرە لىكۆلینەوەيە، لەئەروپا و ئەمريكا لەكۆتايى شەستەكانەوە بىرەوى ھەيە، بەتايىبەتى پاش تەقىنەوە شۇرۇش خويىندىكاران ۱۹۶۸. لەناو دەزگاۋ ئامۇزىغا دامەزراوه زانستىيەكاندا پېيىدەگۇتىت (كۆمەلناسى شارى نوى).

ئەم حۆرە لىكۆلینەوەيە، لەئەروپا و ئەمريكا لەكۆتايى شەستەكانەوە من ھەر لەبەر ئەھەد سالانى بىستەكانى سەھدى پېشىوو، دەكەۋىتە دەرەوەي بازنىھى ئەو سەد سالەي بۇ نووسىنەكەم دىارييم كەرددە، نەمويىست زىاد

جىگەي داخ و كەسەرە، دامەزراوه زانستىيەكان: زانكۇ، كۆپى زانىيارى و وزارەتى رۆشنېرى، ھېشتا زۆر ئەركى سەرشانى خۆيان جىبەجى نەكەردووه و هېچ پلانىكىيان بۇ بۇۋازىنەوە پاراستى دۆكۈمىنەت و بەلگەنامە نىيە.

زانكۇ، بەتايىبەتى بەشى كۆمەلناسى و زانستى سىاسىي، دەتوانن بۇ لىكۆلینەوە لەسەر ھەندى بېرىھە مىژۇووپى بەرناમەي پلان بۇ دانراويان ھېبىت. بلاوكىرىنى دەزگەنەوە ئەم ژمارە زۆرە لەبەلگەنامە، پېيويستى سەر لەنۇ ئەنەنەوە مىژۇووپى پاش يەكەمین جەنگى جىبەنەي دەكتە ئەركىت، كە دەبى پەلەت تىدا بىرىت. پېش راپەرېنى ۱۹۹۱ ئەگەر گىرپانەوە داستان و چىرۇك ئامىز بۇ رۇوداوهەكانى دىرۇك، بىانووپى كە ھەبووبىت، ئەوا پاش چەسپاندى دەسەلاتى كوردى و فەراھەم بۇونى ھەل و مەرجى باشتى بۇ لىكۆلەر و لېتۈزەر، نەمانى ھەرەشە ئەمان، ئەو بىانووھ بەدەستەوە ناھىيەن.

ئەھەد بەلگەنامەكانى ئەم سەرددەمە بخوينىتەوە، كە مامۆستايىان (عبدالرقيب يوسف) و (رفيق سالح) و (سديق سالح) و (محمد عەلمى قەرەداخى) و (عبدوللازەنگەنە) و (كەمال رەئۇوف محمد) بەشىكىيان بلاوكىرىنى دەزگەنە، يەكەنەت دەكتات، نووسەر و لىكۆلەران ھەر زۆر بەجىماون. يەكىكى وەكى كاك (نەوشىروان مىستەفا ئەمین) لە (سەرددەملى قەلەم و موراجەعات) و (چەند لايەر دەزگەنە لەمىژۇرۇپۇرۇنى كوردى - بـ ۲۶ (۱۹۷۰) چاكت سوودى لەرۇزىنامەكانى سالانى بىستەكانى سەددە رابوردوو و مرگرتۇوە، تا زۆر كەس، كە لەزانكۇدا كورسيي (مىژۇوپى نوى) و (مىژۇوپى رۇزىنامەوانى) يان ھەيە.

ئەمريكاو ئەلمانيادا لەسەر ئەم بابەتە نووسراون، بايەخيان بەلەتىويزىنەمەدی empirical زانىارى بەئەزمار كۆكراوهەتەمەدەپاشان شىكراوهەتەمەدە.

دەسەلاتى سىاسىي رۆزىھەلاتى، بەرامبەر ئەم گۆرانكارىيە بىنەرتىيانەى لەكۆمەلدا پەرەددەن، دەستەۋەنچىنۇ ساڭاواو حەپەساوه. لەماوهى بىسەت سالدا لادى چۈل دەبىت و شارى يەك مiliونى دروست دەبىت. دەسەلاتى سىاسىي، نەتىجەيشتنى بۇ ئەم كىشە و تەنگىزەيە ھەيە و نەستاتىجىياتى رونى ھەيە، نەدەتوانى ھەنگاوى پاست ھەلەيىت. ئىستا، ٨٠٪ دانىشتowanى كوردىستان لەشار دەزىن و تەنيا ٢٠٪ دانىشتowan لەلادىدا ماونەتەمەدە!

((شارى نوئى)) ئىيمە، ھەر زۆر بەشىومىيەكى ناسروشتى گەشەى كردۇوە. شارى رۆزىاوايى، لەماوهى سەدىيەكدا، ئەپەرى ١٠٪ لەزمارەي دانىشتowan و شەقامو گەرەك دەگۈرۈت. ئەمە ئىيمە، كار لەرېزە و رېزەكارىدا نامىيىت، ھەممۇو سنوورىيەك تىدەپەرېنىت. سالى ١٩٢٠ واتە: تەنبا (٨٥) سال لەمەپېش، ژمارە دانىشتowanى سلىمانى (١٠٠٠) دە هەزار كەس بۇوه. ھەولىر (١٠٠٠) دە هەزار كەس بۇوه كەركوك (١٥٠٠) پانزە هەزار كەس بۇوه. دەھۆك تەنبا چوار سەد (٤٠٠) مال بۇوه. ئىستا سلىمانى (٨٥٠٠) كەس و ھەولىر كەركوك يەكى نزىكەي مiliونىك كەسيان تىدا دەزىت و شارى دەھۆكىش نزىكەي (٧٠٠٠) كەسى تىدا دەزىت.

شارەوانى، رېگەي بەدروستىرىدى خانوو داوه، بەلام نەيتانىيە شەقاميان بۇ فېرتاب بکات. رەنگە حۆكمەتەكانى پېشىوو كارباو ئاۋيان تەنبا بۇ (١٥٠٠) كەس دابىن كەدبىت، ئىستا ئەم دەزگایانە ناتوانى پېويسىتىيەكانى ھاوشارى لەئاوو كارهبا دابىن بکەن. بەكورتى شارەوانى پېش شەقام دروست كردن و زېراب و ئاورا كىشان بەھەزاران پارچە زەوي دابەشكىردووه، يان خەلک بەبىن رەزامەندى شارەوانى، واتە بە (تجاوز)، گەرەكى گەورەي دروستىرىدووه. كەسانى

(خىرۇمند) ھەرزۇو مزگەوتىيان بۇ دروست كردوون و خەلک زيانى تىدا بەسەر دەبات و حۆكمەت ناچار دەكات ئەم زەويانە كە بەناپەدا داگىر كراون بەپەسمى لەسەريان تاپۇ بکات!

بىگومان تۆپەلبۇونى ھەزارانى لادى، لەقەراخى شاردا بەبىن خزمەت و پەركىرنەوەي پېويسىتى، ھەستى جىاوازىي چىنایەتى، دەولەمەندى و ھەزارى، ناعەدالەتى دروست دەكات. ئەم خەلگە، حۆكمەت ناتوانى داواكارىيە كانىيان جىبەجى بکات و دلىان پازى بکات، بۇيە دەچنە رىزى ئۆپۈزىسىن و بەتايەتى دەبىنە لايەنگىرى گروپە دىننەيە توندرەوەكان، كە ناتوانى بەلەينى چاكارىنەوەي زيانى سەر زەويان بەدەنى، بەلگۇ بەلەينى بەھەشتەت و حەفتا دەدەپەرەنە دەنەنەيەن بەخۇشى و كامەرانى مسۇگەر بکەن.

ھەركەسىيەك سەيرى قەراخ و بازنهى دەورو بەرى شار بکات، ھەر لەدھۆكەوە تا كەلار دەبىنە يەك مۇدىيە، ئەگەر ئىيمە شارى دەھۆك وەك نەموونە لەبرەچاو بىگىن، لەباڭوور، ھەندى تىرىدى عەشىرەتى سەنى، گلى، بەرۋارى نىشەجى بۇون، كەچى لەرۆزەلات ھەندى تىرىدى دۆسکى و مزۇرى گەرەكى خۇيان دروستىرىدووه. رۆزەلات، خەلگى عەشىرەتى سلىقانى لەشۈپىنى كۆنلى خۇيان تىدا ھەنگەنراون و لەوي جىڭىرىپۇون، باشۇورىش زۇربەيان بىنەمالەي ئىزىدىن.

شارى چوارقۇرنە، لەكاتى دروستىرىدى بەندادى دوكاندا، لەئەنجامى كۆكىرنەوەي دىيەتى (گولەك، قوروچە، تەنگىز، بازموسىان، شىلانە، تۆبەكارە، مىرزا رۆستەم) قوتىراوهەتەمەدە. ھەر گوندىك ناوى گەرەكى لېنراوه، ھەر گەرەكىك مزگەوتى خۇرى ھەيە، لەھەر گەرەكى يەكىك بەرىت لەمزگەوتى گەرەك پېرسەي بۇ دادەنرېت. ئەم دىيەتە - گەرەكە لەسالى (١٩٥٨) بۇ پەيوەندىييان لەگەن زەوي و زارى جارانيانەوە تا ئەمپۇ نەپچەرپاندووه بەشىكىان ھەر بەكارى جووتىيارى دەزىن.

بەشیک لەگەرەکانی هەولیر، کۆلۈنى (مستعمرة) ئىنويى عەشيرەتكانى دەوروبەرى شارن. خەلگى دزھىياتى، ھاتوونە كۈوران، بەشیک لەبەرانەتى لەگەرەكى تەپراوه دامەزراون، خۆشناوەتى، لەسیتاقان و سەيداوه جىگەي خۆيان كردووەتەوە. گەرەكى بېرەزىيان، لەئەنجامى كۆچكىدى جووتىارانى گوندى (بېرەزى) وود دروستبۇوه. كۆچى ناچارى زۆرەملى، گەرەكى (بەلاشاوا، گىمەدئى، دېكاوا، پۇتىناوا، ...) ئىھىناؤتە كايەوەدەر ناوى گەرەكەكان بەلگەمى مىۋووبي پرۇسەدى دروستبۇونى گەرەكەكانى و ھاوارى ناعەدالەتى و زۆلم و زۆرى سیاسى و كۆمەلایەتىن.

شارى كەلار، لەسالى (١٩٧٠) وود ھەر بەناو شارە، بەلام شارىكى بى كولتوورى شارىيە. لە بازارەكەيدا گوزھرى پىشەگەرى جىاجىا نىيە (ئاسىنگەر، دارتاش، كورتاندرۇو، نالبەند، مىگەر، ...). لەم شارەدا، ئوتىل و رىستۆرانت و مەيخانە نىيە. كەچى لەخانەقى، كە ژمارەدى دانىشتوانى نيوھى ئەۋىش نابىت، چەندىن ئوتىل و دوكانى فرۇشتى خواردنەوە ھەيە. يەكىك لەكەلار، بىھوئ قومىك عاردق بەقۇزەللىقورتى بکات، دەبى سوارى ئۆتۈمبىل بىت و تا سلىمانى يان خانەقى نەھەستىت. ئەم (شارە) بىرىتىيە لەتۆپەلکىرىنى زۆرەملى و ناچارى بەشىك لەدىھاتى گەرمىانى ئەمبەر و نەوبەرى سيروان. ھەرچى پەروىزخانى و سالارى ھەيە بەزۆرى لە (حەممە كەرىم) كۆبۈونەتەوەدە كاكەبى، لەبەردەسىور و خەلگى كۆلەجى، زۆربەيان لەخوار شىروانە نىشته جىڭراون... لەسلىمانىش ھەروايمە گەرەكە نويكانى رۆزاوا، بەگشتى لەقەرەداخەوە بۇ ئەھى باريان كردووەدە ئەو گەرەكەكانە كە لەدامىنى گۆيىزە دروستكراون لەشاربازىپەوە ھاتوون.

پىش سالى ١٩٧٥، شار شاربىوو، لادىش لادى. شار كولتوورى خۆى ھەبۈو، لادىسى داماو نەيدەتوانى بەنازادى پىاسەنى ناو شار بکات و نان و كەبابىك بەئىسراحت

بخوات. شارىي ئەوهندە نوكتەي لەسەر دروست دەكىرد، لادىسى نەيدەوۇردا بۇ سەردىنيش رۇوبكاتە شار. ئەمپۇ بنەمالە دەولەمەندو خانەدانە شارىيەكان، بەگشتى لات و پات و بىيەدرەتان، لەچاۋ ئەو پاردارە لادىيانە، كە ئىستا بهملىيون دۆلار قىسە دەكەن و لەگەل كۆمپانىيە رۆزھەلاتى دوورو نزىك و رۆزاوادا بازىرگانى دەكەن. شارىي ويستوپەتى وەكۇ فەرمانبەر و دوكاندار ژيان بەسەر بەرىت و نان پەيدا بکات. كورى لادى، بەھەرەبانە ئىستى، مىس و فافۇنى كۆكىردىتەوە پارەي بەيەكەوهنادە دەستى كەيشتۈۋەتە ھۇنگ كۆنگ و سەنگافۇورە جاكارتا. ئەم كارە بەفەرمانبەر و كاسېي سونەتى و خويندەكاري زانكۇ ناکىرىت!

ئەم نوسىنەي من دوورو نزىك پەيدەندى بەسوسىيەلۈگىيە شار و لېكۆلەنەوە شارەدە نىيە. ھەرچى (كۆمەلتەسى شارى نوى - New Urban Sociology) ھەيە، لەسەر كۆمەل ئىستى شار كارددەكەت، نەك لەسەر رابوردوو. كارەكەي من، خويندەنەوە سوسىيەلۈگىيە بۇ بېرگەيەكى مىۋووپى دىيارىكراو.

* * *

ئاسمانى بىرگەرنەوە ئىمە، بەئەفسانە و مىتىيەلۈجىيا داگىرگراوه. راستى لەناو شەھەرەنگى ناپاستىدا شاراوهتەوە. نەوەي نوى، پېۋىستى بەخويندەنەوە خۆى ھەيە بۇ رابوردوو، بۇ ئەوهى لەئىستا داهاتوو تىيگات. زانكۇ ئىمە، دەتوانىت لەسەر كۆمەل و مىۋووپى دراوسى، باشتىزىن زانىيارى و وىنە پېشكەش بکات، بەلام لەسەر كۆمەل خۆمان دەستەپاچەيە و ناتوانى ئەركى سەرشانى خۆى راپەپىنېت.

پەنگە لاي زۆر لېكۆلەرى رۆزھەلاتى ھەر زۆر سەير بىت، گەر بىنوسىم: زۆربەي ئەوانەي لەسەر سوسىيەلۈگىيە شارى نوى نووسييويانە، كەلە نووسمەر ماركسىيەكانى ئەمرىكىاو فەرەنسا و ئىتاليا و ئەلمانيا بۇون، وەكۇ (باران و

من نه لهکاتی خویندنی بالادا بواری ئەوەم ھەبۇوه سەرقالى ھېگل و کانتو
ماركس بېم و نه پاش ئەوەش ھەلومەرجى گونجاوم بۇ رەخساوەد ئەوەش
ناشارمەوە، كە ماوەيەك سەرقالى نووسىنەكانى (ماكس ۋېبەر) بۇوم، لەسەر
تىۋرىي دەسەلات و كارىگەرایەتى پەيوەندى كۆمەلایەتى. من بۇ خۆم
ناكۆكىيەكى زۆر گەورە لەوەدا نابىئىم، كە يەكىك سوود لەتىۋرىي شىكىرنەوەي
كۆمەل وەرگىيەت، لەھەمان كاتدا، لەبەر سۈمائى چاۋ، كىردار و رەفتارى
كۆمەلایەتى و دەوري كارىزمما و دەسەلاتى جىاجىيائى ناو كۆمەل بىز نەكەت.

شان بهشانی ئەم تیۆریانە، من بۇ نووسینى ئەم لىکۈلپەنەدە گرنگىم داوه
بەبۇچۇونى نووسەرىيکى ئابورىزازى ئەلمانى كە ناوى (ئولريش كويينسل)-ە،
كويينسل لەكتىيەكەيدا (كاروکەسابەتى كەسايىھەتىيە ناسراوهەكان) تىشكى
خستووهتە سەر ژيان و كاروکەسابەتى دە كەسايىھەتى جىهانىي ناسراو وەكە
(ئەرسەتو، شكسپىر، ناپلىيون، جورج واشنەتن، بىسمارك، غاندى، ...) لەرىيگەنى
تىشك خستنە سەر كاروکەسابەتەوە، ئەو توانيویەتى چوارچىيەدە بىركردنەوە
سياسىي و فەلسەفى ئەوان بەئاسانى بدۇزىتەوە.

دەمەوی ئەوەش لەپىشەكىدا بىنوسىم، كە ئەو كۆمەلآنەي دەولەتىان ھەيە بەشىۋەيەك گەشە دەكەن و ئەو كۆمەلآنەي دەولەتىان نىيە، بەشىۋەيەكى تر گەشە دەكەن. راستە لەئەوروبادا نزىكەي پەنجا نەتەوە گەل گەورە و بچۈوك دەولەتىان نىيە وەك (ئىرلەندە باکوور، باسک، كەتالانى، كۆرسى، ...)، بەلام مافيان وەك مەرۆڤ تاپادىيەك پارىزراوە. تەنانەت پاراستنى مافى مەرۆڤىش شۇيىنى نەبۈونى دەولەت پې ناكاتەوە، ئەوە ئىيمە ئەگەر گەورەترين گەل دۇنيا نەбин، يەكىكىن لەو گەلە گەرانەي كە دەولەتمان نىيە. بەچاوى خۆمان دەبىنин لەكوردىستانى عىراقدا، ماواھى پېش راپەرپىنى ۱۹۹۱ و ماواھى پاش راپەرپىن و دروستبۇونى حکومەتى ھەرىم چەند جىاوازن.

سویزی و ئالتووسه‌ر... هتد). تىكشكانى ئەزمۇونى بەناو سۆسيالىيستى لەسالى ۱۹۸۹ بەدواوه، زيانى گەورەشى بەچەپ گەياند لەسەرانسەرى جىھاندا. لاي ئىمە، زيانەكە گەورەتىر بۇوه، ئەلتەرناتىقى چەپ، داڭشان بۇوه بەرەو ئامىزى بىزاشى ئىسلامى سىاسىي و كۆنه يارىزى و سەرلىشىوان.

لهزۆربهی زانکۆکانی ئەوروپا - بەشی فەلسەفە و مىژۇوو زانستى سىاسىيى و سۆسىيۇلۇگى و ئابۇورى ... - خويىندىن ھېگل و ماركس، بايەخى خۆيان پاراستووه و بۇ تىگەيشتنى گۇرانكارىيەكاني كۆمەل و جىهان سوودىيانلى وەردەگرىت، لاي ئىيمە، ھىچ كەسيكى پىسپۇر لەو بوارانەدا نىيە، ئەگەر ھەشبىت، لەبەر دلى رىبازى پەروردەدىي باو، زانکۇ دەيگۈرۈت. ئىيمە سوود لەپىسپۇرە بەعسى و دواكەوتىووهكان وەردەگرىن، بەلام ئامادەنىن سوود لەئەزمۇونى ولاتە كەپيتالىستەكان وەربگرىن.

به رزگردنەوە ئالاى نەفرەت كردن لە تىۋىرى، شىكىرنەوە كۆمەن لە سەر
بىنەماي خەباتى چىنایەتى، هەلەيەكى گەورەيە و پىويستى بەپېداچۇونەوە
ھەيە. لە زانكۈكانى ولاتە كەپيتالىستە كاندا جىاوازى لە نىوان ماركس و لىنىن و
ستالىندا دەكىيەت. لىنىن و ستالىن لە پرووى تىۋىرييەوە ئەوەندە دىلى بىروراي
باكونىن و پرەدۇن بۇون، نىۋەنەوەندەش لە ماركس تىئىنەگە يىشتىبوون. من لىرەدا
نامەۋى بگەریمەوە بولالى بۇچۇنى ماركسيي نوى و بزاڤى چەپى مۇدىرەن. تەننیا
ئەوە دەلىمە: تىۋىرىي حزبى پۇلايىن و سىستەمى موخابەراتى و كارى ما فىيابى
پەيوەندى چىيە بە (ئەنتى دۆھەرينگ) و (دىالىكتى سروشت) و (كەپيتال) - وە؟
ئىرە جىگەيە وەلامدانەوە ئەو پرسىيارە نىيە و جىگەيە ئەوەش نىيە: چۈن
خەبات بۇ كۆمەلىكى ئازادى كراوه بکەين و چۈن لەپاشماوە ئەو ھەممۇ
بىرگردنەوە فاشى و نازى و ناسازانە رىزگارمان بىت؟

ئىمە لەماوهى سەد سالى راپوردوودا، ئەگەر دەولەتىك، دەولەتۆكەيەك نىمچە دەولەتىكمان ھەبوايە، بىگومان بارى سىاسيي و ئابورىي ئەم ولاتە بەجۈرييکى تر دەبwoo. گەشەكردنى شارىكى وەكى شارى سلېمانى، كە بەشارى ھەلمەت و قوربانى ناوى رۇشتۇوه، ئەگەر دەولەتمان ھەبوايە رەنگە ناوى ھۆنگ كۈنگى رۆزھەلاتى ناودەپاست يان شارى گول و سەيران و گەشت و گوزار بوايە و كەس بەخەيالىدا نەھاتايە ناوى (ھەلمەت و قوربانى) بەسىردا دابېرىت، چونكە پۇيىستى بىن نەدبwoo.

پیش ئه وه یه کیکی تر ره خنه له م کتیبه بگریت و ههندیک ههله و که موکووری
بخاته روه، دهمه ویس دهست پیش که ری بکه مو که لینیکی زهق و زوپ بخه مه
بهر چاو: من دهمه ویس تیشائ بخه مه سه ره زیانی ناوه وه گروپی بازرگان و
کاسب و فه رمان به رو و وونا کبیرانی شاری سلیمانی. هه لبڑاردنی چهند نموونه یه ک
له هه ره خیزانیک و راکیشانیان بؤ دوووان و گفت و گو له سه ره خویان و میز ووی چالاکی
ئابووری و سیاسی و کول تووری و پشتگیری قسه کان به به لگه و دوکومینت،
هه نگاویکی زور پیویس بوو. مه خابن هه مو و ریگه یه کمان بؤ پهیوهندی و لیدوان
گرته بهر، به لام که س ئاما ده نه بwoo، یه ک دوو سه عاتیک له کاتی خوی بؤ ئه م
پر و زدیه ته رخان بکات.

نه کتیبه نه گه رچی زور به ساده‌بی نووسراوه و نیوی یه ک که سی له سه‌ره، به بی پشتگیری و یارمه‌تی دل‌سوزانه‌ی ژماره‌یه ک دوست و ناسیاوه و برا نه بوایه، هه له و که موکووړی ده نه ونده دی نیستا ده بیو. میشائیل نویمان دهقه نه لمانیه که هی خویند و ده و ده و سه رنج و تیبینی وردی له سه‌ر نووسیوه. سو و دیکی زور له نووسه نه کانی نه له نه نه کلوب‌دای فه لسه‌هه فی و در ګه اوه. کاک

(عیماد ئەحمدە) و (مامۆستا موحسین) بەش بەش دەقە کوردىيەكەيان پىگەيشتۇوه و كۆيان كردووه تەمودو بۇ چاپدان هانيان داوم. كاك (حەسەن ياسىن) يەكەمین و دواھەمین تايپىكىرىنىەوهى بەوردى خويندۇته و بەشىكى بەرچاو دارېشتن و دەستەوازە و ئىملاى گۆپىوه. كاك (عوسمان ئەنور) هەلەئى چاپ و رېنۋوسى گرتۇتە ئەستۇ و هەرچى گياكەلە و درېك و دالى بەرچاو كەوتۇوه، هەللىكىشاوه. كاك (رېبوار حەممە تۆفیق) بۇ دواجار سەيرى رېنۋوسى گوردى و هەلەئى چاپى كردووه و بەوردى چاوى پىدا كىراوه تەمودو.

پاش کاک(ریبوار حمه توفيق) ، کاک حمه نهان یاسین سه رله نوی کاره که هی خویند و وه وه لای په په کور دیه که هی مشت و مال کرد و وه . رهنگه خوینه ری ئازیز پرسیاریکی ره اوی لادر و ست بیت بو خاوه ن خله و خه رمان بو خوی ماله غان و شه نی شکابوو، چاویک به ده سن ووس و لای په په تای پکراوه کاندا بگیریت؟

من بُو خُوم که متر له ده جاران نو و سینه که م نه خویند و ته و ده هله هی تایپ سه رئیشه یه کی به رد و ام بوده. تو له لایه که و ده هله بزاردن ده کهیت، که چی، له سه ره و ده با و شیک هله ناقولای تایپ کردن ت بو ده گه ریته و ده. بویه له نه نجامدا ناچار بیوم داوای دریز کردنی دهستی یارمه تی له ها و کارو ها و پریکانم بکه م. دلنشاشم به هه ره مو و مانه و ده روینه که مان به شیوه یه ک نییه به دلی زور بهی خوینه ران بیت. بیو هه ره مو و نه و برایانه سوپاس و پیزانینم پیشکه ش بیت.

سليمانی ۳۰/۹/۲۰۰۶

کیشەی پیناسە

ئەم نووسىنە كورتۇ سادەيە، بۇ تىكەيشتنى ھىزۇ تواناو ھەلۋىستى چىنى بۆرجوازىي كوردى شارى سليمانىيە ، لەپۇرى ئابۇورى و سياسيي و كۆمەلايەتىيەوە، لەماوهى نىيۇان سالى (١٩٢٠-١٨٢٠) واتە: سەرتاكانى دروستبۇونى شارىك و سەرتاكى دروستبۇنى دەولەتى عيراق. سليمانى نموونەيە بۇ شارەكانى تر، بۇنى ژىددەر سەرچاوهۇ زۇرىي پەوداوهەكان، دەوريان لەھەلبىزاردەن پايىتەختى مىرنىشىنى باباندا بىينىو، بۇ بابەتلىكەنەوە.

نەبوونى دامەزراوى ئەكاديمىي تايىبەت بۇ لىكۈلەنەوە سۆسىيەلۈگى و نەبوونى پشتىگىرى، زيانى لەكارى سياسىش داوه، نەك تەنبا بلاوكىرىنى دەورى ھىزە نووسىن لەسەر ئەم خالە گىنگە و تىكەيشتنى سياسيي بۇ دەورى ھىزە كۆمەلايەتىيەكانى لاواز كردووه بىرى سياسيي ھاوىشتۇوەتە گەررووي خولانەوە لە بازىنە بەتائىدا، دەمەۋى ئەوهش لەياد نەكەم، كە ئەم كارە بۇ خوينەرى پۇزىلمايى و بۇ مەبەستىكى زانسى نووسراوه، وەك بەشىك لەكارىكى گەورە، بۇ رۇونكىرىنى دەرەپەخى ئەمپۇ، لەبەر رۇوناكىي پەرسەندىنى كۆمەل و بەرهە پېشەو چوونىدا تەرخان كراوه.

چىنى بۆرجوازى

ئەم چىنه لەزمانە ئۇرۇپىيەكاندا، بەگویرەي كات و سەردەم و بۇچۇون و ئايدييۇلۇجيا پىناسەي جۇاروجۇرى بۇ كراوه: پىش شۇپشى فەرەنسا، ديدرۇ (Diderot) ١٧١٣ - ١٧٨٤ لە ئىنسىكۆپىدىيادا نوسييەتى: بۆرجوازى، دانىشتowanى شارن و ستۇين (Citoyen) ئەوانەن، كە لەكاروبارى گشتى كۆمەلدا بەشدارن. تىكەيشتنى ڇان ڇاك رۇسۇ (١٧١٢- ١٧٧٨) بەجۇريكى تر لەستۇين و بۆرجوازى بۇودو ئەو پىناسەي تايىبەتى بۇ داناون^(١).

لەزمانى ئەلمانىدا، چەمكى بۆرجوازى لەبوارى لىكۈلەنەوە زانسى و كۆمەلناسىدا بەكاردىت، بەلام چەمكىكى خۆمالىي خۆشىان ھەمە، كە (بويىرگەر) (Bürger) پۇ دەلىن. بۆرجوازى، تارادەيەك وەك جوينى لى هاتووه، ھەرچەندە يەكتىكى وەك (ماكس ۋېبەر) خۆي بەبۆرجوازى داناوه. بويىرگەر (Bürger) لەم سەردەمەدا، مانايەكى ياسايىي (قانۇنى) ھەمە وەك ئەندامانى دەولەتىك، كە بەرامبەر ستۇين (Citoyen) فەرەنسى و ستۇنى (citizen) ئىنگىليزىيە، بەلام (بويىرگەر) واتاي خۆي وەك چەمكى بۆرجوازىي فەرەنسى، لەدەست داوه. من، كە چەمكى بۆرجوازى لەم نووسىنەدا بەكار دەھىنەم، مەبەستم تەنبا چەمكە مىزۇۋىيەكەيە، كە بۇ چىنىك بەكارهاتووه. پىناسەي بۆرجوازى، پىناسەيەكى زۇر زەحەمەتە، چۈنكە لەبن بالى يەك پىناسەدا، چەندىن گروپى كۆمەلايەتى دەخرىنە پال يەكتەرە: پەلە و پايمە و ھىزۇ توانى جىاواز، لەبازارداو داھاتى ئابۇورى و بەرزى و نزمى لەپەيىزە كارى دەولەتى و بەرىيەرلەتىداو پەيوەندىي لەگەن ناوندى دەسەلاتى سياسى و ئابۇورىدا، پۇلپۈلىنى كۆمەلايەتى دەخەملەنى و توپۇز گروپى ناكۆك دروست دەكات و سنورو و چوارچىوەي چىن دەبەزىنە و ناهىلەن لەبن بالى يەك پىناسەدا، لەپال يەكتەدا كۆبىرىنەوە.

دەركەوتى رۇلى سياسيي چىنى بۆرجوازى

لههندی برگه‌ی سردهمیکی میزووییدا، ئەم گروپه کۆمەلایه‌تیيانه بەگشتى يەك هەلۆیستيان هەبۇوه مۇركى خۆيان بەرۇودا وەكانه وە ناوە، بۆيە نووسەران وەك يەكەيەكى كۆمەلایه‌تى سەرنجيان داودتى.

لەزمانەكانى عەربى، كوردى و فارسىدا، هىچ چەمكىكى زانستىي گونجاو بۇ بۆرجوazi نەدۇزرا وەتەوە، هەرچەنە دەستەوازەيەكى گشتى هەبۇوه وەك (مەلىك و رەعىيەت)، كە (رەعىيەت) دانىشتوانى مەممەلەكەت (مملەكت) بۇون، بەيى جىاوازى لەنیوان شارى و لادىي و بازركان و پېشەگەر، لەھەمان كاتدا (ئاغاو مسکىن) هەبۇون. ئىستا (مواطن)، (هاوولاتى) جىگەي (رەعىيەت) گرتۇوەتەوە، هەرچەنە دەسەلەتداران ماق ھاواولاتىبۇونيان بەكىرىدەن نەسەلەندۈوە ماق ھەلبازاردن و بەشدارىكىرىدىان لەزىيانى سىاسىىدا لى زەتكراوە. دىارە ماف و ئەركى (مواطن) (رەعىيە) جىاوازە نابى لەپۇوي ياسايى و سىاسىيە وە جىڭوركىتىيان پى بىرىت. بۇماوهە میراتى فەر ھەنگى سەدان سال لەمەپېش وەك شاخەبەفر بەجارى ناتوتىھە، گەر زەمينە ئابورى و كۆمەلایه‌تى و فەرەنگى بۇ خوش نەكىرىت.

مەبەست لەچىنى بۆرجوazi ئەو بازركان و پېشەگەر و سەنخەتكارو كاسېكارو دوكاندارو فەرمانبەرانەن، كە دانىشتووى شاربۇون و لەزىيان و ھەلسۆكەوت و بېرىكىرىدەن لەگەل چىنى فەرمانپەوادا جىاواز بۇون. تۆيۈزەكانى سەرەۋە كۆمەل و ميرمىزادەكان بەچاوى زۆر سووك سەپىرى كاسېكارانىيان كردۇوە و ھەمىشە لەبن چەوسانەوەدا بۇون^(۲)، ئەم چىنى كۆمەلایه‌تىيە، خاوهن ھېز تووانى ئابورى و سىاسى و فەرەنگى خۇي بۇوه. سەرەتاي سەددى نۆزدەيەم، سەرەتاي ھەستكىرىدە بەبۇون و جوڭانەوە ئەم چىنى. هىچ مانىقىيەست و بەلگەمى پاستەوخۇ لەنويىنەرانى ئەم چىنەمان بەدەستەوە نىيە، بەلام ئامازەكىرىد و نىشانە و شەقلى تايىبەت لەسەر جوڭانەوە دەرىپىنى ھەلۆیستيان ھەيە. ئىيمە نموونەكان دەستتىشان دەكەين، كە دەلالەتى مىززووی خۆيان ھەيە و لەبەرچاوايان دەگرىن.

چىنى بۆرجوازى لەۋاتە نۇرۇپىيە كاندا، ئالاھەلگرى يەكگرتەوە ئەتەوەيى و هەلتەكاندى دەسەلەتى پاشايەتى و دەرەبەگايەتى بۇوه دەسەلەتى گرتۇوەتە دەست بۇ نموونە (شۇپشى فەرنەسا) لەۋاتى ترى وەك ئەلەمانىيادا - بۇ نموونە - ئەم چىنە بەھۆى لاۋازى ئابورى و فەرەنگى سىاسىيە وە، نەيتوانىيە بەشۇرۇش و راپەرىنى چەكدار دەسەلەت بگەيەتە دەست و دەسەلەتى مەلىك و كايزەر (Kaiser) مېر دەرەبەگە كان ھەلۆشىنىتەوە. ھەر دوابەدۋى سەرنەكەوتى شۇپشى بۆرجوازى دېمۆكراٽى لە ئەلمانيا سالى ۱۸۴۸، كە دەيەۋىست وەك شۇپشى فەرنەس، رېزىمى كۆن بەرژىمەتى بۆرجوازى بگۇرۇش يەكگرتەوە ئەتەوەيى بەيىنەتەدى، ھېزە بۆرجوازىيە كان تووشى تىشكىان و ۋىرکەتون و پەرتەوازىيى و لاۋازى بۇون.

ئالاى شۇپشى كۆمەلایەتى نەوى كراو ئالاى سازش و سازشكارى لەگەل ھېزە كۆنەپارىزەكاندا بەرzkارا يەوه. ھېزە كۆنە پارىزەكانىش بۆيان نەدەلوا وەك جارى جاران فەرمانپەوايى خۆيان بکەن، بەيى گۇرپانى ئايدلۇلۇجىا و سىستمى كۆمەلایەتى و سىاسىي كۆن. لەماودىيەكى زۆر كورتدا، لەسەنگەرى دوزەنگەرى دوزەنگەرى دوزەنگەرى يەكگرتەوە ئەتەوەيەوە، گواستىانەوە بۇ سەنگەرى بزووتنەوە ئەيەكگرتەوە ئەتەوەيى. ئۆتۈفۇن بىمارك، كەمېرىتى بچووكى، كەم دەسەلەت و گومناوى رۆزھەلەتى پەرۋىسيا بۇو، لەچاو بىنەمالەتى مەزنى ھابىسپۇرگ - نەمسا. بەھۆى يەكىك لەررۇپەررۇپوونەوە چەكدارانەيان دىرى ھېزەكانى شۇپش لەبەرلىنىدا، ناوابانگى دەركىد. پاش سەركوتىرىنى شۇپش بۇوه ئالاھەلگرى يەكخىستەوە ئەلەمانىا. مېرنىشىن و مەممەلەكەت و دەولەتۆكەو دەولەت شار (Stadtstaat) ئى بەلۇولەتى تەھنەنگ يان بەرەزامەندى لەنیو پەرسىيارە دەكمەن: كە دەولەتى نەتەوەيى تويىرانەوە^(۳). ئەلەمانەكان ئەمپۇش ئەو پەرسىيارە دەكمەن: كە ئەلەمانىا پەرۋىسيا قووتدا، يان پەرۋىسيا ئەلەمانىيائى قووتدا؟

★ ★ *

((طهبهقهی خهواص)) و ((طهبهقهی عهوام))

ئەمپ، ھەموو مىللەتىكى سەر ئەرز بۇ ئەودى ھەرىيەكە لەرىيەكەوە ئىستاراھەتى خۆيان تەئمین بىكەن تەبەقە (طبقة) تەبەقە جىابونەوە ھەرىيەكى ناوىكىان لەخۆيان ناوه، وەكى عولەما، ئەشراف، توجار، موتەھەيىزان، منهەران، ئەمانە تەبەقەي (خواص) و سائىرى كە عەوانىن. ئىنجا بىزەن ئەمانە وەزىفەيان چىيە؟ بۇ يەكتى ئەبىن چى بىكەن؟

تەبەقەي خهواص: چونكە قىسمىكى تايىبەتىن و تەئسىريان ھەيە لەناو تەبەقەي عەوانما وىجىانەن مەسئۇل و موگەلەفن كە ھەر فەردىك بەقەدەر توپانى خۆى سەعى بۇ پېشىكەوتىن و سەركەوتى قەومى خۆى بکاو بەھەمۇو نەوع فيداكارى مەعاونەت و ئىنسانىيەت موگەلەفن، يەعنى وەزىفەيان عىبارەتە لەبىناڭىردىن مەكتەب، كۆكۈنىھەن ئىغانە بۇ مەعاريف و فوقەرای مىللەت، تەشكىل كردىن دەستگاھ، سەنعت، تەبرۇغ كردىن كىتىب، ئىرشاد مىللەت، بۇ ئۇمۇر خەيرىيە ئىكمال نەواقيس ئۆمەت و تەشەبوس (تشېت) كردىن بۇ رەفاه و سەعادەتى مەملەكەت و دىسان ئەبىن لەگەل تەبەقەي عەواندا شەفەقەتىكى باۋاكانە بنوين و ھەموو زەحمەت و مەشەقەتىكىان بۇ ئختىار بىكەن.

تەبەقەي عەوانىش، موگەلەفە بەئىتاعەتىكى جىدى و ئەولادانە و ھەموو وەختى وەكى سىلاحى دەستى تايىبەتى حازرو ئامادبىن بەئىتاعەت و فەرمان براەدرى و بەبىن ئىعتىراز بە كامەل فەخرەوە بۇ ئەمرى خەير بچوکىان قبۇل بىكەن.

ئەنجام بەم تەرەحە مىللەتان تر مەيدان بەھىچ فەلاكەتىك نادەن و موتەھىدەن بۇ ئامال يەكتى ھەول ئەدەن، گەورەكان تەدبىر مەعقول و مەقۇول رىكئەخەن بچوکەكان تەعقىب و ئىجرائى ئەكەن.

بەلام داخى بەجەرگم چونكە ئەم تەقسىم وەزائىفە تا ئىستا لاي ئىمە نەبۇوه، رۇز بەرۇز تەسبىحات فەلاكەتمان كردووه، سەعات بە سەعات

من زۆرم لا مەبەست بۇو نۇوسىنېك بەۋۇزىمەوە كە بۆچۈون و تىپۋانىنى كەسانىكى تىدا بىت، لەنیوان سالانى (١٩٢٠ - ١٨٢٠) ژىابىن و لەسر تىگەيشتنى ئەوان بۇ چىن و رىزبەندى چىنایەتى شتىك نۇوسىرابىت يان شتىكىان نۇوسىبىت. وتارىكى (ئەممەدى عەزىز ئاغا) م بەرچاو كەوت لەزىر ناوىنىشانى ((طبقة خواص)) و ((طبقة عوام)) كە لەسالى ١٩٢٦ لەرۇزىنامە (زىيان) بلا و كراوەتەوە. نۇوسەر كاتى نۇوسىنى باھەتكەمى تەممەنلى (٣٢) سال بۇوه، واتە: لەچارەكى چوارەمى ئەو سەد سالەدا ژياوە. ئەو، كۆمەل لەرۇو چىنایەتىيەوە دەكاتە دوو گروپى سەرەكىيەوە: ((خواص)) يان ((خهواص)), واتە: ھەلبىزاردەمى كۆمەل: زانا، ئەشراف، بازىغان، خاونەن مولىك و رۇوناكىيەن. ئەوهى دەمىننەتەوە دەيانخاتە رېزى ((عوام)), واتە: جووتىارو پالە و كرىكارو پىشەوەر و ورددوالە فرۇش و كاسې بچووك، دەچەنە خانە ((عوام)) دەۋە. نۇوسەر پېيوابۇوه چىنى ((خهواص)) يان ((تايىبەت)) دەتوانى دەورى بزوئىنەر لەكۆمەلدا بىگىرپىت و بەرەو گەشەكەرن و پېشىكەوتى بەرىت. ئەو بەپېچەوانە بۆچۈونى ئىمەوە پېيوابۇوه: ئەم دوو (چىنە) ناكۇك و دىزى يەكتىن. ئەو دەنۇوسىت: ((ھەردوولا بەچاوىكى بىگانەيى و نەفرەتەوە تەماشاي يەكتىيان كردووه)). كەواتە: ئەوه ھەمۇو بەلگەيە لەسر رىزبەندى چىنایەتى پېش ھەرسەھىنلىنى مىرنىشىنى بابان و پاش ھەرسەھىنان ١٨٥١ زەۋەت نىيىن. ئەمە تىپۋانىنىكە و رەنگە بۇ سالانى ١٩٢٦ بەدواوه جۇرىك تىگەيشتن بىت بۇ لېكىدانەوە دابەشبوونى ستۇونى كۆمەل بۇ چىن و توپىزى جىا جىا. باشتى وايە دەقەتكەمى نۇوسەر پاش گۆپىنى بۇ سەر پېنۇوسى ئەم سەرددەمە، سەرلەنۈچۈنرەتەوە، ھەر بۆئەوە خويىنەر ئازىز خۆى ئاشنایەتى لەگەل شىۋازى بىركرىنەوە ئەو كاتەدا پەيدا بىكتا:

شاری سلیمانی و بزووتنه وهی ناسیونالیستی

بۆرجوازی کورد، وەکو هێزیکی سیاسیی سەر بەخۆ، ئالای سەر بەخۆی
نەتەوە دی بەرز نەکردوو تە وە لە سەر شانۆی رووداوه سیاسییە کاندا دھوری
سەرەکیی نەبینیو وە خۆی خزاندوو تە پە راویزی رووداوه میژوو بیهە کانە وە.
رەنگە یەکیک بویری باسی کولتوري دھر بە گایە تى، يان کولتوري عەشیرە تگەری
بکات، بە لام باسکردنی کولتوري بۆرجوازی هیشتا نەختیک زوو وە. دیارە من
نکۆلی لە بۇونى (کولتوري شارى)، بەرامبەر کولتوري گوندنشىنى و گلتوري
کۆچە رايە تى، ناكەم. ئەوەد راستييە كەم و سى و چوار كردن هەلئاگری. کولتوري
شارى، کولتوريکى گشتىيە و پشكى ئۆرۈستۈگراتى خىلەكى و توپىزى بنەمالە
شىخزادە زانايانى ئائينىي دەستر وېشتو و، كريکارو زە حمە تكىشانى پىوەيە و هەر وە
بەئاسانى سنووريان بۇ دانانرى.

دروستبوونی کولتوری بورجوازی، یان دروستبوونی بهکالی و که‌م رهنگی،
نیشانه‌ی لوازی نابوری نه و چینه‌یه:
ثایا نه م دیارده‌یه به‌لگه‌یه له‌سهر بی هیزی و لوازی نابوری نه م چینه
یان میکانیزمی داگیرکراوی نه م چینه‌ی له‌روروی نابوری و سیاسی و فرهنه‌نگی و
کومه‌لایه‌تیه‌وه کردوده‌ته پاشکو یان پاشکوی پاشکو؟
داگیرکراوی په‌یوه‌ندی پاشکوبونی هیناوه‌ته به‌رهه‌م یان لوازی نابوری
چینی بورجوازی، بو دهستکه‌لاو ئامرازو داردهست و پاشکوی چینی بورجوازی
داگیرکر له‌فالب داوه؟
جیگه‌ی خویه‌تی رپوناکبیرو کومه‌لناس و میزونووسانی کورد بیر له
برسیار داش بکنه‌وه:

دوواکه و توین، هه لخیسکاوین نه گهوره به زهی به بچوکا هاتوته و دو فیداکاری بو
ئیستراحتی کردوهه موحیبهت خوی پیشان داوده نه بچوک ئیتاعه ت و
مهربوتیه تی به رامبهر بھو گهوره دیه نواند و ووه.

هه ردوو لا به چاویکی بیگانه بی و نه فرهته وه ته ماشای یه کتريان کردووه، که س
نه منیه تی نه کردووه دهرده دل خوی لای که س بکاته وه چونکه مخاته به که هی
له جیاتی دهرمان دوزینه وه تو شی ته نگو چه له مهی کردووه و هه ر لم روه وه بو
چه ند تاقمی وه کو مه قوربانی سه وقی ئشکه وتو برپینی دار فه لاقه کران و
هاوارو فيغانیان عه رشی عه زیمی که ر کرد، که چی ته به قه عه وام ((تایبەتی))

و دیسانه و هر بدم و استهیوه بچهند میقداری له قسم تایبه تی ته حقیر و
ته حريم کران عه وام پیمان یئنه که نین ئاواتیان ئه خواست.

به سوره‌تیکی (صورتیکی) والهیه‌کتری جوی بولینه وه تابوین به بهره‌ی خوّخور، بولین به ئاللهت جینایه‌ت له‌حهق یه‌کتری و تویانه (ته‌جاوزکردن فه‌ردیک، حه‌قاره‌ت به بُ عموم) ئه‌گهر نئیمه‌ش ئه‌ول رُوژ ته‌جاوزی فه‌ردیکمان قبول نه‌کردایه عمومه‌ن موحه‌قهر نه‌دده‌بولین، ئه‌گهر رُوژی خوی گه‌وره‌یه‌ک له‌سهر بچوکیک و بچوکیک له‌سهر گه‌وره‌یه‌ک بهاتایه‌تله جواب ئه‌م پاشکه‌وتون و

نهمهی که دیمان ئینتیباھیکی تاریخی بولۇنابى قەت لەبیرمان بچىتەوە.
خولاسەی كەلام، نەگەر ھەمۇو فەردیکى مىللەت و وزىفەی خۆی زانى و لەپاش
زانىن بەتەواوى بەجىي ھىينا، دائىمەن سەرئەكەۋى و ھەمۇو ئانىك بەرەو
تە، ھق، ئە، وات نەگىنا نەه.

من انجه شرط بلاگست، باتو میگويم
تو خواهي از سخن يند کبرو خواهي ملال^(۴)

ئەمانە ھەموو پرسیارن و لەبەردم رۇوناکبىراندا قوقت دەبنەودو پیویست
بەوه دەكت، نەودى ئەمپۇڭ كاريان لەسەر بكتو ھەروا بەفەراموشىراوى بۇ
نەودى داھاتوو بەجىيان نەھىيلى.

من بۇ ئەم نۇوسيئە، بەلگە فاكتى زۆر كەمم بەدەستەوەيدەوەندى لەو
بەلگانە، دەستم پىييان راناكات، لەبەر دوورى و پشت گۆيخرابى - بەلگە^{عوسمانىيەكان و ئەو بەلگە دۆكۈمىيەنەكە لەبەغدان. پىش ئەم نۇوسيئە،}
كەس ရاستەوخۇ ھەولى لېكۈلەنەوە لەسەر ئەم بايەتە نەداوه، ھەروەك دەلىن:
(مشتىك نەونەي خەرۋارىتكە) ئەم نۇسینەش مشتىكە لەخەرۋارى مىزۇوى
بايەتكەمە مەبەست تەنیا پىشكەشكەرنى بۇچۇنىكە، نەك لېكۈلەنەوەكى
سەربەخۇ فراوان، كە بەداخەوە لەھەموو رۇويەكەمە سەررووى توانى بەندىمە.

بۇ شارى سليمانى بۇوه بەناوەندى جوولانەوە نەتەوايەتى لەكوردىستانى
عيراقداو شارەكانى تر ئەم شەقلىەيان پىيوه ديار نىيە؟

زۆربەي رۇوناکبىران پىييان وايە: ترادىسیون (Tradition) و كولتورى
میرنىشىنى بابان، كارىگەرى خۇي ھەبۈوه، لەگەللاھ بۇونى ھەستى نەتەوايەتىدا.
ئەگەر ئەم بۇچۇونە راست بىت و لەسەر داروبەردى دارپەخاوى میرنىشىن،
بزووتەنەوە نەتەوەيى لەدایك بوبىت، بۇ ھەمان دياردە لەشارى راوهندۇز، كە
پايىتەختى میرنىشىنى سۈران بۇوه، بىرى بزووتەنەوە نەتەوەيى لەۋېش سەرى
ھەلنىداوه؟

تو بلىي: گەورەيى و بچوکىي شارو بەھىزبۇونى بزاڤى تەرىقەتى قادرى،
ھۆيەكى گرنگ نەبوبىت يان پەرسەندىن بىرى نەتەوەيى يەكىكىان رىگە
خۆشكەر نەبىت بۇ دروستبۇونى بزاڤىكى نەتەوەيى؟

ئەگەر گەورەيى و بچوکىي شار دەورى بىنېبايە لەسەرھەلدىنى جوولانەوە
نەتەوەيىدا، دەبۇو لەكوردىستانى رۇزھەلاتو باكۈوريشدا ھەمان دياردە بەرچاو
بکەوتايە، بۇ شارىكى چكۈلانەي وەكى سابلاخ (مەھاباد)، كە سەرددەمەك
پايىتەختى میرنىشىنى موڭرىيان بۇوه، دەبىتە ناوەندى جوولانەي بزووتەنەوە
نەتەوايەتى، كەچى شارىكى گەورەتى وەكى سەنە (كوردىستان)، كە بۇ ماوەيەكى
دوورو درېز پايىتەختى والىيەكانى ئەرددەلەن بۇوه، ناتوانى خەرمانە بىرى
نەتەوەيى لەخۇي بئالىنى؟

تو بلىي، پەيوەندىي خزمائىتى و مەزھەبى، بەشىك لەئەرۋەستۈركاتەكانى
ئەرددەلەن بەبنەمالەي شاكانى قاجارەوە، بىرى نەتەوەيى تارادىيەك خەفە
نەكىدىبىت يان كارىگەرى گۇرانكارى دەرەكى (ھاتنى سوپاى سۆفيت) ئاگرى بزاڤى
نەتەوەيى خوش نەكىدىبىت؟

رۆژهه لات و رۆژئاوا

(وشە بازرگان و کاسبکار لای چىنى ئورستۆکراتىي بابان گەورەترين جوين و سوكايەتى بۇوه).

ھەرجەندە كاري پيشەبىي لهەشەكىدن و پەرسەندىدا بۇو، بەلام شارى رۆژهه لاتى تا سەرەتاي سەددەي بىستەم، خوي لمتىپۆسى (Typus) شارى شارنىشىنى كشتوكالى - شارى بۇرجوازى جوتىيارى نەترازاندۇوه. ئەم دىاردەيە دىرى شىۋىھى بەرەمەمەننان و پەيوەندىي كۆمەللايەتى رۆژئاوايىيە، شاربىيەكان بەرەبەرە بەخەبات ماق خۆيان وەدىستەپەنۋە سەپاندووه و پارىزگارىيان مسۇگەر كراوه. شارى رۆژهه لاتى، لەبن قەمچىي سېبەرى بازنهى دەسەلەتى خىلە كۆچەريەكاندا بۇوه، جارجار باش لە يەك تىينەگەيىشتن، يان پىيوىستىي ژيان، بەمەبەستى پارىزگارى و رىز لە يەكگەرن و دەستدرېز نەكىرىن بۇ سەر مافى يەكتەر ھەرسى پى هىنراوه شار لەلایەن ھىزە كۆچەريەكانەوە پەلامارداوه شارنىشىنان بەر پەحمدەتى ھاوپەيمانەكانى كەوتۇون. ھەروەك پاشان رۇونتر دەكىيەتەوە: بۇرجوازى لەبەردەم دوورپىيانىكىدا بۇوه و پىگەي سېيەم لەھاۋىكىشەي ھەلبىزادىدا دەرھاۋىزراوه، يان ئەوان دەبا خۆيان لەبن رەشمەلى دەسەلەتى سەرۆك ھۈزۈك بەهاون و سەرى خۆيان بقەبلىيەن و ئاڭرە سوورەي تالان و پەلامارو توورپەي خىلە كۆچەركان لەخۆيان دوورخەنەوە، يان بۇ خۇپاراستن پەنا بۇ دىۋەخانى دەسەلەتى دەرەبەگى مەزن بەرن و سەلامەتىي كاروان و ژيانى خۆيان مسۇگەر بىكەن. ئەم پەيوەندىيە ناھاوسەنگەي نىيوان شارو دەرۋوبەر، نىيوان دەسەلەتى ۋەسمى و نەيىن، كە زۆر جەورو ستەمى تىدابۇوه پابەندى هىج دەستوورو ياسايەك نەبووه، مايەي گەشەنەكىدى شارو تىكشىكانى پەرۆزەي پەزگارى بۇرجوازى رۆژهه لاتىيە، كە تا ئەمپۇش بالا دەستو سەرفراز نىيەو لەسەدان لادوھ پەزگارى و سەربەستىي ئابورى و سىاسىي پېشىل كراوه. ھەر ئەم ھۆيانەش پىگرى دەستپېكىرىن و گەشەكىدى ژيانى پېشەسازى بۇون. بەھۆى

چوارچىۋەي ھەلومەرجى سەرەتەدان و گەشەكىدىن و شىۋەگەرن و خۇدارشتىن چىنى بۇرجوازىي رۆژهه لاتى، لەزۆر گۆشەنیگاوه لەگەل چىن بۇرجوازى رۆزئاوايىدا جىاوازە. ھەدوولا، خالق شەقلنى ناوكۆبى يەكانگىر و ھاوبەشيان ھەيە. ئەم ماكانەي شارى پى پىئناسە دەكىرى وەكى: (دامەزراندى بازار، خانۇوى بەچرى لە تەنىشت يەكتەر دروستكراو، كاري بازرگانى - بەگشتى - نان پەيداكردىن.. هەت)،^(۵) بەلام لەرۆژهه لاتدا مەرجىيەي گىنگ بىزە، كە برىتىيە لەرەزامەندىي دەربىزىن و بەلىنى پارىزگارى مىرۇ دەرەبەگە مەزىنەكان بۇ دانىشتowanى شار. بەگۆپەرەي رېكەوتىنامەي گەورەمیران لەلایەكەوە، كالاى دوورە ولاتان بەبەرەدەوامى دەرژىتە بازارەوە، لەلایەكى تەرەوە داھاتى سالانە ئەم بەگومرگو سەرانە بازارەنەو باجى پاراستن، فەھتر دەبىن.^(۶)

ئەوەش لەرۆژهه لاتدا بەدى دەكىرى ئەۋەيە مەرج نىيە پېشەگەر و بازرگان و كاسبکاران لەيەك بەرەو يەك نەتەوەدا بن، بەلگۇ ئەوان راستەمۇخۇ يان نارپاستەمۇخۇ ئەم بەشەيان لە (رەعىيەت) بە (بىيانى) دانانون و ھەر زۆر بەسۈك سەيريان كردوون و باجى قورسیان لەسەر دانانون و كاري ئەوانىيان بە (عەيىب) دانادە (رېچ ئەۋەمان بۇ دەگىرپىتەوە، كاتىك لە سليمانى دەبىت و ھەوالى خالىد پاشا لەھەبدوللە پاشا دەپرسى و ئەۋىش دەلى): ((ھېننەدە لەبەغدا ماۋەتەوە ھېچ سېفەتى عەشايەرى تىدا نەماۋەدە ۋەنگى بازرگانى لى نىشتۇوە، كە بەئىنگلىزىيەكەي وەھايدى:

((He has been so long in Baghdad that he has lost all traces of clanship, he has become no better than a merchant))^(۷)

نهبوونی (ماق شار)ووه، که لەرۆزئاوادا بەخەباتی زۆر سەخت بەدیھىنراوە، ئازادى و سەربەستى تاكە كەسىش لەرۆزەلاتدا نەيتوانىيە جىڭەى خۆى بىكەتەوە وەك دوورگەي سەربەستى لى بىت و زولم لېكراوان پەناي بۇ بەرن، وەك لەكۈندا ئەم گوتەيە لەرۆزئاوادا باوبووه (ھەواي شارئازادو سەرفراز دەكتات) (Stadtluft macht frei)^(۴) ئەم جۆرە پەيونىدىيە لەنیوان دەسەلاتدارو بى دەسەلاتدا، لەنیوان فەرمانىرەواو بى دەستدا، تەنانەت رېگەى بەپەيدابۇونى دامەزراوهى ئەوتۇ نەداوه تا نويىنەرى بەرژەوندى مروقى شارى بىت و ئازادى و سەربەستىش پەوانەى تاراوجە كراوه.

لەكوردىستاندا شارى ئەوتۇ هەن، کە رەگو رېشەيان دەگاتە سەدە كۆنە نەزانراوهەكانى مىزۇو (وەك كەركوك، هەولىر، خانەقى، كۆيە، كفرى، ئامىدلى...) كە هەر زۆر كۆنن. ئەم شارانەى لەكوردىستانى عيراقدا بوارى نويىبۇونەوە و گەشەكردىيان نەدرابوو تا سەرتاتى سەددەي پېشۈش لەبن بارى قورسى ديرۋىكى خوياندا نالاندوويانو بەھەزار داو رېگەى ئەۋەيان لى گىرابۇو، كە بىنە ناوندى شارستانى مۆدىرەن. نەبوونى دەولەتى كوردى، دەوري خۆى بىنیو، لەسەقامگىردىنى ميكانيزمى پاشکەوتن و بەجىماندا. دامەزراوهى دەولەتى، بۇيە دەوري ھاندەر و پشتگىر بگىرى. نەبوونى داودەزگاي دەولەتى دەتوانى، وەك وېرانبۇونى ئەو شارانە شاهىدين، پەرسەندىن بەرە دواوه بگەرىتەوە و پېشکەوتن بەپاشكەوتن بگۇرۇرىت. كارەساتى هەلبىجە، بەلگەى وېران كردن و شىواندىن و درندايەتى داگىركەر دەسەلمىنى. داگىركەر نىوهى ئەوهى لەپرۆسەي كاولكىردىندا بەكارى ھېناوه، بۇ پەۋەزە بىناو دامەزراندىن و دروستكىردىن بەكاربەيىنایە، هەلبىجەش وەك ھەموو شارىك بەگۈن خۆى دەپازاندەوە. نەبوونى دامەزگاي دەولەتى، زيانىكى گەورەى لەزيانى شاران داوه. تەختكىردىن و پاگواستىن چوارھەزارو پىنچىسىد گوندى دللىقىن ئەوه

ھەر باسيان ناكەم. لەكۈنيشدا ھەر وابووه و لەئەمپۇشدا - لەپىش سالى ۱۹۹۱ - باشتى نەبووه، داگىركەر وەك داگىركەر ھەلسوكەوتى كردووه و تەنبا باج و سەرانەو راورۇوتى خۆى مسوگەر كردووه. ھىزكۆچەردەكانيش، بەشىكىيان لەسەدە ئۆزىدەھەم بۇ خوارەوە، كەجۇرىك پەيونىدىو ھارىكاريان لەگەن داگىركەراندا ھەبۇوه، بەئارەزۇوو خۆيان كوشتوبىريان كردووه، باجيان داناوه، سەرانەيان سەندووه و كەس نەبۈرۈاوه بەرامبەريان بودستىتەوە. ئەم خۆسەپاندىنە خىل و ھۆزە گەورەكان تەنبا سەپاندى دەسەلاتى ئابورى و سىياسىي ئەوانى وەك ھىزىكى بالا دەست سەلاندۇوه. ئەم دەسەلاتە، سىبەرى خۆى ھاۋىشتۇوەتە سەر شارەكانيشەوە، تەنانەت بىرەباومەرى كۆچەرى و نەرىتەو شىيەدە ھەلسوكەوتى ئەوان لەناو چەقى شارە گەورەكانىشدا زالبۇوه. شارى وەك (شارى) ھەلسوكەوتى نەكىردووه و بىرى نەكىردووهتەوە، بەلگو وەك كابرايەكى كۆچەرى يان خىلەكى، با ئەو كەسانە لەزيانى پۇزانەشدا گېرەتراوى شىيەدە بەرەمەيىنائى بۇرجوازىش بوبۇن.

شارىيەكان، قوربانى تالانكىردىن و چەۋسانەوە و تەنگ پىن هەلچىن بوبۇن. لەسەنورى چەندايەتىشەوە، ژمارەيان خۆى خواردووهتەوە، ھەر بۇ نەمۇونە ژمارەدى دانىشتوانى شارى سلىمانى، لەسالى ۱۸۶۰دا بەنزايكەى دەھەزار (۱۰۰۰) كەس دادەنرېت. سەير دەكەين، پاش سەد سال واتە: ۱۹۲۰ ژمارە دانىشتوانى شارى سلىمانى وەك خۆى ماوەتەوە و بۇتە (۱۰۰۰) كەس سەرلەنۈي^(۱). شارە كوردىشىنەكان لەم سەردىمەدا لەچاۋ شارە گەورەكانى عيراقدا بچۈك بوبۇن. شارى كەركوك، ژمارە دانىشتوانى (۲۵۰۰۰) كەس بوبۇ شارى ھەولىر (۱۵۰۰۰) كەس بوبۇ. ئىيمە ئەگەر ئەم سى شارە لەگەن سى شارى عيراقدا لەسالى ۱۹۲۰دا بەراورد بکەين، دەبىنин: ژمارە دانىشتوانى شارى بەغداد (۲۰۰۰۰) كەس بوبۇ،

دەیان توانی ریگەی هاتوچۆی کاروان بپاریزىن و هەناردهو ھاورده (صادرات و واردات) ئی ئیران و دەولەتی ع Osmanى لەگەل و لاتە ئورپىيەكاندا بەبى تەگەرە بەرىيە بېبن. شەرو شۇرو گىردو كىشەئى نىيوان ئیران و دەولەتی ع Osmanى، لەبنەمادا لەسەر ئاسايىشى كارى بازرگانى و رېكەوتتنامەئى گومرگى و بەربەستى ئابورى بۇوه، نەك جەنگى ئايىنى و مەزھەبى.

ھەرەھە دىۋى دەرەھە دەرەھە خۇينابىيەكان، ئەو تىكەيىشتنە شىّواوه بەبەشداران و بىنەران دەبەخشن، كە جىاوازى مەزھەبى و ناكۆكىي بىرۋاوه، بوركانى رق و كىنه تەقاندۇوەتەوە، ھۆكارە راستەقىنەكان، لەبن ھەورى پەشى پەپۆپاگەندە راگەياندى مەزھەبىدا شاراونەتەوە^(۱۳).

قەوارەئى کاروان، نرخى كاڭ، مەھدای هاتوچۆی کاروان، پېۋەرن بۇ زانىنى ھېزى ئابورىي ناوجەيەك. بەراوردىك پىيۆستە لەنیوان کاروان و قەتارى كوردى و عەربى - عىراقى - فارسىدا^(۱۴) قەوارەئى کاروانى كوردى، لەچاو کاروانى عەربىدا ھەر زۆر بچوکەو رېكەي كاروانىش بۇ ئالۇگۇرۇ كېپىن و فرۇشتىن، كورتە، تارادىھەكىش ناوجەيە. كاروانى عەربى - عىراق - پىكەتابوو لەدۇو ھەزار بۇ سى ھەزار حوشىرى باركراو. كورد، ئەو زەمانە ھىسلىرى بۇ کاروان بەكارھىنادە. سەرتاي سەدەپ پېشىو كاروانىك^(۱۵) بىرىتى بۇوه لە ٤٠-٣٠ ھىسلىرى ھەندى جار ٨٠ ھىسلىرى وەكى رەحمەتى (ئەحمد خواجه) بۇي كېرەمەوە^(۱۶).

سەردەمى مىرىنىشىنەكان، بازرگان و سەنۇھەتكارو پىشەگەر و كاسېكار، لەھەمۇو گروپە كۆمەلەتىيەكان زىاتر زولۇم و زۆريانلى دەكرا. ئەوان لەپۇرى ئايىنى و نەتەھىيەو جىاواز بۇون: جوولەكە، عىسایى، فارس، عەربى، ئازەر بۇون^(۱۷).

ئەو زەمانەئى (برايم پاشاي بابان) دەيھەۋى شارى سليمانى دروست بىكت، وەستاۋ سەنۇھەتكار لەشۈىنى دوورەوە بانگ دەكت. سەنۇھەتكارى وەستاۋ شارەزاو

شارى موصل (٧٠٠٠) كەس بۇوه ۋە زمارەدى دانىشتowanى بەسرەش (٥٥٠٠) كەس بۇوه^(۱۸).

ديارە ھۇيەكىتى گەورە نەبوونى شارە كوردىنىشىنەكان، دوورىيىانە لەرېكەي ئاورىشەمەوە(طريق الحرير). ئەم رېكەيە ھەر لەسەدەكانى ناوهەپەستەوە، بەكەنارى كوردىستاندا تىيەدەپەرى و ناكەۋىتە سەر پېڭاكان:

★ شارى ئىسکەندرۇنە، لەسەر دەرياي سېپى ناوهەپەست.

★ حەلەب دىار بەكىر - موسىن - بغداد - بەسەر - لەسەر كەندىا.

★ بەحرى قەزوين - زەنجان - تەورىز - ئەرزۇرۇم - دەرياي رەش.

پەيوەندى شارە كوردىكان، بەرېكەي ئاورىشەمەوە بەم شىۋەھە خوارەوە بۇوه:

- ھەولىر ← موسىن

- راوهەندۇوز ← بەغداد

- سليمانى ← مەراجە ← تەورىز

- سليمانى ← بەغداد

- سليمانى ← تەورىز^(۱۹)

ئىمە لەئەدەبى گەپىدەو گەشتىكەر و مىسيۇنارەكاندا بەرامبەر ووشەي كوردىستان، چەمكى (جىهانى شاخ و كىيىو .World of mountains) مان بەھارات، كە لەھىندو ئىراندا دەھاتنە بەرھەم. بەرھەمە كوردىيەكان، تەننیا بۇ بازارى ناوجەيى دەيانتوانى كېيار راكىشنى و ئەو بەرھەمانە بۇ بازارى گەورەي جىهانى ئامادە نەدەكران. دەسەلەتدارانى مەزن، دەستىيان بەسەر گەنگتىن ناوهەندى بازرگانىدا گرتىبو (تەورىزۇ مۇوسىن و بەغداو ئەرزۇرۇم و حەلەب) نموونەئى ناوهەندە بازرگانىيەكانى رۆزھەلاتى ناوهەپەست بۇون. ئەم دەسەلەتدارانە

فیربووی دموی، لەلایەکی ترەوە پیشەو کاری دەستى جىگەی نەفرەت و بىزلى
هاتنەوەی چىنى سەرەوەی كۆچەرەكان بۇوه^(١٩).

شەروشۇزى بەردەوامى مىرىنشىنەكان، لەگەن ھېزە دەركى و ناودكىيەكاندا،
ھەلومەرجى دلىيايى و ئارامى بەكاسېكاران نەدەبەخشى، تاپرۇزەي گەورە بىگرنە
ئەستۆ بازىنەي كەسابەتكەيان فراوانىز بىكەن. خەزىنەي بەتالى مىركان^(٢٠)
ناچارى دەكىدىن باج و سەرانەي كاسېكاران زياتر بىكەن و ھەمىشە پالەپەستۆ و
گوشاريان بخەنە سەر. شەر بەرپاكرىن و درىزەپىدانى، پارەي دەوى. ژيان و
گۈزەرەنى دەربارى مىرانىش داھاتىي باشى دەوى. كەس لەخۇوە، بەئارەزوو باج و
سەرانە نادات و كەس حەزى نەكىرىدۇوە خۆى مائۇيران بىكەن لەپىناؤى
بەختەورىي مىر، بۇيە زەبرە زەنگ بۇ پېرىكەنەوەي خەزىنە بەكارھاتووە
كەلىن لەنیوان حاكم و حوكىمكاردا دروست بۇوه.

بارى ئابۇوريي سليمانى لە نىيەت يىكەمى سەددى ١٦١

نووسەرىيکى رۇزاوايى بىيەۋىت لەسەر (گويىتە) يان (شكسپىر) يان ھەر
كەسايەتىيەكى ئەدبى يان سىاسيى لىكۆلىنەوە بىكەت، رەنگە لەبەر زۇرى
دۇكۇمېنەت و فاكەت بەلگەنامە لىتىۋىزىنەوە لىپىيچانەوە ئاسان نەبىت. ئىمە
لەبەر نەبوونى زانىيارى، ھىچمان پى نانووسرىت. ھەرودكۇ چۈن لەناوەراستى
ھەشتاكانى سەددى پېشىوودا بەشىكى گوندەكانى گەرمىان ئەنفالكaran و
لەچاوتىر ووكاندىكىدا ژمارەيەكى زۇر ھاواولاتى بىتاوان بىسىر و شوين كران،
ئاواهاش بەلگەنامەكانى شارەوانى، دادگا، ئىدارە پارىزگا، تاپۇ، گومرگ ... هەتىد.
لەسەرەتاي ھەشتاكان و لەكتى راپەرىندا بەدەستى كاربەدەستانى رېئىم و خەلکى
نەزان و ناحالى لەناوبىران و كرانە خۇراكى ناگر.

واتە: سەرچاوهى رەسەن و دەستى يەكەم، ئەوە دەستى لى بشۇ. سەرچاوهى
زېيدەرى دەستى دووەم و سىيەم ئەوە لەگوشە و كەنارى ھەندى كتىب و بلاۋگراوه و
زانىيارىي پەرش و بلاۋدا ھەن، كە بەشىكىيان ھەر زۇر لەباھەتكەوە دوورۇن و ئىمە
ناچارىن پەنا بۇ پۇوش و پەلاش قەراخ ئاو بەھرىن و دەستىيان پېۋە بىگرىن. ئەم
زانىيارى و ئامازىھ نىيەدە نىيەھەن، بەتەنەيا رەنگە وينەيەكى لىيەن و ناتەواومان
بەخەنە بەرەست، بەلام بەخستە پال يەكتىر وەكى يارى (پۇوزل - Puzzl) بەرە
بەرە وينەيەكى تۆزى باشتەمان دەست دەكەۋىت. دكتۆر (محمد سەلان حەسەن)
ئامازىھەكى سەرپىي بۇ قەوارەدە رېزەي دانىشتۇوانى شار لەكۈرەستاندا لەچاو
كۆچەرە خەلکى گوندۇشىن سالى ١٨٦٧ و ١٨٩٠ كە كەردووە، كە بۇ لىكۆلىنەوەي ئىمە
سوودى خۆى ھەيە:

ردیف	۱۸۶۷			۱۸۹۰		
	شلوگی باکوه	شلوگی ناپوش	عمر آزاد	شلوگی باکوه	شلوگی ناپوش	عمر آزاد
کوچکشی	کوچکشی	دینه٪	لادیسی	کوچکشی	کوچکشی	دینه٪
۲۱۵	۶۶	۵۳	۳۶	۷۰	۱۱	۱۱۵
۴۹۲	۴۶	۴۶	۳۶	۲۲	۲۲	۲۱۰
۵۲	۴۹	۴۹	۴۱	۵	۵	۴۵
۱۲۸۰	۲۱۰	۲۱۰	۲۱	۲۵	۲۵	۲۱
۴۰	۲۲	۲۲	۲۱	۲۲	۲۲	۲۱
۶۷۵	۲۶	۲۶	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۷۵	۱۰	۷۵	۵	۵	۴۰	۴۰
۱۰۸۲۶	۷۵	۷۵	۵	۵	۲۷۵	۲۷۵

نژادی دانیشتوانی کوچکشی «لاندیس» شری (به هزار (۳۰۰))

۱۸۶۷ و ۱۸۹۰

به گویره‌ی ئەم خشته‌یه بىت، سالى ۱۸۶۷ زماره‌ی دانیشتوانی شاران تەنبا
(۵۵۰۰) كەس بۇوه و (۲۲٪) كۆي دانیشتوانی كوردستان بۇوه. كۆي زماره‌ی
دانیشتوانی عيراق لەم سالهدا (۱,۲۸۰,۰۰۰) كەس بۇوه.

زماره‌ی دانیشتوانی شار، گەر ھىنندە كەم بۇوبىت، ئەوا بىگومان ناتوانى
دەورى گرنگو بەرچاو لەپروودواوھ سىاسىيە چارھنوسسازەكاندا بىگىت. نابى
ئەوهشمان بىر بچىتەوھ میرانى كورد پاشتىان بەھىزى كۆچەر و گوندىشىن
بەستبوو، ئەوان ھىزىكى (مېلىشىا) چەكدارى ئامادەبۇون، كە دىزى ھىزى
دەرەكى يان ھەر ھەرچەھ و پەلامارىكى چاودەر و نەكراو بجولىئەوه.

من پىمباسە كوردستانى ناودەپاستى سەدەي نۇزىدىيەم لەگەن يەكىك
لەۋلاتەكانى ئۆرۈپا (ئەلمانيا بۇ نموونە / سالانى ۱۶۰۰) بەراورد بکەم. زماره‌ی
دانیشتوانى ئەم ولاتە (۲۴) مiliون كەس بۇوه، رووبەرى ئەھۋى رەنگە لەۋ كاتەدا
ھەرئەوندەي رووبەرى عيراق بۇوبىت. بىست ھەزار (۲۰۰۰) شار لەۋى تۆمار
كراوه، كە بە گویرە پىناسە شارى ئەۋ زەمانە پىناسە بىرىت. لەۋىش سى
لەسەر چوارى دانیشتوان لەلادىدا ژياؤن و (۲۵٪) يان لەشار ژياؤن. لەۋى، رەنگە
گەشەكىدنى ھىزى ئابۇورى بازركان و پاشان شۇرۇشى پىشەسازى دەورى لە
پەراوىزى ئازادىيەدا گىپابىت، كە شار بەدەستى ھەيناوه^(۳۰)، ئەۋ زەمانە، ھەر
شارىك زماره‌ی دانیشتوانى (۲۰۰۰) تەنها سى ھەزار كەس بۇوبىت، بەشارى گەورە
دانراوه.

★ ★ *

بنكىي ژىن
www.zheen.org

سەبارەت بارى ئابورىي شارى سلیمانى، كۆمەئىك بىر وبۇچۇون و ئامازىدى ناكۇك هەن. من پىيم باشە تابلوئىەك لەبەرچاوى خويىنەر بىت و ئەو سەرپشا بىت، تا يەكىكى (تۆزى) لەئىمە بەختەورىت بەدوای بەلگەنامەكانى ئەرشىفى كىتىخانەكانى لەندەن و بەغدا دەكەۋىت و بەزمارەد فاكت راستى دەسىلىيەت: دكتور (ھەلکەوت حەكىم) دەنۈسىت:

بابانەكان بۇ ماودىيەك مىرنىشىتى سۈرانىيان داگىر كرد، بەشىك لەئەمارەتى ئەرەدەلنىان ھىنايەر ژىر ركىفى خۇيان و چەند سالىكىش كەركوك و ھەولىرىان خستە ژىر دەسەلاتى خۇيان و ھەروەها بەسەر ئەمارەتى ئامىدىدا زال بۇون.

شان بەشانى پەرسەندىنى عەسكەرى، ھىزى ئابورىش پەردى سەند، پەيوەندى بازركانى لەگەل شارەكانى تردا، وەك: ئەستەمۇول، دياربەكر، مووسى، كەركوك، بەغدا، سنه، كرماشان ... هەتى، هەتا دەھات فراوانىز دەبۇو. ھەندى بەرھەمى كشتوكالى بابان لەۋلاتە عوسمانىيەكاندا دەنگىيان دابۇودوه. ئەو میرانە لەدەرەوە كوردىستان دەزىيان ژيانىكى دەست بلاۋيان بەسەر دەبرد، كە ناتوانىن لەنىشانە دەولەمەندى بەولۇھە شىتىكى دىكەى لى تى بگەين. بەرەي (كامپانىل)، كە لەسەرتاى سەددى نۆزىدە سەرى لەسلیمانى داوه، مىرنىشىنى بابان لەو سەردىمەدا يەكى لەدەولەمەندىرىن مىرنىشىنەكانى كورد بۇود^(٢٢).

★ ★

(فرايىزەر) ئەوەمان بۇ دەگىرېتەوە: كاتىك سەرتىپ (محمد خان) بەخۇى و ٤٠٠ سەربازەوە لەسلیمانى بۇوه بۇ پشتىوانىي سلیمان پاشا دەكتات كە نەھەپەتى بىداتى و نەبۈشى پەيدا دەڭرىت. ديارە پاشاكانى بابان لەرۇوى دارايىيەوە پەرىشان بۇون. سەرتىپ (محمدەد خان)، لەگەل قۇدتىكى لەچوار صەد سەرباز كەمتر و نەفەرى تۆپچى و پىنج تۆپى جەبەل لەسلیمانى بۇو. ئەم قۇدتە، بۇ ماحافەزى

(سلیمان پاشا) بەرامبەر بە (مەحمود پاشا) بىر لىرە ھىلار بۇودوه. لەدوايدا باسى فيشال و خۆھەلگىشانى ئەم سەرتىپە بە دوورو درېزى نووسىوە. (فرايىزەر)، لەلایەكى تردا باسى فەقىرىي (سلیمان پاشا) ئەكاو ئەلىن سەرتىپ داواي دووصەد تومانى لى كىردىبوو بۇ عەسکەرەكە، بەلام پاشا ھەرچەند ھەولىدا بۇي پەيا نەكرا^(٢٣).

لەكتىكدا ئەم تىبىينىيە (فرايىزەر) دەنۈسىمەوە، دەمەۋى سەرنجى خويىنەرى ئازىز بۇ پايدە كى پىچەوانەش پاكيش، كە لەلایەن ميرزادەيەكى بابانىيەوە تۆمار كراوهە:

(حاجى بەگ، لەماودى دوومانگادا، حەفتا ھەزار تمەنلى دا بەپاشا. بابى نووسەريش پەنچا ھەزار تمەنديا، پاشان داواي زامنى لېكىدىن، كە ئازادىيان بکات و بۇ ھىچ كوى رانەكەن. چوار كەس لەبازركانانى ولات بوونە دەستەبەر، كە ئەگەر ئەو دووگەسە لەفەرمانى پاشا بچەنە دەرەوە، ئەوا ئەوان دە ھەزار تمەن بىدن بەپاشا)^(٢٤).

چهند پوونکردنەوەیەك بۇ تىيگە يىشتى دەقەكە پىويستە:

❖ ئەم رووداوه سالى ۱۲۴۹ لە ۱۸۳۴ بىرەمبىر ز لمزمانى سلېمان پاشادا روویداوه.

❖ راپورتەكەي (فرايىزەر) و گىرپانەوەكەي (عەبدولقادارى بابان) باسى زەمانى يەك پاشا لەيەك سالدا دەكەن. يەكىكىيان باسى نابوتى و ريسوايى پاشا دەكتات و ئەھۋىكەيان باسى پاشايەك دەكتات، كە تواناى سزادانى قورس و سەرانە و درگىرن و پارە پەيدا كردىن بەھەزارن ھەمە.

❖ دەبى ئەم دوو گىرپانەوەي، يەكىكىيان راست نەبى. رەنگە (سلېمان پاشا) پىرى (ئەغز) بۇو بىت، تەنانەت دوو سەد تەمنىش بکاتە دەست (سەرتىپ مەحمدخان). دوورىش نىيە كابرا ھىئىدە بى شەرمانە داواي پارە كىرىپىت و پاشاي بىزار كىرىپىت. ئەم (ئىختىمال) دش دەمەنەتەوە، تا بەرپابۇونى شەر لەماوەيەكى كورتدا، تەپ وشكى سوتانىدىپىت.

ئەم بەراوردۇ بەراوردىكارىيە بۇ مىزۈونووسان بەجى دەمەنەن، ئەھۋى بۇ ئەم نووسىنە بايە خدارە ئەھۋىچوار (بازرگان) دەبنە زامنى دوو مىرى بابان يان دوو خزمى نزىكى پاشا، ئەم گىرپانەوەي، بەلگەي ھىزىز تواناو رەواجى بەلۇنى بازرگانەكانە. بازرگانەكان لەوە دەچى لەمیرەكان زياتر جىڭەي مەتمانە بۇون، مىرى بابان، دەيتowanى داواي كەفiliيەك بکات، سەر بەنەمالەي حاكم بىت يان ئەندامى ئەو بەنەمالەيە بىت. ئەھۋى تۆزى شارەزاي مىزۈوى ئەم مىرەنلىكىنە بىت دەزانىت: مىرەكان توھمىتىكى پې بەمەترىسو سەر بەگۆبەن بۇون و ھەمەشە لەگەن ناوهندەكانى دەسەلاتدا (بەغداو تاران و ئەستەمموول و سەنە كرماشان) پەيوەندىييان ھەبۇوه. بەشىك لەمیرەكان ھىزى چەكدار (مەيليشيا) خۇيان ھەبۇوه. ئەندامانى بەنەمالەي مىرى، ھەندى جار پشتىوان و پشتىوپەنای مىرى

بۇون، ھەندى جارىش سەرچاوهى مەترىسى و پىلان بۇون و پې زەرەر بۇون بۇ چارەنۇوسى مىرایەتى. ھەمېشە سەركەش و سەرچەن بۇون و ئامادە بۇون بەچاۋ ترپووكاندىك، لەبەرەي لايەنگان و ھاوسمانگەرانەوە بۇ بەرەي ئۆپۈزىسيون جىڭۈرۈك بکەن. بازرگانەكان لەم ھاواكىشەيەدا، بەرەي (بىچاپ) بۇون، نەك بەرەي (پادار)، بەگوئىرەي پەننە ھەورامىيەكە. ئەوان خاوهەن بەرژەوەندى و كارو كەسابەت بۇون و بايى ئەھۋە قورساييان ھەبۇوه كە بەكەفالەت دوو مىر لەزىندان بەرەللا بکەن. ئەھۋە كە (پىچ) يش لەسەر دارايى مىراني بابان دەنۇوسى. وينەيەكى يەكجار حىياوازەو پىويستى بەلېكۈلۈنەوەي تايىبەت ھەمە.

* * *

(مەممەد ئەمەن زەكى بەگ) لە سالىنامەي عوسمانى سالى ۱۳۰۷ ئى رۆمىزى (بىرەمبىر ۱۸۹۲) لىستى داھات و دەرچوو (مىصر وفات) دەرھاوايىشتۇوە. لەم خشتهيەدا مىزانىيە سالى ۱۸۹۲ (بۇمان رۇون دەبىتەوە، كە دەسەلاتدارانى عوسمانى لەداھاتى پارىزگا سلېمانى مەسرەفى ئىدارەيان داپۇشىووه و يەك مiliون قوروش رەوانەي خەزىنەي گشتى دەولەت كراوه. واتە: لەدەولەتەوە پشتىگىرى دارايى رەوانەي ئىرە نەكراوه، بەپىچەوانەوە، سەرەتاي خراپى و نالەبارى ئىدارى، ئىرەوە پارەي زىادە بۇ دەرەوە سەنۇورى پارىزگا رەوانە كراوه، لەكاتىكدا سلېمانى خۆى زۆر پىويستى بەداھاتى خۆى ھەبۇوه. ((نەفسى شارى سلېمانى، مەركەزى ئالاى صەدمىنى رەدىف و ئالاىەكى نظامىيە فرقەسى و شەشەمینى كەركوك بۇو، طابوورىيەكى ضەعيفى ژاندرەمەشى بۇو.

**میزانیه (بودجه) لیوای سلیمانی له سالی ۱۳۰۷ ای رومیدا لاه ژیره وه
قەيدکراوه:**

مهصارفاتی سنه ویبهی مهعاریف لیوای سلیمانی له ۱۳۰۷ دا نزیکی صەدو
پەنچا لىردىھە و ئەمەش بۇ مەعاشاتى مەعلمىنى تەنیا مەكتەبیکى روشنیەی
مولکیه بۇو. باقى مەكتەبەكانى لیوا يابەخىر و خىراتى ئەھالى وە يابەواسىطەی
ئەوقافى خصوصىيە وە ئەزىزا. ھەروەكە لەمیزانیه لیوادا نىشانمان داوه. واريداتى
لیوا كەم نەبۇوه لەمەصاريفى ۱۰ ھەزارو شتىكى زىياد بۇوه. بەلام لەباتى بۇ
ئاوهدانى و زانستى لیواكە صەرف بکرى يابۇ ئەستەمۈول ئەننېرداو ئەچۈوه
باخەلى مەئمۇرين) دوه^(۲۵).

ھىچ زيانىكى نابىت ئەگەر ئىيمە بزانىن بەھا قروشىك لەسالانى ۱۸۶۵ - ۱۸۶۶
ھەر ۱۱۰ قروش بەرامبەر (۱) پاوهنى ئىستەرلىنى يان (۱) دينار بۇوه. سالى ۱۸۹۰
بىرى (۳۰۰,۰۰۰) لىرەي عوسمانى بەرامبەر (۱۸۰,۰۰۰) دينار بۇوه (تىكىرای نرخى
سەرقىردن ۲۵ قروش بە (۱) پاوهنى ئىستەرلىنى يان بە (۱) دينار
گۇپىنراوەتە وە^(۲۶).

وارداتى	غىرۇش	مەصرۇفاتى	غىرۇش
وېرگۈزى ئەملاك و عەقار	۵۰۳۰۹	شەرعىيە	۸۰۴۷۷
وېرگۈزى تەممەتۈع	۲۲۷۲۸۸	داخلىيە	۹۳۹۱۸۷
بەدلى عەسکەرى	۱۹۲۸۲۰	عەدىلييە	۲۶۵۱
رسمى ئەغىنام		مەعاريف	۷۵۷۸۷۱
بەدلى عەشتار		نافىعە	۱۵۴۰۶۱
حاصىلاتى ئەعشار	۶۲۰۰۰	ئەورامان	۲۷۸۵۰
خەرجى ئەملاك و طاپۇ		مەعادن	۱۷۷۲۰
خەرجى مەحاكم		مالىيە، يېرگۈز	۱۵۰۲۵
وە مەعاشاتى زاتىيە			۲۵۸۵۰۶
رسومى موتەنەويە	۸۸۶۰۱۴	ضە بطىيە و ڙاندرمە	۵۲۲۵۰
حاصىلاتى موتەفەريقە	۶۰۰	صحىيە	۵۱۰۰
مەج遒وعى	۱,۷۰۶,۶۳۷		۲,۷۲۵,۶۳۷

(ئەم ئەنجامە بەپىي لىكدانەوەكەي (محمدەد ئەمین زەكى بەگ)، كە پى
دەچى هەلە بىت، و ئەنجامە راستەكان بەم شىۋەيەن كە مەج遒وعى واردات
قروش، وە مەج遒وعى مەصرۇفات (۱,۷۳۶,۶۳۷) قروشە.

تىپىنى/مچ
عەينى سالىنامە، بۇ خەددەماتى نافعە (دروست كىرىدى بىناؤ پېگە و پەردەي
ولايەتى موصى ۲۰,۹۸۸ غرۇش، يەعنى تەقىرىبەن دووسەد لىرەي دانادە، لام وايە
ئەم پارە بەتەنیا مەعاشى باشى موھەندىسى موصىل و معاونەكەي بۇو.

سەرتاکانی رۆلی سیاسی چینی بۇرجوازى لە شارى سلیمانى

لەسۈنگەی چەوسانەوهى بەرددوامدا، بۇرجوازى چاوى بېرىبۈوه رزگاركەرو فريادپەسىك، لەدەرەوهى چىنەكەى، خۆى تا دەستى يارمەتىي بۇ درىز بكت، بۇئەوهى لەزولەم و زۆرى دەسەلاتداران سەرفرازى بكت. هەر بۇ نموونە، پىش سالى ۱۸۲۰ (مەولانا خالىد نەقشبەندى)، لەشارى سلیمانىدا دەركەوت. (مەولانا خالىد) ۱۷۷۹ - ۱۸۲۷ پىرىكى كارىزما بۇو، بەدەركەوتى ئەو، پۇلپۇلىتىكى كۆمەلايەتىي توندوتىز ھاتەكايىوه^(۳۴). مىرەكانى بابان و شىخ و مەلاكانى لايەنگىرى (شىخ مارفى نۆدى)، كەپابەندى دۆگماتىزم بۇون، بەرمىھەكىيان پىك دەھىيىن، بەرەكەى تىرىش (مەولانا خالىد) و مورىدەكانى بۇون، كە زۆربەيان بازىرگان و كاسېكارى شارى بۇون. دىارنىيە لەو ژمارە (۱۲۰۰) مورىدە مەولانا خالىد^(۲۸) چەندىيان سەر بەچىنى بۇرجوازى شارى سلیمانى بۇون، بەلام دوورنىيە رېزدەيەكى گەورە مورىدەنى تەرىقەتى نەقشبەندى خەڭى كاسېكارو پىشەگەرى ئەم شارە بۇون. چونكە میرانى بابان ھەندى جار پەيوهەنلى زۆر باشىان لەگەل مەولانادا ھەبۈوه، تاسالى ۱۸۲۰ ناكۆكىيەكە بەرەبەست نەكراوهە ئىدى ئەو رۇوي كردووهتە شام. لەجەنگى دووبەرەكىدا، بەرە میرانى بابان و شىخ مارفى نۆدى، سەركەوتوبۇون. تەنانەت ناشتنى (سلیمان پاشائى بابان) بەتەنېشت (شىخ مارفى نۆدى) وە شىۋىيەكى گرنگە و جۇرىكە لە پېشكەرلىكىرى دەھەنەلاتى سىاسيدا بەقازانجى (مەولانا خالىد) و تەرىقەتى نەقشبەندى ببوايە، پياوه ئايىننېكان لەدەسەلاتى دونيايىد. دوور نىيە گەر ھاوكىشە پېشكەرلىكىرى دەھەنەلاتى سىاسيدا بەقازانجى (مەولانا خالىد) و تەرىقەتى نەقشبەندى ببوايە، داھاتووى مىرنىشىنى بابان بەجۇرىكى تر نەبوايە. تەۋزمى سۇفيگەرى و دەسەلاتى دونيايى، رەنگە بزوتنەوهى زۆر بەھىزى لى پەيدا بىت (نەمۇونە: رېكەوتى مىرە سعودىيەكان و شىخ محمد بن عەبدولوهاب - بزوتنەوهى وەھابى) تىكشەكانى كاتىي بزاڤى نەقشبەندى سالى ۱۸۲۰ گۇرانى بەسەر كارو جولانەوهى

نەقشبەندى و چىنى بۇرجوازى شارى سلیمانىدا ھىننا. دىارە نويىنەرانى ئەم چىنە، بۇ دەرفەتىك گەپاون، تا لەپىشەوه لەدەسەلاتى مىرانى بابان بەدن. ئەوان، ھارىكارىيىان لەگەل ھىزى دەركى و يارمەتىدانىيان بۇ تىكشاندى دەسەلاتى ئەم زەمانە، بەكارىكى باش و گونجاويان دانادە، بۇ ئەوهى كۆتايى بەچەوسانەوهە تالانكىردىن و زولەم و زۆر بەھىنن. لەو دەچىن ئەم چىنە لەپەروخاندى مىرنىشىن باباندا (۱۸۵۱) دەوري كارىگەريان گىرپاپىت. ئەگىنا ھىچ ھۆيەكى تر دەنگە لەئارادا نەبووبىت بۇ (سالى ساھىپقىران) شاعير (۱۸۶۶ - ۱۸۰۰)، كە ئەندامىك بۇوە لەچىنى ئۆرستۆكراتى دەسەلاتدار، بەم تالىيە ھېرېش بكتە سەر كاسېكارانى شارى:

لەئەصلا بانىي ئەم كارە كاسېھايى شەھرى بۇون
لە ئەمرى فيتنە ئەنگىزى سەرانسەر مىشى مەردانى

لەئەوضاعى سلیمانى ئەوانە شادو ئاسودەن
لەفەرعا نوطەھەيى حەينز لەئەصلا جنسى شەيتانى

گەھى ھەم دەردى ئەكرادن ، گەھى ھەم عەيشى ئەتراكن
لەيەك لا مادەرى بەرخن ، لەيەك لا يارى گورگانى^(۳۹)

شىعرەكەى سالىم ھاوار دەكت، كە (كاسېھايى شەھرى) دەوري سەرەكىيان لەپەروخاندى مىرنىشىنى بابان بۇوبى: لەئەصلا بانى ئەم كارە. واتە: ئەم چىنە وەكە ھىزىكى سىاسىي (ئۆپۆزىسىون) دەوري بىنیوھە دەستپېشکەرى كردووه.

وینه‌ی گورانی کومه‌لايەتى لە شىعرىكى سالىمدا:

دەربارە سەرجەمى ئەو گۇرانىكارىبىه كۆمەلايەتى و فەرھەنگىيەى كە پاش
ھەرسەھىنانى مىرنىشىنى بابان و ماودى راستەخۆتى پاش داگىرەدنى شارى
سلىمانى، لەلایەن سوباي عوسمانىيەوە، روويان داوه بەلگەي زۇرمان بەدەستەوە
نېيە، كە بەكۆكۈرنەوە خىستەپال يەكتىريان، وينه‌يەكى گورانى پەيۇندى
سۆسىالان، بەپاشكاۋى پېشكەش بکات. داستانە شىعرىيەكەي (سالىم) اى صاحبقران،
كە بەشىعىرى (ئىپوس - EPOS) واتە: (ملجمى) دادەنرىت، راستىگۈتىرىن
بەلگەي مىزۈوېي راستەخۆتە سەبارەت بەرۋوداوه تراجىدىيەكەن ئەو
سەرددەمە. سالىم وىستووچىتى هەلۇيىستو كارى (پالەوان) انەي (عەزىز بەگى
بابان) بەنەمرى بەھىيەتەوە، كە ھىزى چەكدارى پېكەوە ناوەو، لەگەن ھىزى
چەكدارى عوسمانىدا شەرى زۇر سەختى كردووە بۇ ئەھەدى دەسەلاتى میرايەتى
بابان بېگىرەتەوە. ئىمە وەسفى شاعير بۇ رۇوداوه دراماتىكىيەكەن بۇ كەسانى تر
جىددەھىلىن، كە دەيانەوە لەسەر رۇوداوه سىاسىي و عەسكەرەيەكەن بنووسن.
مەخابن ئەم شىعىرى ھىشتا بەلىكدانەوە و راپھەكارى زانستى ساخ نەكراوەتەوە
پەراوىزى بۇ نەكراوە. بەشىكى زۇرى ووشە و زاراوه و دەستەوازە ناو شىعەكە
كۈن بۇون و لەئەدەبىاتى ئەمروۇدا، كەس بەكارىان ناھىيەت. ئەم كىشەيە
پارماقىمان نادات لە (كۆد)كەن بەباشى تىبگەين.

من دەممەوى تەنیا تىشك بخەمە سەر يەك دوو بىرگەي ئەو تىكىست (Text) ئەددەبىيە، كە رۇوداوه كۆمەلايەتىيەكەن تىدا بەر جەستە كراون، بەتاپىتى
جوڭانەوە و هەلۇيىستى چىنى بۇر جوازى شارى سلىمانى، كە مەبەستى ئەوە
بووە، ئەو كەلپىنەي چىنى ئۆر و سەتكەراتى بابانى پاش خۆى جىھېشتووە، پېرى
بەتكەنە. بەگۇيرەت تىپوانىنى (سالىم)^(۳): ئەو چىنە نوپەيە لەپۇرى ئابورى و

ديارە ئەم شىعە وەكۇ زۇرېبى شىعە سىاسى و (ملجمى: داستان) يېكەنلى شاعير
پاش ھەرسى مىرنىشىن نووسراون، ئەگىنە شاعير بۇ ھۆكەر نەدەگەر.

ئەلەمانەكەن دەلىن: سەركەوتن زۇر باوكى ھەمە و ژىركەوتن يەك باوكى
ھەمە، واتە يەك (تاكەھە) ھەمە. ھەرس و رووخان و ژىركەوتتىش لاي ئەو
كاسپەھا شەھرىيە، نەك دەيان ھۆى چارەنۇو سىاز، بەگۇيرەت ئەم شىعە
بەتاپىت ئەم دېرەت خوارەوە:

(گەھى ھەم دەردى ئەكرادن، گەھى ھەم عەيشى ئەتراكن)^(۴)

دەستىشانكەنلى سەروشتى راپايى و ئۇپۇرتۇنىستىي چىنى بۇر جوازىه. دياز
وەكۇ ھىزىكى كارىگەر جىن گۇرپىيان كردووە بەر دەيان گۇرپىوه، بەگۇيرەت
بەر ژەنديي ئابورى و بەرتەسک، بەبىن گويدانە ناسنامەي نەتەھەيى
ھاپېيمان و دۆست ھاوسەنگەر يان گۇرپىوه. رەنگە ئەمە تاكە كەس نەگرېتەوە
وەسفە بۇ ئاكارى كۆمەلايەتىي سەرجەمى چىنىيەك. تاكە كەس ناكىرىتە (پېوەر)
گەر جارىك پۇوبەتات، سالىم قورسايى و دەورى چالاكانەي ئەم چىنە لەبەرچاوا
بۇوه، بۇيە و دەننۇوكى خستووەتە سەر. بىگومان ئەم چىنە دەورى بەنەرەتى و
كارىگەر ئەبوايە سالى شاعير بەم توندو تىزىيە رەخنەي لى نەدەگرتەن.

بنكە ئەن

www.zheen.org

فهرمانبهر (موظف) به گویره ناولینانی ئەم سەردەمە، تۆیزىكىن لەدەزگايى حکومەتى كەرتى گشتى كار دەكەن. ئىمە نازانىن لەسلىيمانى (1851)دا ئەم گروپە كۆمەلایەتىيە چەند بەھىز يان چەند لاز بۇوه؟ ئەندامانى ئەم تۆيىزە كىبۇون و لەكام چىنهەدەن ئەتۇن؟

ئىمە لامان ناشكرا نىيە، ئەوانە فەرمانبهر بۇون، لەتسى گوشارى سمبولەكانى دەسەلەتى داگىركەر نىيۇ خۆيان سېرىۋەتەوە، يان بۇئەدە ئازار نەدرىن و تۈوشى سەرئىشە نەكرين، يان نويىنەرانى دەسەلەتى داگىركەر، بەربۇونەتە دەفتەرەكان و ناوى فەرمانبهرەن بايانى كۆزىنراوەتەوە بۇئەدە كەسانى ترى سەر بەخۆيان لەجىگەي وان دامەزرينى؟ ئىمە ئىحتمالى دوودم بەپاست دەزانىن و داگىركەر و داردەستەكانى سەرجەمى دەزگاو فەرمانبهرەن يان گۇرۇپو:

ئەسکەمل بىيىن قەراريان دەن لەجىي ئاغەلەران
مەجلisis شۇورا ئەمېسىتە خاصە بۇ ئەصنافە كان

بۇونى (مەجلisis شۇورا) لەسەردەمى بايانەكاندا، بەلگىيە لەسەر هەلسپۇراندى كاروبارى رۇزانە شار، لەلايەن (مەجلisis شۇورا) وە. من نانووسىم ئەوانە دەوري شارەوانى ئەمپۇيان بىنىيە، بەلام كۆلکەزىپىنە خەيال بۇ ئەم دەچىت، ژمارەيەك كەسانى ئۇرۇستۇركاتى و دەسەلەتدارى مىرنىشىن ئەندامى (مەجلisis شۇورا) بۇون. پاش داگىركەن و رووخاندى دەسەلەتى بايان (مەجلisis شۇورا) لەئەندامانى سەرەتە كۆمەل پاكسازى كراون. لەجىگەي ئەواندا كەسانى ((بى ناونىشان)) ئى خوارەتە كۆمەل دانراون. ((ئەصنافە كان)) واتە: ((أصناف)) دەكان، كە چەمكىكى ترە بەرامبەر پېشەوەر (حرقى)، كە ئەم زەمانە لەرۇزەلەت و بەتايىھەتى لەئەدەبىياتى فارسىدا بەكارەتاتووه. ئەم ئالۇڭۇرە

سياسىي و كۆمەلایەتىيەوە، خۇى وا دانابىت، كە بتوانىت ئەم بۇشايىيە سىاسىي و فەرەنگىيە دارپۇخانى دەسەلەت پېتكاتەوە:

چارەسەر كەن ئەھلى دەرۋىش نانى مۇنۇيمىتان بىرا
لۇولە بۇو سەفرەو نەوالە، وۇ كرا زەرف و خۇوان

خۇوان: تەختەيەكى لاكىشەيى رەنگاو رەنگ بۇوه، شەش پىرى ھەبۇوه، قاپى خواردىنى لەسەر دادەنراو لەكتى نانخواردىندا لەدىۋەخان دادەنراو نانى لەسەر دەخورا وەكى مىزى نانخواردىنى ئەم زەمانە بۇوه.

ئاوابۇنى ئەستىرە دەسەلەتى چىنى ئۇرۇستۇركاتى، چەند دىمەن و دىاردەن ھاوكاتى بەدەسەلەت گىرىدراوهە، دەبنە بەشىك لەرابوردوو، لەناو كۆمەلنى (نوى)دا جىگەيان نابىتەوە. مىواندارى و سەفرەو زەرف و خۇوانى پاشا و دەسەلەتدارانى تر، وەكى سەنتەر و ناوهندى كۆمەلایەتى و فەرەنگىي ئەم سەردەمە، شانۇى نواندى دەسەلەتلى ئابورى و ھىزى سىاسىي و كۆمەلایەتى چىنى سەرەتە كۆمەل بۇو. بەھاتنى سۇپاى داگىركەر ((مەجلisis)) ئى مىر و خانەدانەكانى ترى ئەم سەردەمە كۆتايىان پېھات:

ئەھلى سادات و مەلا و حاجى بىلاشىن كەن بەسۇز دەفتەرى ئەھلى وەزايىف دىم عومۇومەن حەك كران ئەم بەيتە ئاماژىيەكى رۇونە بۇ بۇونى دامەزراودى دەولەتى و نىمچە دەولەتى (مؤسسات) كە فەرمانبهر و كارمەند كارى تىدا دەكەن. ئەم تويىزە لەكاركەرانى دەولەت بە ((ئەھلى وەزايىف)) ناو دەبات: (أهل الوظائف) يان تويىزى

داروغه: لهکاتی بابانه کاندا به ریوبه‌ری پولیس، یان سه‌رۆکی پولیس بوده. سه‌باره‌ت به کمسایه‌تی و شوین و پله‌ی ناوه‌کان ((که‌ریم ئاغه‌ی نه‌نی و خاله‌هومه‌رو...)) ئیمە شتیکی ئەوتۇ نازانین، هەر کەسیک بن و هەرچیبەک بن، پله‌یهک یان چەند پله‌یهک لەخواره‌وھی چینى ئورۇستۇکراتىن و لەگەل چىز و زدوقى شاعيردا ھەر زۆر دوورن.

**مه جليسى وابى موحەققەق دوودى گۆڭرد عوودە بۇي
(دەرىش ئاغا) بۇو لە جىيى (مىستۇ) ھەموو شەو نەغمە خوان**

خەلکىك لەو مەجليسە بۇگەنىكى وەکو بۇنى گۆڭرد لايىن بۇنى (عوود) بۇوبىت، كە بۇنىكى زۆر خوشە و لەریزى (مسك) و (عەمبەر) دادەنریت، دەبى ئەو خەلکە چەند ناشارستانى و دواكەوتتوو بۇوبىن، لەچاو ئەندامانى توپىزى سەرەوەى كۆمەل، كە شاعير خۇى يەكىك بۇوە لەوان: ئەو مەجليسە (نوى) يە كۆئى مۇسىقى و زدوقى ھونەرى بەرزى نەبۈوە. پېشتر واتە: لەسەرەدمى پېش ۱۸۵۱ گۇرانىبىزىكى دەنگخۇشى وەکو (مىستۇ) كە كوردى شاعيرىش باسى دەكتات:

**ئاغە زەنۇون لى بىدا سىنەكەمان حارس گرفت
لە تەنبۇورو دەف و ئەسەد بىدا دەستى لەساز**

**مىستۇ ئىبراھىمى ئاۋەحەمان نەواو فە تەنەزىن
مىستەفا نارى و سىكە يۇنس بلى شارى حىجەز**

كۆپى گەرم كەردووەو لەئاھەنگ و بۇنە شادىدا (نەغمە خوان) بۇوە. پاش ۱۸۵۱ لەبرى (مىستۇ) يەكىكى وەکو (دەرىش ئاغا)، كە دەبى بەگویرە زدوقى

كۆمەلايەتىيە لەكودتا يەك دەچىت، كە سەنگەر بەسەنگەر جىگەيان بى چۈل كرابىت و خۆيان لەجىگە ئەواندا دامەز زاندېت. ئەمە (سالم) بۇ چىنەكەى خۆى بەتراڭىدەگات بۇ پىشەودران، ئەگەر بەشىۋىدەكى كاتىش بۇوبىت، سەركەوتىكى گەورە بۇوە.

سەبارەت بەزارا وەي (اصناف) لەسەددى ۱۹ و سەرەتاي سەددى ۲۰ ئىمە زانىارى و شارەزايىمان نىيە و نازانىن ھىزى و قەواردىان چۈن بۇوە؟ بۇئەوە وينەيەكى باشتى پىشكەشى خويتەرانى ئازىز بىرىت، تىشك دەخەينە سەر جولانەوە (ئەسناف) لەشارى كرماشان لەسەرەتاي سەددى پىشۇودا.

يەكىك لەتايىبەتمەندىيەكاني شۇرۇشى مەشروعە ۱۹۰۵ لەشارەكاني ئىراندا بەدەيان ئەنجومەن (انجمن - شورا) پىتكەيىنرا. ئەنجومەنى ناوهندى ھەبۇ رابەرى ئەنجومەنەكاني خوارەوە دەكىردى. ھەر بۇ نەمۇونە، لەشارىكى وەکو شارى كرماشاندا، كە ئەو كاتە پەنگە ژمارە دانىشتۇانى (۸۰,۰۰۰) ھەشتا ھەزار كەس بۇوبىت، ئەنجومەنى خويىندكاران (انجمن طلاب) و ئەنجومەن سادات (انجمن سادات) ھەبۈوە. لەپال ئەمانەدا ئەنجومەنى پىشەودران ھەبۈوە (انجمن اصناف): ئەنجومەنى ئاسىنگەران (انجمن آهنگران) و ئەنجومەنى زېرىنگەران (انجمن طلاسازان) ھەبۈون و دەيان ئەنجومەنى ترىش و ھەمۈويان لەبن چەترى ئەنجومەنى يەكىتى پىشكەوراندا (انجمن اتحادىيە اصناف) كۆبۇ بۇونمۇه^(۳۳).

وا (كەدىم ئاغە ئەننى) تەدبىرى ھەستەي جاف دەكا

(خالىه ھۆمەر) داروغەي شارو مودىر (حاجى ئەحان)

كەس نەچىتە پىشەو (حاجى غەنلى) تەدبىرىيە

مەئمۇوري ثەبتى نۇفووسە و شاغىلى باجى دوكان

هونه‌ری (سالم) زور دنگ ناساز بوبیت، کوپرو ئاهمنگی گرم کردوده.
بەداخه‌وه ئەم تىكسته مىژووبيه، لەسۇنگەي ساخنه‌کردنەوه و راستەکردنەوهى
رېزمانى و خالبەندى، ناتوانرىت بەدىنياپىوه سوود لەزانىارىيە ورددکانى ناو
قەسىدەكە وەربگىريت.

ئائلوگۇرى مەنسەبى دوو شەخسى عالىجا كرا

(مەحمۇد ئاغاي) زل حەكىم باشى حەمامچى (بابەجان)

(حاجى مىرزا) كەوتە ناو شارو تەرازووى شاردهوه
مەسرەف ئاسا حاسىبە بۇ خاسە جاتى (مالوان)

كۆئى ئامازە بۇ (ئائلوگۇرى مەنسەب)، كە دىاره ئەو دوو كەسە، پلەى بەرزىان
لەناو كۆپر كۆمەلى ئەو سەرەدەمەدا هەبۈوه (دوو شەخسى عالىجا). لېرەدا من
ئەم بەيتە بەراشت نايەته بەرجاوم، چونكە (حەكىم باشى حەمامچى) بەبىن
وېرگۈل (فارىزە) و پريپۇزسىيون بەدوايەكتىدا تايپ كراون. من بۇ تىكەيىشتىنى
باشتى ئەم دەقه، رۆزى ٤/١/٢٠٠٦ پرسىيارم ئاراستەي كاك محمدەد مىستەفا
(حەممەبۇر) كرد، كە ئەو ئىنسكۆپيدىياپىكى زىندوھ سەبارەت بەسلىمانىي كۈن و
زور شارەزايە لەشىعىرى سالم و كوردى و مەلا حەمدۈوندا. ئەو دەيگۈت: ئەم
شىعىرە لەسەرەدەمى عەبدوللە پاشى باباندا دانراوه. (بابەجان) گەورەترين
حەكىمباشى زەمانى خۆى بۈوه لەگەل مائى ئىمەدا دراوسى بۈوین و باوكم
دۆستىاپى لەگەل (بابەجان)دا هەبۈوه. (مەحمۇد ئاغاي زل) كراوەتە
حەكىمباشى، كە پەنگە لەچاوا (بابەجان)دا زانىارىيەكى ئەوتۇي لەبوارى
پىشىكىدا نەبوبىت و (بابەجان) كراوەتە حەمامچى.

تىشك خىتنە سەر وشەى (عالىجا) زۆر پىويستە، كە وشەيەكى ئاۋىتەيە
(عالىي: بەرز) و (جا: جىڭا: پلەوپاپىيە رېسمى و كۆمەلایەتى) دىارە كەسايەتى
جىڭە نزمىش هەبۈوه، بۇيە ئەو نووگى قەلەمى لەسەر (عالىجا) بۈوه. لەزىانى
دەربارو ديوەخانى میران و ئۇرستۇركاتىدا، كەسانى وەكى ميرزا بابەجانى حەكىم
باشى (ملك الاطباء) هاتوجۇيى كردووه و پەيپەندى گەرمى هەبۈوه.

لەبەيتەكەي پاش ئەوه، نىيۇي (حاجى مىرزا) دەھىنیت، كە تەرازووى ناو
شارى شاردۇوەتەوه. ئىستا، ئەو لەبرى (مەسرەف) بەرپرسىيارى داھاتى گوندى
(مالوان) ئىشارەزۇورە. ئىمە ئەگەر بىزانىن (مەسرەف) دەورى سەرۋاڭ وەزىرانى
بابانەكانى بىنۇيە، ئىدى ھاۋكىشەكە بەو لىيلىيە نامىنیتەوه. لەبرى (مەسرەف)
واتە: يەكىكى وەكى (مەحمۇد ئاغا) و (عەزىز ئاغاي مەسرەف) كابرايەكى وەكى
(حاجى مىرزا) تەرازووى شار دەشارىتەوه و بەرپرسىيارى داھاتى (مالوان)ە، واتە:
(مەحمۇد ئاغا) و (عەزىز ئاغاي مەسرەف)، كە سەرۋاڭ وەزىرانى سەرەدەمى
بابان بۈون لەكوى و (حاجى مىرزا) لەكوى، كە ئەم كارەپ بىيىپپەرداوه؟
ھەرچەند من بۇ خۇم لام بۈون نىيە كە ((خاسە جاتى (مالوان)) داھاتى
گوندىكە يان خالى كۆكىردنەوهى داھاتى شارەزۇور، يان ھەورامان يان ناوجەيەكى
بەرفراوانىز بۈوه؟

(ئاغا تەها) مەشۇرەت جوپە لەگەل سەركاتىبى

وا دەزانىم وەرگىرى حوكىي چىيا سەزو شوان

(ئاغا طە) يەكىك بۈوه لەھىزە ئابۇورييە دەسەلەلتدارەكانى شارو دىارە
ھەلۋىستى بەرامبەر دەسەلەلتدارانى بابان، بەرپەرەكانى و ئۇپۇزسىيون بۈوه، نەك
رېكەوتىن و پشتىگىرى لەحوكىمدارانى پىش ۱۸۵۱دا. (ئاغا تەها) دەورى راۋىئىزكارى

هۆزى كۆچەر و گروپى ئايىنى و راپەرينى سالى: ١٨٨١

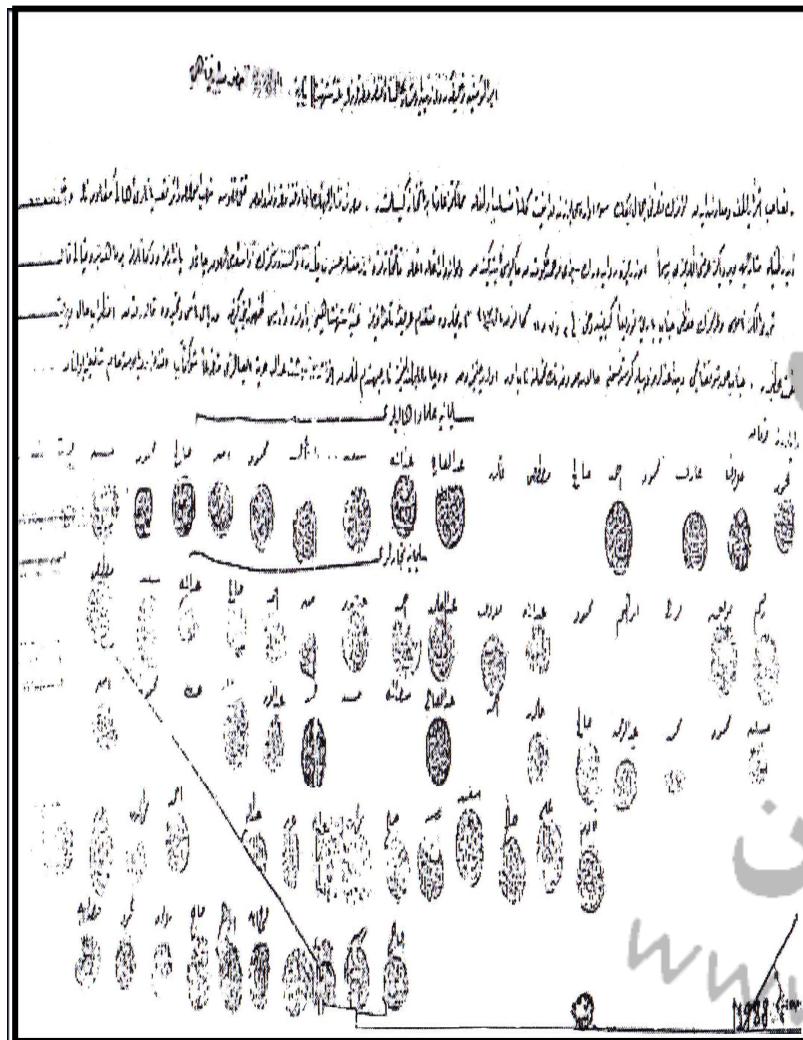
ئاوابۇنى ئەستىرەت مىرىنىشىنى بايان و ھەلۋەشاندەوەتى مىرىاھتىيەتكەن
بەجارى بەهارى بۇرجوازى كوردى نەھىتىنە چۆكان و باريان لەباج و سەرانە
سۈك نەكرايەتى. گروپىكى كۆمەلایەتى نۇئى لەپۇرى ئابۇرۇ و كۆمەلایەتى
(بۇشاپى) پېرىرىدەوە خۇى گەياندە رېزى پېشەوە، ھەرچەندە بەرەسمى
دەسەلات بەدەست حاكم و مۇوجە خۇرى تۈركەوە بۇو، باج و سەرانە و بىنگارى
گروپى كۆمەلایەتى نۇئى دايەتىنا، كە ھەممۇ سەنورىكى بەزاندو زۆرىش
لەسەردەمى بابانەكان زىاتر بۇو^(٣٣). ھەر بازىرگان و كاسېكارىكى شارى، دەبۈيە
لەبن چەترى پارىزگارى سەرۋەك ھۆزىكدا خۇى حەشاردات و كاروگەسايەتى و
ژيانى مسوگەركات. ئەم سەرۋەك ھۆزانە وەك شەرىكەتى (تامىن
زانىارىيەتى) بۇون. ئەمە خۇى زامن نەكىرىنى، مەترسى گەورە، خۇى
بۇ مت كردىبوو. ئەمانە دەبا بەبەرەدەۋامى سەرى خۆيان بقەبلەن، بۇئەوەتى
كاروان لەچەتە و رېڭر و شەوكوت بېارىززىت.

لەشارى سلىمانىدا، بەگۇيرەت قىسى (مېچەرسۇن) كە سەرەتاي سەددەتى
پېشىو بەسەردىنە ئەنەنلىكى نەھىنى لەۋى ماۋەتەوە، بەرەت شىخان (نەودەنلىكى)
نۆدى تۆپىكى چىپو پېرىان چىنى، بۇئەوەتى لەماۋەتەكى زۆر كورتدا سەرەتەتى
سامانىكى گەورە پېكەتەن و دەست بەسەر زەۋى و زارىكى فراواندا بىگەن.
خەستبۇونەتى چەۋسانەتە سەندەن و باج بەرە بەپالى بەبازىرگان و
كاسېكارانەتەن، راپەرينىك بەرپابكەن.
نوينەرانى چىنى بۇرجوازى، پەيوەندىيان بەھۆزى ھەممەوەندەوە كەد، كە
ئەو زەمانە بەعەشىرەتىكى جەنگاوهەر و چاونەتسى ناويان رۇشتىبوو، بۇئەوەتى
لەيەك كاتدا پەلامارى حاكمى عەسکەرەيى عوسمانى و بنەمالەتى شىخان پېكەتە

گىرپاودە دەسەلاتى داگىرگەر پەرس و پائى كەدبىت. لەودەچى
(سەركاتبەكەشى پىاۋىيکى خويىندەوارو بەئاگا و دۇنيا دىيدە بوبىت، ئەگىنا
لەگەن (ئاغا طە) نەدەخرايە تاي تمرازو وەوە و ھەردووكىيان لەكارى راۋىچەرىدا،
وەكى يەك سەير نەدەگران، ئەگەر ھاوتاو يەكسانىش نەبوبىن، ئەمە ناويان
پېكەتە هاتووە. (ئاغا طە) كۆپىكى ھەبوبە نىۋى (مارف) بوبەدە ئەمە ئەمە ئەمە
كۆپى ھەبوبە، كە ئەمانەتى خوارەوەن:

١. حاجى سەعىد ئاغا.
 ٢. حاجى عەلى ئاغا.
 ٣. حاجى مەلا مەسىدە.
- ئەم سى برايە و نەودەنلىكىان، لەزىيانى بازىرگانى و سىاسىدا، دەوريان ھەبوبە.
بەتايىبەتى (حاجى سەعىد ئاغا) و (حاجى مەلا مەسىدە) كە پاشتە بەگۇيرەتى
ئەو زانىارىيەتى لەبەرەدەستدا ھەن لەسەرەيان دەنۋوسىن.

بدهن و لهشاریان در پهپین. لهپهپین سالی ۱۸۸۱اد، شار هیندی نه مابوو بکه ویته دهست کۆمه لانی خەلگەوه، ئەگەر پەلاماری هېزى سەربازى عوسمانى نەبوایه، كە بەتوندى ھېرشيان كرده سەر راپەريودكان و^(٤) سەركوتيان كردو هەر بەچرۇيى ھەلیان پرواند.

مانگرتىن و ناپەزايى دەرىپىن

لهودەچى چىنى مام ناوهندى شارى سليمانى، چىنىيىكى چاوكراوه و ورياو بهئاكاوه ھوشيار بوبىتىن، لهچاوهندىك لهشارەكانى ترى دەولەتى عوسمانى لەكتايى سەددى ۱۹ و سەرەتايى سەددى بىستەمدا. پىش شۆرشى مەشرووتەي سالى ۱۹۰۸، بەشەش سال (۱۹۰۲) بەشىك لە بازركان و كاسبكارو زانيانى شار بروسکەي پەزارەو ناپەزايىيان چۈنەتىن عەبدولحەمید كردووه^(٥). ئەو بروسکەي سى جار دىزى پارىزگار (متصرف) سليمانى بەرز كراوەتەوه. سەددو شەش بازركان و زانى دينى مۇريان پىوهناوه و نىيوي خۆيان لە سەر نووسىيواه. لەكۈ ئەو (۱۰۶) كەسە (۲۴) يان زانى ئايىينىن و (۸۲) يان بازركان (لەبەلگەنامەكەدا نووسراوه: سليمانىيە تجارلى).

بنكى زىن

www.zheen.org

ئەمە يەكەمین بەلگەنامىيە، كە بەدەستى ئىمە گەيشتۇوه و دوو زاراوهى گرنگى مۇدىرنى تىیدا بەدى دەكريت: ((حرىة)) و ((عدالة)) من ھەردۇو چەمكەكە، بېشىۋەي عوسمانى ناو بەلگەنامەكە وەڭو خۆى دەنۈسىمەوە. ئەم دوو زاراوهىيە هەر لەكتى شۇرۇشى فەرەنسىيەوە بەھەممو جىهاندا بىلا بوبۇوهە:

Liberté, égalité, fraternité

دیارە پىش ئەم مىزۇوه نويىنەرانى بۇرجوازى كوردىش ئاشنايەتىيان لەگەن ئەم چەمكەندا پەيدا كردىت، ئەمە جىڭەسى سەرنج و راوهستانە، بەلگەمى ھۇشىارى و چاوكراوهىيە. راستە پىتەكە بەتەم و ھەلاؤ ئايىنى داپۇشراوه، بەلام ھەر بەكارھىنانى ووشەكان لەبرووسكەيەكى ناپەزايى بۇ سولتان و سەرۋەك وزىران، نىشانەتىيەشتن و ئاگايىيە لەسەرتاۋ بىرۋاباھرى شۇرۇشى فەرەنسى و جوولانەوهى ئۆپۈزىسيۇن لەئەستەمۇول و شارەكانى ترى دەولەتى عوسمانىدا.

لەناومۇرۇكى بروسكەكە ئەم سى خالى بەرۇونى دەرددەكەون:

۱. زولمۇزۇرۇ چەوساندنهوە ئىدارە شار (متصرفييە) زۆر توند بوبۇ، بۇيە ئەو خەلکە ھاواريانلىقە لەلساوه. چەوساندنهوەكە ئابورى و كۆمەلایەتى بوبۇ: (ئەوهەتا داھات و كېرىن و فرۇشتىن پەكىان كەتوووه و ھەر ئەوهەمان بۇ ماۋەتەوە، بۇ ئاسوودەيى و باراستنى عەرزۇ نامووسمان خۇ بىدەينە دەست بارى تەعالا!)

۲. ئەو بازركان و كاسېكارانە، بېشىۋەي شارستانى دەنگى نارەزايىان بەرزىردووتهوە، كە پىرى دەگوتىت (سقىيل كوراج - Civilcourage

بەعەربى دەبىتە (العصيان المدنى) لەلایەكەوە، ئەوهى ئىمە پىرى بىزانىن(۲) سى برووسكەيان رەوانەتى سۈلتۈنى عوسمانى كردووه، لەلایەكى ترەوە بۇ ماۋەى مانگىكى مانيان لەكار گىرتوووه دوکانىيان داخستووه. ئەمەش بۇ ئەو زەمانە ھەر زۆر بوبۇدەنگە ئەم مانگىتنە دووەم مانگىتنى بازركان و كاسېكارانى شارى سلىمانى بوبۇيىت پاش راپەرىنى ۱۸۸۱ كە يەكەم رۇوداوى سىاسىي شارىيە. ئەم دوو راپەرىن و مانگىتن و چالاكىيە سىاسىيە، دەكەۋىتە پىش(۶) ئەيلۇولى رېشى ۱۹۳۰ اوھ كە زۆرەي مىزۇونووس و رووناڭكىران پېيانوايە، رۇوداوى شەشى ئەيلۇولى ۱۹۳۰ يەكەم جوولانەوهى سىاسىي بۇرجوازى شارىيە. من پېشنىار دەكەم ئەنجومەننى پارىزگاى سلىمانى لەناو ھۆلى پارىزگاۋ زانكۇو شۇپىنى تريشدا وينە ئەم برووسكەيە بەلگەنامەيەكى گىرنگ شانازى پېيۇد بىرىت، چونكە وشەي بىرىت و وەڭو بەلگەنامەيەكى گىرنگ شانازى پېيۇد بىرىت.

۳. ئەو خەلکە داواي (ئازادى)يان كردووه. واتە: چەمكى ئازادى (حورىيەت) لەرۇزئاواوه پاش ھاتنى ئىنگلىز (۱۹۱۸) پېيمان نەگەيشتۇوه، بەلگۇو (۱۶) سال پىش ئەو تارىخە بەگۈي خەلک ئاشنا بوبۇ.

ئىدارەت شار

دەبى ئەو پاستىيەش بەزىر لىيۇمۇد نەكىرى، كە تەنبا مېرىكەنلى بابان و بەرەدى شىخان خۆيان دەولەمەند نەكىرد، بەلكو ھەندى خاونى زەۋىي گەورەو بازركانى دەستپۇشتووش، كە توانيان بەفپو فىلۇو تەزۈپرەو پەيوەندىي سىاسىي بەدەسەلاتدارنى عوسمانىيەوە، پۇولو پارەيەكى زۆر كۆكەنەوە. لەرىڭە ئامرازى سىاسىيەوە دراوىكى زۆر بەگەررۇوي (كەنالى رەش) دا تىپەرپىن. ھەندى بازركانى گەورە خاونى مولگى مەزن و دەولەمەندى شارى سلىمانى، ماوهىكى دوور و درېز ئەنجومەنى شارەوانىييان^(٣) داگىر كردىبو.

ھەرەمکو (حنا بطاطۇ) بەم شىوهەي خوارەوە لەسەريانى نوسىيۇد:

- ١- مسوگەر كەرنى ئەندامىتى ئەنجومەنى شارەوانى بۇ ماوهىكى دوورو درېز.
- ٢- هەلۈزۈردى ئەو باجگارانە كە پاستەوخۇ سەربە ئەوان.
- ٣- باجدان تەنبا لەسەر كاغەز، بەبى وەرگرتى پارە.
- ٤- تەنگ پى هەلچىنى خاونى مولك، بۇ ئەوهى بەھەرزان مولگەكە فرۇشى.
- ٥- گرىدانى پەيوەندى لەگەل ھەندى لايەندا، بۇ ئەوهى بىتوانن ھەر مەبەستىيکىان ھەيە، بىھىننەدى.

ھەشت كەسايەتىي ئابۇرى و سىاسىي سەرەتاي سەددىي بىستەم
لەناو شارى سلىمانىدا، سەرەتاي سەددىي بىستەم، كۆمەلېك خەلگى دەولەمەند ناويان پېيشتۈوە. ئەمانە لەپىزى خاونى مولك و زۇيداردا بۇون، تا دەولەمەند بوارى بازركانى، زانيارى سەبارەت بە ھىزى دراوىي و پەيوەندى سىاسىي شىوهى بېرىكىردنەودىيان، لەئەشكەوتى تارىكى نەزانىدا ماۋەتەوە. لېكۆلمىر چالاك، دەتوانى ناوى كەسانى دەولەمەندى ئەو سەرەدەمە بەذۆزىتەوەو لېتۆيىزىنەوە لەسەريان تۆمار كات. من لەم دوورەوە ھەر بەنامە، پەيوەندىم بەمامۇستا (موھىمەد رەسول ھاوار)وھ كەدو ئەۋىش بەكۇرتى لەسەر چوار كەسى نووسىبۇو. پاشان مامۇستا (رەفيق)و (سديق سالج) لەپېشەكى (زىيان)و پۇزىنەكانى تردا كۆمەلېك زانيارى وردىان لەسەر كەسايەتىيە پۇوناڭىر و ئىدارىيەكانى ئەو سەرەدەمە بلاۋگەردووەتەوە^(٣٧).

(١) حەممە ئەورە حمان ئاغا:

ھاوار نووسىيۇدە: (حەممە ئاغاى عبدالرەحمەن ئاغا) يەكىك بۇوە لەبنەمالەي مەحمدۇد ئاغا مەسرەف (مصرف)، كە لەزەمانى (ئەورە حمان پاشائى بابان)دا سەرڙىك وەزىرانى بابانەكان بۇوە. (رېچ) لەگەشتەكەيدا باسى (مەحمدۇد ئاغا)و (عەزىز ئاغا)ى مەسرەف كەردووە كە ھەر دەرىگىان لەيەك بەنەمالە بۇون^(٣٨). حەممە ئاغا (١٩٦٢-١٨٨٧) لەكابىنەي زەمانى (شىخ مەحمود)دا پۇستى وەزارەتى (نافعە)ى پىن دراوەو بەپياوىكى نىشتمانپەرور ناسراوە. ھەر لەباوو باپىرەو مولك و مالىكى زۇرى بۇ مابۇمۇد، ج گونداو ج زەۋىي و زار، لەناو شارى سلىمانىدا، كەبرىتى بۇون، لەخانووبەرەو قەيسەرى و دوگان.

۲- حاجی سه عیید ئاغا (۱۹۶۲-۱۸۶۲):

دیوهخانیک پیکهاتبوو کەوتبوو بەرامبەر مزگەوتى دوودەرگای شەقامى (نالى - ئەسحابەسپى) يەوه، دەورانى حوكىمى عوسمانى، دووجار، هەرجارەي بۇ ماۋەدى دوو سال، ئەندامى مەجلىسى ئىدارەي لىواي سلێمانى بۇوه: لەمايسى ۱۹۰۸ تىرىنى يەكەمى ۱۹۰۹ بەدواوه. لەپاڭ ئەۋەدا، نازرى ئەعششارىش بۇوه. هەر ئەو سەرددەمە، دوو سال مەئمۇورى ئەوقاف بۇوه.

دواي راگەياندىنى مەشروعتىيەتى عوسمانى، لەئابى ۱۹۰۸دا كراوه بەئەندامى ھەيئەتى تەفتىش بۇ ھەلبىزادنى مەبعووسى لىواي سلێمانى. يەكەم خولى حوكىمى پاستەوخوئى ئىنگالىز لەناوچەي سلێمانى، ۱۹۱۹/۶/۲ — ۱۹۱۹/۹/۳۰ (مشتومر) يېكى سەخت ھەيەو ھەرييەكە دىيگىریتەوە سەر بنجىڭىك.

تانجەرۇو، ئەمجا تا ۱۹۳۰/۴/۳۰ بەرپۇدەرى ناحىيەي قەرەداخ و لەو مىزۇوەيشەوە تا ۵ ۱۹۲۲/۹/۵ قايىقami قەزاي شاربازىپ بۇوه^(۲۹).

رەنگە لەدەورانى دوودەم حەكۈمەتى كوردىستاندا، ھەمان وەزىفەي ھەبوبى. رۆزگارى سېيھەم حەكۈمەتى كوردىستانىش، سەرەتا قايىقami شاربازىپ بۇوه. لەئەيلوولى ۱۹۲۳دا كراوهتە سەرۋىكى شارەوانىي سلێمانى، تا ۱۹۴۴/۲/۱۳ ماۋەتەوە، لەھەوەللى حوكىمى پاشايەتىشدا، ماۋەيەك بەرپۇدەرى ناحىيەي تانجەرۇ بۇوه. ئەندامىكى دامەززىنى (ھەيئەتى وەطەننېيە) بۇوه كە نىشتەمانپەرەدان سالى ۱۹۳۰ بۇ داواكىرىنى مافى نەتەوھىي كورد لەسلىمانى، پېكىانھىنداوە. رۆزى ۱۶/۱۹۴۷ كۆچى دوايى كردووە(۴۰).

۳- فەتاح بەگى ساھىيەقران:

باوکى ئەممەد بەگى ساھىيەقران (حمدى شاعير)، خاودەن مولك بۇوه زەھى و زارىكى زۆرى لەدەدوروبەرى شارى سلێمانىدا ھەبوبى.

۴- ئەورە حمان ئاغا:

ئەورە حمان ئاغا (عەبدۇرە حمان ئاغا) كورى (ئەممەد پاشا كورى حاجى قادر ئاغا كورى عەبدۇرە حمان ئاغاي كورى مەحمود مەسرەفە)، سالى ۱۸۸۴ لەسلىمانى لەدایك بۇوه. لە حوجرە تايىبەتدا فيئى خويىندۇ نووسىن و ، دواجار تۈركى و فارسىش بۇوه. بە بنەمالە، دەولەمەندو مولكىدار بۇون. مولكىكى زۆرى لە باوکىيەوە بۇ بەجيىما، لەم شوينەدا: دەشتى شارەزوور، ھوانە، ژالە، قىڭە، بىسان سوورى سەرەرەخواروو، چەندىن گوندى تر، بۇ يارمەتىدانى جوتىيارانى ئەو گوندو ناوچانە، ئەو زەھى و زارانەي داوه بە جوتىيارانى ئەو شوينانە بەمەبەستى ئەوهى كە كشتوكالى تىادا بىكەن و بىزىوی ڙيانيان مسۇگەر بىكەن، جىڭە لە مولكانە، لەشارى سلێمانىشدا چەند خانوویەكى ھەبوبە مالەكەشى كە لە چەند

هه لگیرسانی شورشی مه شروته له سالی ۱۹۰۸ و له بهره وهی يه کیک بووه له دهسته دامه زرینه ری کومه لی (ئیتihadو تهره قی) بووه به جیگه هی بروپایی بونی، ئه وهی پیدراوه که بیکهن به سه روکی شاره وانی سلیمانی، بهم پییه له کانونی دووه می سالی (۱۹۱۲) دا له و هزیفه يه دایده مه زرینن. که له و سه رد مانه دا پییان ده گوت (ھئه تی مه شودرت)، له کاتی سه روک شاره وانیدا بو چهند گه ره کیک ئا وه رهی دروست کردووه و (وشکه سی - چه وریزی هنه ندیک کولانیشی کرد ووه، هه روهها به پیی تواناش چووه به ده دم دواکاری يه کانی هاوولاتیانه ووه، به لام له و سه رد مانه دا، به شی زوری دواکاری يه کانی خه لگی له لایه ن شاره وانی ئه و کاته وه جیبه جی نه کراوه، چونکه داهاته که هی بو مه بهستی سه روکی باری ئابووری وه لواز بووه، به شی زوری داهاته که هی بو مه بهستی سه روکی ته رخان ده گرد، بو جاری دووه مه مانگی نیسانی ۱۹۱۵ له شاره وانی به رد وام ده بیت، پاشان له بهر نه خوشی، دهست له و هزیفه يه ده کیشیت وه خوی به کار وباری باز رگانی وه خه ریک ده کات.

٦ - حاجی مهلا محبّدین مه عروف

کوری (حاجی مه عروف ناغای ناغا ته‌ها) یه، که به بنه‌ماله‌ی (ناغا ته‌ها)
ناسراون، ئەم بنه‌ماله‌یه کاتی خۆی له‌ناوچه‌ی (بانه) ی کوردستانی پۆزه‌هلاخت
(ئیران) دوه هاتوونه‌ته شاری سلیمانی و له‌گەرەکی (دەرگەزین) نیشته جیبۇون،
له‌سەرتاپ سالانی حەفتاكانی سەدەت نۆزدەھەمدا (حاجی مەلا مەھىدەن) له و
گەرەکەدا لە‌سلیمانی هاتووهتە دنیاوه، پاشان (مه عروف ناغا) باوکی له‌گەرەکی
(سابونکەران) خانوویه‌ک دەگریت و بەخاوو خیزانەو بۇ ئەو گەرەکە دەچن،
لە‌لایەن باوکیه‌و، له‌مزگەوتە‌کانی ئە و سەردەمەدا بۇ خویندن دەنیئەدریت،
پاشان له‌گەل باوکیدا، بازگانی دەکەن و توتن لە‌سلیمانیيەو بۇ بەغداو موسّل و

٥ - ئاغا فە تھوللۇ عەبدوھۇن ئەفەندى

کوری (حاجی عهبدوللار) يه که ناسراو بورو به (حاجی عهبدوللار دریز)
که (حاجی عهبدوللار) مروفيکی دنيا ديده و قسهزان بورو . (ئاغا فەتحوللار)
لهدهوروبهرى سالى (١٨٦٠) زايىنى لهشارى سليمانى هاتووهتە دنياوه و له
سەردهمانەدا هەروەك كەسانى ديكە لهەزگەوتە كاندا خويىندويتى و باوكىشى له
بوارددا يارمهەتىداوه بهوهى كە چەندىن كتىبى بۇ پەيداكردووه بهتايىبەتى
توركى و فارسى و كەمېيکيش عەربى، گەرجى له و سەردهمانەدا عوسمانىيەكان
بالاًددەست بۇون و زمانى توركىش زمانى رەسمىي ولات بورو، باوكى ويستووپەتى
كۈرەكەئ زياتر فيئرى زمانى توركى بىت، به لام كۈرەكە خۆى زياتر ئارەزووى
له خويىندنهوهى كتىبى فارسى و عەربى كردووه، چونكە له و سەردهمانەدا كتىبى
كوردى نەبۇون، ئەگەر ھەشبووبن زۆر دەگەن بۇون. لهتەمەنى پانزه سالى و
بەرهە ژۇوردا، يارمهەتى و هارىكارى باوكى كردووه له پەرووی بازرگانىيە و بۇ
ھىيانى شتوومەك بۇ سليمانى، له گەن باوكىدا بەلىننامەيەكى بازرگانى له گەن
چەند بازرگانىيە شارەكەدا ئيمزا دەگەن بهوهى كە لهشارى
(ئەستراخان - ئەشتەرخان) رۇسياوه كە له و سەردهمانەدا شوينىيەكى بازرگانى
گرنگ بورو، شتومەكىان بوبىت و ئە و كەلپەلانە كە له و شارەدە دەھات ١٠٪-ي
دەخرايى سەر، ئەگەر له و زياتربوایە به گوناهيان دەدایە قەلەم. له كاتى جەنگى
يەكەمى جىهانىدا، سوپاپەكى له سەر ئەركى خۆى پىتەپەنواه له دەزى سوپاپى رۇس،
بەپىي ئە و فەرمانە كە له لايەن سولتانى عوسمانىيە و له ئاستانە (ئەستەمۈول)
له سالى (١٣١٢) كۆچى كە دەكتە دەهوروبهرى سالى (١٨٩٤) زايىنى دەرچووه،
وەك ئەوهى له وىنە كۆپپەكەدا ديارە، سولتان (عەبدولجەمید) خەلاتى
مەجىديي پلە سىيەمى بەخشىووه بە (ئاغا فەتحوللار)، له بەرئەوهى كەسىكى
خويىندەوار و بە سەھلىقە و زمانزان بورو، كاربەدەستانى عوسمانى، پاش

ئىران دەبىن، پاش ئەوهى (حاجى مەعروف) سامانىكى زۆر پېكەوه دەنىت، چەند پارچە زەوپەكى لەگەرەكى سەركارىزىدەكىرىت و دەيکات بەخانوو كە ئەو سەردىمانە ئەو گەرەكە چۈلەوانى بۇوه، كە خانوو لەۋىدا دەكتەوه، چەند كەسانىكى تر چاولەم دەكتەن و لەۋىدا خانوو دروست دەكتەن، بەمجۇرە، گەرەكى سەركارىز (حاجى مەعروف) و چەند كەسانىكى تر ئاودانى دەكتەن و پاش ماوهىكى دەبىت بەيەكىك لەگەرەكەكانى شار، پاشان (خان) يېك دروست دەكتەن كە بە (خانە سوتاوهكە) بەناوبانگ بۇو، (حاجى مەلا مەجىدىن) لەبەرئەوهى خويىندەوارىي هەبووه و ورياو بەسەلىقەش بۇوه، لەلایەن كاربەدەستانى عوسمانى ئەو كاتەوه لەسالى (1912)دا، دەيكەن بە (ئەندامى مەجلىسى بەلەديه) و پاشان لەسالى (1914)دا تا كۆتايى مانگى ئازارى (1916) دەكريت بە (ئەندامى مەجلىسى لىوابى سەلیمانى)، دواي ئەوه لەمانگى نىسانى 1916دا، دەكريت بەسەرۋەك شارەوانى سەلیمانى و تا مانگى ئازارى 1917 لە و وەزيفەيەيدا دەمىنەتەوه، لەبەر نەبوونى بەلگەنامەيەك كە لەبەردىستادا بىت، نازانرىت جكارىتى خزمەتگۈزارىي بەشارەكە كردىت، بەلام لەبەرئەوهى لە و سەردىمانەدا جەنگى يەكەمى جىھانى بۇوه و فەرمانپەوايانى عوسمانى سەرقالى جەنگ بۇون، پىنچىت هىچ خزمەتگۈزارىيەكى داواكراو، يان پىوپىستكراو بۇ ئەوه شارە كرابىت، پاش ئەوهى لەسەرۋەك شارەوانى دەستى دەكتىشىتەوه، لەگەن حاجى سەعىدى برايدا لەو خانە كە هەيانبۇو كارو كەسابەت دەكتەن.

٧ - حاجى مەلا سەعىدى كەركوكى زادە (1862 - 1938)

حاجى (مەلا سەعىد) بازركانىكى گەورە بۇوه. يەكەمین كورده كە لەپەرلەمانى عوسمانىدا (مجلس مبعوثان) رۆزى ۱۷/۱۲/۱۹۰۸ وەكى سەر بەكۆمەلەھى (ئىتحادو تەرەقى) هەلبىزىرداوه. لەحکومەتى سەردىمى (شىخ مەحموودى حەفيذ)دا (1922) پۇستى وزارتى داد (رئيس عدل)ا پېسپىرداوه.

حاجى (مەلا سەعىد) هەر بەمنالى خراوەتە بەر خويىندى مىزگەوت و لەزانستە دينىيەكاندا زۆر شارەزا بۇوه. شان بەشانى بازركانى، مولىكى لەناو شارى سلىمانىدا ((ھەموو گەرەكى ئىسکان و عەقارى) لەدەرەوهى شارىش (زېڭۈزى، سەدوبىست، ساماوات، خەرجانە، دوو - وور (دەكتەويتە سەر پەردىكە باسەرەوهى لەبەغداش خان و دوکان و مولىكى هەبووه)).

حاجى (مەلا سەعىد) زەمانى خۆى، جوانترىن و گەورەترين تەلارى هەبووه. كاتىك جەنرال (عەلى ئىحسان پاشا)، كە (قائىد فرقە) ئى سوپاى عوسمانى سالى 1915 بەسەردان بۇ سلىمانى دىت لەمالى ئەم مىوان دەبىت.

حاجى (مەلا سەعىد) نىيۇ كەركوكى زادەيە، بەبى ئەوهى بەرەچەلەك كەركوكى بىت. (حەمە كەركوكى)، كە دەبىتە باپىرە، لەئەنجامى كەراماتى باوهەگۈرگۈر، دايىكى دووگىيان دەبىت و ئەم ناوديان بەسەردا دادەپرىت. (حاجى مەلا سەعىد) باپىرە كاك (جەمال حەكىم)دا. كەواتە: زنجىرە باوبابىرانى ئەو بەم شىنودىھ بۇ ماوهتەوه. جەمال ئاغا، حەكىم، حاجى مەلا سەعىد، حاجى عەبدوللە، حەمە كەركوكى، يونس ئاغا، حاجى ئەممەد، شارەزوورى بۇوه و لەوەدچى بازركان بۇوبىت و لەگەن دامەزراندىن سلىمانىدا، ئەمېش كەسايەتىيەوه بۇ ئەم شارە.

كەسايەتىيەكى گەرنگەر لەناو ئەم بەنەمالەيەدا هەلگەوت و تووه ئەۋىش (حاجى عەبدوللەيە). بازنى بازركانى ئەم سنورى ناوجەكە تىپەرەندووه. ئەم لەگەن

ئەشتەرخان) و (بەغدا) و (ھەممەدان) دا بازرگانى كردوووه قافلەي گەورەي
ھاتوچۆي كردوووه. نەوهكانى، ئەمە دەگىرەنەوە كە ماوهى (٢٤) سال لەئەشتەرخان
ماپىتەوەد لەۋى ئېرى زمانى رووسى بۇوە. (حاجى مەلا سەعید) و (پىرمىرىدى
شاعير) ھاوازاوا بۇون^(٤).

٨ - ئەحمد بەگى تۆفيق بەگ:

ئەحمد بەگ كورى تۆفيق بەگ تابۇر ئاغاسى كورى محمد سالىح بەگ
كۈرى سلىمان بەگى قەۋواس (غەواص) و لەبنەمالەي خەندانە. سالى ١٨٩٨
لەسلىمانى لەدایكبووە. لەمۇسّل و كەركوك و سلىمانى، لاي مامۆستاي تايىبەت
خويىندوویەتى. سالى ١٩١٤ ئەعدادىي مولىكى تەواو كردوووه. قەۋمانى يەكم
جەنگى جىهانى، رېمى درېزەپىدانى خويىندى لى بەستووتهوو.

لەوە بەدوا، تا كۆتايى حومى عوسمانى لەسەر ژيانى، شتىكى روون و ئاشكرا
لەبەردەستىدا نىيە. ئەوندە ھەيە، وەك يەكىك لەبنەمالەيەكى دەستپۇ و ناسراوى
شار، لەئەشراف بۇوە. لەيەكم جەنگى جىهانىدا، لەبەرى تۈرىز و سابلاخ و
بۈكىندا شەرى كردوووه. كە ئىنگلىز يەكمەجار شارى كەركوكى گرتۇوە، تۈرك
ئىدارەتلىمانى پى سپاردوووه. بەلام لەدواي ئەمە دراوهتە (شىخ مەحموودى
گەورە)، چونكە بەددەسەلاتتو گەورەتى زانىيە، هەر ئەمە ماوهى لەگەن
شىخدا پېكەتتۈو، پەيدىنلى بەسەر كەردى هىزىكەن ئىنگلىزدۇ بىرى، تا
ئىدارەتلىمانى ناوجە كوردىنىن بەسەرپەرشتى ئەوان بدرىتە كورد. كە ئىنگلىز
كەركوكى چۈل كرد، تۈرك وەك چۈن دواي ھاتنەوە بۇ سلىمانى
(شىخ مەحموودى) گرت و بىرىيە كەركوك، بەلام لەبەرئەوە كە باوکى لەشەپى
دەرى چۈل كەركوك، بەلام لەبەرئەوە كە باوکى لەشەپى

گومانى لەدلسىزى ھەبۇوە.

بروسكەيان بۇ حومەتى تۈرك لىيادابو كە ئەوان بەھاندانى (ئەحمد بەگ)
ھاتوون بۇ خزمەتى تۈرك، بەرداوه.

رۆزى ١٩٢٢/٧/٢١ بەئەندامىكى دەستەي بەرىپەيدىنى "جەمعىەتى
كوردستان" ھەلبىزىرداوه لەسلىمانى و، تا ھاتنەوە شىخ چالاكىي ھەبۇوە.

(مېچەر گۈلە سەمیت) اى حاكمى سیاسىي ئىنگلىز، رۆزى ١٩٢٢/٩/٥ كە بېيار درا
شار چۈل بىھەن، بەئەندامىكى ئەمە ئەنجومەنە بەرىپەيدىنى لىوای سلىمانى
داینا كە دواتر بۇوە "مەجلىسى مىللەي كوردستان". يەكىك لەمە كەسانە بۇو
كە ١٩٢٢/٩/١٩ بەدواي شىخ بۇ پېشوازى چوونە كفرى، ٩/٢٥ گەرانەوە.

كە شىخ ١٩٢٣/٣/٤ سلىمانى بەجىن ھېيشت، (ئەدمۇندز) لە ١٩٢٣/٥/١٨ وە كردىيە
سەرپەرشتىيارى گشتى ھەموو دائىرە مەدنىيەتىنى شار. لەرۆيىشتنە
عومومىيەتى ١٩٢٣/٦/١٧ دا چووه كەركوك. سالى ١٩٢٤ بەئەندامىكى نائىبى
لىوای سلىمانى بۇ ئەمە مەجلىسە تەئىسىسييە دەست نىشانكرا كە رۆزى ٢/٢٧
كرايەوەو لە ٢٦/٧ يىشدا ھەلۋەشىنرايەوە.

دەدادىيەتىنى تەمۇزى ١٩٢٤، لەگەن كاپتن (چاپمان) و ھىزىكەن حومەتى
عىراق و ئىنگلىزدا، ھاتنەوە بۇ سلىمانى. لەشوباتى ١٩٢٥ بەمۇعەتمەدى
"جەمعىەتى مودافعەتى وەطەن - سلىمانى" دانرا كە بۇ پېشىوانى لەكەنلى
وپىلەتى مۇسّل (كوردستانى جنوبى) بەعىاقەوە پېكەنرا.

كرايە يەكم موتەسەريي حومى پاشايەتى لەسلىمانى. كۆتايى
تشرينى يەكم يَا سەرتاي تىشىنى دوومى ١٩٢٥ بۇوە سەرۆكى (ئەنجومەن)
مەعاريفى لىوای سلىمانى) كە بۇ وەرگىزىن و دانانى كىتىبى كوردى دامەزىنرا.
١٩٢٦/٤/١٣ بەسەرۆكى "جەمعىەتى زانستى كوردان" ھەلبىزىردا. لە
بەدواي حومەت دەستى لەمۇتەسەريي كىشاوەتتۇوە، چونكە - خۆى وتەنى -

گروپی شیخان

رەفیق حلمى، كه يەكىك بۇوه لەھاواكارانى (شىخ مەممودى حەفید) و لەسەرنجدىنى پەيوندىيە كۆمەلایەتىيەكاندا پىاپىكى وردىبۇوه، بەم شىۋىدەي خوارەوە باسى لايەنېكى تان و پۇئى كۆمەلایەتىي شارى سليمانى، سەرتاى سەددەي بىستەمى كردووه:

((...لەبەر ئەمە ئەمە موتەسەرفو سەرەك لەشكراڭە كە لەسليمانى بۇون وەيا بۇئى ئەننېرەن بى گومان لەنارو غەزبى (شىخ سەعىد) خۇيان ئەپاراست و ئەكەوتتە ژىر نفوزىيەوە. هەندىك لەمانە، ئەگەيشتنە رەدەيەكى ئەم تو كە بى پرس و راي (حەفید) پەنچە نەكەن بەئاوا.

ئىنجا گومانى تىانييە كە تاقمى مەئمۇرە بچوکەكان ئەبۇون بە بازىچەيىكى شىخان و بەشى رەشۆكى ئەھالى بۇ قازانچو مەرامى كارى خۇيان بەبى مۇچەو بەرات ئەچۈونە رېزى نۆكەرە خزمەتكارانەوە. بەلام دەستەي (تجار) و ئاغاكان دوژمنى ئەم خانەۋادىيە بۇون و لەژىرەوە (شىر) (يانلى ئەسۋون)).^(٤٤)

سروشتى چىنە كۆمەلایەتىيەكان ئەدوھىيە، ئەگەر رېكە نەدرىن بە ناشكرا داواكارىيەكانىيان دەربىن و بۇ بەدېھىنانى ئامانچەكانىيان تەگەرەي بۇ دروست بىرىت، بەنھىنى ھەوتى خۇيان دەدەن و يان چاومۇرانى ھەلى لەبار و گونجاو دەكەن، بۇئەمە پلانى خۇيان جىبەجىبەكەن.

بەرەي شىخان يان گروپى شىخان يان بەنەمالەي بەرزنىجى يان حەفید، هەر ھەمموسى ئاماژە كەردنە بۇ يەك گروپ، كە پىش دروستبۇونى شارى سليمانى و پاش ھەرەسى مىرنىشىنى بابان، لەسالى ۱۸۵۱ دەوري سىاسىي و فەرەنگى خۇيان ھەبۇوه. ئەمان بەھۆى نزىكى نىوان ھەردۇو گوندى بەرزنىجە و نۆدىيە لەپايتەختى پېشۈوی بابان (قەلچوالان)، ھەر زو و توانىييان جىڭە خۇيان لەھەناوى ژيانى ئەدەبى و دىنى پايتەختدا، بکەنەوە.

لەودبەدواوه، بۇوه بەنەندامىيەكى "جەمعىيەتى هىوا - ۱۹۲۸" كە نەينى بۇوه.

رۆزى ۱۹۲۰/۹/۲۸ كرايە و بە موتەسەريفى لىيواى سليمانى و گىراوەكانى شەپى بەردىكى سەرای بەردىلا كرد. تا ۱۹۲۵/۴/۲۴ لەو بۇستەدا مايەوە. لە ۱۹۲۵/۴/۲۵ بە موتەسەريفى گۆيىزرايە و بۇ لىيواى ھەولىر. ئەم وەزىفەيە تا ۱۹۲۹/۴/۲۴ ئىيە خايىند. هەمان سال، بەپلەي موقەتىش ئىدارى لەودزارەتى ناوخۇ، برايە بەغدا.

سالى ۱۹۴۱، لەسەر ھەلۇيىت نواندىن، راپورتى لىدراو، خانەنشىن كرا.

لەھەرای (رەشيد عالى گەيلانى) (دا ۱۹۴۱)، وەختىك بەسەرداش لەناوچەي سورداش بۇوه، حکومەتى تازە داواى لېكىردووه كە وەزىفە وەربگى و رەتى كردووهتەوە. لەدىم خولى ھەلبىزاردەندا، (۱۹۴۳/۱۰/۹ - ۱۹۴۴/۵/۳۱) بۇ ئەندامىتى مەجلىسى نىابىي، بەنائىبى سليمانى ھەلبىزىرداوە. بەلام كۆتايى تىرىپەن دووھىم ۱۹۴۳، خۆى لېكىشادەتەوە. رۆزانى دوايى تەمەنلى، بەدەھاتى مولىكە كانى ژياوه. سالى ۱۹۶۲ خۆى نەزادى كورپى (حەمە سالچ بەگ) خزمى، لەسەر چالاكى كوردايەتى، لەبەغدا گىراون. بەتىكەوتتى (قادر بەگى عىززەت بەگ) لاي (عەبدولكەريم قاسىم) بەرداون. رۆزى ۱۹۶۳/۱۲/۱۳ لەبەغدا كۆچى دوايى كردووه، ھەرلەۋى نېڭراوه.^(٤٥).

بنكە ئىزىز

www.zheen.org

لهزورانباری نیوان قادری و نهشقیدا (مهولانا خالیدو شیخ مارفی نؤدی) لهوهدهچی میرانی بابان لهدهورو بهری سالی (۱۸۲۰) دا ویستبیتیان بهلانس لهنیوان ئەم دوو پۆلەدا راگرن. هەر لەو سالىدا، پېرى لاو نەیتوانی يان بەسۈددە خشى نەزانیوھ درېزە بە بەربەرە کانى لهگەل شیخى پېردا، بەت. پەیوهندى نیوان (مهولانا) و (شیخ مارف)، كە سەردەمیك جىهانى ئىسلامى هەر لەبەغداوە تا ئەستەمۇول دووكەرت كرد، هەندى لایەنى لەپەیوهندى و ناكۆکى نیوان مارتىن لووتەر (۱۴۸۳ - ۱۵۲۵) و تۆمامس موینستەر (۱۴۸۹ - ۱۵۱۷) دەچىت. لووتەر ھەلویسەتى بەرەو رووبۇونەوە لهگەل پاپاداو رۆمیش خويىنى حەلەل كرد. (تۆمامس موینستەر Thomas Münster سەرتا دۆستو ھاۋپى (لووتەر) بۇو، پاشان لەپەرەپىنى جوتىياراندا (۱۵۱۷ - ۱۵۲۵) ناكۆك بۇون. (لووتەر) ئالاى دوزمنايەتى جوتىيارانى بەرزىرىدە دەرگای موینستەر) يش ئالاى راپەرېنى بەدەستەوە گرت تا ئەو رۆزە لەبەرگای شارى مدەلەوازىن ھەلەدوا سەرىت. (دەمەوى لەنۇوسىنىكى سەربەخۇدا لەسەر مەولانا خالیدو شیخ مارفی نؤدی بنووسىم)

بەرۋىشتى (مهولانا) و مەرگى كوتۇپىرى ئەو لەشام، بەرە شىخان لەو كاتەوە بالادەستى خۆيان سەناند. نووڭى رمى خەباتى چىنى بۇرجوازى لەئۇرۇپادا (شۇرۇشى فەرنىسى ۱۷۸۹) بۇ نموونە دىزى دەسەلاتى مەلیك و كەنیسە بۇوە، لەئەمەريكا و ئەلمانيا و ئىتاليا شادا ھاپېيمانىتى و ھاوسەنگەرایەتى لەنیوان چىنى بۇرجوازى و كەنیسە و پىاوه ئايىنېيەكاندا نەبۇوە. لەماودى نیوان (۱۸۰ - ۱۸۲۰) بازىگان و كاسېكارو و پېشەورانى شارى سلىمانى، لەبن عەبای سەرشانى پېرى تەريقەتى نەقشبەندى خۆبان پاراستووه، دىزى دەسەلاتى میرانى بابان و ھاپېيمانەكانيان. دىارە ئەمە نىشانە لوازى و بچۇوكى توانى ئابورى و

سياسىي و كۆمەلایەتى ئەوان بۇوە. گەر بەھېزبۇونا يە بەشىوهيدە كى ئۆتونۇم و سەربەخۇ كاريان دەگردو بەھاوبەشايدەتى و ھاپېشكايەتى رازى نەدەبۇون.

پاش ھەرسەھىنانى دەسەلاتى بابان، چىنى بۇرجوازى ئەۋەندە ئەزمۇونى دەولەمەندى نەبۇو، ئەۋەندەش تەشكىلات رېكخىستانى بەھېز نەبۇو، رېكخىستان و دامەزراوى خۇى ھەبىت، تا ھەل لەناوجۇونى دەسەلاتى ميرايەتى بابان بقۇزىتەمۇدۇ دەست بەسەر شارەكەدا بگرىت.

گروپىكى كۆمەلایەتى (ئايىنى) پېش ئەوان كەوت، ھەر بەخشكەبى، بەبى شۇرۇش و كودەتاو جولانەوە چەكدارانە، دەسەلاتى خۇى سەپاندۇ ھەمۇو بەرھەلەستەو بەرەنگارى سەركوتىرىد. ئەمانە بەرەسمى لەناو دەزگاڭانى دەلەتى عوسمانىدا، ھىچ پەلەپايدە و مەقامىيكتىن بۇ دىيارى نەكراپۇو، بەلام ھەمۇو شتى بۇون.

پېش ئەوهى (شیخ مەحموودى حەفييد) سالى (۱۹۱۹ تا ۱۹۲۴) وەكى نۇيىنەرى كەل كوردستان بجۇولىتەمۇ داۋاى ماۋى گەلى كورد بکاتو ئالاى سەربەخۇي بەر زىباتەوە، بەنەمالە شىخان لەناوچەكەدا دەسەلاتى سىاسى - دىنى رانەگەينرابۇون. راستە پېش سالى ۱۹۱۸ ھىچ ئاماڙە و نىشانە ھەستى نەتهۋايەتى بەدى ناكىرىت، پاش ھاتنى ئىنگلىز شەقلى كوردىايەتى دەرددەكەوى و (شیخ مەحموود) خۇى وەكى مەلیكى كوردستان ناو دەنیتەو (تاجى شاھى) لەسەر دەنیتەو رېگە نادات بە (دەستى مودەعى تاجى شاھى) لەسەر بىنەت، بەلام بەشدارى لەشەپى شوعەبى دىزى ھاتنى سوپاى ئىنگلىزى كرددووه، لەزىز دروشمى (غەزا) بۇوە بەدەنگەوە جۇونى بانگەوازى خەلیفە بۇوە. لەماودى نزىكەى ۷۰ سال (۱۹۱۸ - ۱۸۵۱) بەنەمالە يەك لەسەر بەنەماي ئايىنى - عەشايەرى دەسەلاتى خۇى سەپاندۇوە. ئەم جۇرە دامەزراوە (ئىنسىتىوتتىسۇن - (Institution بۇ بەرپۇوه بەردنى دەلەت يان بىزافىكى ناسىيونالىيەتى گونجاو

نییه. همر بؤیه ئەو جوڭانەمەيە لەسنوورى ناوجەدا خۇي قەتىس كردووهو
پەل وپۇى بۇ سەرانسەرى خاكى نىشتمان نەكىشاوه.

(مەلا عەبدوللائى زېودر)^{*}، كە زۆر لە(شىخ مەحمود) دوه نزىك بۇوه، بەم
شىۋىدەيە خوارەوە دەنۋىسىت: (نەفسى شار بىيچگە لەحکومەت پەنجا ئاغاوا
ساحىب حوكىمى تىابوو، هەر مەحەللەيەك، بەلكو ھەر سوقاقىك ئاغايىھەكى بۇو.
(شىخ مەحمود) كە چاوى كرايەوە، كەوتە دنياوه، حورپىھەتى تەبعى ھەمەو
موعامەلەيەكى قوبۇل نەدەكرد، دەستى كرد بەموقابەلە ئاغايىانى ناو شارو
حىمايەيە مەخدۇورو بېچارە. ورده ورده ئەھالى رۇويان كردد پەناو دەرگاي ئەو.
لەپاش يەك دوو سال، ھەمەو مەحەللەي کانى ئاسكان و مەلگەندى و سەرشەقام و
قىسىمى لەگۈزىھە دەركەزىن بۇون بەمە حسسووب و خزمەتكارو مەنسۇوبى ئەو،
حکومەتىش بەناو ھەبۇو. زۆر لەمەئمۇرانيش خۇيان ھاۋىشتە باوهش بۇ
مەحفۇزبۇون لەبەلائى ناگەھانى و عەزلى بۇون، چونكە ئەيتوانى لاي
مۇتەسەرەيف يان والى ئەو مەئمۇرە ويقايه بكا).

بەنەمالەي شىخان، پاش دەرپەرانىدى (مەولانا خالىد)، وەكىو ھىزىتكى
كۆمەلایەتى كاروبارى خۇيان ھەلەتسۇوراند. مردىنى (شىخ مارفى نۇدى) و
ناشتىنى لەگردى سەيوان و مەرگى سلیمان پاشاين بابان لەھەمان سالداو ناشتنى
بەتەنېشىت گۆرەكەي شىخ مارفەوە، ناکرى كارى رېكەوت بىت! دەتوانزىت
لەئاۋىنەي ئەكتىكى (act)^{**} سمبۇلى و مىتىلۇجىيەوە بخويىنرەتەوە. ناشتنى
دوو كەسايەتى (دینى) و (دنىايى) بەتەنېشىت يەكەوە، كە راستىيەكى نەشاراوهە،
پىاوى (دنىايى) كورد، ھىچ حسابىكى بۇ (پىاوى ئايىن) ئەكىرددۇدۇ ھەر
يەكەيان لەشۈينىك نىئىراون. ميران، پاش مردىنى (سلیمان پاشا) ھەستى

سياسىي و مىژزووی خۇيان ھەبۇوەو ھەستيان كردووه لەسەر دارو پەردووو
دەسەلەتى ئەواندا، ئەو دەسەلەتىك خەرىكە لەدىايك دەبىت و دەسەلەتى ئەوان
بەردو ئاوابۇون و تىكشىكان دەچىت و بىانووی بۇونى، خەرىكە خۇي خۇي
دەسپىتەوە. رەزامەندى يەكسانىبۇون، تەنانەت لەگۇرستانىشدا، جۇرپىك بۇوه،
لەدان پېيدانانى دەسەلەتى ئايىنى. ئەوهى رازىبۇوه باوکى بەتەنېشىت پىاۋىكى
ئايىنىيەوە بنىزىرىت، (ئەحمد پاشاين بابان) بۇوه، (نالى) بەبۇنەكى كۆچى دوايى
سلیمان پاشا و نىشتەنە سەر تەختى میرايمەتى ئەم شىعرە جوانەي گۇتووه:

تافەلەك دەوري نەدا - صەد كەوكەبى ئاوا نەبۇو -
كەوكەبەي مېھرى مۇبارەك طەلغەتى پەيدا نەبۇو

تا دەگاتە كۆتايى:

شاھى جەم جا ((نالىا)) (تارىخ جە) تەنرىيغىه
دا نەلەن لەم عەصرەدا ئەسکەندەرى جە جا نەبۇو

سەرەھەلەنەي داودەزگايىھە دىنى، لەگەن قانوونى (بازارى ئازاد) دا گونجاو
نیيە. دامەزراوەكەي ئەوان، وەك توپىكى نەپىنى نەپىنراو بۇوه، رېڭر بۇوه
لەبەرددەم گەشەكەنلى بازارى چىنى بۇرجوازى، كە دەيھەۋىست بازار و ۋىانى
كۆمەلایەتى و كولتۇرى و سىاسىي لەزىر كۈنترۇلى خۇپىدا بىت. مىژۇنۇوس و
رۇوناکىرانى كورد نەيانويسىتۇوه، لەسەر مىژزووی بەنەمالەي شىخان بىنۇسەن.
لەناو ئەم بەنەمالەيەدا بىتگۇمان دەيان نۇوسمەر ھەبۇون و ھەن، ئەوانىش رەنگە
ھەر پىييان باش بۇبىت، تىشكە بخىرتە سەر دەوري (شىخ مەحمود)

* زېودر: (سج) ل. ۱۳۰.

** ئەكت (act): كارىك يان فرمانىكى كۆمەلایەتى - سىاسىيە.

لەبزوتنەوەی پزگاری گەلی کورددا، بەبى ئاوردانەوە بۇ دوو کەسايەتى زۆر گرنگ لەمىزۈوی شارى سليمانى و مىرىشىنى باياندا، مەبەست (شىيخ مارفى نۇدى) كاك ئەممەدى شىيخ)، كە تا ئەمپۇش بەشىك لەخەلگى ئەم شارە بەگۇرى (كاك ئەممەد) سوينىد دەخون.

نووسین له سه رئم بنه ماله يه، کاری ئاماله يه نووسینه نيء. ئيمه تهنيا يهك بېگەي مېز ووبى و تهنيا يهك رايەل له بەرچا دەگرىن: پەيوەندى ئام گروپە بە بازىگان و كاسېكارو پۇونا كېرىانە و له ماوهى نىيۆان ١٨٥١ - ١٩١٨. هەر لە بەرئە وەدى فاكىت و دۆكۈمەينى زۆرم بە دەستە وە نيء، ناچارم پەنا بەرمە بەر شىعرييکى بلاونە كراوهى (مەلا حەممە دون) (١٩٢٥ - ١٨٥٦) ئام شاعيرە نابىنایە، هەلۋىستىكى رەخنه گرانە توندى بەرامبەر (شىخان) ھەبۈوه. ئىدى ئامە هوپىكى بىت، كە خەلک وەك وەزىيەك بۇ شىخ، كەس بە جوانى نە زانىيە ئە و رەخنه يە بلاو بکاتە وە. من ئە وە بۇنى ھە جوى لى دە كەم، مەقەسى سانسۇرم خستووەتە ملى و قرتاندۇومە ئە وە بۇ ئام نووسینە تۆزىك سوودى ھە يە، ئە وە دوورو نزىك ئامازەم بۇ كردووه.

شیعره کهی حمدوون، له سهر هه مان کیش و سه روای شیعره پر شانازی و
ستایش کهی شاعیری داشوری (شیخ ره زای تاله بانی) یه، به لام بو مه بستی
ره خنه و داشوری جیهانی (شیخ ره زای) ای به کارهی ناوه:

لەبىرم دى سولەيمانى كە دارولولكى بابان بۇو
نە مە حکومى عەجمەم، نە سوخرەكىشى ئالى عوسمانى بۇو
(مەلا حەممۇون)، لەگەل (شىيخ رەزا)دا ھاوبىر و ھاوبۇچۇون نەبۈوهە ئەو
ھەرجى گوتۇوه، ئەم پىيچەوانەكەى بەرإاست زانىيۇ:

بنگاهی زیب

له بیرم دی سولیمانی، (به ناو): به رحومتی سولتان بتو و هکو شاروچکه بیکی، پر (که لاده) و چوں و ویران بتو

له (عه‌دل) حوكمی عوسمانی (نه رازوو ای بی بوو (په تپچراو) به ناوی (دین) ووه سوئتان، خه لیفه‌ی ئالی عوسمان بوو

لهبری شانازی به میزرووی را بوردووی پر له سه روهری و شانازی، که موکوری و خوار خیچی حومی عوسمانی دهدريته بهر نهشته ری رهخنه و نارهزاپی. شاعیر پییوابووه، عوسمانیه کان، ههر بهناو نیداره دلات هه لدھ سورین، به کردده بهره دی شیخان، له پشت په رددوه هه لسوورپنه رو داسوورپنه رن و سه رجه می نیداره و سوپا به فهرمانی نار استه و خوی نهوان به رپیوه ده بریت و سه ری په ته کان به دهست ده سه لاتی نه بینر اوی نهوانه وه بیوه.

(خه لافهت) : ناوی گمهوره و شاری ویران بwoo، له واقيعا ،
 (سهرا) و (قشله) و (پيدارات) گشت (به کرده) ماله شيخان بwoo

نهگه رئیمه زانیمان (سهراء)، جیگهه کاری (متصرف)ی موته سه رفییهه
سلیمانی بووهه (فشهه): سه ربا خانه و جیگهه حاکمی عه سکه ری و هیزی چه کدار
بووهه (ثیدارات)، چه مکیکه نه مرؤش رهنگه هه مان مانای دوینی بگه یه نیت،
واته: شوینی را په راندن و هه لسوورانی کار و باری هاو ولاتیان یان (ره عییهه ت:
به گوپرهی پیناسهه قانوونی تاک و شیوهه حوكمی سیاسی).

(مەلا حەممۇون) لەدەوروبەرى (1910 - 1914) - كاتى نۇوسىنى شىعرەكە . گانىھە بەدەسەلاتى عوسمانى دەكتات (ناوى گەورەو دىئى وىران) بۇ (ناوى گەورەو شارى وىران) دەگۈزىت، ھەر بۇ ئەھەدى خەلک قەناعەت پېيىكت، دەولەتى عوسمانى پەيكەرىيەتى كەپەنەتلىك، ترس و لەرز دەخاتە دلائەنەوە، بەكرىدەدەپ بەراكتىك گروپىيەكى كۆمەلاتى خۆمەلى دەسەلاتى بەدەستەودىيە. ھەرجى دەسەلاتى ئىدارى و مەدەنى و عەسكەرى دەولەت ھەيە، لەپشتەوە، بەنهىنى لەلایەن بەنەمالەمى شىخانەوە، بەناراستەو خۇ بەرىۋە دەبرىت. ئەم بەيتە بەئاشكرا پېمان دەلىت: بەرىۋەبەرايەتى دەولەتى لەچاو دەسەلاتى بەنەمالەمى شىخاندا، ھەر زۆر لازىز بېبايەخ و پەراوىز كراو بۇوە. بەرۇوكەش دەولەت بالادىستى و ھىزى خۆى پېشان دەدات، لەراستىدا گروپىيەكى كۆمەلاتى دەسەلاتى بەدەستەوەيە و ئەگەر حۆكمىرانىش بىكىرىت بە (فيعلى) ئەوان دەيکەن، نەك دەولەت.

بە (داڭىركەن) و، (زۇر) و (نرخى جۈزئى)، يَا (خوا ھىشت)
بە (خاقانى)، ئەبوونە: (مولىكى شىخ)، فەرمانى گۈلخان بۇو

لەتاوانا، بەشى (ئەشراف) و (مەلاك) (زىيد) يان جىھېشىت
لەئەنجامىدا (مەقام) يان، دەوري (كەركوك) يان (ئىران) بۇو

ئەم دوو بەيتە، يەكەميان ئاماڙىيە بۇ كۆكىرىنەوە سامان بەپىگەى زەبرۇزنگو توندوتىئى. واتە: ھەموو رېگەيمەك گىراوەتەبەر، بەنىيە قىيمەت بىت يان بەبىن ھىچ نرخىك يان ھەر زەبرۇزنگى رۇوت بەكارھېنراوە بۇ فراوان كەرنى دەسەلاتى ئابوورى. ئەم گوشارو تەنگ پېيەلچىنинە دىزى چىنى

ئۇرۇستۇكراتى (كۈن) و (ئەشراف)، كە دىيارە تونانى ئەمەيان نەبۇوه داكۆكى لەخۇيان و مولۇك و سامانيان بىكەن، ئىدى بەرەو كەركوك و ئىران ھەلاتۇون، بۇ ئەھەدى مال و مولكىيان دۇرلاند سەريشيان نەدۇرىيەن. گەنگىي ئەم بەيتە لەودايە بەراشكاوى ناوى (أشراف) ئى وەكى چىنیك ھىنناوه، كە رۇوبەرەوو چەۋسانەوە و پالەپەستو ھاتووەدە دەسەلاتى عوسمانىش نەبۈيىستووه يان نەيتوانىيە داكۆكىيان لى بىكەت. گروپىيەكى كۆمەلاتى جىگەي گروپىيەكى تەر بىرىتەوە، يەكىكىيان بۇ سەرەوە ھەلەتكىشى و ئەھەدى تەريان بۇ خوارەوە دادەكشى:

ھەزار مەد لەبرسا يَا بۇوه (دەربار) بەناچارى
بە (كارەكەر)، بە (كۈيەلە) و چىشتىكەرى دىوانى مالان بۇو

ئەھەدى تا دويىنى لەخۇشى و شادىدا بۇوه، ئەھەدەمەمۇو رېگەيمەكى ژيانى لى گىراوە و ناچار كراوە بۇ دەرەھەدى ناوجەكە كۆچ بىكەت. ھەزار و نەدارو بەلەنگازىش، بارى ئابووريان لەخراپەو بۇ خراپىت داخزاواه. بەرامبەر ووشەي (كۈيەلە) دەكىرى مرۇفە راوهستانىك بىكەت! ئايا ھەر بەراستى (كۈيەلە) وەكى چىنیك يان پەھىيەكى كۆمەلاتى - قانۇونى ھەبۇوه لە بازاردا كېپىن و فرۇشيان پېكراوە يان شاعير بۇ مەبەستى رەوانبىيىزى ويستوویەتى رادەي گوزەران و بارخراپى ھەزاران پېشىن يەكەمین جەنگى جىهانى پېشان بىدات؟ كارەكەرى و چىشتىكەرى وەكى دوو پېشە تائەمۇ لەكۆمەلى ئىمەدا ماون. ھەر دوو كەنەن بەرھەمى نەدارى و دەستكۈرتىن و بىرما شوينەواريان نەمەننەتەوە. بەگۈپەرى تىيگەيشتن و بىرۋاراي شاعير، دەبى دەسەلاتى شاراوهى شىخان بوارى بەئازادى بىركرىدنەوە و رادەربېرىن و رەخنە نەدابىت. چەپەلەترين دەنگى نازەزايى سەركوت كرابىت:

که

سی گه خوانه خواسته بیگوتایه : (لهل)، ئەبۇو (پەلپەل)

ئەيان گوت : (فەرمەسۇن) بۇو، (خەفييە) بۇو، (شاگردى شەيتان) بۇو

لەود دەچى ئەوساش وەكى ئىستا، هەلۋىستە بېرىۋاپەرى جىاواز (تەھەمۈل) نەكراوبىت بەخۆشىيە وە سەير نەكراپىت. دەسەلات سزاي مادى و مەعنەوى (زانگسىون) - (Sanktion) بۇ لاددان و ئەوانەى نەرىتى كۆمەلەتى دەپوشىن، داناوهتە وە. ئەوهى گوتىتى (لهل) بەدېندا تەرىن شىۋە (پەلپەل) كراوه. كەواتە: كۆمەلى ئەو سەردەمە بوارى بە (ئۆپۈزسىون) و جىاوازىكارى نەداوه. لەلەكەمە سزاي دەسەلات (زانگسىون) جەستەبى بۇوە: لەش كراوهتە نىشانەى تىرى (سزا) دەسەلات. لەلەكى ترەوە، مەكىنەى گەورە پېپەگەندە ئەزىزى بەرەتتەرەن و ھېزى ئۆپۈزسىون خراوهتە گەپ. سى جۇرە تاوان خراوهتە پال كەسانى سەربىزىو و رەخنەگرو دەزايەتىكەر.

1. فەرمەسۇن.

2. خەفييە.

3. شاگردى شەيتان.

ئەم سى تاوانە، لەچاوجىنى سىاسىي - ناسىاسىي ئەمپۇدا تا رادەيەك پېشىكەن تووتىرن. دەنۈوسم (جوينى سىاسىي - ناسىاسىي) هەر بۆئەوەي خويىنەر بىزانىت من بەمە بەستە وە ئەم چەمكە دادەتاشم و بىزانىت ئەوە كارىكى دىزىو ئازىيارى و ناشارستانىيە! ئىستا ئەوەي رەخنە لەلەك بىگىت، ئەو لايەنە به جوين و قىسى ناشرين و دلامى دەداتە وە. هەر دوولا تاوانى ئەخلاقى و نامووس و باسى خوشك و دايىك و عەشىرتە و تىرىدە تايەفە دەخنە پال يەكتە. شاگردى شەيتان: يەكىكە لاي شەيتان و لەفېرگە شەيتان وانەى شەيتانىيەتى خويىن دېبىت. شەيتان لەپۇوى واتا زمانەوانىيە وە بەرامبەر ژىرەك و زۇرزاڭ دادەنرىت.

خەفييە: جاسوسو و پىياوى دەزگاى ئەمن و موخابەرات، ئەمە خراوهتە پال ئەوانەى لايەنگىرى گروپىكىان نەگرتۇوە و يان دىزى ئەو گروپە قىسىيان كردووە. دەمىننەتە وە چەمكى (فەرمەسۇن) كە رەنگە (مەلا حەمدۇون) يەكەمین كوردى شارى سلېمانى بىت، بەنۇوسىن يان لەشىعىدا، ئەم زاراوه سىياسىيە بەكارھېنابىت. پېيپىستە ئەو راستىيە بىزانرىت لەنىيە دووەمى سەددەي (١٩) دا كە سەردەمە (ناصرالدین شاد) يە، لەبەشىيکى شارەكانى ئىراندا لۇزى فەرمەسۇن پەيدابۇوە. كرماشان يەكىك بۇو لە شارانەى هەرزۇو لايەنگىرانى (میرزا مالكۆل) ئەرمەنلى لقى فەرمەسۇن و (خاموشخانە) يان پېكھىنناوە. تەنانەت شاعيرىكى شۇرۇشىگىرىپى وەكى (ابوقاسىم لاهوتى) ١٨٨٧ - ١٩٥٧ و باوکى (احمد الهامى كرمانشاھى) پېش ئەوەي تىكەلاؤى جولانەوە مەشرۇتە ١٩٠٥ - ١٩٠٨ بىت و بەلائى بۇلشەويك و كۆمۈنىستىدا باداتە وە، پەيوەندى لەگەل گروپە فەرمەسۇنەكاندا هەبۇوە^(٤١).

كارىكى ئاسايىيە، كە لەرپەگە كرماشانە و يان لەرپەگە ئەستەمۇول و بەغداوه ووشە (فەرمەسۇن) بەسلېمانى گەيشتىت. كاتى خۆى ئەلڪساندرى دووەم، ئىمپراتۆرى رووسى بەدەستى خۆى نامە بۇ (ناصرالدین شا) دەنۇوسى و ئاگادارى دەكتە وە (ئەنچومەنلى نەھىنى) دىزى هەر دووگىيان كاردەكتە. ئەوپىش هەر يەكسەر بېرىارى دوورخستنەوەي میرزا مالكۆل دەدات. مالكۆل، بەدەستبەسەرى تا شارى خانەقى دەبىرتە و لەۋى ئازاد دەكىت. مالكۆل، لەخانەقىيە و بۇ بەغدا دەچىت. ئايا ئەمە نابىتە ھۆپەك كە ھىج نەبىت زاراوهكە لەم دەفەرە بىلە بۇبۇوبىتە وە، ئەگەر رېكخستن و تەشكىلات دروست نەبۇوبىت؟

بهراورد و بهراوردکاری کردبیت، سنوری جیاوازی نیوان (ئاسمان و ریسمان) یشی تیپه‌راندووه، بؤیه گوتويه‌تى: (خەجالەت ئەمگرى)! تەنانەت بە (ئاسمان و ریسمان) كە دوا پلهى جيماوازىيە، ئەو ئەگەر بلىت، ئەو خەجالەت دىيگرىت و ئەوپەرى شەرمەزارىيە. (مەلا حەمدۇون) وەكىو (سالىم) لەسەرەدەمى بابانەكاندا نەزىاوه وەكىو (شىخ پەزا) شەندىئ وىنەي جوان و سەرنجراكىشى بەھەشتى منالى بەگۈل و گولزارى بېرەۋەرىيە و ئاوىزان نەكىدووه. ئەم ئەگەر لە (١٨٥٦) لەدایك بۇوبىت و لەسى چوار سالىدا، بىنايى لەدەست دابىت، ئەوا دەبى هەر لەپىگەي بىستنەوە، دەنگ وباسى بەسەرەتاتى گەش و پەشنىڭدارى لەكەس و كارەدە بەرگۈئ كەوتبىت. ئىمە ئەگەر زانىارىمان لەسەر بىنەمالە و دەروروبەرى شاعير ھەبىت، بەئاسانى دەتوانىن راھەكارى بۇ ھەلۋىستى رەخنەگرانە بەرامبەر گروپىكى كۆمەلایەتى، بکەين.

فەرماسۇنەكان، داوى جىبە جىكىرىنى (قانۇن) يان كەردىووه لەتاران رۇچۇنامە (قانۇن) يان بلا و كەردىووه تەوهە... هەت. بەلام لاي ئىيمە، دەنگە وەكى جوین بەكارەتتىت (كافرى فەرمەسۇن)! ئامرازى پەروپاگەندە، كارىگەرىتى خۇي ھەبۈوه لەدەمكوتىرىن و تىكشانىنى ئۆپۈزسىيوندا. دەسەلات، تەنبا راگەيانىنى پەروت و ئامرازى پەروپاگەندە بۇ پەلاماردان و ھېرش بەكارناھىننەت، شان بەشانى ئەمانە زەبرۈزەنگ و كوتەك لەپىشى پىشەوە دەبىت. دەسەلاتنى نوى، كە لەسەر كەلاوهى مىرنىشىنى بابان ھەلچىراوه، دوو پىگەي ئايىنى و عەشايەرىي ھەبۈوه و پشتى بەجىھانى مىتىولۇگىا و ئەفسانە و كەرامات بەستووه بۇ شەرعىيەت پىيدانى دەسەلاتنى بىسۇورى خۇي. ئەم دەسەلاتنە نارپەسىيە، لەدەرەدە بازنىي پەرۋەسى بەرەمەھىنەندا بۇوه، و ھىچ بەشدارى لەپەرۋەسى بەرەمەھىنەندا نەبۈوه. لەپىگەي چەكدار و نۆكەرانەوە، زەبرۈزەنگ بەكارەلەنەرەن. نوينەرانى چىنى بۇرجوازى، كە پىويسەتىان بەئاشتى و ئاسايش بۇوه، ناچار بۇون، خۇيان پەرچەك بىكەن و بەرامبەر ھەر زىادەرۇئى و دەستدرېزى، ھىزى مىلىشيا بجوولىنەوە و دەلامى دەستدرېزى بەدەنەوە، بەشىكى تر بەچاكى زانىوە رۇوبكەنە (كەركوك) و (ئىرلان) ھەر بۇئەوەي بەئاسوودەي لەۋى ڙيانى ئابۇورى خۆيان بەسەر بەرن.

بەراوردىكى ئەم حۆكمەم، لەگەل حۆكمى باباندا كەد خەجالەت ئەمگرى ئائىمە: وەكى، «ئاسمان و ریسمان» بۇو

شاعير، ھەر زۆر پەست و بىزازە لەكەردىووه دەسەلاتى ئەو بىنەمالەيە، نايەوى ئەمان لەگەل حۆكمى بىنەمالە باباندا بەراورد پى بکات، گەر لەدلى خۆيدا

کۆمەلەی ئىتىخاد و تەرەقى - لقى سليمانى

سالى ۱۹۰۸، لەشارى سليمانىدا لقىكى كۆمەلەي (اتحاد وترقى) لەلايەن دەستەيەك بازركان و فەرمانبەر و رۇوناكيپەر دامەزراوه. ئەندامانى ئەم لقە بەتايبەتى حاجى (ئاغا فتح الله چەلەبى) دەمپاستى گروپەكە بووە ئەو نامەيەي ماودتەوەو كە لەكتىبەكەي كاك (كەمال رەئۇوف مەممەد) دا بلاوكراوتەوە ئاراستەي ئەو كراوه.

شۇرۇشى مەشروعە، كە لەلايەن كۆمەلەي (ئىتىخادو تەرەقى) سەركىدىيەتى كراوه، رۆزى ۱۹۰۸/۷/۲۳ بەرپا كراو دەسەلاتى گرتە دەست. مۇرەكەي لقى سليمانى تارىخى ۱۹۰۸/۷/۱۱ پىوهى، واتە: تەنیا (۱۲) رۆز پىش ھەلگىرسانى شۇرۇشى ۱۹۰۸ كاتىك لەسەرانسەرى دەولەتى عوسمانىدا، كۆمەلەي (ئىتىخادو تەرەقى) لقۇپۇپى دروستكردووە پېشىۋى و راپەرين و تەقىنەوە ھەبووە، ئىنجا نويىنەرانى بازركان و كاسب و فەرمانبەر و رۇوناكيپەر خۇيان لەناو گەورەترين رېكخراوى ئۆپۈزسىيوندا رېكخستووە. ھەرچى چالاکى و جوولانەوەيان ھەيە، دەكەۋىتە ماودى پاش دەسەلات گرتە دەست ئەو رېكخراوتەوە.

ئەم بەلگانە كە سالى ۲۰۰۴ لەكتىبىكدا^(۴۷) بلاوكراونەتەوە، يان سالى ۱۹۹۸ دۆزراونەتەوە لەسەريان نۇوسرابەر، بەلگەي لوازى و بچووکى و كەميي ژمارەي بازركان و كاسب و فەرمانبەراني چالاک و سىاسيي بەئاگايە، كە ويستوويانە دەورى ئۆپۈزسىيون بىگىرن كە دىزايەتى بىنەمالەي شىخانىيان كردۇوە.

يەكەمین ھەولى ئەمانە ئەو بۇ، كە ئەندامە گرنگەكانى بىنەمالەي حەفىيد بەردىرە رەوانەي تاراوجە بىكەن . داستانى كوشتنى (شىخ سەعىدى باوکى شىخ مەحمود) لەشارى موسىلدا ، لەئەنجامى پىلانىك بۇو ، كە دوور نىيە دەستى بازركان و كاسبكاران.. (كاسبەاي شەھرى) تىا نەبوبىت، داستانىكى

بەناوبانگە و تاپادىدەك، زۆرى لەسەر نۇسراوەو رەنگە لەئەرشىفە كانى شارى موسىلدا زانىارى زۆرتر ھەبن، كە دەستمان پىيىان ناگات^(۴۸).

ھەندى نۇوسەرەي كورد پىيىان وايە، كە بازركان و رۇوناكيپەر لەسەرددەمى حۆكمدارىيەكەيدا جىڭەي بىرۋاى (شىخ مەحمودى حەفىد) نەبۇون. ئەم گومان و دوودلى و بىن بىرۋايمە بىن كىشەي مىزۇوپى نىوان ھەردوو گروپەكە دەگىپەنەوە، كە ھەر لەكۆتايى سەدەي نۆزدەيەمەوە بەشىوپى دۇزمانانە سەرىپەلداوه. ھەولۇ تەقەلای دروست كردنى دەولەتىكى كوردى لەسالى ۱۹۲۴-۱۹۱۸ لەسۈنگەي ناكۆكى و بەرەنگارى گروپىكى كۆمەلەيتى چالاک و ئەكتىف، كە بەرژەنەندى و جىبهانبىنى لەگەل دەسەلاتى سىاسيدا نەدەگۈنچا، ئەزمۇونى ئەو كاتەي تۈوشى تىكشەكەنلىكى زۆر سەخت كردووە.

ھەرودەك چۈن بازركانەكان لەلای خۇيانەوە ھەموو رېكەيەكىان گرتۇوەتەبەر بۇئەوەي لەدەست زولمۇززۇرى شىخان خۇيان دەربازكەن، شىخانىش ھەموو رېكەيەكىان گرتۇوەتەبەر بۇئەوەي بازركانەكان بەلای خۇياندا راکىشىن و لەبن دەسەلاتىياندا ورتەيان لى بېرىن. (مېجرسۇن) بەم شىيەتە خوارەوە باسى كردووە.

Shaikh Sa'id commenced a campaign of open robbery. Large sums of money were extorted from merchants without any pretext whatever and the prompt murder of the few who resisted these demented effectual intimidated the others. At the same time a policy of patriarchal hospitality and patronage was instituted. Any person presenting himself at the Schaik's house received food and became considered a retainer. In this way all the wrathless members of the population become adherents of the priests, and as many opened in the Bazaar, a new class of supporters arose which finally embraced nearly all the trades of Sulaimaniya .

((شیخ سه عیید هلهمه‌تیکی پاوه پروتی ناشکرای دهستپیکرد. بپیکی زوری ئهو پاره و پولهی له باز رگانه کان و هر دهگیران بهبی هیچ بیانویه کو دهست به جن کوشتنی ئهو چند که سه شی که ب مردنگاری ئهم سهر شیتانه یان دهکرد، دهبووه هوی توقاندنی ئهوانی دیکه. له هه مان کاتدا سیاسه تی میوانداری باوک سالاری و سه رکردا یه تی گیرایه بهر. هر که سیک که خوی به مالی شیخ ده ناساند، به خاوند مال له قهلم دهدراو خواردنی دهدرا یه. بهم شیوه یه ئهندامه له سه رخوانی دانیشت وانه که ببوونه گویرایه لی (مه لakan) و زوریه یان له باز اپه کاندا بوون و چینیکی نوی لایه نگران سه ریان هه لدا که دواجار هه ممو باز رگانه کانی سلیمانی یان خسته ژیر چنگی خویانه ود)).

ئهم جیاوازی و ناکوکییه، له نیوان هه دو ولادا، به گویره کارتیکردنی بارودوخی ناوه و ده ره، له خاموشی و په رسنه ندندا بووه. روون و ئاشکرایه گورانکاری سیاسی له شاریکدا، ناتوانی تاجی سه رکه وتن بؤ ماوه یه کی دوورو دریز له سه ر بنیت، ئه گهر شارو گوند کانی تر به ده نگییه ود نه چن، يان ئه گهر ئه و سه رکه وتن، به شیک له سه رکه وتن ئه و چینه له سه ران سه ری دهوله تیکدا نه بیت، به گولیک نابیت به هار.

جیهانی پیشه و هری

کاتیک شاری سلیمانی دروست کراوه، گه ره کی جووله کان و گه ره کی گاوران، له قه راخی شار دابوون و له گهمل گه ره که موسو لمانه کاندا، تیکه لاؤ نه کراون. یه که میان: بهشی رفزه لاتو دو و ده میان: باشورو شار بووه. صابوون که ران به هه مان شیوه که ناری شار بوده و تا سالانی چله کانی سه دهی پیش و ئه و شه قامه ی نیستا پییده گوتیریت گوران، (سه رووی ئورزدی) کیلگه که پاقله و گه نه و جو بووه. به شیک تری دوکانی پیشه و هر ای له ده روبه ری ئاشه گواووی بووه. بؤنم وونه: ئاسنگه ران و هترافقچی و موتابقچی له وی بوون.

سه باره ت به هیزو تو نای ئابووری پیشه و هر ان پیش ۱۹۱۴، زانیاری زور که م و په رش و بلا و مان به دهسته و دهی. به ناوی گه ره که کانه وه (سابون که ران) ده زانین گروپیک له م شاره دا هه بوده سه رقانی به رهه مهینانی سابوون بووه. چه خما خسازو قه زازو ده باغ و زیرینگه ره بوده و به هاتنى کالای ئینگلیزی هه رزان، پیشه سازی و مانی فاکتۆره، هه ره سی هیتاوه.

با به تیکی زور گرنگی تر، که به داخه وه تا ئه مړه به شیوه ئه کادیمی هیچی له سه ر نه نووسراوه، په یدابوون و بلا و بونه وه مانی فاکتۆره جو را جو ره له ناو شاری سلیمانی و ده ره که دیدا. کونتین سه رچاوه له و باره بده نوسي نه کانی (مارک سایکس) و (ئیدموندر) اه. کاک (ئه کرمه سالحی ره شه) ش ناوی زوریانی نووسیوه، به بی دیاری کردنی سرو شتی کاره که یان و ژماره کریکارو هیزی ئابووری ئه و مانی فاکتۆرانه.

(ئیدموندر) له م باره بده ده نووسی: پیش یه که م جه نگی جیهانی، سلیمانی به مانی فاکتۆره چه ک (چه خما خسازو) ناوی ده رکرد بووه. ئه م چه خما خسازو، به شیکی گه ره دی پیویستی کوردستانی / هه ده دو دیوی سنوری ئیرانی، له چه ک، داده پوشی. (مارک سایکس) سالی ۱۹۰۲ سه ری ئه م شاره داوه و پت له ۱۵۰ دوکانی

جهنگی جیهانی چون بوده؟ ئەمەش ھۆيەكە، كە كورد لەئەزمۇونى خۆى ھىچ سوودىيەك وەرنەگرېتىو مىزۇو بەلايەوە چەند لاپەرەيەكى زەردى ھەلپۇراوى ناو تاقە دارپۇخاودەكانى بىركردنەوەمان بىت.

ئەو زانىارىبىه پەرتوبلاوە كەمەى كە تا ئىستا بلاوگراوەتەوە، بايى ئەوە نىبىه وىنەيەكى پىكى و پىكى ئەو سەرددەمەى پى بنەخشىنى و جىهانبىن و تىيگەيشتن و ژيانى كۆمەلایەتى چىنى بۇرچوازىي پى دەستنىشان بىرىت.

چەخماخسازىلى بۇوه، كە لمپۇرى چۈنایەتىشەوە، بەھەرمەندىيەن لەدروست كەدنى جۆرى چەكى مارتىنى، نواندۇوه هەتىد^(۴۹).

دەقە ئىنگلىزىيەكەشى بەم شىۋىدە نوسراوه :

Before the was Sulaimani had been famous for the manufacture of the rifles with which a large part of Kurdistan on both sides of the Persian boundary was armed Mark Sykes (1902) mention that at the time of his visit there were no fewer than 150 competent gunsmiths turning out very creditable imitations of the Martini-Peabody. The craft gradually died out after our occupation but the cartridges continued for some time to be the standard weights used in the for weighing out groceries and other com modities.

((پىش ئەوەى سلىمانى ناوابانگ دەربکات بەدروست كەدنى چەك كە بەشىكى گەورە كوردىستان لەھەردوو دىيوى سنورى ئىراني پى پى چەك كرا، (مارك سايكس) (1902) باس لەوە دەكەت، كە لەميانەسى سەرداڭەكەيدا لە (150) چەخماخسازى بەتوانا زىاتىرى لى نەبۇوه كە بتوانن بەباشى لاسايى (مارتىنى - پىبىۋدى) بىكەنەوە. پىشەكە وورده وورده لەناوچۇ دوای ئەوەى ناوجەكەيان داگىر كرد، بەلام مەخزەنەكانى بۇ ماۋەيەك ھەر مايەوە كە وەك قەپانى سەۋەزە فرۇشەكان بەكاردەھىئەن)).

كەمى زانىارى لەسەر جىهانى ئابۇرۇيى، دراوى و كارو كەسابەت ژمارە و ئامارو زانىارى لەسەر ھەندى توپىزى كاسېكارو بازركان و مولىداران تۆمار كرابىت. خەلگى كارامەو ئەو خەلگەى لەدانىرە ئەژمار (statistik) كار دەكەن، دەتوانن لەو ژمارانە بىگەن و كۆمەللى ئەو سەرددەمەى پى بخويىنەوە. ئىمە، ئەمەزۇش نازانىن توانانى دارايى و ئابۇرۇي و سىياسىي ئەو چىنە پىش و پاش يەكەمىن

زانیاریی گشتی

ئیمە ئەگەر لیستى باجدانمان دەست بکەویت يان خشتهيەكى ئەژمارى گومرگ يان راپورتى ئەفسەرە ئینگلیزەكان، لەسالانى پاش يەكمەن جەنگى جىهانىدا، رەنگە زۆر سوودىيانلى وەربگرىن. ئەمانە هىچمان بەدەستەوه نىين، بەلام دووسى لیستى ئەو زەمانە بلاوكراونەتەوه.

راپورتىكى پەسىمى بەریتانى سەبارەت شارى سليمانى لە (1919/۳/۱۶) نوسراووه و پېشىيارى شارچۈلۈكىنى تىداكاراوه:

ئەم راپورتە كۆمەللىك راستى بايەخدار دەخاتە روو سەبارەت زيانى شەر لەم شارەدا:

چۈرىيەت	سالى ۱۹۱۳	سالى ۱۹۱۸	زمارەت ۋېرانبۇرۇ
مۇزگەوت	۲۹	۱۰	۱۹
تەكىيە	۳	-	۲
خانەقا	۲۱	۲۰	۱
خانوو	۳۲۰۵	۱۲۲۹	۱۸۱۲
خانووت	۷۶۰	۲۲۸	۴۲۲
چايىخانە	۲۱	۱۵	۱۶
حەمام	۱۱	۶	۵
ئاشى ئاوا	۲۴	۱۹	۵
باخ	۱۶	۵	۱۳
خان	۲۰	۱۱	۹
بازار	۶	۲	۴
دوکانى بازار	۲۹۹	۱۲۴	۲۶۵

كەمىي زانىارى لەسەر جىهانى ئابورى و دراوى و كارو كەسابەتو بازركانى، كۆسپېك بۇوه لەپىگەي^(۵۰) نووسىنى لىكۈلەنەوهى زانستى و مىزۇویي لەسەر كۆمەللى ئەوسای كوردىستاندا. ئەم كەلەنە واي لەزۇر نووسەرى كورد كردۇوه، كە بگەنە بىرۋايەك، بۇرجوازى كوردى، وەك هەبوون، نەبۇوه نېيەو تەنيا سىبەرى لەسەر نەخشەى بىرگەنەوهى پۇوناكىبراندا هەبۇوه ھەيە. بەلاي ئەوانەوه لەسەرەتاي سەددەي نۆزدەيەم تا پېش جەنگى جىهانى يەكەم، چىنلەك لەكوردىستاندا نېيە چىنى بۇرجوازى پىناسە بىرىت. چىنلەك بىھوي بازارى نەتەوھىي يەك بخات و داواكاري نەتەوھىي بەرزاتەوه خەبات بۇ پزگارى نېشىمانىي بىكەت^(۵۱)، واتە: ئەم كەلەنە فەرھەنگىيە، كەلەنە كۆمەلەيەتى و سىياسىي لى بۇوهتەوه. ھىزە سىياسىيەكان نەيانتوانىيە دەستىنىشانى ئەو ھىزانە بىكەن، كە بەرژەوەندى خۇيان لەرزاڭاربۇونى نېشىمانەكەيان دەبىن.

بىكەمان لەكتىخانە و ئەرشىيفخانە كانى بەغداو ئەستەمبولو تاران و لەندەندا بەلگەو دۆكۆمەنتى بايەخدار ھەن و پۇوناكىبرو مىزۇو نووس و كۆمەلناسان دەتوانى بۇ ئەم مەبەستە سوودىيانلى وەرگرن. لەسەرەي شارى سليمانىدا ئەرشىيفى زۆر گرنگ تا سالى ۱۹۹۱ پارىزراو بۇون و ئىدى لەبن سىبەرى راپەرىنى پېرۋۇدا، بەلگەنامەيەكى يەكجىار زۆر (ئەنفال) كران. دوور نېيە لەپىگەي ئەرشىيفى شارەوانى، دادگا، تاپۇ... ھەندى. گەر بەشىوهى زانستى كۆبکرايانىيەوه باشترىن و جوانترىن وېئە ئىزىانى ئەو سەرددەمانەمان دەستنەكەوتبايە.

گەر ئەم تابلویە پاست بىت، سەرژمیرى دانىشتۇانى شارى سليمانى سالى ۱۹۱۴ (۴۰۰۰) ھەزار كەس بۇوه ئەوانەي دوكان و كۆگايان ھەبۇوه ۱۱۵۹ دوكاندار بۇون. ئەم ژمارەيە ئەگەر بىت ۳۱ چايىخانە و حەمام و ۲۰ خان بخريتە سەر، ئەوه ھەمووى دەكاتە ۱۲۲۱ كەس، كە كاسېكار بۇون و بەكارى سەرەبەخۇ ژياون. بەگوئىرە ئەم ژمارەيە بىت، دەبىنلىك كە كاسېكاران لەپۇوى چەندايەتىيەوه

به‌هیز بون. ئەمانە وەک دەزانریت بەلای تەرىقەتى نەقشبەندىدا داياشكاندووەو تا رەدەيەك خۆيان لەقادرى نزىك نەخستووەتەوە. خەباتى بەردەوامى سىاسى و ئابورى و كۆمەلایەتى و فەرھەنگى بۇرجوازى ئەم شارە، لەبىرگەرنەوە ئايىشدا پەنگىداوەتەوە. ئەگەر ژمارەت تەكىيە، (كە شويىنى شىخ و دەروپاشانى قادرييە، سى تەكىيە بۇوە، ژمارەت خانەقا (٢١) بىست و يەك خانەقاپووه (كە شويىنى شىخ و صوق نەقشىيە) واتە: خانەقا حەوت بەرامبەرى تەكىيە قادرى بۇوە. هەرچەندە شىخانى بەرزنىجى لەسالى ١٨٧٠ بەدواوه خاوهن دەسەلاتى ئابورى و دينى و سىاسى بون. بەخانەقا دروست كردن، ديارە چىتى بازركان و كاسېكار ويسىتىيەتى خانەقاپى نەقشبەندى بىرەوى ھەبى و پەت رەگ داكوتى و لەبوارى ئايىبىدا بالا دەست بىت.

بەرۋالەت دەبوايە، هيىزى دەسەلاتدارى ئابورى - سىاسى - دينى، دامەزراوه جياجىاي زۆرتر بىت، بەلام لىرەدا، هيىزى (ئۆپۈزىسىون)، كە لەناو بازاردا بالا دەست بۇوە، توانىيەتى پارسەنگ، لەتمەراززوو ھىزدا دروست بىكت. پۇل پۈلىنى ئايىنى پەنگىدانەوە، پېزبەستنى چىن و توپە كۆمەلایەتىيەكانە لەزمانى كىزى ھوش و نزمى ئاڭاپى و لوازىي كولتورى سىاسيدا.

چىن بۇرجوازى ويسىتىيەتى ئەو پەيامە بىگەينى، كە ھەست بەچەوسانەوە و تەنگ پى ھەلچىنин و نادادپەرەدى دەكتات و بەرامبەر ئەو ناعەدالەتىيە، دەيدەۋى دەنگى نارەزايى بلند بىكتەوە و بىلدەنگ نەبى و خەبات بىكت. ئەگەر قادرى و نەقشبەندى جياوازىن و لەھەندى سەرددەمى پېشىتىدا، جۇرە ناكۆكىيە ئەنیوان دوو شىخ و رابەرى گەورە، دوو سمبولدا، ھەبۈوە. ديارە پاش نزىكەي سەدىيەكىش لەرۇيىشتىن (مەولانا خالىد) بۇ شام، بۇرجوازى كورد لەم شارەدا، خۆى بەو سمبولەوە گىرىداوە، كە بۇنى نارازىبۇونى لىيۆھاتووە.

سەرەتاي سالى ١٩٢٠ بە گۇيرەتى ھەموالىك لە رۆزىنامەتى پېشىكەوتىن (ژ- رۆزى ١٩٢٠/٤/٢٩) بلاوکراوەتەوە، چواردە بازركانى ناودار بىرى (١٠٩٠) روپىيە بۇ نۆزەنكردنەوە خانەقاپى مەولانا خالىد كۆدەكەنەوە و حکومەت (١٠٠) روپىيە داوهو حاجى مەلا مەحىالدین مەعرۇف بە تەننیا ئەوهنەدەي حکومەتى بەخشىوە. ھىچ بەلگەيەك سەبارەت پەيۇندى حاجى مەلا مەحىالدین بە رېبازى نەقشبەندىيەوە بە دەستەوە نىيە، بەلام خەرکەرنەوە پارە بۇ نۆزەنكردنەوە رەمزىيەك لە رەمزەكانى ئەم تەرىقەيە ئاماڙەيەكى روونەو نىشانەپەيۇندى نىيوان بازركان و رېبازىكى دىنلىيە.

دوو خال ئەن، كە دەبى ئاماڙەيان بۇ بىرى و خەلکى تر وەلاميان بۇ بەذۆزىتەوە:

ھەندى زانى كورد، ژمارەت خانەقاكانى سلىمانى پېش يەكەمەن جەنگى جىيەنلى بەزۆر دەزانن. من ئەم پرسىيارەم بەنامە ئاپاستەي كاك (مەممەددى مەلا كەريم) كرد^(٥٢) ئەوپىش نووسىبۇو ژمارەكانى ناو راپۇرتى بەرىتانى راست نىن و تەننیا چوار پېچ خانەقا ھەبۈن (خانەقاپى مەولانا خانەقاپى مەحوى و خانەقاپى حاجى مەلا عەلى... ھەت). ئەم جياوازىيە، دەكىي سەرلەنۈ ئىكۆلۈنەوە لەسەر بىرى و زانىاري وردىر لەسەر بابەتەكە بىنوسرىت. (مەولانا خالىد) بۇ خۆى نامەيەكى رەوانەتى (شىخ عەلى قازى) كردووە گلەيى ئەھو دەكتات، كە شارى سلىمانى، لەچاو شارەكانى تردا، ھىننە لايەنگرو مورىدى كەمە^(٥٣). ئەم نامەيە بەلگەيە لەسەر بوار نەدان و تەنگ پى ھەلچىن و ئازادى يەرىبەست كردىن نەقشبەندىيەكانى شارى سلىمانى، ئەمەش ھۆيەكى گرنگى مالىۋاپى مەولانايە لەپايتەختى مىرىنىشىنى باباندا.

بەراورد لە نیوان سلیمانی و کەركوک

بەراوردىكى كورت هەر زۆر پىويستە لەنیوان سلیمانى و شارەكانى ترى كوردىستاندا. بەداخەوە ئىستا فاكتو ژمارەو زانىيارى پىويست لەبەرەدەستدا نىين. خۆشەختانە سالى ١٨٩٦ (شەمسەدين سامى) لە (قاموس الاعلام)^(٥٤) ھەندى زانىيارى پە بايەخى بىلاوكەردوودتەوە: ھەرچەندە ماوەي نیوان (قاموس الاعلام) و (راپورتە بەريتانييەكە) حەفەد سالە، بەلام بەراورد بۇ پېشکەش كردنى وىنە باشتى لەسەر بابەتىك، ھەريەكجار بەسۋۆد.

ئەوكاتە دانىشتوانى شارى كەركوک، (٣٠٠٠) سى ھەزار بۇوه و ١٢٨٢ دوکان و كۈگاى تىادابووه. وەك وتمان دانىشتوانى سلیمانى پىش يەكمىن جەنگى جىهانى ٤٠٠٠ كەس بۇون و تەنبا ١١٥٩ دوکان و كۈگا لەو شارەدا ھەبۇون. ئەمە ئەوه دەگەيمەن، كە ئەگەر بەشىوەي پېزھىي بېۋانىنە ژمارەكان، لەشارى كەركوکدا، ژمارەدى دوکان، لەچاو دانىشتواندا زۆرتر بۇوه. رەنگە كەممىي دوکان نىشانەي بۇۋاندەوەي بارودۇخى ئابۇورى يان سەرقالبۇونى بەشىكى كەمترى خەلک بىت بەكشتوكالەوە.

لەسلیمانىدا، (١١) گەرماؤو لەكەركوکدا، (٨) گەرماؤو لەھەولىردا، (١) گەرماؤھەبۇون، واتە لەسى ھەزار كەس، (٣٣٠) كەس لەسلیمانىدا يەك گەرماويان ھەبۇوه. لەكەركوکىشدا، ھەروا بۇوه. ئەم دوو ژمارەيە ئەوه پېشاندەدات، كە پاك و خاۋىنى لەھەردوو شارەكەدا وەك يەك بايەخى پى دراوه. بىيگومان ئەو راستىيەش دەنويىنى، كە كەم كەس خۆيان لەگەرماؤدا شتېتىت يان لەمالەوە خۆيان شتېتىت يان زۆر كەم روويان كردىتە گەرماؤي گشتى ئەگەر (٣٣٠) كەس دابەشى حەوت پۆز بىرىت، ئەوه لەپۆزىكدا تىكىرا (٤٨٠) كەس خۆيان شتۇوه. گەر حەمام دوانزە سەعاتىش گەرم كرابىت واتە: تىكىرا (٤٠) كەس خۆيان لەسەعاتىك دا شتۇوه. رەنگە، گەرماؤەكانى سلیمانى ئەوهندە گەورە نەبۇون.

(كلوديوس ريج) ستايىشى گەرماؤەكانى سلیمانى كردووه: (ئەم بەيانىيە چۈوم بۇ حەمامو، سەيرم كرد زۆر جوان و پاك و خاۋىن بۇو، زۆر باشىش پۇوناك كرابىووه، كارگۇزارەكانىشى باش بۇونو، لەھەممو حەمامەكانى ولاتى عوسمانى چاڭتىز بۇو، كە ھەتا ئىستا دىيۇمن، جىگە لەحەمامەكانى شام و ئەستەمۇول و قاھىرە، كە ئەمانە، لەھەندى رۇوهەدە لەوانىش باشتى بۇون. دىوارەكانى بەرەنگىكى بىرىقەدارو لەسەر شىوەي عەرەبى سې كرابۇون. پېش بۇو لەحەزوو فوارە. ئەم حەمامە، لەلایەن مىر - ئى ئىستاى سلیمانىيەوە، دوو وەستاي بەتايبەتى لەئىرانەوە لەسەر حسابى خۆى بۇ دروست كردنى هيپنابۇو. ئەللىن شىوەي دروست كردنەكەى لەوەي كرماشان ئەچىت. ھەروەها يەكىكى ترىشى ھەر لەسەر ئەم شىوەيە لەمالەكەى خۆيدا دروست كردووه. موسىلمانەكان پارەيەكى زۆر لەحەمامدا خەرج ئەكەن، چونكە بەجۇریك لەخواپەرسى ئەزانى، تەنانەت لەشكىرى دوزمنىش ھەرگىز بىر لەوە ناكەنەوە زيان بەحەمام بىگەيەن. بۇيە بۇ ئەوهە بىپارىزىرە و لەناو نەچى، وەقف - ئى ئەكىرى^(٥٥).

ژمارەدى مزگەوت لەكەركوکدا (٣٦) مزگەوت و لەسلیمانىدا (٢٩) مزگەوت ھەبۇوه. واتە: ژمارەدى مزگەوت لەكەركوک لەچاو ژمارەدى دانىشتوانىدا زۆرتىبۇوه. گەر كەسىك ھەر لەخۆوه بلى: زۆرى ژمارەدى مزگەوت بەلگەي زۆرى خواپەرسىيە، ئەوه ھەلەيەكى هيچگار گەورەيە. كۆني شار رەنگە ھۆى راستەقىنەي زۆرىي مزگەوت بىت. زۆرى خەلکى دەولەمەندى (بەدین) ھۆى دروستكىرنى مزگەوت بىت.

زۆرىي خان لەخشتهكەى سلیمانىدا، بەلگەي بەھېزبۇونى چالاکىي ئائوگۇپى كالا و كېپىن و فرۇشتى بەكۆ (جملە) بىتىو زۆربەي كالاكان ھى دەرەوەي شاربىن و لەپىگەي دوورەوە كاروان هيپنابى.

تۆیژى دەولەمەندى بۇرچوازى

ئاياري ١٩٢١ لەعيراقدا، رېفراندومىك، سەبارەت بە دانانى ئىستەرلىنى زەريبەي پاوهنى ئىستەرلىنى زەريبەي دارايى عيراق كردووە. ئەو زەريبەيە كە بۇ توتۇن دەستنيشان كراوە ۱۰٪ كۈي داھاتى سالانە بۇوە. واتە: داھاتى سالانە بازركانىي توتۇن لەشارى سلېمانىدا، بەلاي كەمەوە دوو مiliون پاوهنى ئىستەرلىنى بۇوە. هەروەها داھاتى سالانە شارى سلېمانى، سالى ۱۹۲۰ نزىكەي ۲۲۸۴۲۹,۴۶ پاوهن بۇوە (كە بەرامبەر ۳,۱۷۸,۹۸۰ چۈپىيە) يە. داھاتى (نەتهۋىي) عيراق لەھەمان كاتدا ، (٣,٩) مiliون پاوهنى ئىستەرلىنى بۇوە^(٥٨) ، بەشىك لە بازركانەكانى شارى سلېمانى، لايەنگرى ئىدارەي كوردى نەبوون، ئەم گروپە پىيانابۇوە، گەر دەسەلات و ئىدارەي كوردى دامەزىيەت، لەسىر سنورى كوردىستان خالى گومرک بۇ ھەنارەدە و ھاوردە (صادرات و واردات) دادەنرىيەت و ھەر كالا يەك درجىيەت يان بەھىنرىيەت، گومرگى دەخريتە سەر. حکومەتى عيراقىش گومرک و باج و زەريبەي خۇى دەبىيەت و ئەمە رېزە قازانچ ھەر زۆر بچۈوك دەكتەوە. ئەو بەشە بازركانە سلېمانى، لايەنگرى ئەو بۇون، تەننیا يەك گومرک و يەك باج ھەبىت، نەك دوowan!

ھىچ زيانىكى نىيە، گەر خويىنەر ئەھەش بىزانى، كە (شىخ مەحمودى حەفید)
بۇون و لايەنگرى گريدانى كوردىستانى باشور بۇون بەھەلەتى عيراقەوە^(٥٩).
مالات .

روداوىكى تر، رەنگە زۆر جىڭەي سەرنج بىتىو بۇنى ھەولۇ و تەقەلائى گريدانى كوردىستان بەھەلەتى عيراقى لىيە بىرىت: كاتىك ئىدارەي بەريتانى لە (١٩٢٢/٦/١٤) شارى سلېمانى بەجى ھىشتى و شارەكە سەرلەنۈ كەوتەوە دەست شىخ مەحمودى حەفید، نزىكەي (٢٠٠) كەس ھەلاتن و ھەددووى سوبَاو ئىدارەي ئىنگلىز كەوتۇن، لەمانە (٢٢) كەسيان بازركانى توتۇن بۇون، كە ئەمانە دەمپەستى كاسېكارو بازركانەكان بۇون. ئەمانە بەتوندى دىزى سەربەخۆيى كوردىستان بۇون و لايەنگرى گريدانى كوردىستانى باشور بۇون بەھەلەتى عيراقەوە^(٦٠). نويىنەرانى بەريتانياد دەولەتى نوىيى عيراق، توانىيان بەبەرزىكەنەوەي دروشمى (تۇتنەكتان لەكۈي دەفروشنى؟) مىشكى بازركانەكانى توتۇن، چەواشە بىكەن. ئىدى ئەوانە وا چۈوبۇوە مىشكىانەوە كە دروستۇنى دەولەتىكى كوردى كارو كەسابەتى ئەوان وېران دەكتا.

ئەم دەستەيە لە بازركانەكان، دەستەيەكى بەچەندايەتى بچۈك، بەلام لەررووى ئابورىيەوە بەھىز بۇون. ئىيمە نازانىن سامانى ئەم گروپە چەندبۇوە؟ نازانىن توانا و پەيونەندى ئابورى و دارايىان جۆن بۇود؟ بەلام ھەندى شتى بچۈك لەسىر ئەوان بەدەستەوەيە: تەننیا لە بازركانى توتۇندا، شارى سلېمانى، سالانە (٢٠٠٠٠)

تەرازۇوی ھىزى ئابۇرۇ

لەقۇناغى پاش يەكەم جەنگى جىهانىدا، بەشى سەرەودى بۆرجوازىي كورد دەيتىۋى لەپۇرى ئابۇرۇيە، شان لەشانى گروپە كۆمەلایەتىيەكانى تر بىدات. كاروکەسابەتىان لەبرەودا بۇو، دەيانىتىانى داكۆكى لەخۇيان بىكەن و ھەولىان دەد، لەپۇرى كۆمەلایەتىيەو نىشانەي شانوشكۈز دارايى و خۇشكۈزەنلى دەربىن. ئىدى بەشىك لەمانە خاوند دېوهەن بۇون و لاسايى ئاغاواتو شىخانىان دەگرددەو، لەپېشوازى مىوان و ناندان و چەكدارو پاسەوان پاگرتىن (بۇدى گارد). ئەم چەكدارانە، ھەندى جار لەتowanىيادا بۇو، كە لەگەن گروپە چەكدارەكانى تردا ropyوبەر و بىنەوەو سەنگەر لەيەكتىر بىگرن و پەلامارى يەكتىر بەن. ئەم گروپە چەكدارانە، چەند جارىك لەگەن چەكدارەكانى (شىخ مەممودى حەفید)دا، كە لەنۇسراوە دەسىمىيەكانى حکومەتى (شىخ مەممود)دا بە (چەتە) ناوابان براوە، تۇوشى شەپۇشۇرۇ و پېكىدادانى چەكدارانە هاتۇون.

بازىرگانە دولەمنەدەكانى ئەم سەرددەمە، لەچەند كەرتىكى ئابۇرۇ جىاچىيادا، لەھەمان كاتدا، چالاڭ بۇون. بۇ نموونە: (حاجى سەعىد ئاغا) و ئەندامانى ترى تايەفە (ئاغا طە) خاوند زەۋىي زارو بازىرگان و خاوند خان و كاروان سەرا بۇون. ھەرودەلەپۇرى سىاسىيەوە، بەشدارى لەدەزگا سىاسىيەكانى سەرددەمى خۇيدا كردۇوە. لەسەرددەمى عوسمانىيەكاندا ئەندامى ئەنچۈمەنلى شارەوانى سليمانى و ئەندامى (مەبعۇثان) و لەسەرددەمى پەزىمى مەلەكىشدا، ئەندامى (مجلس الأعيان) بۇوە، كەواتە: چالاڭى سىاسىي بازىرگانەكان بۇ خۇپاراستن بۇوە. دروستىرىدىنى مىلىشىيات چەكدار دىسان بۇ خۇپاراستن بۇوە. ئەوان توانىيېتىان شەپۇر شۇرۇ لەگەن ھىزىەكانى (شىخ مەممود)دا بىكەن، دىارە جۇرىك لەراگرتىنى تەرازۇوی ھىزى عەسکەرى و سىاسىي و ئابۇرۇ ھەبۇوە لايەك نەيتوانىيە، لاكانى تر بەجارىك رامالىت.

خويىندەھەيەكى تر بۇ پىتاك

لەبەر بى كەرسەتەيى و نائاسانىي دەسکەوتى فاكت و ئەزىز، ناچار بۇوم سوود لەگرنگى پىتاك خېركەنەوە يان (بار بۇو) وەرگرم: لەۋلاتە ئۆرۈپىيەكاندا، بەگشتى (بار بۇو) شىيەتىيەكى شاردرادە، نادىيارى ھەيە، ناوا ژمارەي حسابىيەكى بانكى لەپۇزىنامەيەكدا، يان لەرىگەي راديو و تلفىزىوندا بلاودەكىرىتەمە. كەس كەس ناناسى و تەننەيە هەستى مەرۋەنە و گىانى لىپرسىنەوە پاپىيەنەرە. بەداخەوە لەپۇزەلەتدا وانىيە. پىتاك خېركەنەوە ھەندى جار لە (شاباشى) دەھۆلچى و زورپۇزەن دەچى. خەلک بۇ شانازى و كەش و فش و خۆدەرخىستن و ھەندى جار بۇ خۆ ھەلکىشان (بەخىشىش) بەزورپۇزەن دەدرېت و ئەھىش ئەھەندى تر شايىھەكە گەرم دەكتا.

پىتاك، لەناو كۆرۈ كۆمەلدا دەخرييە سەر (سینى). پىتاككەر دەست بە بەرباخەلدا دەكتا و چاودەوان دەكتا، سەرچەمى كۆمەل بەئەپەرلى سەرسۈرمانەوە سەپىرى دەست و دل باشى و بەخشىندەيى و گەورەيى ئەو بىكەن. تا پارەكە زۆرتر بىت، دەم داپچىران و چاوداپچىران ئامادە بۇوان گەورەت دەبىت. ئىدى ناوى باشتىرين پىتاككەر دەكتەيىتە سەر زاران و نىيە شارانەوە. گەر ناوى پىتاككەر لەسەر لەپەرەي رۇزىنامەكاندا بلاوكاراھەوە ئەو بەرەي پىتاكى كردۇوە بنۇوسرى، ئىدى پىتاك شەقلى ئەكتى كۆمەلایەتى، ئاكارىك، كەدارىك بەخۇوە دەگرى، بۇ دەمەزەرەتكەن ئەنۋەن ئەنۋەن ئەنۋەن ئەنۋەن ئەنۋەن دەگرى. دەبىت ئەھەش لەبەرچاو بىگىرىت (دەست و دلفرابان) لەبەنەمادا بۇ ناوابانگ نىيە، (حاتەم) پېش سەدان سال لەپېتىنلى ئاو دەركەن، ئەسپەكەي سەر نەپەرپۇھە. خاوند دېوهەن خان فەمانىيەكى كۆمەلایەتى خۆى ھەيە. سەرۋەك ھۆز، گەر دېوهەن خانى نەبىت، سەرۋەك ھۆزىيەتى پى نابېت. ناتوانى كارى ئاسايى خۆى

108

جي به جي بکات. ئهو كەسە چەند چاوى بىريوته بەر فراوانى كىرىدى خەرمانەي سەركەدا يەتى، دەبىت بەخشنەدىي و دەستو دل باشى، چاوهپوانى دەوروبەر كەدى تىئر بکات. ئەگەر چاودۇانى تىئر نەكراو (حاتەم) میوانى بېرىسىتى لەدىۋەخان بەرلى كرد، ئەو ناوابانگى ئەو بەسەر نەبرىنى ئەسپە خۆشەويىتەكەي، بەبى سەر لەبىاباندا بىز دەبۈو، وەكۆ هەزاران ناو، وەكۆ هەزاران (حاتەم) و ناوى تر، كەلى بىبابان ناواو ناوابانگى ھەللوشىون.

رۇزىنامەي رۇزى كوردستان، ژمارە (٨)، ت ٢ سالى ١٩٢٢ لىستى ناوى باربۇوكەرانى لەسەر لەپەركانى خۆيدا بلاو كەدووەتەوە. رېكخەرانى پېتاك كۆكىرىنەوە، نيازى خۆيان خستووەتە روو، كەدىانەوە بەو پارهيدە (چاپخانە

يەك بىكىن، ئىدى نەنۇوسراوە چەندىيان پىيوىست دەبىي و لەكوى دەيىكىن؟ لەو دەچى رېكخەرانى باربۇو، كۆبۈونەوەيان لەگەل خەلکدا كەربىي و يان داواي يارمەتىيان لەكەسانى دەست رۇيىشتۇو كەربىي، بەگۆيرەي پلەو پايەي كەسايەتىيەكان، ناوهكان لەسەر لىستەكە توْمار بکريت. بىرلىپارەكەش نۇوسراوە. لىستەكە هەر زۆر بەوردى شىوهى ناو نۇوسىن و پىتاسەي كارو فرمانىان رەچاوا كراوە. هەر بۇ نمونە: يەكەمین ناو: (شىيخ قادىر حەفیدى) براي (شىيخ مەحمود) و سەرۋەك وەزىران بۇوە (رئيس الرؤسا)، كە (٦٠٠) رۇپىيەي داوه. پاش (شىيخ قادر) ناوى ئەندامانى كابىنە نۇوسراوە. وەزىرەكان وەك يەك دەولەمەند نەبۈون. (شىيخ حەممە غەربىي) وەزىرى ناوخۇ، (٥٠) رۇپىيەي داوه، كە چى (مستەفا پاشا)ي وەزىرى مەعاريف، (٥٠) رۇپىيەي داوه. نىيۇي قەساب و عەلافە بەقائى لەگەل نىيۇي وەزىر و سەرۋەك ھۆزەكاندا، پىكەوە نەنۇوسراون. ديارە ئەمە پاشماوهى خۆبەرز راگرتىنى چىنى سەرەوەي كۆمەل ئەو سەرددەمەي.

بەگۆيرەي ئەم لىستە، دەتوانرى سەر و سىماي چەند گروپىكى كۆمەلەتى ديارى بکريت. لەكوى (٢١٥) پېتاككەر (١٠٨) كەسيان وەكۆ بازىغان و كاسب

دەناسرىنەوە. ئەو (١٧) كەسى تر وەزىر و خاونە مولڭى گەورە و فەرمانبەر و ئەفسەر و زانى ئايىننەن. سالى ١٩٢٠ بەدواوه، لەخالى وەرچەرخانى مىزۇوېي دەچىت، ئەم وەرچەرخانە، تەنبا لەبوارى ئابورى و سىاسىدا قەتىس نەكراوه، بەلكو لەزىانى كۆمەلەتى و فەرھەنگىدا، رەنگى داوهتەوە. لەم سەرددەمەوە دىاردەيەك كۆمەلەتى نوى سەرنجمان راھكىشى: ناوى بازىغان و بەقال و قەساب و عەلاف شىۋىدەيەكى ئاسايى وەرددەگىر و كەس پىنى شەرم نىيە وەكۆ خاونە (پىشەي دەستى) ناوى رۇيىشتىن، لەو دەچى لاي چىنى سەرەوەي كۆمەل، ھېشتا ھەوري بىركرىنەوە كۆچەرەيان دەربارەي كارى پىشەوەر، نەرەوېيىتەوە.

لەم پېتاك خېركەنەوەيەدا، خەلکى نىيۇ بازىپو ئەھلى كارو كەسابەت، سۇرۇيکيان بۇ بېرى باربۇو داناوه (٥٠ - ١٠٠) رۇپىيە يان (٤ - ٨) پاونى ئىستەرلىنى. بەلام ھەندى نويىنەرى چىنى سەرەوە (رەقەمى قىاسى) يان داناوه. سەرەك وەزىران، (٦٠٠) رۇپىيەي داوه، (كەرىمى فەتاح بەگ)ى سەرۋەكى جاف، (٥٠٠) رۇپىيەي داوه. فەرمانبەر و ئەفسەرەكان ھەرىيەيان (١٠ - ٣٠) رۇپىيەيان داوه.

(رأيس نافعه)، (محمد مەدد ئاغا)، واتە: (حەممە ئەورە حمان ئاغا) وەزىرى (ئىشغال و ئىسکان)، كە پىاۋىكى خاونە زەۋى و زار بۇوە دوو ئەھنەدەي وەزىرى (مەعاريف) (مستەفا پاشا يامولكى) باربۇو كەدووە.

پیتاك‌گوگردنەوە دووەم

بۇ تىيگەيشتنى رەفتارو كىرده وە كۆمەلایەتى پىيوىستمان بەرۋادا يېك ھەيە، كە ژمارە يەك تاك و گروپ بەشدارىييان تىدا كىرىپىت و ھەر يەك بەشىۋەيەك جوولۇپىتەوە و ھەلۋىستى دەرىپىت. ئىمە سەرنج و تىبىنى خۆمان دەربارە كۆكىردىنەوە پىتاك بۇ كىرىنى مەكىنەي چاپ سالى ۱۹۲۲ نۇوسى. چوار سال پاش ئەم رۇوداواه، رۇوناکبىرى - كۆمەلایەتى - سىاسىي رۇودەدات، كە دامەزراىندى (جەمعىيەتى زانستى كوردان) د. لەرۋىزى $\frac{3}{4}$ ۱۹۲۶/۳/۴ ئاھەنگىك بەم بۆنەيەوە دەگىردىت و ھەر لەو ئاھەنگەدا گوتار دەخويىرىتەوە پىرەمېرد شىعرىيەك دەلىت و پىتاك كۆددەكىرىتەوە:

{ اماڭار كۆتنە دەست پىشكىرى اعانە ھركە مقدارىكى معاونت فرمۇ (كە اوישش بەجوى يكە يكە انوسرى) }^(۱۰).

كەواتە: ئەم باربۇوه تەنیا لەسەر لەپەرەدى رۆژنامە نەبۈوه، بەلگۇ لەناو گەرمە ئاھەنگىكدا كراوه، كە نزىكەي (۳۰۰) فەرمانبەر و سىاسىي و بازىغان و رۇوناکبىرى كوردو ئەفسەرى بىرىتاني ئامادبۇون. لەناو ئەو ئاھەنگەدا پىشىيارى پارە كۆكىردىنەوە كراوه و ھەر بە بەرچاواي ئەوانشەوە جىبەجىكراوه. لەشۈن و بۆنە ئاوادا، گروپەكان دەكەونە جولانەوە و پىشىركى لەدەرىپىتى دەست و دل باشى و گەورەيى و بەخشىدىي، كە لەھەل و مەرجى حىاوازدا، رەنگە لەدەست زۆر كەس نەيمەت، ئەگەر بەبەرچاوانەو نەبىت و كەس دىار نەبىت بەشدارى لەباربۇو، بەگەورەترين و بېرە پارە، نواندى كىش و قورسى كەسايەتى دەورى تاكە لەپەيىزەو ھەرمى كۆمەلایەتىدا. يەكىك دەتوانى لەسەر كەسايەتى و بىرکەنەوە بەشدارىكەرانى ئاھەنگەكە و پىتاككەران بىنۇوسى، من لايەنى سىاسىي و بىرکەنەوە و ھەل و مەرجى كارەكەم بەلاوه گەرنگ نىيە، تەنیا بېر پارە و شوين و مەقامى كۆمەلایەتى پىتاككەرانم بەلاوه گەرنگە و دەمەۋى لەو

جغزەوە بىۋانەمە بارودۇخ و پەيوهندى كۆمەلایەتى و تىيگەيشتنى ئەمە خەلگە بۇ ئەرك و فرمانى خۇيان.

زۇرو كەمى پاردى (باربۇوكراو)، جىنگە و مەقامى پىتاككەران پىشاندەدات لەناو كۆمەلەدە. بۇيە ھەر يەكە لەبۇنە ئەمەتۇدا ھەولۇدەن ناوبانگ بخاتە مەلە و بەرزىرىن پلەي پىز داگىر بىات. پىتاككەر، دەيەۋىت بەشدارىكىردىن (رەصىد) ئى خۇي زىياتر بىات و دەسکەوتىكى (مادى يان مەعنەوى) وەدەستبەيىنەت، كە رەنگە سەرفەكىردى چوار ئەمەندە پارەش، ئەگەر لەشۈننى تردا بىت ناوى ئەمەندە نەدرەوشىنەتەوە.

(ئەممەد بەگى تەھۋىق بەگى تابۇر ئاغاسى) (۱۸۹۸ - ۱۹۶۳)، كە ئەمە كاتە مۇتەسەرىف (پارىزگار) ئى سلێمانى بۇوه، دەستپېشىكەرىي لە دامەزراىندى ئەم كۆمەلەيە كردووه. لەمەدەچى يەكمىن كەس بۇوبىت، كە دەستى بەنباخەلەدە كىرىپىت و باربۇوى كىرىپىت. ناوى ئەمە، لەسەررۇو ئاھەنگەدا پىتاككەرانمە و نۇوسراوه (۱۵۰) رۇپىيە داوه. دووەم كەس (كاپتن لايەن) د، كە ئەمە كاتە پېشىنەر ئىدارى (موفەتشى ئىدارى) بۇوه (۱۵۰) رۇپىيە پېشىكەش كردووه. ناوى (حەمە ئەمەرە حەمان ئاغا)، كە ئەندامى دەستە بەرپىدەبەرەپەرەتەتى كۆمەلەكە بۇو، لەلىستەكەدا پىنچەمە و بېرى (۲۰۰) رۇپىيە داوه، ئەمە كەمەرەترين بېرە پاردى باربۇوكراوه، كە لەلىستەكەندا بەدى دەكىرىت. ئەم وەك ئامازەمان بۇ كردووه لە حەكومەتى شىخ مەممۇدى حەفييد ۱۹۲۲، كە وزىرى (نافىعە) تەنیا (۱۰۰) رۇپىيە پېشىكەش كردووه. لېرەدا (رقم قىاسى) دانادە كەس نەبۈستۈوه بېشىنى.

لەم لىستەدا، ناوى (شىخ قادىرى حەفييد) بەدى دەكىرىت، كە بېرى (۱۰۰) رۇپىيە پىتاك كردووه، كەچى لەسالى ۱۹۲۲ دا بېرى (۶۰۰) رۇپىيە داوه. ئەمە كاتە ئەمە سەرۆكى ئەنجومەنى وزىران (رئىس الرؤسائە) بۇوه (رقم قىاسى)

خوئی دهستپیشکمری نه کردبیت بؤ بەشداریکردن لەو ئاهەنگەدا. ھەرچى
(حەپسەخانە) لەو دەچى وەکو ژنیکى دەسەلاتدارى خاوهن بېرىارو پەيوەندىي و
رەنگە لەھەندى بواردا، پىش (شىخ قادر) كەوتبىت و دەستپىشکەرى كردبىت.
ئەو لەزۆر پىاوى بنەمالەى شىخان ناسراوترو ناوى لەپىشترە.

دانادە دىارە بەجوان دانەنزاوه، يەكىكى بەقال پەقەمەكى گەورەتى پىشكەش
بکات. لەھەملەى دووهمى پىتاڭۇڭىدەوددا ئەو بېرە پارەيە شىخ قادرى
سەرۋەك وەزىرانى پىشۇو، باربۇوى كردووه، بۇ شەش يەك دابەزىيە. (حاجى مەلا
محىالدىن) لەزەمى يەكەمى پارە خېڭىرنەوددا تەننیا (٥٠) روپىيە باربۇو
كردووه، كەچى لەھەلمەتى دووهەمدا (١٠٠) روپىيە پىشكەش كردووه. دىارە
(حاجى مەلا محىالدىن) لەجارى يەكەم بەنابەدلى پىتاڭى كردووه جارى دوومە
پىزەتەتە پىشەوە يارمەتى كۆمەلەى زانسى داوه.

لەليستى دووهەمدا، كە جاران ناوهكە لەسەرى سەرەتەكەدا بۇوه،
ناوى ژمارە (٢٠) (شىخ قادرى حەفیدە). لەزىر ناوى ئەو، راستەوخۇ ناوى
(حەپسەخانى نەقىب) نووسراوه نىوهى مىرددەكە (٥٠) روپىيە داوه. پىش
(حەپسەخان) ناوى (گۈزىدە يامولكى) نووسراوه، كە بەریوھبەرى قوتاڭانەى
كچان بۇوه. ئەميش ناوى لەبن ناوى مىرددەكە (عەزىز يامولكى) دا نووسراوه.
ڙن و مىرد، هەر يەكە (٥٠) روپىيەيان پىشكەش كردووه. دىارە ئەمە جارى
يەكەمە لەكۆرۈ كۆمەلە سلىمانىدا، ڙن بەشدارىي لەچالاڭى رووناڭىرىي -
سياسىدا بکات. لەودەچى ڙن، بەتايىھەتى ئەم دوو خاتونە لەئاهەنگەكەدا
بەشدارىيان كردبىت. حەپسەخانى نەقىب، ئەو زەمانە كەسايەتىيەكى زال و
دەستپۇشتۇو بۇوه بەدۇورى نازانم ئەو لەۋى بوبىت. (گۈزىدە يامولكى)
ژنیكى رووناڭىر و ھۆشىار و نووسەرىكى چاوكراومبۇوه. ئەو رەنگە بەيەكەم ژنى
(فيمينىست) دانرىت و نووسىنەكانى جىڭەي بايەخ و لىوردبۇونەوه و رامانن لەم
پۇوهە^(١١).

ئەم ژنە لەبن كارىگەرەتى بىر و ھۆشىارى و ئاكايى خۆيدا وەکو بەریوھبەرى
قوتابخانەى كچان و يەكىك لەوانەي ژيانى فەرھەنگى و كۆمەلایەتى ئەستەمۇنى
بىنیوھ، جگە لەدۇرى ھاندەر و كارتىكىدى (عەزىز يامولكى)، بەدۇورى نازانم

دۇزىنەوەي ستراكتۇورى كۆمەللايەتى

ئەم لىستەيە، سودىكى ترى يەكجار زۇرى بۇ كۆمەلتاس و مىزۇو نووسان ھەيە. لەم لىستەيەدا وەك پېشىر باسمان كرد، كارو فرمانى پېتاڭەران تۆمار كراون. جىڭە لەكابىنە و گروپى كاسپكاران، ئامازە بۇ ھەندى (يەكە) بەپىوهبەرايەتى كراوه:

- كاتب مەندىخانە
- سرمەحاسب مالىيە
- سرکاتب داخلىيە
- رئيس اجرا
- مدیر ايتام
- مدیر طابو
- سرکاتب رسومات
- كاتب دەيك
- مدیر مطبعة
- مأمور تلغراف

ئەم كارانە، پېۋىستىيان بەپېناسە و لىدىوان ھەيە. رەنگە بەشى زۇرى وەچەي ئەمپۇ نەزانى (كاتب دەيك) يان (رئيسى ئىيجرا) چى بىت؟ ئەگەر يەكە بەيەكەي ئەم (يەكە) ئىدارىييانە رۇون كرانەوە، ئەو دەممە ھەيکەلى حۆمەتكەي (شيخ مەحمود) يش وەك دامەزراوهەيىكى سىاسىي - ئىدارى لەبەرچاو دېبىت. مىزۇنۇوسى و رووناڭبىر، ھېشتا وەلامى ئەو پرسىيارەيان نەداوەتەوە: چۆن دەزگاكانى حۆمەتى (شيخ مەحمود) كاريان كردووه؟ ئەگەر بەشىك لەخانووهكانى بەپىوهبەرايەتى (يەكە) ئىدارىيەكان بەۋۇزىتەوە و لەسەريان لېتۈيژىنەوە بىرىت، ئەوا خزمەتىيىكى گەورە بەمىزۇو

دېبىت. من كاتىڭ لەسەر ئەم خالە دەنۈسىم قىسىمەكى پەحمدەتى (سەدىقى حەيدەرىم) بىر دەكەۋىتەوە.

سالى 1985 چاوم پىرى كەوت ولېم پرسى: كابىنە حۆمەتى كوردستان (كۆمارى مەھاباد) لەكۆ ئىبوو؟ چۈن كارى دەكرد؟

ئەو گوتى: "ھەموو وزىرەكان لەسالۇنى حىزب دادەنىشتن، ھەر وزىرەك مىزۇ كورسى خۆى ھەبوو. (فازى مەحمەد) يش ھەر لەۋى دادەنىشتە و مىزۇ كورسى خۆى ھەبوو". ئىدى خويىنەر خۆى دەبى دامەزراوهى كابىنە كۆمارى كوردستان بەيىنەتە بەرچاوى خۆى و بەراوردىك لەنیوان ئەم كابىنەيە و كابىنەي ولاتى تردا بىكەت. بەھەرحال، نووسىن لەسەر ئىنسىتىتووتسىون (مؤسسات) بابەتىكى سەربەخۆيە و لەم نووسىنە كورتەدا، دەربارە بۇرجوازى شارىيەك، جىڭەي نابىتەوە. لىرەدا تەننیا ئامازەيەكى كورت و خىرا بۇ ئەم دۆخە دەكەم، ھەر بۇ ھاندانى گۇرپاندى ئاكارى گوشە نىڭاى نووسىن و لىكۆللىنەوە دوا پۇز.

سالى (1995) سەرىكى رەحمدەتى (ئەحمدە خواجە) مدا. ويىستم يەكەمین جار بەدرشتى ھەندى زانىاريلى وەربىرگەم و پاشان گفتۇگۆكە بەفيۇ تۆمار بىكەم.

(ئەحمدە خواجە) پىرى ووتەم: ھەرھەمۇوت بەرىكۈپىكى بۇ دەنۈسىمەوە. داخىكەم نەمن پرسىيارو وەلامەكەم تۆمار كردو نەۋىش لەسەر بابەتكە توانىي شىنى بنووسى. بەھەرحال من سەبارەت (مؤسسات) زەمانى (شيخ مەحمود) پرسىيارم لى كرد، ئەۋىش وەلامى دامەوە، كە ناولۇكەكە ئەمە خوارەوەيە:

(1) سۇپىا سالار: شىيخ قادرى حەفید. لەخانووهكەي (حەممە ئەمین بەگ) بۇو. دووسىن ژۇور، بۇو شەقامى ئۆرۈزدى. ياخورىيەكەي: (جەمال بەگ جاف) بۇو.

پرسیاری ئەمۇشىم كرد: موجەى و وزیرىڭ چەند بۇو؟
كەرىمى ئەلەكە بۇ نمونە موجەى وەرنەدگرت.
(سالح پاشا) موجەى مانگانەي (۱۵۰) روپىيە بۇو.
ئەمە تەنیا زانىارىيەكانى (ئەحمد خواجەن). كەسانى تر دەتوانن لەرىگەى
نووسىنەودى ژياننامەى كەسايەتى جىاجىاوهە لەرىگەى وەسفىركەنى شىۋەدى
كارو بەرىۋەبەرايەتى دامەزراوهەكانى ئەو زەمانە وېنەى نۇئ پېشکەشى مىزۇو
بەن. كاكە (ئازاد عبدالواحد) توانىي لەسۈنگەى ساغىركەنەوە دىوانى (شىخ
نورى شىخ سالح) زۆر دىكۈمىنت لەنەمان رېڭار بىكەت. خۆزگايە رووناڭبىران
پەيرەوى رېبازەكەى ئەويان بىكدايە و كارى مىزۇونووسىيان ئاسانت بىكدايەتەمە.

(۱) وزىرى داخلىيە: شىخ حەممە غەربى (زاوای شىخ مەحمود).
لەفيڭەى فەيصەلىيە - (شىخ مەحمودى حەفيىد) يش لەھەمان بىنايە بۇو.
ياودر (عبدالله ئاغاي سەرشهقami) (عبدالله سعید حەممە ئاغاي پشتىدرى).

(۱) وزىرى مالىيە: كەرىم ئەلەكە (رسوماتى كۆدەكىددوھ).
ياودر: سالح پاشا.
حەممە بەگى قادر پاشا.

مالىيەش هەر لە فەيصەلىيە بۇو. ئەم فيڭەيە دە ژۇورى ھەبۇو.
(۱) وزىرى نافىعە: حەممە ئاغاي ئەورەحمان ئاغا.
ياودر : ماجىد مستەفا.
قادر سعید (قالە ئايىشەخان).

(۱) وزىرى مەعاريف: مستەفا پاشا يامولىكى.
بارەگاي وەزارەت: لەمەلەكەى خۆى لەصابۇونكەراندا بۇو، بەرامبەر حەمامى
(موقتى) چوار ژۇوربۇو.
ياودر: رەشيد ئەفەندى كابان.

(۱) بانگى كوردىستان: چاپخانەكە، بەرامبەر مائى (حەممە ئاغاي ئەورەحمان
ئاغا) لەبەرئەوەى بازركانەكان گەنميان شاردبۇوەوە، (شىخ مەحمود)
بېيارى دەركەد وزىرى نافعە چاودىرى بازار بىكەت. لەدوکاندارەكان
رسومات بۇ خەزىنە وەردەگىرا.

پووناکبیری بى پرۇژە، يان پرۇژە بى رۇوناکبىر

ئەمانە وەكى رووناکبىران لەناو كۆرۈ كۆمەلدا كارى ھۆشىارى و پۇونىكىدەنەوەي بىر و باوهېرى نويييان دەكىرد. ئەمانە لايەنگىرى گۆرپانكارىي سىياسىي پادىكال بۇون. لەگەل ھىزە كۆنە پارىزدەكان دانوويان پېكەھە نەددەكولًا. ئەمانە لەناو خەلگەدا بە (بەلشهوېك) ناويان رۇيىشتىبو، پەروپاگەندە ژەھراويان لەدز دەكرا.

دەنگوباس ھەيد، گوايە مەلايەك فەتواتى لەدەيىان دەركىبىت و خوينى حەللىن كەردىن، جەمال عىرفان و عارف صايىپ، كە ھەردووكيان، بەگۇيرەن نەخشەيەك تىرۇر كران، ناسراوترين نويىنەرى ئەم تەيارەن. بەم تىرۇر كەردنە ھىزە كۆنە پارىزو راستەھەدان توانيوانە دەمى "چەپرەھەكان" داخەن و بوار نەدەن كەسى تر ئالاڭەيان بەرز بکاتەوە^(٢٢).

يەكىك لەو رووناکبىرانە ئەو سەرددەم، كەسەر دەمەيەك لەبالى (جەمال عىرفان) و (عارف صايىپ) دەو نزىك بۇودە و پاشان ھەلۋىستى خۆى گۆرپىيەھە و زۇر لە (شىخ مەحمود) نزىك بۇودەھە و جىڭە بىرۇا بۇود (رەفقىق حلمى) يە، ئەو بەم شىوھىيە لەياداشتە كانىدا باسى رووناکبىرانى كەرددوو:

(بەلام رېكەوتى تاقمى دەورپۇشتى حوكىدارو ئەمانە تر نەئەگۈنجاو تاقمى يەكەم لەبەينى حوكىدارو تاقمى دووەمدە لەخەنچەر و دەمانچە دىوارىتى دروست كەرددوو. ئەگەر حوكىدار خۆى بىويىستايە، ئەم دىوارە ئەرپووخاندۇ لەزابتەكان و منهورەكان نزىك ئەكەوتەوە. بەلام وەك ووتوبومان، نەترسان لەدواپۇزۇ ئازىيى و كەم تەرخەمى لەلایەكەھە، (گىرييەكى نەفسى) كە بەرامبەر بەزابىت و منهور پەيائى كەرددوو لەلایەكى تەرەو بەرھەلسى ئەھەبۇو كە شەقىك لەدەيوارى خەنچەر و دەمانچەكە هەلداو بېپوخىنى و خۆى بگەيەنېتە خوينەوارە باشەكان. لەناو منهورەكان و زابتە كوردەكاندا، بەراستى كەسانى باش و نىشتمان پەرورە بۇون كە ھەمموويان لەوانە نەبۇون كە (شىخ مەحمود) لىييان بىسەمېتەوە، بەلام وەك ووتمان (گىرييەكى نەفسى) لەودىو دىوارى

دەدوروبەرى سالى ۱۹۲۰ لەناو شارى سليمانىدا، نزىكە (٧٠٠) ئەفسەر فەرمانبەر رووناکبىرى لى بۇوه، لەم (٤٠٩) كەسە نزىكە (٧٠٠) يان ئەفسەر بۇون. ئەم گروپە لەرپۇوي بەنەمالە و ئاستى خويىتن و جىهانبىنى و بۇچۇنى (HETROGEN) بۇون. ھەر بەشەيان لەئاوازىكى دەخويىندو لەئاشىكى دەكىد: بەشىكىان پشتىوانى بىزافەكە (شىخ مەحمود) يان دەكىد و بەشىكى ترىيان دىزى جولانە و دەك بۇون. بەشىك ھىشتى دەستى لەچاكى كەواي شۇپى سەلتەنەتى عوسمانى و پاشان تۈرکخوازەكان بەرنەدابۇو. بەشەكە ترىيان ھەر ھەممۇو ھىلکەكانى لەناو سەبەتەي سىياسەتى ئىنگلiz ھاوېشتىبوو.

بەشىكى ئەفسەر ژەنەرالەكان بېر و باوهېكى تىكەل و پېكەليان ھەبۇو (شاپەرسىتى - سلطنت طلب، ئىسلامى، ناسىيونالىستى) و بەئەپەپەرى توندى دىزى كەمالىستەكان بۇون، كەلەسەر پاشماوەدى دەولەتى عوسمانىدا ھەولىيان دەد، دەسەلات دروست بکەن و ھىز پېكەھە بنىن. ژەنەرال مىستەفا پاشاى يامولكى (١٦٦٨ - ١٩٣٦) دىارتىرين نويىنەرى ئەم گروپە بۇو. ئەو لە حەكومەتەكە (شىخ مەحمودى حەفىيد) دا، پۆستى وەزارەتى مەعارييفى بى دراو سەرنوسرى پۇچۇنامە (بانگى كوردستان) بۇو. ئەو لەو سەرددەمدا پېي وابۇو، كەدەبىن كورد لەگەل ئىنگلizدا پېك بىت و بەھۆى يارمەتى بەرىتانياوە دەولەتى كوردستان دروست بکرىت.

گروپىكى ترى ئەفسەران لەجىهانبىنى و بىرى گروپى رووناکبىرەوە نزىكتى بۇون، تابىرى عەسکەر يتارى سەربازى و سوپا پېكەھەنان و مەشقىرىن و سەنگەر ھەلگەندەن و پلانى ھېرىش و پەلامار... هەت.

ئەم نەوەيە لەرۇوناکبىران، بەپەرى رۆزئاۋايى و مۇدىرن و زانست پەروردەد كرابۇن، ئەمانە بەھۆى دۈورى لەنىشتمان و پەروردەي نۇئو گيانى رۆزئاۋىيەد، ھەر بەتەواوى لەگەل ژيان و نەرىتى كوردەوارى نامۇ بۇن. بەشىك لەمانە ببۇنە خاودەن شىۋازىكى جياواز لەناخاوتىدا (زۆر بەكارھىنلىنى وشەى تۈركى و عەرەب و رۆزئاۋايى - مېقىرۆب - دەفتىر - ئۆتۈمىبىل... ھەل) لەجىل و بەرگىشدا، لەگەل رەش و رووتى ئەو ولاتەدا، ھەر زۆر جياواز بۇن (قات و بويىنباخ و تەربوش و سەمیل قىتكىردن... ھەل) لەھەلسۆكەوتو جولانەوە رېكىردن و چۆنى و چاكى و ھەواڭ پەرسىندا، خۇيان لەو خەلکە كردىبووه (خەميس افندى) دەكەي (شىخ رەزاي تائەبانى):

دەتۈوت تەمنى كرابۇو بەمە خصوصى قاپىيەوان
خۆى كرد بەنېرە تۈرك ووتى (كىيم بلىرى سىزى؟)

پېم ووت: منم كەسەكەم مامە شىخ رەزا
(تەنمزمىس، خومىس ئەفەندى، مەگەبىزى؟)^(١٤)

گرنگ نىيە داستانەكەي (شىخ رەزا)^(١٥) (شىخ مەممەد عەلى) و برازاكەي راست بىت يان ناراست. دىاردەي نامۇ بۇن ENTFREMDUNG كە بەرجەستە كراوه، شەپۇلى پەپولەي سەرنج بۆخۇي رادەكىشىن، ئەم رۇوناکبىرانە لەناو كۆمەلەدا (وەكى گاي قەشە) لەبرچاۋ بۇن. ئەمانە لەناو جىهانى ئەندىشەو خەوندا دەزىيان، بەكىرددەوە قىسەو جلو بەرگ، لەدۆلىكابۇن، بەشەكانى ترى بۆرچاۋىش لەدۆلىكى تر. ئەمانە نەيان دەتوانى دىوارى نىيوان خۇيان و خەلکى بىرۇخىنن و تىكەلاؤيان بن. نەيان دەتوانى بەرژەوندىي ناوكۆيى

خەنچەرو دەمانچەكەمە (شىخ مەممەد) راگرتبوو، وەستانىبۇوى. بەرھەلسەتىي ھەرەگىنگى نزىكىبۇونەوە بۇ لەگەل زابتەكاندا، ئەمەش گىرىيەكى تازە نەبۇو.

بەلگۇو ئەو رۆزە پەيا بوبۇو كە لقى كۆمەلەي (اتحاد و ترقى) لەسلىمانى دامەزراپۇو. ئەو كۆمەلە، كەبەشى زۆرى لەم چەشىنە زابتەبۇو كە بوبۇو بەھۆى دەرپەراندى نەوەي (كاك ئەحمدە) لەسلىمانى. ئەو دەرپەرىنە كە بەكۈزانى (شىخ سعید) باوکى (شىخ مەممەد) دۇوايى هاتبۇو، بوبۇو بەھۆى نوشۇستى و دەربەدەرى و كەساسى و مالۇپىرانىيەن)^(١٦).

كىشە بەرەتىي ئەفسەرە كوردەكان ئەو بۇو ئەوان پەروردەي دەستى دەزگاى عەسکەرەي دەولەتى عوسمانى بۇن، نەك پەروردەي دەستى دەولەتىكى كوردى. ھەندىيەك لەم ئەفسەرانە تا دوا ھەناسەي ئەم ئىمپېراتۆرىيەتە سالى ١٩٢٣ لەئەستەمۇول بەديار كەلاوهى داپەخاوى مائى (پىاوه نەخۆشەكەوە) مانەوە. نەيان دەتوانى مالۇاپىلى لەو خەونە بىكەن، كە ژيانى خۇيان بۇ خزمەتكىردىن لەپىزى سوبای ئەم دەولەتەدا بەسەر بىردىبوو، رەنگە رۇوخانى ئەم رېزىمەيان بەئەفسانە دانابى. ئىدى تا دلىنيا نەبۇن لەوە (مانگا مردو دۆ بىرا) و ئەوان قەللايەپايان پىءۇ دابۇو، رۇوخاۋ دەپىن پاڭ بەقەللايەكى تىرەوە بىدەن، ئەوان نەگەرەنەوە. بەشىكىيان كاتىيەك گەرەپەوە، كە بەريتانياو دەولەتى عىراق بەلۇنى كارو موجەو رېزلى گىرتى پىداپۇن، ئىنجا توانىيان رېگەي (بەغدا) بىگرنە بەر، لەئەستەمبۇولەوە بۇ بەغدا.

لەو دەچى دامەزراوەدى سىياسىي بىزۇتنەوەدى بىزەنگارى گەلى كورد، ئەوەندە توانى راکىشانى نەبوبىت، چاودەپانىي ئەفسەرە رۇوناکبىران تىرىبىكتە داواكانىيان جى بەجى بىكتە. يەكىك فېرى ژيان و ئاۋو ھەواي شارىكى وەكى ئەستەمۇول بوبۇبىت، ئاستەمە بۇ ولاتىكى وېران و بىرىسى و كاول بىگەرەتەوە.

لهگەن بازرگان و کاسبکاراندا بدۆزنه و هو ئەمان بىنە دەمپاستى ئەوان. بەگشتى ئەمانه، لهپووی تىيگەيشتن و نزيكىيەو لهھىزى داگىركەرى بەريتانياوە نزىكتى بۇون و دەيانتوانى هارىكارى بىكەن تا بەشكەنلىق ترى چىنەكەى خۇيان. كاتىك سليمانى لەلايەن ھىزى ئاسمانى بەريتانياوە بۇمباباران كراو ھىزەكانى (شىخ مەحمود) ناچارى شار چۈلكردن كران، پۇوناڭپاران، نەيانتوانى ھىچ دەستپېشىكەرىيەك بىكەن. ئەوان گەر بىرۋايىان بەرزگارى و سەرەبەخۆي بۇو، بەبى بەكارھىيانى زەبر و زەنگ يان خەباتى چەكدارى دەبا ھەولەن، بەرىگە ئاشتىيانە گوشار بەخەنە سەر بەرىۋەبەرایەتى داگىركەر، دان بەمافەكانى گەلى كورددا بىنىن، يان ھىچ نەبىن بەشىك لەدواڭارىيەكان جىبەجى بىكەت. لهوه دەچى وەچەيەك لەپۇوناڭپاران كەوتىنە بن كارتىكىدىنى بىرۋاي مىزۇنۇوس (ئەمین زەكى بەگ). ئەۋ ئامۇڭكارى لاۋانى بەوه كردووە كە سىياسەت كارىيەكى بىنە دەدەيەو باشتى وايد، بىر و ھۆشى خۇيان بەدەنە فىرپۇون و زانست.

نەوهى بىنەمالەتى ئۇرۇستۇركاتى
ھەلۇشانەوەدى دەولەتى عوسمانى، تەنبا رۇداوييکى سىياسىي - سەربازىي پۇوت نەبۇو. دەولەتتىكى مەزن لەسەر نەخشە سىياسىي جىيەن سپايدە و دەجيگەن ئەودا كۆمەلە دەولەتتىك لەسەر خاكەكەيدا قۇوت كرانەوە، كە خۇيان بەدەولەتى (ناسىيونالستى) دادەنا. ژمارەيەك دامەزراوە ئابۇرۇ و كۆمەلەيەتى و فەرھەنگىي كۆن دارپۇخان و كۆمەلەيەك تر ھاتە پىشەوە. ئەم گۇرانكارييە ناوجە سليمانىشى گرتەوە، دەسەلەتى مىرانى بابان لەخۇ خواركىدە و پۇچەن بۇونەوە بۇو. ئەوان لەناوەرەستى سەددە ۱۹ دەسەلەتى سىياسىي - سەربازىيەن دۇرپاند، دەسەلەتى ئابۇرۇ و كۆمەلەيەتى و فەرھەنگىشىان بەرەبەرە بۇ دەست بىنەمالەتى شىخان جىڭگۈرۈكىي كرد.

نەوهى مىرانى بابان، پاش نزىكە ۷۰ سال لەھەرسى مىرنىشىنەكەيىاندا، ئەوەندەشيان لەتونادا نەبۇو داواڭارى سىياسىي، گەپانەوەدى مىرايەتى بەخەنە پۇو. ئەوان، ھەممۇ داۋو دەزگاۋ دامەزراوى سەردىمى بابانىان لەدەست چووبۇو. لەناو كۆمەلەتى خەلکىشدا، ھىچ بىنكە و بىنەمايەكىان نەمابۇودە، لهپوو ئابۇرۇشەوە ئەو ژمارە كەمەتى كەسايەتى سەر بەو بىنەمالەتى ھىچ كېش و قورسايەكى ئەوتتۇيان لەچاۋ گروپەكانى تردا نەمابۇودە. گەر موئىك زەۋى و زارى كەسايەتتىيەكانى سەر بەم بىنەمالەتى بۇ نۇمنە (عەزمى بەگى بابان) لەگەن يەكىكى بىنەمالەتى شىخاندا بەراورد پى بىرىن، تاي تەرازووى لايەنى دووەم بەرەو ناسمان ھەلەتكەشى. بىگومان دەيانتوانى جوڭانەوەيەكى سىياسىي پېڭ بەينىن و خەلڭ بۇ (پەرۋەتىك) خې بىكەنەوە، بەلام كەسىان مۇتىف و ئارەزۇوى ئەوهى نەبۇو، بۇ (شانازى ناواو سەرەتلىق مىزۇوبى باو و باپىران) كارىك بىكەت و پېڭەتى ماندوو بۇون بەرىتە بەر. ئەمان پىيىان باش بۇو، چارەنۇوسى خۇيان لەگەن چارەنۇوسى دەولەتتىكدا گىرى بەن و ھەول بەدەن، بەپەيژەتى كارو پەلەتى

حوكومه‌تىدا سەربكەون. ئەمانە بەگشتى لەكەلپۇرۇرى میرايەتى باوو باپيران و زمانى دايىك ئەوهنەدە دورى كەوتۈنەوە، بۆئەوەى لەكوردىك تى بگەن يان بەتۈركى و عەرەبى قىسە بکەن يان پەنایايان بۇ ودرگىز دەبرىد، بۆئەوەى لەكورد تىبگەن، (بۇ نمونە حەمدى بەگى بابان، كە ئىنگلىزەكان دەيانويسىت ئەركىكى سىياسىي گەورەى پېپسىپىرن، پاشان باشگەزبۇونەوە).

ئىمە ئەگەر سەيرى مىزۇوى ئەم سەرددەمە بکەين، بەتاپىبەت سەرجاوه ئىنگلىزىيەكان، بەرامبەر ناوى بابانەكان لە دوو كەوانەدا نوسراوه (بەعەرەب يان بەتۈرك بۇوە). ئەمانە هەر بەراستىش وا بۇون: نكولى مافى كوردىان دەكىدو لەپىزى ئەواندا نەبۇون، لەسەر داواكىرىنى مافى كورد سوور نەبۇون، چونكە بەرژەوندىيان لەگەل بەرژەوندى داگىرکەراندا گرىدابوو. هەر بۇ نموونە يەكىكى وەك (ئىسماعىل حەقى بابان) (١٨٧٦ - ١٩١٤)، كە قانۇنى و پۇزىنامەنوس بۇوەو بەيەكىك لەسەركرەدەكانى (اتخاد و ترقى) دادەنرىت، سالى ١٩٠٨ پۇستى وەزىرى (مەعاريف) (١١) لەدەلەتى عوسمانىدا پېپسىپىردا. ئەو لايەنگىرى ئەو بۇوە كە دەلەتى عوسمانى وەك دەلەتىكى دەستورى بەيىتەوە رىگەش نەدرى بزوتنەوە ناسىيونالستىيەكان سەر بەرز بکەنەوە، ئەو بەپۇونى لە (پۇزى كورد) دا بېرۋارى خۆى نۇرسىيۇود: ((واتە بۇ يەكىتى ئىسلام و سەركەوتنى دەبى دەستورىكىمان هەبى، ئەو دەستوورەش بەرائى موسولىمانەتى، دواتر عەرەب، تۈرك، كورد، يا عەجەم)). لەكۈتايى و تارەكەيدا دەنۋوسيت: ((لەبەرئەوە بۇ كورد وەك لەھەمۇو نەتەوە ئىسلامەكاندا هەيە پېرۋىگرام بەم جۆردىيە: (يەكم ئىسلام، دوابى كورد، بەمە دەبى ئىسلامەتى خزمەتى كوردايەتى بکاو ھەستى بىرى دىندارى لەناو كوردا بەھىز دەبى و خزمەتى ئىسلامىيەتى و كوردايەتى بکا (٢٣)))

لەنیوان سالانى ١٩٢١ - ١٩٥٨ دا واتە لەسەرددەمى مەلەكى لەعیراقدا، زماردىيەك لەبنەمالەى بابان پله و پايەى حوكومەتىي گرنگىيان پېدراو تەنانەت بۇونە وەزىرو سەرۆك و دىزىرانىش. (ئەحمدە مۇختار بابان) (١٩٠٠ - ١٩٧٦)، كە دوا سەرۆك وەزىرانى سەرددەمى مەلەكى بۇو لەعیراقدا، ئەميش يەكىك بۇوە لەوانەي گەر سەرچاودىيەك بەئىنگلىزى لەسەرى نۇرسىبىت، بەتەنېش ناواكەيەوە نوسراوه (Arabized Kurd). ئەمەن بابانەكان نەوەكۆ تاك و نەوەكۆ گرۆپ، بەلكو لەپۇرى سىياسىيەوە، دەوريكى ئەوتۈيان نىيەو وەكۆ ھاولاتىيەك ژيانى ئاسايى خۆيان بەسەر دەبەن و ھىچ شوينەوارى (دەسەلات و دەلەمەندى) لەئاسۇى كۆمەلایەتى ئەواندا بەدى ناڭرى، ئەوانە نەبىت، بەمېشك و بازۇو خۆيان پلهى ئابورى و ئىدارىي باشىان وەددەستەپىنابىت.

گروپە كۆمەلایەتىيەكانى تر، كەجاران ھاۋپەيمانى میران بۇون و بەبەشىك لەچىنى ئەرۋەتكراتى مىرنىشىن دادەنران وەكۆ: بىنەمالەى مەسرەف (مصرف) و بىنەمالەى ساھىقىران (صاحبقران). ئەمانە لەوە دەچى وەكۆ بابانەكان (میران) توشى گرتۇن و گواستنەوە دورخستنەوە نەبۇون. پاش يەكەمین جەنگى جىهانىش نەخرانە پەراوېزى رۇوداوهكانەوە. ناوانان لەچالاکى سىياسىي - نەتەوەيى - پىزگارىدا دىارەو تارادەيەك لەناوەندى بىزافەكەمە زۇر دوور نەبۇون، ھەرودكۆ لەلایەرەكانى پېشوتىدا باس كرا. لەبنەمالەى مەسرەف (حەممە ئەورەحمان ئاغا) (١٨٨٧ - ١٩٦٢)^(١٨) كە يەكىك لەكەسايەتىيە ناسراوهكانى شار بۇو. لەحوكومەتى (شىيخ مەحمود) دا پۇستى وەزىرى وەرگرت، بەلام لەحوكومەتى عىراقدا ھىچ پۇستىكى رەسمىي نەبۇو. لەبنەمالەى ساھىقىراندا، (حەممە شاعىر) (١٩٣٦ - ١٨٧٦)^(١٩) پۇستى وەزىرى گومرگو كەسايەتىيەكى كۆمەلایەتى بۇو. ھەلوىستى (حەممى) لەحوكومەتى (شىشيخ مەحمود) دا دوو لايەنى ھەيە، جارىكىان ھى ئەوكتەيە كە شىيخ لەتاراوجە بۇوە، پاش گەرانەوەى (شىشيخ

مسٹہ فا پاشا یامولکی

سلیمانی (۱۶۶ - ۱۹۳۶)، پلهی (میرلوا) له سوپای عوسمانیدا، سه‌رۆکی جه معیه‌تی کوردستان ۱۹۲۲، رئیسی مهاریف (وزیری مهاریف) له حکومه‌تی (شیخ مه‌حمودی حه‌فید) دا ۱۹۲۲، خاوند ئیمتیازو بەرپرسیارو سه‌رنووسه‌ری رۆژنامه‌ی (بانگی کوردستان) بووه.

مـسـتـهـفـا پـاشـا، بـهـوـهـچـهـی يـهـكـهـمـی بـیـرـی نـهـتـهـوـهـیـی كـورـد دـادـهـنـرـیـتـ. ئـهـمـ وـهـچـهـیـهـ بـهـشـیـوـهـیـهـکـیـ گـشـتـیـ بـرـوـایـ بـهـ رـزـگـارـکـرـدـنـیـ كـورـدـسـتـانـ بـوـوـ، بـهـيـارـمـهـتـیـ هـيـزـيـيـکـیـ دـهـرـهـکـیـ (ئـيـنـگـلـيـزـ)ـ وـ پـشـتـبـهـسـتـنـ بـهـهـيـزـيـ عـهـشـايـرـيـ وـ خـلـكـیـ نـاوـدـارـوـ خـاـوـهـنـ دـهـسـهـلـاتـیـ كـوـمـهـلـ وـ بـاـيـهـخـ نـهـدـانـ بـهـخـسـتـنـهـگـهـرـیـ هـيـزـوـ تـوـانـاـیـ جـهـماـوـهـرـ لـهـرـوـوـيـ رـيـكـخـسـتـنـهـوـهـ. هـهـرـچـهـنـدـ ئـهـ وـ دـهـسـتـپـيـشـكـهـرـبـیـ كـرـدـوـوـهـ بـؤـ دـامـهـزـرـانـدـنـيـ كـوـمـهـلـهـيـكـ، بـهـلـامـ ئـهـمـ رـيـكـخـسـتـنـهـ، كـاتـيـ وـ لـاـواـزـوـ كـزـ بـوـوـهـ وـ هـيـجـ دـيـنـاـمـيـكـيـيـهـكـیـ بـؤـ كـوـكـرـدـنـهـوـهـ خـلـكـ نـهـبـوـوـهـ.

مستهفا پاشا، بروای بهپان ئىسلامىزم ھەبۇوه كە لهسىبەریا گەلى كورد
بەمافى رەواي خۆى بىگات (ب. ك. ژ. ۱۲)، ئەمەش ھۆيەكى گرنگ بۇوه بۇ
دۇزمىنايەتى كردىنى (جەمعىيەتى اتحاد وترقى) و پاشان جولانەوەكەى كەمال
ئەتاتورك (ب. ك. ژ. ۱۰). ئەو ھەر لەبەر ئەم ھۆيەش بۇوه كە لهناو
حکومەتەكەى (شىخ مەحمود) دا بۇوەتە دەمپاستى بالى لايەنگرانى ئىنگليز و
ھەولى تىشكىانى بالى لايەنگرانى توركى داوه (جل خوارەكان)، بەبى ئەوھى
لەدەورى كۈلۈنىالىستىي ئىنگليز تىبگات. ئىنگليز، (چاوى لهەتفو تۆقى گویىزى
ھەرامان نىيە و ياحەسرەتكىشى دووکەلى تونى بابان بىت) (ب. ك. ژ. ۱۴)
(ھەموو كەس سىاسەت نازانىت، ئاد ئەگەر بەئىنسافى گوپىان لهمن بىرتايە!
مەھبەت برىتانيامان لەدەست بەرنەدايە!!) (ب. ك. ژ. ۱۴) (ھەر حکومەت
فەخىمەت برىتانيابە، وقۇم ئازاد ئىنگليز كە ئازادى خۆ كرد كردىنەوەي كوردىانى

مه محمود) لهه دهه ودهی و لات هه لویستیکی رهخنه گرانهی توندی هه بوده: (باسی ته شکیلاتی ثانی هه هر ئه کەم هه بُو پیکەنین)، كه لهه مان بنە مالەدا (سالح زەگى ساھيپقراں) يش پۆستى وەزىرى بەرگرى وەرگرت. لقىكى بنە مالەدى قەواس، كه بە بنە مالەى تابور ئاغاسى (طلابۇر آغاسى) ناسراون، كە ئەمانەش له گەل بنە مالەى میرە كانى باباندا ھاوپەيمان بۇون. ئەمانە، پاش رۇخاندى ميرنىشىنى بابان رەوانەي تاراوجە كران. ئەمانە، له گەل (شىيخ مە حمودى حەفييد) دا نىوانىان زۆر باش نە بوده. (ئە حمەد بەگى تابور ئاغاسى)، له نىوان (١٩٢٥ - ١٩٣٠) موتە سەرپىفيلى يواى سليمانى بۇو. (ئە حمەد بەگ) دە يوپىست هە ولى بۇ زاندنه وە سامانى رۇوناکبىرىي گەل كورد بىدات، ئەم هە ول و تەقەلايەي ئەو، له گەل بۇچونى بەشى دەولە مەندى بۇرجوازى كورد دەگۈنچا، كە پىيان باش بۇو، كورد له پەنابىدنه بەر و بەكارھىنانى زەبرو زەنگ خۆى دوور بخاتە وە. تەنبا لە رېگەي پەردپىدانى خويىندەوارى و زيندوو كىردىنە وە ئە دەب و زمان و مىزۇوی كوردىمۇ، دە توانرى (نەتە وە كورد) بەر و پىشە وە بىرىت. ئەم هە ول و تەقەلايە، ئە گەرچى خىرا بەرھەمى بە دەستە وە نە داوه، بەلام كارى خۆى كردو و دەتە سەر گەشە كىردىنی بزوتنە وە سىياسىي و رۇوناکبىرى لە سالانى پاش تەدا.

کاسبو خویندوار هەموو دەستە و پۆلەکانى شارى سليمانى ھەرييەكەي بەجۇرى لەخۇي زىز كردىبوو يان تۈراندىبوو. واتە رەوشىكى واى نەگرتبوو كە خەلگى سليمانى بباتە پېشەوە.

ھەرجەند (میر لوا) (يەكى ئەركانى حەرب) بۇو، بەلام خۇي وا نەئەنوان خاودنى زانستىكى (ثقافة) بەرز بىز و بەتەنگ (لاسايى) يەكانى كۆمەلایەتىيەوە نەبۇو (ل. ٤٩٢ - ٤٩١).

جبهانى نامؤىيى و واقع ھىنده لاي ئەو لەيەكەوە دوور بۇون، كە نەيتۋانيوه ئامرازىك دروست كات بۇ بەدەپەنلىنى ئەو ئامانچانە خۇي كە لەبەرچاوى گرتۇون. پەيوەندى كۆمەلایەتىشى لەئاستىكى زۆر جياوازدا بۇو لەچاوا پەيوەندى كۆمەلایەتى ژيانى رۇشنبىرى ئەستەمبۇول لەو كاتىدا، داودەنگاى سیاسىيى و كۆمەلایەتىش لەبارىكى تردا بۇوە بۇيە بهو شىۋىيە وەتقە كەوتۇوەوە تەنگى پىن ھەلچنراوە.

لەپىويىست بىتىو ھەر ئەو معاونەت كوردىستانى پىن بىرى و لەظرف دو ٣ سەعاتدا بەئىمدادى مەزلۇمانى كوردانابىغا (ب. ك. ١٤.)، گوايا بەريتانيائى گەورە، حەزى لەدراوسييەتى و خىرخواھىيە و بەرژەوندى ئىنگلىز لەھەندىستانە، نەك لەكوردستان.

مستەفا پاشا، لەگەل نوينەرانى ترى وەچەرى يەكەمى بىرى نەتەوھىي كە مير و شىخ و ئەفسەرى گەورە - لەۋلاتانى تردا مەلیك شازادەكان ئالا لەگرى بۇون، تەنبا ئاوىزىنى بىرى يەكگەرنەھى نەتەوھىي و پشت گوى خىستى سەربەستى و ئازادى و پېشەوتى كۆمەلایەتى بۇون. ئەو بەچاۋىكى رەخنە گرانەوە سەيرى كۆمەلى كردووە و ناپەزايى خۇي لەپەيوەندىيە سیاسىيەكانى ئەو سەردەمەدا دەربىرۇو. رەخنە گرتىن لەدواكەوتى ئابۇورى و كۆمەلایەتى و گىانى پارچە پارچەبى و تەسک بىنى و ھەست نەكىدىن بەپىويىستى پېشەوتىن بۇ ئاستى گەلانى تر. لەم پوودەوە ئەو درىزەدى بەرەوتى بىركرىدنەھە (حاجى قادرى كۆيى) و تىپوانىنى سیاسىي رۇزىنامە (كوردىستان) داوه. (رەقىق حىلىم) ئامازە بۇ دوو خالى گرنگ كردووە سەبارەت بەكەسايەتى و ھەلۋىيىتى (مستەفا پاشا)، كە بەووردى و رۇونى سروشتى رووناڭىرى ناسىۋىنالىيىتى كورد لەم سەردەمەداو شىۋىي بىركرىدنەھە و ھەلگەوتىن لەكۆمەلدا دەرەختات:

يەكەم: (مستەفا پاشا) رەئىسى جەمعىيەتى كوردىستان بەتەركەن خۇي لە جەمعىيەت نە ئەگەيىاند. ئەويش بەچەشنى كويخاۋ ئاغاكان شوين (شىخ قادرى حەفييد) كەوتۇو، لەگەل ئەودا خەرىك بۇو (ل. ٥١٠).

دۇوەم: لاي كوردە خوینگەرمەكان و نىشتمان پەروردەكان، ئەوەندە جىلى مەتمانە نەبۇو. جلخوارەكان بەپىاوي ئىنگلىزىيان دەزانى و زۆريان ئەبوغزاند. لەمانە، جىلى داخە زمان ناپەحەتى خۇي بۇو. لەو رۆزەوە كە گەرايەوە سليمانى ناواو شورەتنى كە لەدرەوە ھەبىبو پۇوي كرده كىزى. شىخ و مەلاو توجارو

تهنیا بەشیگی ئەو سەرچاوانەم دەستنیشان گردودوه، كە بۇ لىکۈلۈنەوە لەسەر
مستەفا پاشا پېویست بۇون:

سەرچاوهكان:

- ١ - ژمارەكانى بانگى كورستان، (كۆكىرنەوەوە لەسەرنووسىن) جەمال خەزندار، بەغدا، ١٩٧٤.
- ٢ - رەفيق حلمى: ياداشت بەشى دوودم ، ج ٢٠، ھەولىز ١٩٨٨، ل. ٤٨٦ .
- ٣ - ھەندى لەمەتروكەكانى حاجى مستەفا پاشا، ١٩٥٦، بەغداد، دار المعرفة.
- ٤ - د.كمال مظھر احمد: وزیر معاريف حکومە الشیخ محمود. مؤسس (جمعیه کرستان) و صحیفە (بانگى کرستان)، (التاخی) ٢٨ کانون الثانى، ١٩٧٤.
- ٥ - ابراهیم باجلان: مصطفی پاشا يامولکى. صحفياو سیاسیا، جريده العراق، ع ٢٤١٣، (٩ كانون الثانى ١٩٨٤).
- ٦ - هاوار: حاجى مستەفا پاشاي يامولکى و سمایل خانى شکاك (سمکۆ)، مامۆستاي كورد، ژمارە (٩٩، ٨٩، ٨).

تىيىينى:

جيڭەي داخە، كەمن تەنیا بەشیگى زۇر كەمى ئەم سەرچاوانەم بەردىست كەوتۈددەوە ھەلە نەبۈدە زانىارى وورد ترى لەسەر بنووسم.

بنگەي ڙين
www.zheen.org

مەممەد ئەمین زەگى

ئەم گیانى كورد بۇونى بوزاندووتهەوە چالاكانە و زانستيانە كوردى پىناسە كردووه ناسنامە بەھۆشىارى و بەئاگاھاتنەوە سىاسييەوە گىرىداوە، ئەو بەشىوەيەكى مۇدىرن مىزۇوي كوردى نووسىيەتەوە و پشتى بەسەرچاوهى رۆژاوايى و رۆزھەلاتى بەستووه سەرچاوهى (خۇمالى) پېشتكۈزۈ خستووه بۇ نموونە: بەلگەنامە دەسنووس و لىكۆلىنەوە مەيدانى و ئەزمارو گفتوكۇ لەگەن ئەوانە خۇيان لەرپەداوەكەندا ژيان، سوودى وەرنەگرتووه. ئەم لەگەن شەرەفنامەدا پەرىدى بەرددەۋامبۇونى دروست كردووه ناسنامە كوردى بۇ ئاست ناسنامە گەلانى ترى رۆزھەلاتى ناودەپاست بەرز كردووه. كىلپەي ئەو ئاگرى ھۆشىاربۇونەوەيەي ئەو دايگىرساند، تا رۆزى ئەمەر ھەر بەرددەۋامە.

زانى مەزن (ئەمین زەگى) پياوېكى سىاسيي گەورە كوردى بۇوه، بەلام لەئاگرى جۇولانەوە سىاسيي چەكدارەوە دوور بۇوه بەھىج شىوەيەك بەشدارى تىدا نەكىردووه، لەبىستەكان و سىيەكانى سەدەي چەپپەرەپەدا كىش و قورسايى و كارىگەريتى، رېكخراوەيى و حىزبى ھىنندە رەسىيۇ پېشکەوتتوو نەبۇوه كە ئەم خۇي لييان نزىك بکاتەوە، يان ئەمان ھەوتى نزىك بۇونەوە بەدن و سوود لەئەزمۇونى زانستى و سىاسيي ئەو وەربىگەن.

ئەو دىارە لەو بابەتە سىاسيييانە بۇوه، كە بەحوكى كارى عەسکەرى و تىكەلاوبۇونى داواو دەزگاى سەربازى لەگەن كارى دەولەتىدا ئاشنايەتى پەيدا كردووه و راھاتووه. ئەو لەماودىيەكى زۇر كەمدا، لەسۈنگەي بەھەرە زانيارى و پلهى سەربازى خۆيەوە، توانىي لەناو ھەيکەلى دامەزراوەكەنلى دەولەتى عيراقدا جىڭەي خۇي بکاتەوە، بەلام ئەو لەو بابەتەنە بۇوه كە بەرژەوەندى خۇي لە سەررووى بەرژەوەندىي گەلەكە دانى، بەپېچەوانەوە، ھۆلى پەرلەمانى كردووه ئەللى دادگایىكىردن و داكۆكى لەمافە رەواكەنی گەل كوردو تاوانبار كردنى بېبازى مېشى پۇنەكىرىانى داپوشىبۇو.

(١٨٨٠ - ١٩٤٨) روشىيە عەسکەرى - سلىمانى / ئامادەيى سەر بازى - بەغداد / فوتاپخانەي حەربىيە - ئەستەمبۇون / دوا پلهى لەسۇپاى عوسمانىدا (معاونى رئيس ئەركان حرب) بۇوه. تا رۆزى ١٩٢٤/٧/٢٤ لەشارى ئەستەمبۇون ماوەتەوە هەر لەۋىوە بۇ بەغداد گەراوەتەوە، ھەمان پلهى عەسکەرى لەسۇپاى بەغدادا وەرگرتووه، لەسەرەتادا بۇوه بەقەرمانىدى فېرگەي عەسکەرى (آمر المدرسة العسكرية). بەشدارى لەرپەداوەكەن جەنگى يەكمى جىهانىدا كردووه ژمارەيەك كىتىبى لەسەر مىزۇوى ئەو رۇوداوانە نووسىيۇ، لەپەرلەمان بۇوه، لەسائى نوينەرى شارى سلىمانى بۇوه ماوەيەك جىڭىز سەرۋىكى پەرلەمان بۇوه، لەسائى ١٩٢٥ تا سالى ١٩٤٢ يازىدە جار پۇستى وەزارەتى وەرگرتووه، وەك وەزارەتى بەرگرى و وەزارەتى مەعاريف... هەتى.

(محمد امین زەگى بەگ) كورى (حاجى عبد الرحمن محمود)، حاجى ئەو رەحمان، بازركانى توقۇن بۇوه بارو دۆخى ژيانى دارايى باش بۇوه.

(ئەمین زەگى بەگ) لەدۇرپەدووه لەمىزۇوى كوردىدا دەورييەكى بنەرەتى بىنىيەد: ئەگەر شەرەفخانى بەدىلىسى (١٦٠٤ - ١٥٤٣) بەباوکى مىزۇوى كورد دانرىت، ئەو مامۆستا (ئەمین زەگى) باوکى مىزۇوى نوئىيە، ئەم رېچكەي نووسىنى مىزۇوى شەنەنەپەدە كوردى مىزۇوى نوئى كوردو كورستانى نووسىيۇ، ئەميش وەك (شەرەفخانى بەدىلىسى) لەگوشەنېگاى كوردىبۇنەوە مىزۇوى خوپەندەتەوە مىزۇوى خۇي تۆمار كردووه، بەنۇوسىنەكانى گيانى خۇ بەكورد زانىنى بوزاندووتهەوە، لەناو جىهانىكدا شەپۇلى تەپ و تۈزى ((عوسمانى بۇون)) و ((تۈرانىچىتى)) و ((يەكىتى ئىسلامى)) و عەرمى (عروبە) مېشى پۇنەكىرىانى داپوشىبۇو.

سیاسی و جیوازی فرهنگی و پهوده‌های زیانی بۆ داهاتووی عیراق،
بەروونی خستووته بهرچاو.

ئەو بەھۆی شارەزایی لەزمانی تورکی و ئینگلیزی و عەربی و فارسی و کوردی و
جیگای زۆر نزیکی لەناوەندی دەسەلاتەوە، لەسەر چاوەکانی زانیاری و دەنگوباس
(Information) مەوە نزیک بووە. ئەو بۆ پروونکردنەوەی کێشەی کورد (پشتى
بەتوصياتی عصبه الامم) و بەپارەکانی ئەنجومەنی وزیران و ریکەوتتنامەکانی
عیراق و بەریتانیا بەستووە. نامەی هۆشیارکردنەوە بۆ سەرۆک وزیران و مەلیک
فەیسەلی یەکەم و موعتەمەدی سامی بەریتانی نووسیوە.

(ئەمین زەکی بەگ) بەفاکتو ژمارەو ئامار (ستاتیستیک: أحصاء)
سەلاندویەتی ریبازی سیاسی و کورتبین تەسکبینی تایفەگەری، زیان
بەبەرژەوەندییەکانی گەلی کورد دەگەیەنی و بۆ داهاتووی دەولەتی عیراقیش
کێشەی زۆر قورس پەیدا دەکات. لەم پرووەوە دەنگە میژوونووی گەورە، یەکەمین
کەس بیت کاربەدەستانی بۆ ناپاستی سیاسەتی بەعەربکردن (تعربی)
هۆشیارکردبیتەوە. یەکەمین کەسیشە بەزمانی یاسایی ماق گەلان، ماق رەوابی
گەلی کوردی بەرچاو خستبیت.

بنکەی ژین

www.zheen.org

جهمال عیرفان

دەسەلاتى سەقامگىر نەبۇرى كورد، بىكەنە مقاش و داردەست بۇ جىبەجىكىدى
ئامانچ و بەرژەوندىي خۆيان.

جهمال عيرفان، لەگەل هەردوو بەردەكەدا نەبۇودو بەربەردەكەنىي كردوون.
لەگەل ھىزە كۈنەپەرسەكانيشدا دانووى نەكولاؤودو رەنگە ئەمەش ھۆيەك بىت،
بۇئەوهى لەھەمۇو لايەكەو بە (بۇلشەويك) ناوى رېيشتىت. ھىزە تورك
خوازەكان، لەكتى روودانى تىرۇرەكەدا، لەحکومەتكەى شىخ مەمموددا
ئەۋپەرى دەسەلاتيان ھەبۇوه و وېلەمارى پۇوناڭبىرانيان داوه.
بەگۇپەرى قىسى رەفقىق حىلىمى دەبى ھىزە ئايىننەكەن كۆبۈنەووهيان
كەرىپەتىو فەتواي ئىعدام كەرىنەن دابىتىو لايەننەكى سىاسى - چەكدارىش
ئامرازى جىبەجىكىدى فەراھەم كەرىپى.

رەنگە (جهمال عيرفان) يەكەمین كوردىپەت كە بەزمانى فاكت و زمارە
نووسىبىتى. وەكى بەلگەي راستىي بۇچۇننىك، ئەو پىشىنارى كردووە كە
پرۇزە پىشەسازى دابىمەززىنرېت، بۇئەوهى شىوه ئابورى بازركانى بىگۈرپىت،
چۈنكە ئەم جۇرە ئابورىيە قازانچەكەي يەكجار كەمە، لەچاو پرۇزە
پىشەسازى مۆدىرندا. بۇ رۇونكىردنەوهى زىانى توتنەوان و بازركانى كورد لە
بازنە ئابازركانى كورد و بازركانەكانى بەغدا، كە رەنگە تا ئەمپۇش كارىگەرىتى
هاوکىشەكە وەكى خۆي بىت:

سالانە لەشارى سلیمانىدا پانزه هەزار بار تووتۇن بەبەغدا فرۇشراوە. ئەم
توتنە بايى (1,012,500) رۇپىيە بۇوە، چۈنكە وەكى كەرەستەي خاو فرۇشراوە.
ئەو پىيى وابۇو ئەگەر تەمنا (5000) بار تووتۇن بەبەغدا، پاش پەپسەي
پىشەسازىكەنى بفرۇشىتت، ئەوا (12,000,000) رۇپىيە دەكەت. (دوانזה ملىون
رۇپىيە). ئەو دەنۋوسى: ئەگەر بەنرخى جەڭەرى توركى يان ئۆرپىشى
نەفرۇشىتت، بەلكو بە 25% نرخى ئەوان بفرۇشىتت، هەر ئەو پىيىج ھەزار بارە

شارى سلیمانى (1881 - 1922/12/12) روشىيەي عەسکەرى، ئەفسەر، پلهى
ئەركان حەرب لەسوپای عوسمانىدا، سالى 1919 فەرماندەي ھىزى سوارە بۇوە/
مودىر ناحىيە مەرگە/ ئەندامى مەجلىس ئىدارەي سلیمانى 1921 / رېكخراوى
سېاسىي دروست كردووە بۇ ئەوهى گوشارى سېاسىي بۇ سەر دەسەلاتدارانى
بەريتانى بەھىز بىرىتىو ناچار بىرىن (شىخ مەممودى حەفيت) لەتاراوجە ئازاد
بەكەن. پىش يەكەم جەنگى جىهانى، دووسال لەئەلەمانىدا دەورەي سەربازى
بىنیو، وەكى نوينەرى كورد، بەشدارى لەكۈنگەرە گەلانى رۇزەلاتىدا كردووە،
كە لەلايەن ئىننەوە سەرپەرشتى كراوه.

جهمال عيرفان، كورپى مەلا عەبدۇللا عيرفانە (سالى مەرن: 1914). باوكى
پياوېكى خويندەوارو رۇوناڭبىر بۇوە، لەمالەوە دەزگاى (اسطرلاب) بۇ كاروبارى
فەلەكناسى دروست كردووە. ھىزە ئايىننەكەن چەكدارەكان چەندىن جار چۈونەتە
سەرى و ويستوويانە بىكۈژن. لەقوتابخانەي روشىيە مامۇستا بۇوە پاش خۆى
شىعرو نووسىنى بۇ بەجى ھېشتووين/ سى كورپۇ چوار كچ/ كورپەكان: ئەحمد
كەمال و جەمال عيرفان و عەلى عيرفان و كەنەن كەنەن كەنەن كەنەن كەنەن
حەبىبە. كچ و كورپەكان ھەمۇو خويندەوارى باش بۇون. جەمال عيرفانىش كورپۇ
كچىكى لەدوا بەجى ماوه عاديل و جەمەيلە. يەكەمین كەسە لەنیو كوردىدا لەسەر
بىر و باودىر سىاسى تىرۇرگەرىپەت. دووهەمین كەسىش شاعير و نوسەر عارف
صائىبە (1889 - 1923) هەردووکىيان خزمەن و كاتى كوشتنەكەميان لەيەكەمە نزىكە و
رەنگە ھىزى تىرۇرگەرىش هەر ھەمان ھىز بۇو بىت.

ئەو سەرددەمە بەريتانياو توركىيا، لەسەر دابەشكەنلىكى سنورى ناوجەي
دەسەلات، لەبارودۇخى شەپۇ پېكدادان و مەلەنەيدا بۇون. هەردوولا ويستوويانە

رۆزى ١٦/١٠/١٩٢١ لە پاریزگای سلیمانیدا هەلبزاردن دەکریت. هەلبزاردنەکە سنووردار دەبیت، تەنیا ئەوانەئى نرخى خانووەكەيان لە (١٠٠٠) هەزار روپیە زیاترە مافى دەنگدانیان ھەبۇوه. بەگویرە تەقدیرى شارەوانى ئەو کاتە (٢٠٥) كەس رېگەي دەنگدانیان پېدرابە. ئەم (٢٠٥) كەسە بەسندووقى دەنگدان لەكۈى (٢١) كاندىد (٤) ئەنداميان ھەلبزاردووه، كە ئەمانەبۇون: حاجى سەعید ئاغا و مەممەدى ئەورەحمان ئاغا و جەمال عىرفان و حاجى ئىبراهىم ئاغاى خەفاف. ئەم ھەلبزاردنە بەلگىيە لەسەر رادەي رېزو گرنگى كەسايەتى جەمال عىرفان. ئەوانەئى ھەلبزىرداون و ئەوانەئى ھەنەبزىرداون ھەموو كەسايەتى دەولەمەندو بەدەسەلات و دەست رویشتووبۇون.

لەو دەچى (مجلسى تايىبەتى لىوای سلیمانى) تا ١٩٢٢/٩/٣٠ رۆزى گەرانەوهى شىخ مەحموودى حەفىد، كارابۇوبىت. تەنیا دوو مانگ و دوانزە رۆز پاش دروستبۇونەوهى دەسەلات بۇ جارى دووەم، جەمال عىرفان بەئاشكرا تىرۇر كراوه. خويىندەوهى ورىدى زانستى ژمارەكانى رۆژنامەپىشەكتون، كە دوا ژمارەدى ١٩٢١/٧/٢٧ بىلەپوتەوە كەسايەتى جەمال عىرفان باشتى دەرەختات.

بىرونە:- رۇفار - دەزگاى سەرددەم - سلیمانى - تايىبەت بەجەمال عىرفان.
- ئاكۇ عەبدولكەريم شوانى: شارى سلیمانى ١٩٣٢ - ١٩٣٣، سلیمانى، ٢٠٠٢.
- نامەيەكى بەریز فۇئاد مەجيىد مىسرى.
- ژمارەكانى رۆژنامەپىشەكتون

نزيكەئى سى ملييون روپىيە دەكات، ئىدى لمە ھاوکىشەيدا رادەي زيان و هوى تىكشانى ئابورىيى كوردستان دەرەتكەوى.

لەبەشىكى ترى نۇرسىنەكەيدا، ھانى خەلک دەدات كە كۆمپانىيە ھاوبەش شركە ماساھەمە دروست بىرىت.

پىش ئەو رەنگە بە دە سالىش كوردى تر پېشىنارى ئەم جۆرە كۆمپانىيەي بۇ دروست كەرنى (ترامواي) لەنیوان سلیمانى و كەركۈوك كەردووه، ئاواتى ھەردوولا تا رۆزى ئەمەرە نەھاتووەتە دى.

پېشىنارىكى تر ئەوه بۇوه، جۆرى كەلەپەنلىكى بازىرى بازىنى بازىرى فروش فراوانىر بىرىتەوە بۇ دەولەتلىنى تر، نەك تاكە يەك بازىنى داخراو!

(جەمال عىرفان) رۇوناکبىرى نىيۇ كوشى بەرزاى بلوورى نەبۇوه، بەلگۇ بىر و باوهرى بلاۋىرەنەوە تىكەلاؤ خەلک بۇوه، رېكخراوى سىياسىي نىشتمانى - چەپى دروست كەردووه. بەشىك لەرۇوناکبىران بە (مرشد) ناوابان بىردووه وەك پېبەریك سەيريان كەردووه.

(جەمال عىرفان) لەلایەكەوە بە (بۈلشەويك) ناوى رۇشتووه، بەلام لەنۇرسىنەكەيدا پشتگىرى لەپىشەكتونى كەرتى بازىرگانى ئازاد كەردووه پىشەسازى مۇدىرىن لەنۇرسىنەكانى ئەمدا باسى لىيە كراوه. ھەقە ئەو لەمەمەدۋا وەك پىشەسازى نىيۇ بىرىتەوە ياد بىرىتەوە، وەك يەكىك لەباوكانى ھەلسانەوهى بازىرگانى و پىشەسازى، ناوى كريكارو جووتىارو خەباتى چىنایەتى بەدى ناڭرى. سالى ١٩٢١ مەندوبى سامى بىرىتەنلى لەبەغدا بېپيار دەدات (ئەنجومەنلى تايىبەتى بۇ پارىزگاى سلیمانى) دامەززىت. ئەنجومەنلەكە بەم شىّوەيە پېكھاتبوو لە (١٢) ئەندام: (٤) ئەندام نويىنەرى شارى سلیمانى، (٤) ئەندام نويىنەرى قەزاكان و (٤) فەرمانبەرى حەكومەت.

کوتایی

بنگهی ڙین

www.zheen.org

هیزه دسهه لاتداره کانی کومه‌ل، ئەوهنده بەتهنگ سازش و سازشکاری بیهوده هاتوون، لەگەل هیزى داگیر كەردا، بۇ زامنکردنى بەرژەوهندى تايىبەتى خۆيان، نيو ئەوهندهش، لەخەمى كۆكىرىنەوهى هیزه جياجيا كاندا نەبوون، بۇ ھەنگاۋ نان بەرەو پزگارى و سەربەخۆيى. ميكانيزمى سەپاندى سيسەتى داگيرىدەن پىويىستى بەوه بۇوه، توپىزىك يان چىنيڭ لەخۆي نزىك بكتەوهەو ھەندى دسەلاتى - بەپەرو بالگراوى - پى بېھەخشى. ئاسايىيە دەسكەوت و فازانج و بەرژەوهندى گروپەكان دىزى يەكتۈر بۇون، داگيرىكەر دىزى ھەرمۇويان بۇوه. ئەو تەننیا لەپەراویزى ميكانيزمى سەپاندى دسەلاتى خۆيدا، بوارى نزىكبوونەوهەو (پشى پشى) داوه بەھەندى دەستەو توپىز، نەك بەشىوەتى بەشدارى و ھاوېھىشى و ھاوېشكايەتىي دسەلات.

له م نوسينه کورتهدا، پهيره هوی ریبازی کلاسيکي گيرانه و دن و نوسينه ميژرو
نه کراوه و به دواي تراویلکه (چي؟) رو ويداوهدا بگهريين، ئمهه بوارېك بووه
ميژرونوسانی کون تيابدا تاويان داوه، کومه لناسى و ديروكى نوى، بايه خ به
چون؟) و (بو) رو وداويك رو ويداوه ددات و شهيداي گمراهه به دواي داواكانى
مۇتىف و هاندەر و پالىوه نەرى گروپه کومه لايەتىيەكان. شەپولى پرسىيارە
چاوكراوه كان، له سەرانسەرى رو و به رى با به تدا ددور و زىنېت و له ناو تمپ و تۆزى
ئايدلۇ جياو پروپاگەندە دەنگوباسى دەسکردداد، سەرەداوه كانى راستى
دەدۋىزىتەوه. من بەھەر لايەكدا ويستېتىم جۈگە و بنھوانى ليكۈلىنەوه
ھەلبەستم، تاشە بەردى نەبوونى زانيارى و دۆكۈمىنت و بەلگە و ژمارە، له بەر دەممە
راست بۇونەتەوه و ناچارى پىچ و دەورەيان كردووم.

جاری په نام بر دو و ده بهر ماکرو سوسیولوژی (Makrosoziologie) یا
شیکردن هودی درشت و سه رجهم، له شوینی تردا میکرو سوسیولوژیم
له بهر چاو گرت و وه و اته: (یه که) ای زور بچوکم ره چاو
(Mikrosociologie)

ئەو ھەلۇمەرچە ئابورى و سیاسىي و فەرھەنگىيانە كە بۇ چىنە كۆمەلایەتىيەكانى ولاتانى رۆزئاواو ھەندى ولاتانى رۆزھەلات رېكەوتىووه، بۇ چىنەتتۈرچە كۆمەلایەتىيەكانى كوردستان رېك نەكەوتىووه.

هه موو چينه کانی سه ره و دو بنه و هى كۆمهل، تۈوشى چە و سانە و دو پەلاماردان و راونان و تەنگ پى هە لچىنин هاتوون، بە لام هەرييە كە يان بەشىۋەيەك و هەرييە كە يان بە گويىرە شويىن و جىيگە يان لەپرۆسەي بەرھەمەيىناندا. نەبوونى رەشمەلى دامەزراوى دەولەت، وەك و ھۇي يارمەتىدەر (كە تەليزاتۇر) -

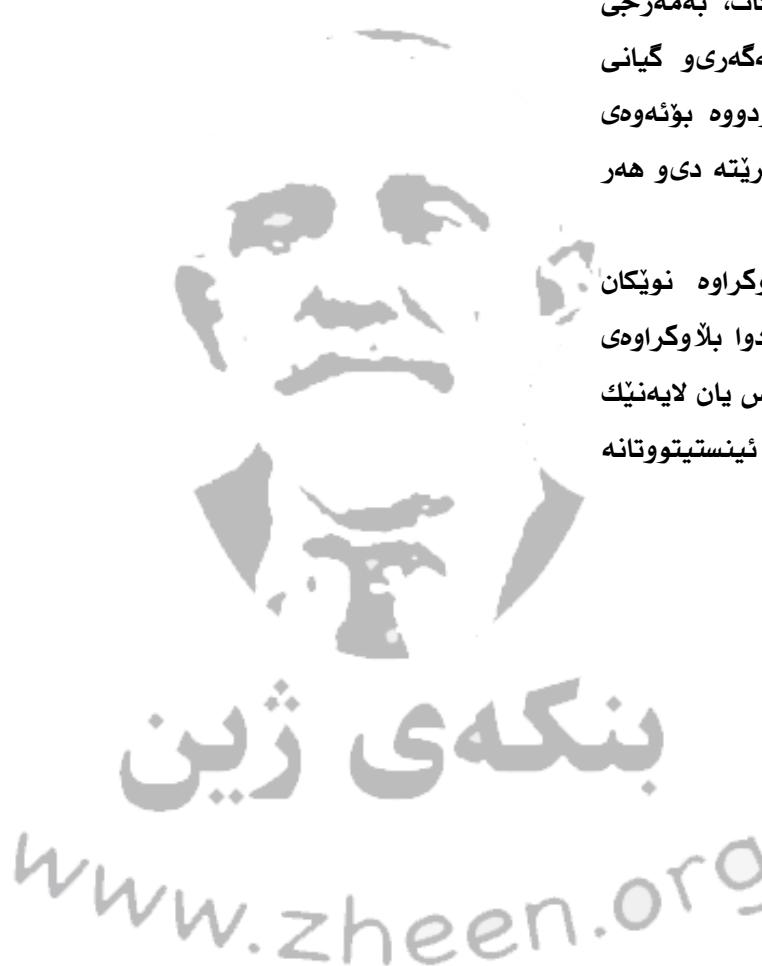
(Katalysator) بُو په رهپیدان و گهشهپیدانی پرۆژه ئابوورى و دارايى و ياسايىيەكان. وەکو پارىزەر و يارمەتىدەرى دروستبوون و پەرسەندى دەزگا ئابوورىيەكان، نەبۇونى ئەم كاتالىزاتورە، مۇركى خۆى لەسەر رەوتى گەشە كىردى دامەزراوه ئابوورىيەكان داناوه، داوو دەزگاى دەولەتى - داگىرکەر، لەبارى بەرھەمھىناندا كۆسپ و رېگرو كۆنترابىدەتكىيەت بۇوه - واتە رىسى لەئابوورى داگىرکەر كردۇوه بەخورى - و ھەممىشە وەکو (شىرى دامۆكلىس) بە ژۇور سەرى گرۇپە كۆمەلەيەتىيەكانەوە ھەلۋاسراوه و بەگۈيرە بەرژەوەندى دەولەتى ناوهندى چىن و توپىزەكان پەرو باڭ كراون، گەر سەريانى نەپەرنىزرابىت.

سالی ۱۸۲۰ لهنووسینه کانی (ریچ) دا تیبینی ئوه دهکریت پاشاو دهستو

په یودندو جووتیارو بازرگان هرهمه موو پیکه وه، له بن گووشاري نئارامي و نئاسایشی دهستدریزی داگیر که راندا، له نیوان دوو برداشدا ههست به پلیشانه وه

دهکن. سالی ۱۹۲۰ هر هممو چینه‌کان به دهست نثارامی و دواکه‌وتوویی و نادیاری حاده نهوسه‌وه نا‌لند و بانه، وند ای ئەم، استىبه گشتىبه باي حىنه‌کان،

بنهوهی کومه‌ل که زوربه‌ی زوری دانیشتوانیان پیکهیناوه، لهچاو چینه‌کانی سهرهوهی کومه‌ل هه‌ر زور خراپتیر بیوه.

کردووه، بۆئهودی وینهیهکی له (واقع) و (پاستی) نزیکهوه، پیشکەش بکریت.
جیگای خۆیهتی جاریکی تر بانگهوازی پیویستی نووسین بکریت، ئینسکلۆپیدیا
بۆ ناودارانی کوردستان، تەرخان بکریت و دەزگایهک سەرپەرشتی ئاماده کردن و
پلان و دابەشکردنی بابەتكان و کیشەی چاپ و بلاوکردنەوە بکات، بەمەرجى
دۇور بۇون لەگۆشەنیگای تەسکى حىزب و حىزبايەتىي ناوجەگەرى و گيانى
نازانستىيەوە. من ئەم سى كەسايەتىيەم وەكى نموونە هەلبازاردووه بۆئهودى
بىسەلىئىریت پەرۋەزە ئىنسکلۆپیدیا رېي تىدەچى و دەتوانرى بەھىنریتە دى و هەر
زۆريش پیویستە، هەرچەند سەرئىشە زۆرە.

ئەم نووسىنە، نەيتوانىيەدە باشى سوود لەشەپۇلى بلاوکراوه نويىكان
وەرگریت. لەدەرەوهە ولاتىشدا ھېشتا ئىنىستىتۇوتىك نىيە، كە دوا بلاوکراوهى
تىدَا كۆكراپىتەوە. ئەگەريش ھەبىن وەكى (بەرلىن و پاريس)، كەس يان لايەنلەك
لەناوهەدە ولاتەوە ناتوانى ئەركى كتىب رەوانە کردن بۆ ئەم ئىنىستىتۇوتانە
بگریتە ئەستو.

ژیان و پهراویزی

پیشه‌کی

۱. مامۆستا جەعفەر (فازیل کەریم ئەممەد): پیکھاتنى چوارچىوهى ئابوورى و سیاسىي چىنى بۇرجوازى لەشارى سلێمانىدا (۱۸۲۰ - ۱۹۲۰) سلێمانى - ۲۰۰۳.

۲. نەريمان، مىستەفا (بلاوكىرىنەوە: ئازاد ھيدايەت دەلۇ): چەند بەلگەيەكى مىزۇوېي - گۇفارى رامان، ژمارە (۶۷) ھەولىر - ۲۰۰۲، ل ۲۲۶.

۳. خەزىنەدار، د. مارف: مىزۇوېي ئەدبى كوردى، ب ۲ دەزگای ئاراس - ھەولىر ۱۴۶، ۲۰۰۳.

۴. كاك حەممەبۇر دەسنۇوسىكى زۆرى ھەبۇوه سەرەتاي نەوهەدەكانى سەددى پىشىو، زۆربەي زۆرى وەكى دركى ناو ئاردى لىيەتۈوه، خۆيىشى نازانى چىيانلى بەسەرەتۈوه.

5. Berliner, R. und Borchardt.

۶. يوسف، عبدالرقىب و سالىح، سديق: تۆمارىكى شارەوانى سلێمانى ۱۹۲۳ - ۱۹۲۴ سلێمانى - ۲۰۰۴.

۷. سالىح، سديق: تۆمارىكى شارەوانى سلێمانى (۱۹۱۹ - ۱۹۲۲) سلێمانى - ۲۰۰۳.

۸. زەنگەنە، عەبدۇللا (ئامادەكىرىن و لىكۈلىنەوە): گۇفارى رۆزى كورد. بنكى ژين - سلێمانى - ۲۰۰۵.

۹. العزاوى، عباس: شەرۇز - السليمانىي (اللواء والمدينة) راجعە و قدم لە وعلق عليه (محمد علي القردايى) بغداد - ۲۰۰۰.

۱۰. بابى لالۇ (مەممەد، كەمال رەئووف): دەستەوارەبى نان بۇ مىزۇو، ب ۱، سلێمانى - ۲۰۰۴.

۱۱. سالىحى رەشە، ئەگرەم: شارى سلێمانى - بغداد ب ۱، ۱۹۸۷، ب ۲، ۱۹۸۸.

۱۲. ئەمین، نەوشىروان مىستەفا: سەرەدمى قەلەم و موراجەعات، سلێمانى، دەزگای سەرەدم، سلێمانى ۱۹۹۹.

- ئەمین، نەوشىروان مىستەفا، چەند لەپەرەيەك لەمىزۇوی رۆزىنامەوانى كوردى، ب ۱ ب ۲، سلێمانى ۲۰۰۱.

پىكەتىنە زىن
www.zheen.org

ژیهەر و پەراویز :

10- Edmonds , C.J : Kurd , Turk and Arabs . London 1957.

11- Batatu , Hanna : The old social classes and the revolutionary Movements of Irak, Princeton 1987 . P 263

12- Olson , Robert W: The Siege of Mlosul and Othman – Persian Relations 1718 – 1743, Bloomington . 1975 , P. 7

13- Olson , Robert W: ibid , P , 30

14- Batatu, Hanna : ibid. 263

١٥ - ئەگرەمى محمودى سالىحى رەشە: سليمانى، بىغداد، ١٩٨٧، ل ٣٩٦.

١٦ - دانىشتىنېك لەگەن احمد خواجه. سليمانى ١٩٩٥/١٠/٢٥.

١٧ . مىجرسۇن دەنۋوسى: گوتىيان سالى ١٨٠ ز (٥٠) كىلدانىيەكى موسلاۋى و بىست فارسى ھەمدانى لەشارى سليمانىدا جىڭىر بىوون.

18- Rich , C, J : Narrative of a Rsidence in koordidtan, band I , london , 1836 . P 95

بابانەكان خۆيان بەعەشايدە داناودو رقيان لەخۇو رەھشى شارى بۇوه جىڭەي گالتەيان بۇوه. تەنانەت ئەم میرانەي زۆر لەشاران ماونەتەوە پىييان وابووه، كە وەكى بازىرگانىان لى هاتووه.

١٩ - محمد أمين زكي: تاريخ السليمانية وأنحائها، ت (جميل بندى الروذبيانى)، بىغداد، ١٩٥١، ص ١٦٩.

٢٠ . حسن، محمد سلمان: التطور الاقتصادى في العراق، بيروت . ١٩٦٥ ص ٥٣.

21- Engel mann, Bernt: Wir Untertanen.

München, 1982, S65ff.

٢٢ - حەكىم، ھەلگەوت: چەند سەرنجىكى سەرەتايى دەربارەدروست بۇنى شارى سليمانى. لە: گۇفارى ھىوا ژ(٢) مايس ١٩٨٤، پاريس ٧٢ ل.

١- سەبارەت بەپىناسە بۇرجوازى و (بويىگەر) سەرچاوهىكى يەكجار زۆر ھەن، من بەپىوپىستم نەزانى ناوى يەك بەيەكى سەرچاوهەكان بنووسم، ئۇمۇرى زۆر بەسۈددە بىت ئەم فەرەمنىگو ئىنسىكلۇپېدىا سىاسىي و سۆسييولوگى و فەلسەفەيانەن، كە لەسەر ئەم بابەتىان نۇرسىوودە نەخى خۆيان ھەيە.

بۇ نموونە: Sandkueler : Handbuch der Soziologie

بىروانە ئەم بەشانە خوارەوە:

Bourgeoisie S.429 Michael Neumann
: Bürger

٢ - الوردى، علي: طبيعة المجتمع العراقي ، بىغداد ١٩٦٥ ، ص ٢٨

٣ - دەربارە يەكگەرنەوەي "ئەتەھىي" ئەلمانىا بەھەزاران سەرچاوه ھەن. ناوهىنەن ئىزىدەر سەرچاوه رەنگە بېتىھ مایەقەبە بۇونى نۇرسىنەكە.

٤ - عەزىز ئاغا، ئەحمەد: خواص و عوام، روژنامە ئىزىان ژمارە (٨) سالى (١) ١١ مارتى ١٩٢٦ سليمانى ل (٢) دووبارە بلاۋگەرنەوەي رەھقىق سالىخ و سدىق سالىخ، سليمانى.

5- Weber, Max: Wirtschaft und Gesellschaft Tübingen 1985, S, 728

6- Weber, Max; ibid. S. 88

٧ - الوردى، علي: لاحات اجتماعية من تأريخ العراق الحديث. بىغداد ج ١، ج ٢، ج ٤، ج ٥، ١٩٧٨،

8- Rich, Claudio James: Narrative of a Residence in Koordistan, London, 1836, P. 95.

٩ - شار وەكى دوورگە ئازادى بۇوه بۇ ئەم جووتىارو پالەم سەپانانە توانيييانە لەدەست دەربەگەكان خۆيان رزگار بکەن و خۆيان بگەينە شار.

بۇئمۇھى زىاتر پۇوناڭى بخىرىتە سەر ئەم بەيىتە نامەيەكم بۆ مامۇستا (محەممەدى مەلا كەريم) نۇوسى ئەۋىش بەم شىۋىدە وەلەمى دامەود، كە وەك خۆي دەينووسمەود، بەيىن دەستكارى، يەك دوو ووشەى نەخويىرايەود، چەند خالىك لەپەريان داناران.

(لەبارە شىعرەكەى سالەوە، من تەنها ئەم جارە لەزىيانما كورتە چاوىتكەم بەو چامەيەدا گىردا، لام وايە ئەھە و چامەيەكى ترى سالىم ھەر لە وەزىنە لە باھەتە، بەلەم لەقافىيەيەكى تردا، بايەخىكى زۇريان بۆ زانىنى بارى سلىمانى ئەھە رۇزە ھەيە. چامەكە دەيان ناوى ترىشى تىايە كە پىيوىستىان بەناسىنەوە ساغىردنەوە ھەيە، لام وايە كاتىشى بەسەر چۈۋە بى.

لەشەرەحە ئامادە كراوهەكەى باوکم و كاكەمدا لەسەر سالىم ھەر ئەھەندە وترابە (كەس نەچىتە پېشەوە، حاجى غەنلى ئىشى ھەيە و خەرىكى راوىژو تەكىرى، سەرى لى تىك نەدەن، خەرىكى جىڭىر نفووسەو باجى دووكانەكان رىك ئەختات) لە (جەمال بابان)م پېرى، ھىچى نويتى لەھەنگارى كۆردا نۇوسييە لانەبۇو، لەكاك (حەمە بۇرم پېرى، كە سەرچاوهى گەلن لايەو شارەزايەكى باشى سلىمانىي كۆنيشە، وتى: حاجى غەنلى كۆردى حاجى خدر، خەلگى گەرەكى مەلگەندى، پاشان باجگەرى كەلگى دووكان بۇوە، ئەوجا بۇوە بەباجگەر كاسبانە لە دووكاندارەكان سەندۈوە، لەسەردەمى رۆمدا بۇوە بەمەئۇورى نفووس، كۆرەكى لى بەجى مابۇو، من خۇم (واتە حەمە بۇر) دىومە، ناوى خە باجگەر بۇو، دىيارە ئەم (حاجى غەنلى)يە كابرايەكى دىز بەبنەمالەي میرانى بابان بۇوە، بۆيە سالىم وا ناوى ھېنناوە).

بىلەنلىك، ئەو شەرە دىوانى سالە كە باوکم و كاكە ئامادەيان كردووە ھېشتا تەواو نەبۇوە، من خۇم ئىستا دەستم بەكەشكۈلى مەمۇد پاشائى جاۋەوە گىردا، كە ئەگەر مام و لەوە بۇومەوە خەرىكى سالەكە ئەبم، بەلگۇ تاگۇرپەكەم ماوە ساغى

٢٣ - زەكى، محەممەد ئەمەن: تارىخى سلىمانى وە ولاتى - سەرجەمە بەرھەمەكانى - سىيەم بەرگ - ئامادەكردنى رەفيق سالىح - بنكە ئىزىن - سلىمانى ١٢٢، ل ١٢٢ - ٢٠٠٦

٢٤ - بىروانە: عبدالقادر كۆرپى رۇستەمى بابان: رەوشى كوردان - سىر الاگراد. بلاۋىردىنەوە: محمد رئوفى توكلى. وەرگىپان: كەريمى حىسامى. ستوكەولم، ١١٩، ل ١١٩ - ١٩٩١

٢٥ - زەكى، محەممەد ئەمەن (س. ب) ل ١٤٩،

٢٦ - محمد سلمان حسن.

27- Rich: ibid. P 320

٢٨ - هلکوت حكيم: ابعاد ظهور الطريقة النقشبندية في كردستان، دراسات كردية، العدد ١، پاريس، ١٩٨٤، ص ٥٥

٢٩ - سالم: دیوانى سالىم، ھەولۇر، ١٩٧٣،

٣٠ - سالم شىعرى ترى ھەيە، كە ئاماڙەزى زۆر گرنگى تىدایە بۆ بارودۇخى سىياسىي و ئابۇورى دوا قۇناغى مىرىاھتى بابان، بەداخەوە بەھۆي بلاۋ نەگەندەنەكە بەشىۋەيەكى عىلمى ناتوانىرى باش سوودى لى وەربىرىت. ھەر بۆ نموونە ئەم بەيىتە خوارەوە قىسىز زۆرى لەسەرە:

كەس نەچىتە پېشەوە، حاجى غەنلى تەدبىرىيە
مەئۇرى سەلتى نفووسەو شاغىلى باجى دوكان

مامۇستا جەمال بابان دەلى: حاجى غەنلى لەكتى فەرمانزەوابى ئەحمد پاشائى باباندا پىاويىكى دەولەمەند بۇوە بىروانە.

جمال بابان: نەخشە شارى سلىمانى لەسەردەمى بابانەكاندا، گۇفارى كۆرپى زانىارى. حىلىمى تۆزى باسى ئەم شىعرە لە كىتىبى (شىعرو ئەدبىياتى كوردى) بەرگى دووھەدا كردووە. بەغداد ١٩٥٦ ل ٦١.

کەمەوەو بەچاپى بگەيەنин، لام وا نىيە ئەم شىعرانەي سالىم بەر نەتەويىستى؟^{*}
 (كاسېبەاي شەھرى) بکەوى، چونكە لەھەمان قەسىدەدا شانازى بەكەسانىيىكى ترى
 سەردەمى بايانەكانەوە ئەكا كە رۆمەكان لەسەردەمى خۇيانا گۈرۈپىانى
 بەكەسانى ترى ناشايىستە، سەبىتى نفووسى ئەو سەردەمەيش شتىكى تىكىرايى
 بۇوه، لەخىلەكانا بۇ سەرانەي حەيوان و لەناو فەلاحا بۇ مول坎ەو لەشارەكانا بۇ
 كاسبانە لى سەندىن، (تەدبىرىيىش واتە سەرى قالەو دەستى گىراوه، ئەى چۈن
 سەرى قال نابى، ئەو كەسە سەرزمىرى خەلکى لە ئەستۆدا بىۋو باجى
 دووكانەكانى شار وەربىرى، ئەبى سەرى قال بىت و كەس دەرفەتى نەبى بىرواتە
 لايى بىيىنى، ئەم بەيتەو گەلىكى زياترىش لەچاپەكەي گىوو لەو دەستنۇوسانەدا
 هەن كە لاي ئىمەو لاي حەمە بۇرەن.

نامەكە ۱۹۹۶/۳/۲۶ نۇوسراؤوه دوا دىپ نەنيشانەي پرسىيارى لەسەرەو
 نەمەبەستەكەش چۈنم بۇ خويىنراوەتەوە وام نۇوسييوده.
 ۳۱ - وەكۆ لەپىشەكىدا ئامازەم بۇ كەدوووه ئەم بەيتەو بەيتەكانى ترىش
 لەمیزۈوئى ئەدەبى كوردى - د. مارف خەزىنەدار وەرگىراون.

۳۲ - سلطانى، محمد على احزاب سىياسىي انجمنەنەي سرى در كرمانشاھ، جلد
 اول، تەران، ۱۳۷۸، ص ۲۸.

۳۳ - زىۋەر لە گەنجىنەي مەرداندا دەنۋوسى :

(حەزرتى كاك احمد بۇ خەمتى ئايىندەو روھىندو مریدانى تەنها واريداتى
 ئاشىكى بۇو لەسەيداوا. فەرمانى زەكتى پېيىنچ دى وەك نۇدى، عازىزباھان، بىزەينىان،
 وېلەدەر، خەراجىانى بۇ نۇوسى كە وەققى دەركاى كاك احمد بىن بۇ مەرسەتى
 میوان و مریدانى). بەغدا، ۱۹۸۵، ل ۵۶.

* لەدەھى نامەكەي مامۇستادا، ئەم وشەيە بەھەمان شىۋەھاتووە كە ئىمە دامان ناوتەوە، بەلام پەنگە مەبەستى
 (نەتەويىستى) بىت.

واتە داھاتى كاك (ئەحمدى شىخ) لەسەرتادا داھاتى ئاشىك بۇوهو پاشان
 سولتان (عبدالحميدى دوووهم) وەققى پېيىنچ گوندى بۇ تەرخان كەدوووه واتە:
 پەيودنەي سىياسىي لەگەن ناودنەي دەسەلاتدا دەوري بىنیوھ لەفراوان كەدنى
 سنورى وەقف.

34- Soane, E. B.: To Mesopotamia and Kurdistan in
 disguise. 2A1 London 1979 P. 186.

٣٥ - بابى لالۇ (مەھمەد، كەمال رەئووف): (س. ب) ل ۱۵ - ۲۷.

36- Batatu, Hanna: Ibid. The Notable of Sulaimany P.
 291.

٣٧ - ھەرچى زانىارى ھەريەكە لەم بەشەدا بىلەكراوەتەوە لەنۇوسراؤەكانى
 مامۇستا سەديق سالىح و دەھقىق سالىح و عەبدۇخالىد سابىر وەرگىراون.

٣٨ - نامەي مامۇستا (مەھمەد رەسۋوول ھاوار) رۆزى ۱۹۹۶/۳/۵ بىيگومان
 زانىارى ترىش لەسەر ئەم كەسايەتىيە ئابۇورىانە زۇرن و چاڭز وايە نۇوسرەرانى
 شارى سلىمانى پەيودنەي بەو بەنەماڭنەو بەكەن كە بۇ تۆمار كەدنى زانىارى
 وەرتىرو پەيدا كەدنى فاكتو دۆكۈمېن ئەسەر ئەمانەو كەسانى ترى وەكۆ
 (كەرىمى ئەلهەكە) و (حاجى سەعىدى كەركوكى زادە) (ھەردووكىيان زەمانى شىخ
 مەحمۇدد وەزىر بۇون) و دەيان كەسايەتى ترىش ھەن دەبى مېزۇو لایان لى
 بکاتەوە.

٣٩ - يوسف، عبدالرقىب و سەديق سالىح: لەبەلگەنامەكانى حەممەتى شىخ
 مەحمۇد. تۆمارىكى شارى سلىمانى ۱۹۲۴، بىنکە ئىزىن، سلىمانى ۲۰۰۴، ل ۲۴.

٤٠ - سابىر، عەبدۇخالىد: سەرۋەك شارەوانىيەكانى سلىمانى (۱۸۹۰ - ۲۰۰۳).
 شارەوانى سلىمانى، سلىمانى ۲۰۰۳ ل ۷۰.

٤١ - دانىشتىنېك لەگەن كاك جەمال حەكىم رۆزى ۲۰۰۶/۲/۸.

- دانىشتىنېك لەگەن كاك صەديق صالح رۆزى ۲۰۰۶/۲/۱۸.

- الى خطأ الرأي الاورو مرکزی الزاعم وجود (البرجوازية) على رأس الحركة القومية الكردية عشية ميلادها، و إلا كيف يمكن التحدث عن البرجوازية الكردية) في غياب التجار الاقرادي؟ إننا لم نجد في دراستنا للمجتمع الكردي، لا في القرن التاسع عشر ولا في العقود الأولى من هذا القرن، على أي دليل ملموس يشير إلى وجود اصطفاف مجتمعي تجاري تعرف نفسها كردية، أي تقدم المطالب القومية الكردية وتلعب دوراً لتحقيقها). سيماند. عثمان: ملاحظات تاريخية حول نشأة الحركة القومية الكردية. في: دراسات كردية. ع (١) باريس، ١٩٨٤، ص ٢٦ ز.
- ٥٢ - نامه‌یه‌کی ماموستا (محمد‌مهدی مهلا کهربیم) پژوه سالی له‌سهر نه‌نوسر او.
- ٥٣ - نامه‌ی ز ١٤٢ بو شیخ عهل فازی - سلیمانی - به‌فارسی نووسر او: (آخر درین شهرهای اسلام زمزمه ارشاد و خلفای این بی مراد بمسامع دور و نزدیک رسیده است، تنها اهل سلیمانیه که وطن مألف این بقصور موصوف است، با وجود رغبت بندگان خادم خاندان علیه این قدر افسرده و بی بهره باشدند از وحشتی و بیم مصیبی خال نیست).
- بروانه: مهلا عبدالکریمی مدرس: یادی مه‌ردن، بغداد، ١٩٧٩ ، ل ٢٧١، ٢٧١.
- ٥٤ - پیناسه‌ی که‌رکوک به‌گویره (قاموس الاعلام) چهندین جار به‌کوردی و عه‌ربی بلا و کراوت‌هه و، من هه‌رچه‌ند دهقه‌کهی شمس الدین سامیشم بینیوه، به‌لام لام نووسينه‌دا و تاریکی د. جه‌مال رهشیدم له‌بهر دهستادیه: که‌رکوک له‌چه‌رخه کونه‌کاندا: سه‌نتری برایه‌تی، ژماره (٢٠)، هه‌ولیر، هاوینی، ٢٠٠١، ل ٦٤.
- ٥٥ - ریچ، کلودیوس: (سپ) من برگه‌یه‌کم له‌وهرگیرانه‌کهی (محمد‌مهدی حمه‌یه باقی) گواستوته‌وه. (گه‌شتی ریچ بو کورستان ١٨٢٠)، ته‌وریز ١٩٩٢ ل ١١٣.
- العزawi، عباس: التأريخ العراقي بين احتلالين، ج ٨، بغداد، ١٩٥٦، ص (١٦٥ - ١٧٣).
- (له‌وهده‌چی زانیاریبه‌کهی عه‌باس عه‌زاوی سه‌باره‌ت به‌دووجار هه‌لیزاردنی حاجی مهلا سه‌عید که‌رکوکی زاده، راست نه‌بیت. ری‌ی تی ناجیت له‌ماوه‌ی دوو هه‌فتاهی سالی ١٩٠٨ دووجار هه‌لیزاردن به (مجلس مبعوثان) رروی داییت ...).
- ٤٢ - ئه‌حمد توقيق به‌گ، پژوه‌نامه‌ی زیان.
- ٤٣ - ره‌فیق حیلیمی: یاداشت، به‌رگی یه‌که‌م. ج ٢. به‌غدا ١٩٨٨ ل ٣٦.
- ٤٤ - زیوهر، مهلا عه‌بدولل‌ا (س. پ)، ل ١٣٠.
- ٤٥ - ئه‌م شیعره‌ی مهلا حه‌مدوون هیشتا بلا و نه‌کراوه‌ته‌وه.
- ٤٦ - سلطانی، محمد علی: احزاب و انجمنها سری در کرمانشاه، جلد اول، تهران ٢٨، ص ١٣٧٨
- ٤٧ - بابی لالو (محمد‌مهدی، که‌مال ره‌ووف): (س. پ) ل ١٥ - ٢٧
- 48- Soane, E.b: ibid P. 189
49- Edmonds, C.j: ibid. P 80
- ٥٠ - د. کمال مظہر احمد: دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية، بغداد، ١٩٧٨، ص ٢٥.
- دكتور که‌مال مه‌زهه‌ر ئه‌م زانیاریبه‌ی له‌پاپورتیکدا و هرگرتووه، که یه‌کیک له‌هفسمه‌ر به‌ریتانيه‌کان دایرستووه، بريا رووناکیرانی کورد به‌شیک له‌به‌لگه‌نامه‌کانی (المركز الوطني للوثائق) و هرگیزنه سه‌ر کوردی. من خوم تیستا له‌م جوره به‌لگه‌نامه‌و ژماره‌کانی پژوه‌نامه (پیشکه‌وتن) و تیگه‌یشتني راستی ... هتد، دوورم.
- ٥١ - کاک سیامه‌ند عوسمان ده‌نووسی: (إن لضعف الشريحة التجارية الكردية و غيابها الشبه كلي عن ميلاد الحركة القومية الكردية مدلولات تاريخية و سياسية لم يقم الباحثين، ياللاسف، بسر أغارهـا، إذا إنها تؤشر، ضمن مؤشراتها الأخرى،

له لیسته‌ی پیتاکه‌راندا (پیاوی حضرة رئیس الرؤسا شیخ قادر) و ۱۰ روپیه‌ی داوه. له ژماره‌ی (۸) نیوی (جناب محمد اغا (حمد بچکول) لیرهشدا (۵۰) روپیه‌ی داوه. به‌شیک له نووسه‌رانی کورد راست و رهوان نووسیویانه حمه بچکول بکوزی جه‌مال عیرفانه، به‌لام من له‌وه دلنجیا نیم ئەم دوو حمه بچکوله‌ی نیو لیستی پیتاکه‌ران یه‌کیکن و هه‌مان تیرۆرکه‌ری جه‌مال عیرفانه؟

کاک فونادی مه جید میسری له ۱۹۹۴/۱/۲۷ نامه يه کي بو نووسيبووم سه بارهت بهشیک له باکگراوند هکانی کوشتنی جهمال عیرفان: (نائيله عيرفان) که خوشکي (جهمال عيرفان) دو بو خوم گفتوكوم له گهله کردووه، له وده لامي ئهو پرسيارهدا که ئاخۇ تا چەند ئاگاي له کوشتنى ھەيە؟ وئى:

((حمهه بچکولی مهرگهی که زاوای ماجد مستهفایه، کاکمی کوشت. تایه‌ری
نه‌مینه فهنه مهسره‌ف که سه‌رُوکی دیوانی ملهکی شیخ محمود بwoo، خالی
ژنه‌کهی حمهه بچکول!! هرهودها ئیووت: ئیمه لهدوای دوو روژ زانیمان
تاوانباره‌کان کین)) ئه‌مرؤش پاش ۸۴ سال نووسه‌رانی کورد ناویرن خویان
لهق‌هرهی راستی بـدهن و لیتۆیزـنـهـوـهـوـ لـیـپـچـانـهـوـهـیـهـکـی
زانستی/ دیته‌کتیف detective واته: کاری به‌دواداداچوون و شیکاری پـلـیـسـی
لهـسـهـرـ روـوـداـوـهـکـهـ بـنـوـوـسـنـ، رـهـنـگـهـ هـهـنـدـیـکـ لهـوـانـهـ پـیـیـانـ وـاـ بـیـتـ بهـهـهـلـکـرـدنـیـ
گـهـرـدـهـلـوـوـلـیـ لـیـپـچـانـهـوـهـیـ، چـمـکـیـ کـهـوـاـیـ هـهـنـدـیـ لـایـهـنـیـ سـیـاسـیـ گـهـرـدـیـ
بهـرـکـهـهـوـیـ !!)

۶۳- رهفیق حیلمنی: (سهرچاوهی پیشواو)، ل، ۶۸

۶۴- د. مکرم تالله‌بانی: شیخ رهزادی تالله‌بانی، همه‌ولیر، ۲۰۰۱، ل، ۵۰.

هیوادارم رُوزیک دهستم بپه رژیت بتوانم له سهر ئەم (نامو بونو) اه
کۆمەلايەتی - سیاسيي - فەرھەنگىيەي شیخ رهزاو خومىس ئەفەندى بنووسىم
وەكوبەشىك له سەر جەمى بىرگىرنەوەي سیاسيي شیخ رهزا.

(نه‌دهبا کاکه حمه ناوی و درگیری عه‌رهبی فهراموش بکات و هیج ناماژدیه ک بو و درگیرانی کوردييکه کي روژنامه‌ي پيشکهون نه‌کات).

۵۶ - هاوار، محمد مد رسول: شیخ مه حمودی فارهمان و دوله‌تکه‌خوارووی که، دستان (با لندن) ۱۹۹۰ (۷۹).

۵۷ . مامؤستا (کهريم احمد) له دانيشتننيکدا ۱۹۹۴/۴/۱۴ پي گوتمه: بازركانه کان لايەنگرى ئەوه نەبۇون، كوردستان دەپى بەعىراقەوه گرى بدرىت، بەپىچەوانەوه ئەوان لايەنگرى ئەوه بۇون كوردستانىكى سەربەخۇ له بن ئالاى سەرگردايەتى ئەواندا دروست بىت، بەلام ئەوان له بەرئەوهى له پرووئى ئابورى و سىاسييەوه لواز بۇون، بەلایانەوه گرنگ بۇو له بازارى عيراق دانەبرىن).

٥٨ - د.كمال مظهر احمد: (المصدر السابق)، ص ٢٩،

۵۹ - بِرَوْانَه: هَاوَار (سَهْرَجَاوَهِي پِيشُوو) ل ۵۰۵ ب. د ئَكْرَهْمِي مَهْمُودِي سالْحِي رَهْشَه (س.پ).

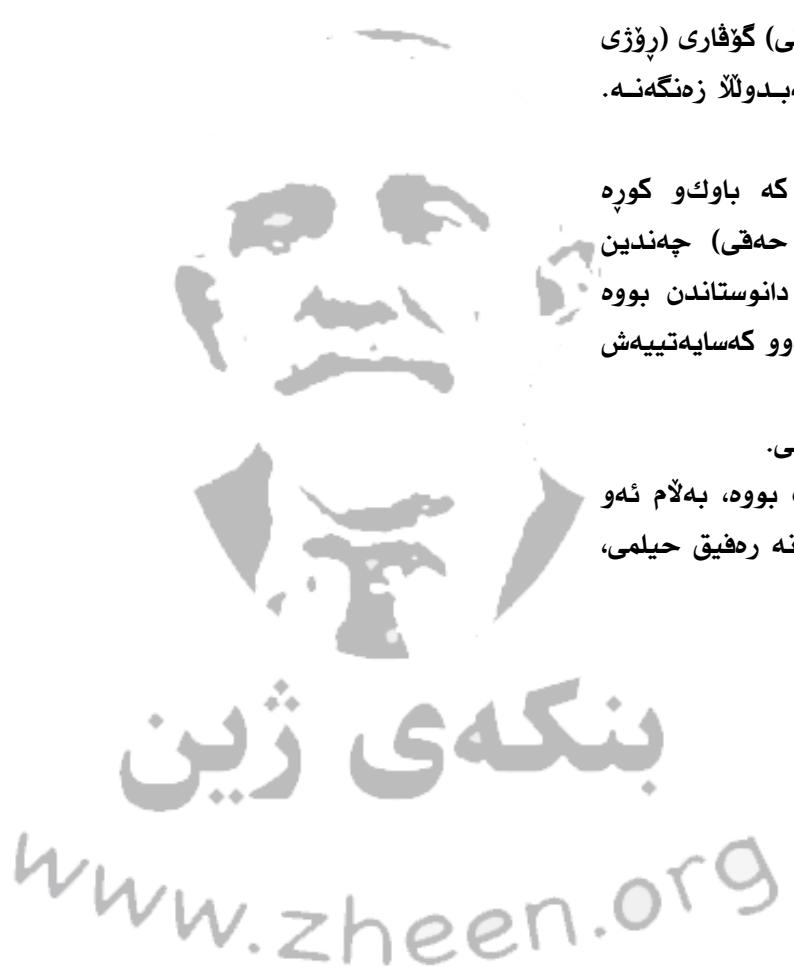
- رهفیق سالح و سدیق سالح: روزنامه‌ی زیان، ژماره (۱۲) - ۱۲ نیسانی ۱۹۲۶ .
سلیمانی ۲۰۰۲ ل. ۲.

۶- روزی کورستان: (کۆکردنەوە دووباره بڵا و گردنەوە جەمال خەزىنەدار)، بهغا، ۱۹۷۳.

- روزنامه‌ی روزی کوردستان ژماره (۸)، تیرینی ۲۰۱۹ از، نامده‌گردن (رهفیق صالح و سدیق صالح): روزنامه‌کانی سه‌رده‌می حومی شیخ مه‌ Hammond . سلیمانی ۲۰۰۳.

۶۱ - غهفووری میرزا کهربا: کۆمەلهی زانستی لە سلیمانی، بەغداد، ۱۹۸۱، ل ۲۲، ب.د.

۶۲ - لهزماره (۵)ی رۆژی کوردستان ھەواوی تیرۆر کردنی جەمال عیرفان

٦٥- هەرودکو چۆن بىرگىرنەوهى سىياسىي شىيخ پەزا، لىكۈلىئەوهى زائىستى لەسەر نەنۇوسراوه، مىزۇو نۇووس (محمد امین زەكى بەگ) يش گرنگى بەسەر جەمى بىرگىرنەوهى سىياسىي نەدراوه.

٦٦- محمد امین زەكى: (المصدر السابق)، ص ٢٤٣،

٦٧- بابان زادە، ئىسماعىل حەقى: (ئىسلامىيەتى و كوردىيەتى) گۆفارى (پۇزى كورد) ئەستەمۇول (١٩١٣). دووباره بلاۋىرىنى دەلەن عەبدوللا زەنگەنە. بنكەى ژين. سلېمانى ٢٠٠٥ ل. ٧.

ئىسماعىل حەقى بابان، كورپى مستەفا زەنلى پاشايىھ، كە باۋك و كورپە بەزىرەكى و ژىرو رۇوناڭبىر ناويان روېشتىووه. (ئىسماعىل حەقى) چەندىن كتىبى بەتۈركى بلاۋىرىنى دەلەن جىڭكەى دانوستاندىن بۇوە لەكۆمەللى ئەوساى دەلەتى عوسمانىدا. مەخابن لەسەر ئەم دوو كەسايەتىيەش (ئەمرە) ھىچيان لەسەر نازانىت.

٦٨- نامەكەى ھاوارو كتىبى سلېمانى و يادداشتى رەھفيق حىلىمى.

٦٩- حەمدى پۇستى وەزىرى نەبۇوه بەرپۇبەرلى گومرگ بۇوه، بەلام ئەو خۆى بەۋەزىر داناوه بەشدارى كۆبۈونەوهەكانى كردۇوه، بىرۋانە رەھفيق حىلىمى، بەرگ ٢ ، ل ٥٢٥.

پاشکو

بنگهی ڙين

www.zheen.org

پهيدابونى كۆكراوه

لەم کاتەدا، شەپ و پيکدادان و برسىتى و قات و قپى، بېستى لەخەلك سەندبوو، ئەم ھەل و مەرجەدا بۇ پرۇژە كۆكىرىنەوەكانى من، ھەر زۆر لەبارو گونجاو بۇو. خىزانە كوردە دەولەمەندىكان، ناچاربۇون خشلى كۇنى ژنهكانىان، كە پاشەكەوتىيان كردىبوو، بەرامبەر پارەزىيەتلىكى زىو ئالوگۇرى پى بىكەن. لەناسىيادا، ئەوە زۆر باوه، كە خشل لەنەوەكەوە بۇ نەوەيەكى تر دەمىننەتەوەو ھەلدىگىرىت، بؤيىە ئەو خشلانە بەشىكىيان پارچەزۆر كۇنى تىيدا يە^(١).

بەشىك لەو پارچە خشلە كۇنانە، توئىرانەوە. من توانيم ژمارەيەكى زۆر خشلى كۇن لەناو مەنچەلى توانەوەدا پزگار بىكەم.

نەرخى مسقاڭىك (٤,٦ گرام) بەگوئىرى جۆرى زىوەكەيى و ئەو كارەتىيەدا كراوه لەنیوان ١,١/٤ و ٢ لىرە عوسمانى دراوى قورس، كېپىن و فرۇشى پىندىكرا. لەئەلەمانىيادا، لىرە تۈركى زىو، لەچاۋ قرانى ئىرانى لەكتى شەر لىدرادا، رەواجى زۆرتىرە، چۈنكە لىرە شارەزايىيەكى باشىيان دەربارەتىكەلەوەكىردن و تواندىنەوە مەعدەنى جۆراوجۇر نىيە. ئەم خالىنە بۇوە بەپېگرىك لەبەرەمەندا، قرانەكان سەرلەنۈي وەك خشل بەكاربەيىرەت.

لەودەستەختىنى ئەم خشلانەدا، ھەولەداوە بەگوئىرى توانا، زنجىرى گەشەكەرنى ھونەرى زەخرەفە پىكەوە گرىبىدم. شىتىكى ھەر زۆر سەرنجراكىشە، گەرمى و بەدل و گىان كارى خۇيان ئەنچام دەدا. بەگشتى ئەوان پىشەكى تەھكىكى كارى پىشەيى لەسەرەدەمى نويدا بەرەو دواوە دەگەرېتەوە. لىرە لەناوچە سەنورىيەكىاندا، كە ھەر جارىك لەبن دەسەلاتى ئىران يان تۈركىدا دەستاودەستىيان پېكراوه، لەو شوپانانەدا، كارى زىوگەرە بەشىوەيەكى گشتى فارسى، يان كوردى يان (جو) مىزابواتامىايى بۇوە. لەم رۇوەدە گەل كورد، كە دانىشتowanى پەسەنى ئەم ولاتەن، خاونە كولتوورىكى پىشەكەوتونىن، تىكەشىتنى

من لەھاۋىنى ١٩١٦دا وەك وەركىرى شاندىكى سەربازى (ئەلمانى - تۈركى) هاتىم بۇ سەلەمانى، كە دەكەۋىتە كوردىستان. لىرەوە، گەشتىكەم بۇ كوردىستان ئىران كرد. لەسالى ١٩١٨ دەرفەتم بۇ ھاتە پىشەوە سەردىنىكى كوردىكانى زاخوشم كرد، كە دەكەۋىتە باكۇورى مۇوسلەمە.

ئەو كارەتىيە پېيم سېپرایبوو، پەيەندى و ئاشنایەتى زۆرى لەگەن دانىشتowanى ئەۋىدا بۇ پەيدا كردى. من مىوانىكى ھەمېشەيى بازار بۇوم. ئەوە دەستى بىت، كارى دەستى زىو، ھەر زۆر سەرەنجى پاكيشام. جەندىن سەعاتم لەناو كارگە و جىڭاكانى ئەواندا بەسەر دەبردو پاش چەند مانگىك دۆستىيەتىيەكى زۆر باشم لەگەلەياندا پەيدا كرد. ئەوان بەشانازىيەكى زۆرەوە ھونەرى خۇيان پېشانددام. كاتىك من بەكاۋەخۇ دەستىم بەكېنى زىو كرد، ھەندىكىيان پارچە كۇنى زۆر باشىيان لەمالەوە بۇ ھىنام، كە لەمالەوە بۇ خۇيان پاراستبۇويان. ئەمانە باولۇ باپيرانىشيان ھەر بەكارى زىوگەرە ژياون و لەوانەوە پىشەكەيان بۇ ماوەتەوە. ئەوەندە شارەزابۇون، سەيرى ھەر كارىكى دەستى زىويان بىردايە، يەكسەر بەبى كەم و زىاد تەمەنلى ئەو كارەيان پى دەگوتىت. جىڭەھە سەرسوورمان بۇو، ئەوان بەگەرمى و بەدل و گىان كارى خۇيان ئەنچام دەدا. بەگشتى ئەوان پىشەكى ئەوەييان زۆر چاڭ دەزانى، ئەو پارچە زىوە كە كارى لەسەر دەكەن، پارچەيەكى نوى دروست دەكەن، يان پارچەيەكى كۇنە و تەنبا مشتى و مالى دەكەن. ئەوان بەبى پېچ و پەنا ھەناسە خەفتەيان بۇ ئەوە ھەلەكىشا، كە ئىستىتا لەتوناياندا نىيە وەك جارى جاران دەستەنگىنى و ھونەرى زىوکارى بنوين و پارچە جوان پىشەشى كريyar بىكەن.

¹ s. auch H. Vambéry, Skizzen aus Mittelasien, Leipzig 1867. s. 35.

جیگهی کۆکردنەوە

ئەم بارە کولتوورییە هەر زۆر ئاسانە، خشلە کوردییە کان مات و شەقلى کولتوورى جیا جیایان پیوه دیارە.

کاتیک لەبەغداوە گەرامەوە، چەند پارچەیەك خشلەم لى بىزى بۇو. ھەرچى كۆکراوەم ھەبۇو، لەمانگى تىشىرىنى يەكەمىي ۱۹۱۸دا لەئەستەمبۇول دەستى بەسەردا گىراو لەتىشىرىنى يەكەمىي ۱۹۲۱دا سەرلەنۈي بۆيان گېپامەوە. زۆربەي زۆرى پارچە کانم گەياندە ئەلمانىيا، سەرەتاي ئەو ھەموو دەردەسەرىيەي كە تووشم ھاتن، ئەوهى لەگەل خۆمدا ھىتاومن، يەك لەدوا يەك وىنەكان دانراون و بۇئەودى بۇ ھەمووان دەرگاى بىنىنیانكراوە بىت.

سلیمانىيە شارىكى توركىيە و پايتەختى ويلايەتىكە و ھاوناوى سەنجه قىيەكە لەكوردىستان، كە لەسەنۋورى دەولەتى عوسمانى و ئىرانىيە و نزىكە و لەپرووي ئىدارىيە و سەر بە ويلايەتى موسڵە. ئەم شارە دەكەويتە بنارى زنجىرى ئەشى ھەورامانەو (مەبەستى نۇوسىر گۈزىرە ئەزمە - تىبىنى وەرگىر) لەكوى دووناوان: دجلە (مەبەستى سىروان يان تانجەرۆيە - تىبىنى وەرگىر) و زىرى بچىووك جىادەبىنمەو، ھەردووكىيان دەرژىنە رۇوبارى دېجىلەوە (تىگرس - Tigris).

ئەم شارە، سالى ۱۷۸۸ (۱۷۸۴ - ت. و) لەلایەن بىرايىم پاشاواھ ئاواودان كراوەتەوە. ئىرەتى جيگەي پايتەختى پىشۇو قەلەچوالانى گرتۇوتەوە و بەناوى سلىمان پاشاى والى بەغداوە و ھەرگىزلىنان ئەم ناوهى بۇ ھەلېزىرداوە. بىنچىنەي شارەكە لەسەر گەردىكى تۈورەكەرپىز (دەستىرىدە) دانراوە، كە دىارە جيگەي

ئاوادىنييەكى دېرىن و كۆن بۇوە. دەربارى میرانى (بابان) لەسەر ئەم گرددە دروستكراوه.

كاتیک بناگەي دەربار لېردا، ھەلکەنراوە، ئىسىك و پرووسك و دراوى كۆن دۆزراوەتەوە.

چەندىن گەشتىار سەردانى ئەم شارەيەن كردووە. رىچ²، كە سالى ۱۸۲۰ لەمۇي بۇوە و بە ۲۰۰۰ خانۇوی داناوە و ژمارەي دانىشتوانى بە ۱۰۰۰ کەس خەملاڭدووە. پاش ئەوهى سالى ۱۸۹۱ ھەممە وەندەكان بەيەكجاري سەركوتکران (ناوچەكەيەن دەكەويتە نىوان كەركۈك و سلىمانى) شارەكە سەرلەنۈي گەشەكەردىكى گەورەي بەخۆيەوە بىنى. بازارى داپوخاۋ تا ئەمەرۇش ئاواەدان نەكراوەتەوە. ئىدارەي عوسمانى لەم چەند سالەي دوايدا سەربازخانەيەك و بىنای حەكۆمەتى دروستكەرد. دابىنكردنى ئاسايىشى رېنگەوبانى بەغدا، بازرگانى بۇۋەنەدەوە و بازرگانەكانى دەولەمەندەر كرد. ئەم شارە، لەكاتى شەرەدا، وەك و شارىكى سەنۋورى نىوان دەولەتى عوسمانى و ئىرانى، ژمارەي خانووەكەن نزىكەي ۳۰۰ خانوو دەبىت،

مرۇڭ كۆمەلېك سەرنج و تىپوانىنى زۆر چاڭى لادروست دەبىت.

لەرپىگەي سىستىمى تۆپى كەنالەوە، بەبەرەدەوامى ئاوى پاك و زۆر باش بەھەموو مالان دەگات. ئاودەستى مزگەوتەكان، بەبى وەستان ئاوى بەخۇرى پىدا دەپۋات.

شارى سلىمانى، لەسۈنگەي شاخ و كىۋوھ جوانەكائىيەوە، ئاواو ھەواي باش و كۆمەلەنى خەلگى چالاكييەوە، بەپىچەوانەي ناوجەي دەشتايى گەرمىانەوە، خۆشتىرىن مەلېندى حەوانەوەيە. بازارگەي تاكە سەرجاواھى ھەوانەكەردى كالا و پىداويسەتىيە ئابوورىيەكەن ئىيھاتى نزىك و ناوجە جىاجىاكانى ئەم دەڤەردىيە. كالا بازرگانىيە سەرەكىيەكەن ئەمانەي خوارەوەن: كەتىرە، توتون، مازۇو، سابۇون،

² Rich, Narrative of a residence in Koordistan, London 1836.

سەرجهمی خەلگى (جوو) كوردستان، بە ۱۸۰۰ کەس دەخەملەئىرىت^۴. نزىكە ۱۰۰۰ جوو لەشارى سلىمانىدا دەزىن. زۆربەيان ورده بازىغان. لەبوارى پىشەزى زەرنگەرى و زىوگەرىدا، بازارىكەيان بەتەواوى پاوهن كردوده (۲۰ كريكار). ئەمە هونەرىكە زۆربى زۆرى ھاودىنەكەيان لەئىران و مىزا پۇتامىدا كارى تىدا دەكەن.

لەھەموو بازارىكەدا (۸) دوكانى پىشەورى ھەبوون و (۷) يان جوو بۇون. كوردىكى موسولمان دوكانىكى (زېنگەرى - ت. و) كردوده و پاش مانگىك ناچار بۇو دايىخات، چۈنكە كەس بەلاي ئەمودا نەدەھات.

لای جوودەكان ھونەرى زېرینگەرى و زىوگەرى حىيگە ئەۋەپەرى پېز و تەقدىر كردنە. لەكتىبى پېرۋىزدا، چەند جارىك نىيۇ زېرینگەر ھاتوودە پاش ھەرسەھىنانى دەولەتكەيان، زېرینگەرەكان بەدونىادا پەرت و بلاوبۇونەوە. لەتەلۈود باسى جىقاتى (نقابە) زېرینگەر و زىوگەر لەشارى ئىسکەندەرىيە دەكتات.

عەشيرەتى كايىنوكا Kainuka جوو لەباکوورى نىمچە دوورگە ئەرەب لەسەددى ۶ عىسىابى بەشىوھىكى سەرەكى بەم پىشەيدە سەرقال بۇون. لەسەرجهمى دەولەتە ئىسلامى و لەناوچە ھاوسنورەكانىاندا، ھەر لەكۈنەوە تا ئىستا، جوودەكان لەھەموو شوينىكدا خەرىكى ئەم پىشەيدە بۇون. (ئەندىرى) Andree^۵ ناوى ژمارەيەك لەزېرینگەرەكانى ولاتە عەرەبى و مىزۇپۇتامىا و ئىرانى تۆمار كردوده، كە ئەمانە بەتەنیا بازارى كىمياگەريان پاوهن كردوده.^۶

⁴ Sixth annual report of the Anglo-Jewish association I878. Ost und West, Berlin 1909, S. 576.

⁵ The Jewish Encyclopedia. New York I902. Artikel; Gold-und Silberschmiede; Kurdistan.

⁶ Rich Andree, Volkskunde der Juden, Bielefeld 1887, S. 191.

⁷ J. F. Polak, Persien, Leipzig 1865, Bd. II, S. 163.

كە بۇ كەركۈك دەنیئەرىت و لەويشەوە رەوانەي بەغدا دەكىرىت. لەۋىوە ئەم شتائە خوارەوە دەھىئىرىتەوە: خورما، شەكر، چا، قاوەد و قوماش. ئەم پىشەورانە لەبازاردا بەدى دەكىرىن: سەراج، پىنه چى، پەزەكەر، جۇڭ، ھەممۇ جۇرەكانى ئاسنگەرى و خومچى..

سەرژمیرى دانىشتowanى شارەكە نزىكە ۱۵۰۰ کەس دەبىت، كە بەم شىوھىيە

خوارەوە دابەش دەبن:

كوردى سونى ۱۳۷۰

جوو ۱۰۰

مهسىحى ۲۰۰

كوردەكان سەر بەعەشيرەتى (بەبە) يان بابان. بەگوئىرى گېرەنەوەكەي پاشاي سلىمانى (بەزمانى رىچ) دوه، ناوى (بەبە) لەناوى باپىرە ھەرە گەورەيانەوە و درگىراوه، سلىمانى بەبە (بابا)، كە لەسالى ۱۶۷۸ لايەنگىرى عوسمانىيەكان بۇوە دې ئىران. پايتەختى مىرىنىشىن ئەم دەمە لەدارشمانە بۇوە، لەدامىنى كىيى

پىشەر نزىكى سىكىنە Sikeneh لەسەر سەنورى ئىران. تائەمەرۇش ئەم عەشيرەتە لەۋىن، ناوجەيەكى بچۈوكى خۇيان ھەيە. وەكى پاداشتىك بۇ پېتىگىرى چەكدارانە دې بەئىرانىيەكان، ئەم ناوجەيە ئىستا داگىريان كردودە پېيان بەخسرا.

جوودەكان، ھەرەكۆ خۇيان دەيگىرنەوە، زۆربەي زۇريان ھەر لەزمانى ئىسراى پەيامبەرەوە (۴۵۸ پېش عىسا) لەم ولاتەدا نىشەجى بۇون. بۇ پېتىگەنەوە ھىچ بەلگە ئەنۋەنەنەن بەدەستەوە نىيە. لايارد^۷ لەگەشتەكەيدا، لەنزيك (باشقەللا) چاوى بەعەشيرەتىكى جوو رەھەند كەوتۇوە.

ھەرەكۆ كوردەكان رەشماليان ھەلداپۇو، رانە مەرپۇ بىزنيان بەخىو دەكىد.

³ A. H. Layard, Nineveh and Babylon, London 1867, S. 200.

لەھەمان کاتدا ((دوعا)) و متومورووی ((چاووزار)) يان دروست دەکرد، كە لەكاره نەھىيىەكانى سەفەرى راسىل (Sefer Rasiel) دوه وەرگىراوه. ئەم ((دوعا)) و متومورووی ((چاووزار)) د لىردو لەشۈئەكانى ترى رۇزىھەلاتدا، لەلايەن موسولمانەكانەوه بۇ خۇپاراستن، دەيکىن. تەنيا ئەوه نەبى لەم ولاتەدا ناوى ياهوا ((Jahovah)) ئى - ياهوو - لۇ دەسپنەوه.

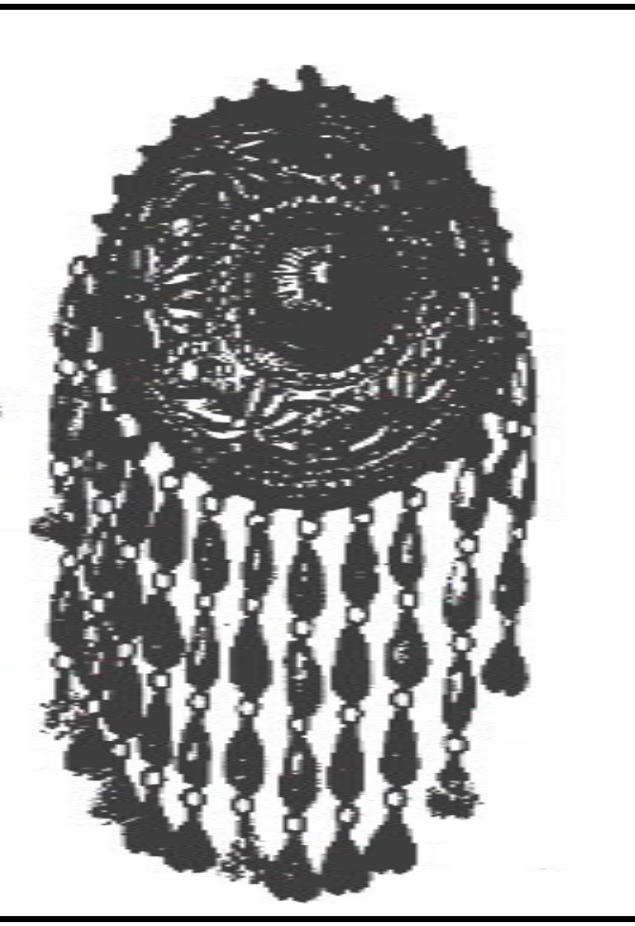
من بۇ خۆم سى (دوعا) ئى عىبرىم بىنى، كە لەسەر پىيىت نووسرابوون.

مەسىحىيە كوردهكان، كۆلەكەي بچووك پىكىدەھىنن، بەلام هەر زۆر پىشەنگو بەرچاون. بەشىك لەمانە بازركانى دەولەمەندو سامانى زۆر خانووی زۆر جوانيان ھەيە.

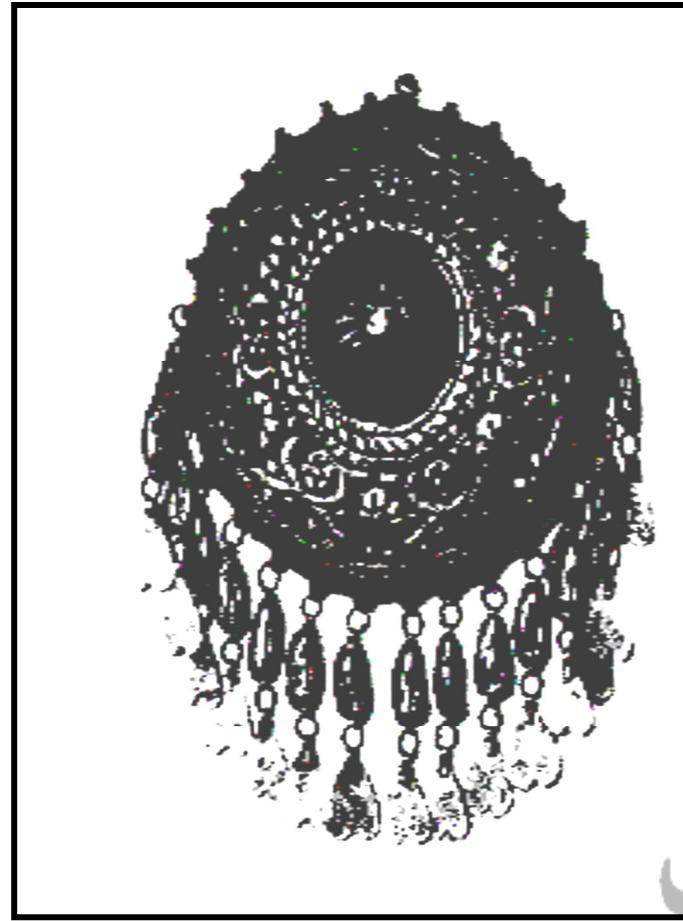
* ئەم نوسيينه، پىشەكىيەكە بۇ كىتىبى (كارى زىوگەرى لەكوردىستاندا) نووسەرەكانى (رۇدۇف بەلينەر) و (پاول بۇرشارد يان بۇرخارد) دو سالى ۱۹۲۲ لەberlinin چاپ كراوه. ئەم كىتىبە لەكتەلۇگى پىشەنگايىھى ھونەرى دەچىت، كە خشلى زىوى كوردى تىىدا نىشانداواوه نووسىينهكە، كە (۳۱) لەپەرەيە و دەيان وينەي خشلى تىيدايه، ئىمە تەنيا سى نمونە دەخەينە بەرچاوان.

بنكەي ژين
www.zheen.org

*RUDOLF BERLINER & PAUL BORCHARDT:
SILBERSCHMIEDEARBEITEN
AUS KURDISTAN. BERLIN 1922

نمونه‌ی خشلی سلیمانی سالی ۱۹۲۰

نمونه‌ی خشلی سلیمانی سالی ۱۹۲۰

بنکهی زین

بنگهی زین

www.zheen.org

نمودنی خشلی سلیمانی سالی ۱۹۲۰

غەزەتەي "العراق"

لەرۇزمىھى (عيراق)دا لەزمارە ٧٣٨دا چەند شتىكى نووسىيە بەناونىشانى
(منشور حزب العراقى) و لەزمارە ٧٤٣دا بەناونىشانى (مجلس ادارە كردستان)
كەوتە بەرچاومان.

گوايە حزبى رىزگارى عيراقى، داواي پاراستنى هەموو سنورى مافى سروشتى
عيراقىيەكانى لەحۆكمەتى خۆى كردووه. كوردىستانيش بەناوى ليواي سليمانى
داغل كردووه، چونكە پەيوەندى بازركانى و ئابورى لەگەل بەغدا زۆرە.

هەرودەنەنجومەنی پىاو ماقولان بەناوى (ئەنجومەنی بەرپەبردنى
كوردىستان) لەقەلەم داوه.

ئەم نوسيينه كە لەم رۇزمىھىدا نوسراوه، بەراستى جىگەي سەرسۈرمان و
داخە، چونكە بەخەيالى هىچ پياو چاك و رەسەنیك و خاونەن ويزدانىيەكدا نايە
كەسىكى رۇشنبىر نكولى لەماقامان بکات. ئىمە بەھىچ شىۋەيەك چاوهەرانى
ئەوەمان نەددىكەر، كە دراوسييەكى بەرىزى خۇمان پىشىلى هەموو بۇنەو مافى
ھەزار سالەي ئەم دوو حۆكمەتە بکات، لەجىاتى پېرۋىزبايى و پەپەگەنەد بۇ
بىر و بۇچونەكانمان؛ كەچى سنورى ماقامان دەبەزىنى.

ئەو كەسانە كە ئەم جۇرە قسانە دەكەن، بى گومان دۇزمىنى نىشتمان و
مەيلەتى عەربى و حەزرەتى جەلالەتى مەلىكى عيراقنى، چونكە ئەم قسانە لەم
رۇزىدا كە مەسىلەي مەرگ و زيانە، دلى دۆست و براادرىكى وەك و ئىمە پى
دەرەنچى.

ئەگەر بەويژدانەوە تەماشاي ئەم لاو ئەو لاي دەوروبەرى خۇيان بکەن، دلىغا
دەبن كە دروستىرىنى خىر و خوشى بۇ عيراق تىدایە.
بىگە بەرددوامى سەربەخۆبى و مانەوەي عيراق ھەر بە بۇنەي مانەوەي
حۆكمەتى كوردىستانەوەي، لەبەر ئەوەي ھەرددوو مەيلەت دراوسيي ئىسلامن كە

ھەزار سالە بۇنەو مافيان بەسەر يەكمەودىھە و ھەميشه وەك برا زياون، پىويستە
بۇ پارىزگارى لەسەربەخۆبى و مافو سنورى سروشتى يەكتى كە بەدل و گيان.
ھەنگاوى دۆستانە بىنىن.

مېزۇوى دنياو جوگرافياى سروشتى، گەواھىكى دادپەرەدانەيە كە مىللەتى
كورد لەسەر ئەم زەۋىيە ھەموو كات ناونىشانى ھەبۈوه، ھەميشه بۇنى خۆى
وەك مىللەت سەلاندۇدە، ھىچ كاتى معارف و پىشەسازى و بازركانى و مافى مرۇف،
پىويستىيەكانى ترى وەك مەرۇف؛ مەددەنیەت زەۋى و نفوس لەمەيلەتانى ترى
وەك خۆى زىاتر نەبوبى كەمتر نەبۈوه.
ئەكرا رۇشنبىرانى عەرەب، تەماشاي ئىستاۋ راپرەدوو ئەم چەند سالەيان
بىرادىيە، ئەوا ئەم كارەيان نەددىكەر، ئەوسا پىيم وا بۇ ئەوەندە زىاد شوليان لى
ھەلەنەددىكىشا.

ياساو دەستورى سەربەخۆبى مىللەتان، بۇوە بە نەخشىك لەھۆش و رۇحى
ھەموو تاكىكى مىللەتاندا رەنگ رېڭ كراوه، نۇممەت و مافو سنور كە
لەئەنجومەنی نەتەوەكاندا بە دادپەرەدرى بەش كراوه، ئىمەش بەشمان
بەرددەكەۋى و بۇ بەرددوامى و مانەوەي ئەم بەشەمان، بەھەنچە مادى و
مەعنەوېيەمان، بە پىويستى دەزانىن ئەو پەپى فىداكارى پېشكەش بکەين.

باودىنەكەم لەبىستەمين چەرخى مەددەنیيەتدا، كەس بتوانى بچىتە
سەربەشى كەس، بەشانازى و سەربەزىيەوە دەلىن ئىمە نەتەوەيەكى پاك و بى
باكىن دەربەست نايەن و زەمانىك كە بەقەزاو قدر توشى فەلاكەت و ھىلاكى و
بەزم بۇوین، جىڭە لەو ھەموو چىنگانە لەم خاكە پاكە و لەم مەيلەتە خوش
بەختە گىرکرابۇو كەچى خۆشبەختانە زوو لەفەرۇفىل تى گەيشتىن، دەسىسە و
گەردىن كەچى كەس نەبوبىن و، بەھىچ كلۇجى لەشىرازە سەنورى مافى

ریگه پیدراوی خومان درنه چووین و به تاره زوو دلشادی خومان، به سهربه رزی ماوین.

سەد شکور بۆ خودا، ئىستا رۆزى لى كردويىنەتەوە، بهھۇي ھاوكارى و پشتگىرى حکومەتى خاوهن شکۈي بەرتىيانىاوه ئاسوئى سىاسىيمان پاڭ و بىن گەردو بىن خەوشە.

سەردارىكى مەزنى وەكى مەلىكى كوردستان واتە: ملىك (مەحمودى يەكەم)، وەكى دەسکەوت بۆمان زىندىبووهتەوە، ئەمەش لەئەنجامى فيداكارى ئەم چەند سالەمان بۇوە، چۆن ئارەزو بکەين ئەم دەستكەوتانە لەدەست بەدەين، چۆن دواي كلاۋى باپردوو دەكەوين. حەزىزتى مەلىك، خودى خۇى ئامانجى پېرۆزى لەپىش ھەموو شتىكدا پاراستنى ماف و سنورى سروشتى كوردستانە.

ھەروەها ھەميشه لەگەل دراوسيكىانماندا بەشىوازىكى برايانە و بە جوانى و بە خىر رامان بواردۇوە، ھەموو دراوسيكىانمان كاريگەرى باشى ئىيمەيان دىيۇوە، چاومان لەبەزاندىنى سنورو مافى هىچ مىللەتىك نىيە، دۆستايەتى و برايەتى حکومەتە دراوسى ئىسلاميەكان ئارەزۇومانە، لەگەل ئەوهەشدا، لەپىناو بىسى خاكى پاڭى كوردستان و خۇش گوزارەرانى تاكەكانى ئەم مىللەتەشدا ھەرچى پىويست بکات بۆ فيداكارى و كەمتەرخەمى و پشتگىرى ناخەين، چىمان پى بىكى دەيکەين.

((خاكى پاڭى مىللەتى كورد ملکى باوکى خۆيەتى
پېم بلىن ئەم خەتكە بۇچى خۇى وەها. بەد ناو ئەكا))

بنكەي زين
www.zheen.org
عارف صائب*

* عارف صائب: لە رۆژنامى (رۆزى كوردستان) ۱۵/۱ ت ۱۹۲۲/۱ سليمانى دوبىارە بلازىكىرىنەوەي رەفيق سالىح و سدىق سالىح: رۆژنامە كانى سەرددەمى حوكى شىخ مەحمود ۱۹۲۴-۱۹۲۶ سليمانى ۲۰۰۳ (لەلایەن ئىمە خراوهە سەر زىنوسى ئەمپۇزۇ دەستكارى ووشە عەرەبى و عەسمانىيەكان كراوه)

عهذیز بهگی بابان

لیم گەپین با گوشەگیربم دەستەو ئەژنۇكەف زەنان
گىژەنۇوكەی باي نەدامەت تارى كرد صفحەی جىهان

بەزمى صەيدى ئىمە سىيادى فەلەك كارىكى كرد
رەنگە بالاى تىر قەددان بىتە تەركىبى كەمان

ضعفى طابع جازىيە بۇ كارەبا بۇ خويىن و دەم
سەيرى چىھەرى بەختى من كەن بۇ بەرنگى زەعفەران

نەوبەھارى من خەزانە وەقتەكەي صوبەم تەمۈز
پرتەوى ماھە غەمو چاكى دەرۈونم وەك كەتان

تۈركى قورصى خۆركە طالع بۇ طلوعى كرد بەرقىص
كەوكەبەي ماھى مورادى اھلى بابان بۇو نىھان

دەن لەمېيىنەت كەيلە مەيلى سەيرى ناوشارم نىيە
عەينى چاوم خويىنى تىزاوه لەداخى مەردمان

ئەھلى بابان گرييە كەن بۇ خانەدان و ئاغەتان
نېمى مە حبۇوس، نېمىبى مەفتۇول، نېمى مەنفى كران

كەول بەدۇش، ياخەرقە پۇش بن تاج و كەشكۈن ھەنگەن
رووکەنە ئەملاكى (پېترو) بچەنە شارى خاموشان

ئاگرى نەكېت لە خەرمەنھايى تالىع كەوتتۇوه
شەمعى دەولەت ھەرتەرف دەڭرا ھەمۇ خاموش كران

كىن دوعاى كردى بە سۆز ئەم سال لەگشتى (شارەزوور)
وا ببارىنى لەتەن خواي تەرزە رووپى ئاسمان

راستە گەردونۇن چابوکە بۇ رەنگى بە درىتن وەلى
نارئىنى رەنگى بەم رەنگە بە موددەت سەد قران

حەلقة دەن ياران بىلا ئاشفتە بە خىت و تىرە دەن
رۇزگار دونيای لە ئىمە كرد بەزولف دىلە ران

(شارەزوور) بە حرو (سلیمانى) لە سەر ئەم گەمەيە رەنگ
بۇ شىكتى وەك نەھەنگ بۇ فيتنەيى ئاخى زەمان

صاعقه و بهرقى نحوسەن ضلعتىدا شەرق و غرب
بەردەبارانە بەمە خسوسى لەسەر مونكى بەبان

چاوى عىبرەت ھەلبەر ئەرى دەن لەۋەزىي دەھرى دوون
سەير كە ساتوركى فەلەك چى كرد بەزومەرى كورد زبان

عەرسەيى مەيدانى چەرخە ئىستە جەولانگاھى بۇوم
بۇو بەلانەي زاغى بەدخۇو ناشيانەي بالەبان

بى زەبان كۇو كۇوزەنان ھەر خانەدان تىڭەفكىرم
عەنكەبۇوت خواجەنسىنە جوقتى جوغىدە دىيدەبان

چارەسەر كەن ئەھلى دەرويىش نانى مۇنعيەمتان بىرا
لۇولە بۇو سفرەو نەوالە، ون كرا زەرف و خۇوان

ئەھلى سادات و مەلا و حاجى بىلاشىن كەن بەسۈز
دەفتەرى ئەھلى وەزايىف دىيم عومۇومەن حەك كران

حاكمە رۆمى لەسەرتەختى (سلیمانى) درېغ
كەوتە دەستى دىيۇي دوون مۇھرى سلیمان الامان

ئەسکەمل بىيىن قەراريان دەن لەجىي ئاغەلەران
مەجليس شۇورا ئەمېستە خاسىسى بۇ ئەسناھەكان

وا (كەريم ئاغەي نەنى) تەدبىرى ھەستەي جاف دەكا
(خالە هۆمەر) داروغەي شارو مودىر (حاجى ئەحان)

كەس نەچىتە پىشەوە (حاجى غەننى) تەدبىرىيە
مەنمۇوري پېبىتى نۇفووسى و شاغىلى باجى دوكان

مەجلىسىن وَا بىن موحەققەق دوودى گۆڭەد عوودە بۇى
(دەرۈيىش ئاغا) بۇو لەجىي (مستۇ) ھەموو شەو نەخەمەخوان

عەزل و نەسبى كرد بەتەدبىرى كەيا مەنسۇوبى رۇم
قاوهچى (ئەولاي قالە) بىيتو سواران پالەوان

ئالۇڭورى مەنسەبى دوو شەخسى عالىجا كرا
(مەحمود ئاغاي) زل حەكىم باشى حەمامچى (بابەجان)

(حاجى ميرزا) كەوتە ناو شارو تەرازوو شاردەوه
مەسرەف ئاسا حاسىبىه بۇ خاسە جاتى (مالوان)

کى دەكا تەقسىمى مەنسەب وا موقابىل شانى شەخس
بۇ (عەزىز) سەرپازە كۆم و (حاجى قادر) ناشەوان

مېرى (خورمال) و (دەلىن) ئەم سال مەزەننە (سالچ)
باز بە (جەببار) يان سپاراد باقل ئومۇورى دۆمەكان

(ئاغە تەھا) مەشۇرەت جۆيىھ لەگەل سەركاتىبى
وا دەزانەم وەرگرى حۆكمى چىيا سەزو شوان

(بالەنى) و (ئەۋلا سووتەل) ھەردۇ شەرىكى قىسمەتن
پەبىتى توغرا بۇون بە حۆكمى (ماوەت) و سەمتى (قەشان)

وەك مەگەس رۆمى لە لايىان فەرقى پاك و پىس نەبوو
لە قەلەق و نىرى دەچن بۇ زاپىتى نەھرى (موان)

بۇ گەرانى دەوري شار ئەم شە و (مەلايىونس) دەچىن
مشتەكەي گۈرزو كەمەندى كشتەك و دەرزى سینان

(حامىد) و (وەستا حوسىن كل) وا لەشارا گىزىمەچىن
ھەردۇو بۇ خوين رىشتى كوو بەكۈو توشنەن بە جان

شىرى قەمچى، تىرى دەرزى، خۇكى نىيۇ گۈز، زەرعى پە
نخ كەمەند، ئەسپە رووت و جەوشەنەتى بەر بەرددان

غەلبە غەلبى هەى بکۈزە لىسا لەدەشتى (چوارباغ)
(قادرى دىلاك) ھەر شەو تا سەحمدەگە پاسەوان

كەس نەلى رۆمى لە تىخىرى مەمالېك چابوکن
سسىتى بەختى عەشىرەت بۇو بە چالاڭى ئەوان

وەرنە رۆستەم وەك ئەوان كەدى دىيىتە دەست بۇ چابوکى
وا بەغىرەت، وا بەجورئەت وايەل و ساحىب سینان

وەقتى حەملەي رۆژى مەيدان موددەعى وا كز دەكەن
دىيىتە لەغۇش پىيى رىكاب و سىست دەبى دەستى عىينان

شىرى بىشەمى مولىكى بابان مەردى مەيدان زاھىرە
گەركەس بىنیتە خاتىرى دەستوپىرىدى گەرمىان

مەردى مەيدان هاتە جەولان باز لەدەنگى تەپلى باز
جەيتە وەك شاھۆيى گىزۋو كورد بەمېسىل بىلەبان

مەركى تۈركانى جەفاجۇ سەد قەدەم پىش گۈلە كەوت
تاپ لەنگۈشتى بۆسى، ئەو گەيشتە سەرنىشان

ئىختىراعى تۈرك لەدەندا مەشق جۆي شىوهى شە غال

یه ککه تازی کورد لە دونبال ھەروەکو شیری ژیان

خۆی نەبیمی تیغى جانفرسای عەزىز، ئە و رۆزە تورك
میسلی کەو بارى ھەنۇن شەش جىيەت لېك داپران

ھەر كە شوعلهى ماھىچەي تیغى بەرهەنەي بۇو زوھور
وەك قۇنگى شەوچرا بین تېكەلاو بۇو رۇمېيان

گولله تۆپ وەك تۆپى قايىش بۇو لە ئاقار غىرەتى
تبع جۇيان بەزمى شىلگ بۇو لە جىيى سىنە كەمان

بۇ قوماري مەعرەكە تیغى بەرروتى نابىرى
بۇ جەلاي جەوهەر لە خوينى مۇودەعى وەردەگەرلىقان

ئىسمى قابىز بۇو لە جىيى جەوهەر لە حەربەي رمى ئەمۇ
وەك چەپەر پۇستەي ئەجەل ھات و بەTurكىدا نىشان

تورك وەكوتىلىكى زەعىف و كورد نەسەد خوو ھاتتنە پېش
جەنگجۇ بۇون يەك بەيەك ھەرسوو وەكوبەبرى بەيان

سرى مەخفى رۇمېيان زانىوتە بۇ زاھىر دەبۇو
نووکى رم دىخوينىد لە دەليا تا ھەموو رازى نىيان

وەختە بۇتان پىرەھەنیان بىتە جامەئى ئاخىرەت
ھەر لەناكاكاوا نىزام ديان لەپىزى بالەبان

ھەي خواروو لەودەمە چى كرد تەقەي تۆپ و تەنەنگ
سەر زەمین تارىك و دونيا تۆزو كەرگۈي ئاسمان

ماھى طالع دېيى مەحاق و رۆزى نەكبەت جىلوەگەر
خەرمەنى شادى لە بەربا بەرقى غەم ئاتەش فاشان

لاغرىي تايىع شكاندى حەسرەتا بازۇوى قەمۇي
نەختەرى بورجى مظفەر خۆي لە ئىيمە كرد نىيان

گەرچى پىشاۋپېش بەھەيەت بۇون و ئازا چوونە پېش
حەسرەتا بازھەم نەيائزانى نظام وا بىن حەيان

پېش دەميان شىلگى تۆپ پشتى سەر ئەو ئاگەر
گەيىھە چەرخى حەوتەمین لەو عانەدا ئاھو فوغان

گۈيى فەلەك كەر بۇو لە بەرنالە ئەفېرى ئەھلى شار
لامەكانى گرت سەدای نالە و فوغان و الامان

مدىعى كويير بى، نظام ئيغلىچ، مەكان زېرۇ زەبەر
(ميرى سورداش) و (امينه) يى پىاوى هەردۇو نەنگوان

گەر عەشيرەت گۈرىيە كەن ھەرىيەك ھەتا دەمنى كەم
كوشتنى مىر باي مخالف بىو بەشەمى دۇزمان

رۆزى قەتل ئەمۇرىيە الحق (وا حوسىئىنى) پى ئەھۋى
بۇ ادای تازى سەراسەر نىلگۈونە ئاسمان

يادگارى حاكمان و جانشىنى سىلسىلە
نامرادو نەورەس و مقصد نەدييو نەوجهوان

سەدكە رۆزى گۈرىيە اما ئەمن زۆرپىكەنیم
(پۇورە ماتان) (ئە حمەد اغا) يى بىرە شىلى دۆمەكان

دەرپەپىن باز مەيلى اقىداميان نەبىو نەو بىدۇھەتە
حىسرەتا يەك دل نەكەينە شىوهكەي گىرىدى گولان

مەيلى لانىيان بىو وەكى كەروىشكى پاش راو ھاتته وە
دەرنە چوون چا بىو بە حملەي دىلە كەھيا كول كران

سى بلۇك لاي پىشتى گرت و سونگى دەوران ھاتته پىش
حەسرەتا باز ھەم نەيانزانى نظام وا بىن حەيان

سەر بلوکىيان (خالىەكەي ھەورامى) يى و (قالەي شريف)
ھەم رەفيقىيان بىو (عەزىزە حىزەكەي) چۈوچانيان

ئاهى ئەم حاكمانە تەحقىقە ئەگەر نەگىرى نظام
قەومى نوحىش دەچنە جىت بىن شك و شوبەھە و گومان

صرفى نقدى رۆحى شىرىن بىو ھەتا پەروردە بۇون
بەچكە گورگ ئاسا لەناخىر چوونە كۆزى دودەمان

فەرقى فەخرى مى يولايى گەبىيە بەھرام و اسىد
كەوتە قەعرى چاھى غەم لەو حاڭە مىرى بازىيان

باز وەكوبازى تەوار دەورييى كىدو ھاتە وە
دەوري كەھياو شارى گرت دىسان بەراراي نۆكەران

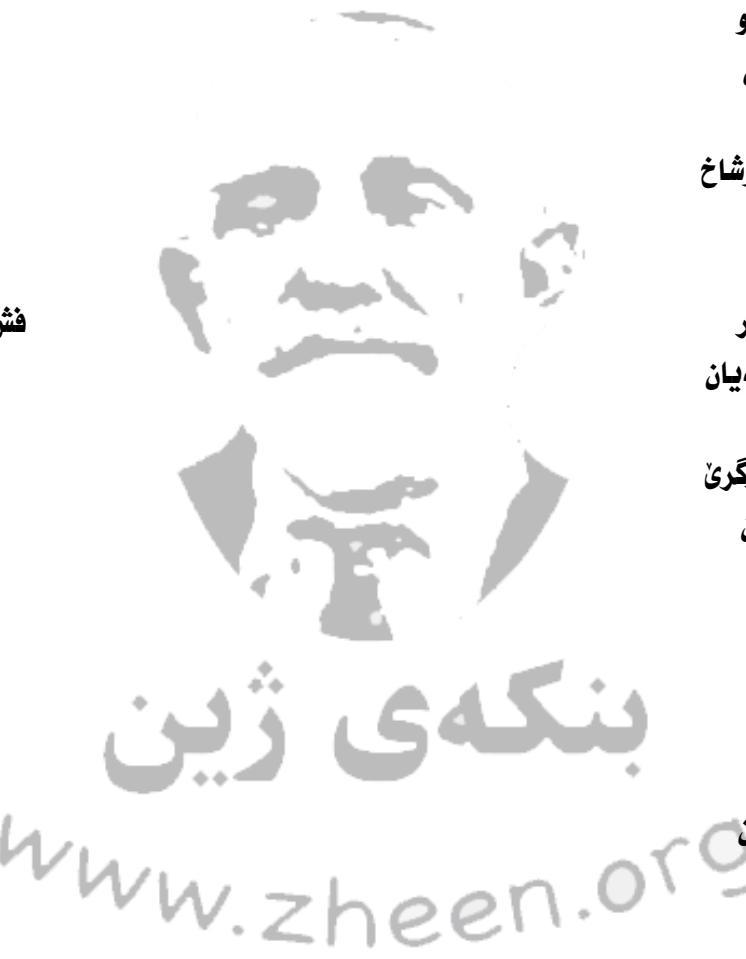
ئامەلەر وەك گورچىكى گا، ھەرىيەكە فيكىرى لە دەن
خۇ نظامىش مثلى سۆسەن جوملە دوورۇو دوزۇمان

ھاتە ژىر پاسارى تەنگ لەشکر رکاب ئەندەر رکاب
كەوتە سەركۈلان و سەرسىلە عەنان ئەندەر عەنان

بۇ بەجى بەبرو غضنفر كۆچە ناو سوقاق
سر مەلە رەنگى بىشەي گرت لەنېزەي جانستان

رۆسته‌می سانی عەزیزه موددەعی تورانیان

دیده نابینایه وەک یعقووب لەھیجرانی عزیز
تۆی خودا صاحیب مکان و تۆی خودایه لامکان
کەوکەبى بەختى لەچاها وا بە پىرته و بىتته دەر
شەعشەعەی امرى منورگا زەمین و ئاسمان
جەنگەلی شەھیازى بازى بازیانى باز نەوین
فشن هەلات کەھیا لەسەر بىضەی طمع وەک ماکیان^{*}

رەنگى صحراي مەشەرى بۇ شىوهكەي لاي پېرمەسۋور
گەمەگەمى تۆپى رۇمى ھەۋەھەوى سوارەدى بەبان

بۇو بەجارووبى مەھلەھەرنەردەف پەنجەي پەريو
پەي كراو بىن پىن لەمەيدان پەھلەوانى پاللەوان

(سەن سەن) ي سوارەى نظامى و (گىل نۇلان) ي تۈرك ئوشاخ
بىگە بىگە كورد زبان و ئاخ ئاخى تۈركمان

قەھرناك و سەر بۇرەھنە ئائەش ئەفسان حەملەھەر
جەنگ جۇو بۇون يەك بەيەك ھەرسوو وەك بەبرى بەيان

بەختى سووتىن سا لەرلىي حەق، حەق حەقى لى وەرگرئى
بەدنەمك گىرى نەمك بى وەك ئەوان دايىان بەمان

بۇمەدارى ئان عەشىرەت قەت مەدارىكى نەبۇو
ئاشەكەي طبىعى بەناوى كەيدى رۇمى ھاتە دان

شىرى بىشەي مولىكى بابان بۇ عەزىز اما درىغ
وەك گەپىي دا موسكى بى قەۋەمەكەي زۇو ھەلۇشان

گەرچى مىصرە شارەزۇر اما خرابە بىن عەزىز
روو دەدا لەم خەلقە ئاخىر حالتى كەنغانىان

سا فەلەك كە يخۇرسەرى خۇينى سىاوش گوم مەكە

* خەزىندار، د. مارف: مىزۇوئى ئەددەبى كوردى بى ۳

بۇم پۇون بۇوودوه كە باسى ئەمۇ رووداۋانە لە (چىم دى)دا نوسراپۇو زۇرى لەپاستىيە و دووردۇ پېرپېچەرە ئەمە بېرىيا هاتوودو بۇ خۆى بەباشى زانىوھ تى ھەلگىشى رووداۋەكەنی كردوودو ھەمۇنى داوه وەك ئەمارتەكەنلى پېشىوھ كورد نەخىيکى مىزۇوېي بىاتى، بەلام لەبەر ئەمە حوكىمدارىتى (شىخ مە حەممەد) دى كردوودە بەچىرۆكىكى ئەفسانەيى و ناوى ناواھ (چىم دى).

باسەكانى (چىم دى) بىيىگە لە فەرمانانە لەكەنلى حوكىمدارىتى (شىخ مە حەممەد) دا لەرۋۇنامەكەنلى كوردىستاندا بىلا وەتكارا يەوه، بىيىگە لەمە باسەكانى ترى لەو بارەيە و زۇر لەپاستىيە و دوورە. لەلای ھەمە كوردىك ناشكارا يەوه شكى تىدا نىيە كە (شىخ مە حەممەد) نەمەر نىشتمان پەرەدەر دەلسۆزى گەلەكەيدا بۇو، و شكى تىدا نىيە كە ھەمەمۇ مال و سامانى خۆى لەرۈى ئازادى گەلەكەيدا بەخت كردوودە.. ئىستاكەيش كاڭ (ئەحمدە خواجە) ئەمە وېت لەخويىندەواران بىگەيەنېت كە باسەكانى (چىم دى) واقىعى و راستە، بەلام كە سەرنج ئەددەيتە باسەكانى (چىم دى) چەوتى و ناراستىت بەرچاۋ ئەكەوېت. وەك لەلاپەرە (٥٢) بەرگى يەكەمدا ئەمە نوسراوە ((حەمە خانى بانە و رۆستەم خان و سەردارى بۇكەن لەبەرئە وە میواندارى خىزانى (شىخ مە حەممەد) يان كردوودە لەسەر فەرمانى ئىنگىزەكەن شەريف الدولە لەئىرانەوە هاتوودە (رۆستەم خان) لەبانە و (حەمە خان) لەسەقزو سەردارى لەبۇكەندا كردوە بەدارا و خنکاندۇيەتى)). لىرەدا كاڭ (ئەحمدە خواجە) ئەم رووداۋە ھەلگىپەرە وەلەپاستى لايداوه، حەممەتى ئىران تەنها (رۆستەم خان) لەخنکاندۇوە ئەلەن لەبەر ئەمە بۇوە میواندارى خىزانى (شىخ مە حەممەد) كردوودە بەلام خنکاندۇ (حەمە خانى بانە) و (سەيىھەدىن خانى سەقز) و سەردارى بۇكەن لەكەنلى شەپى بەينى عوسمانى و روپۇدا بۇوە كە بەم جۇرە بۇوە: لەسالى ١٩١٤دا لەدەمەدەمپايزدا، ئەفسەرەيىكى تۈرك كە ناوى (ئەركان ئىبراهىم حىلىمى نابلوس) بۇوە بەھېزىكى

روونكىردنە وەيەك دەربارەي ھەندىيەك لە باسەكانى "چىم دى"^{*}

(لەزمارە - ۳ - ى گۇفارى (بەيان)دا بەناوى (كاۋە) وە كەرەخنە لە (چىم دى) گېرابۇو، بەپاستى رەخنە كە لەجى خۆيەتى و منىش ئەمە وېت لەبارە ھەندىيەك لە باسەكانى (چىم دى) بۇ خويىندەواران ئەمە رۇون بەكەمە وە لەپېشەوە با لەمېزۇوەكەي (ئەمەن زەكى بەگ) اى خوالىخۇشبوو وردېيە وە كە باسى دەورى حوكىمدارىتى شىخ مە حەممەد نەمەرى بەم چەشىنە كردوودە. لەگوشەيەكى كوردىستانى جنوبىدا، بەمەعاونەتى ئىنگلىزەكەن ئىدارە مەھەلى دامەزرا كە باش ئىدارە نەكراو تىك چوو، مامۇستا سالچ قەفتانى خوالىخۇشبوو كە خۆى ئاگادارى رووداۋەكەنلى ئەمە دەورە بۇو كەچى لەمېزۇوەكەيدا بەكورتى لى دوواوە، ئەبوايە مىزۇونو و سەكەنمان ئەمە بەيان بۇ گەلەكەمان رۇون بەكردایە وە كە ئەمە ئىدارە مەھەلىيە پېمان بەخشرابۇو بۇچى و لەسەرچى تىك چوو؟ بۇئەمە لەپاستىيە وە زانىيارى لى وەرگىرایە.

بىستىم ئەم كارە كاڭ (ئەحمدە خواجە) بەجىي ھىنناوە و بەناوى (چىم دى) يەوه كەتىيەكى دەرگەردووە و بەدۇور و درىيەز باسى دەورى حوكىمدارىتى شىخ مە حەممەد تىدا كردوودە، زۆرم پى خۆش بۇو چونكە خۇيىم ھەندىيەك زانىيارىم هەمە لەپوداۋەكەنلى ئەمە دەورە ماۋەيەكىش لەگەلەن نەبۇوم، بۇ ئەمە ئەمە زانىيارىيەم بەكەموکۇرى نەمەننەتە وە كەتىيە كامى كېلى. لەپاش خويىندە وەيان

* گۇفارى بەيان / زمارە: ٥ / كانۇنى دوودمى ١٩٧١

گۇفارى بەيان / زمارە: ١ / ١٩٧٢

نوسىنى: ھەلتۇ

۷۰۰ کەسییە و پروونە کاتە ئىران لەبانەداو (حەممە خانى) خنکاندۇدۇ لەپاشدا
پروونە کاتە سەقز (سەيغە دىن خان) لەگەل خۆيدا ھەئەگرىت و بەرەو شارى
(مەراغە) ئەكەۋىتە رى تو خەبەرىش ئەنئىرىت بۇ سەردارى بۇكان بۇ چا و پى
كەوتى بىتە شارى (مەراغە)، كە لەۋى كۆئەنە وە ئەرکان فەرمان ئەدات لە
(مەراغە) هەردووكىيان ئەكەن بەسىدەرەداو وەكى ئەلىن خنکاندى ئەم سى
سەرۋەكە كوردە لەبەرئە و بۇوه كە پەيەندىيان ھەبۇوه بە حەممەتى روو سەھ
بەلام خىزانە كەى (شىخ مە حمود) لەسالى ۱۹۱۹دا بەرەو ئىران پۇيىشتۇن.. بەم
جۇرە دەرئە كەوى كە لەبەينى ۹۱۴ و ۹۱۹دا چوار سال جىاوازى ھەيە، كەچى (چىم
دى) خنکاندى (حەممە خانى بانە) و (سەردارى بۇكان) ئەباتەوە سالى ۱۹۱۹.

ناردىنى نومايىنده بۇ لای سەكۈ...

بەداخەوە ئەلىم: كاك (ئەممە خواجە) تاوى داودتە نارپاستى و بەھىج
جۇرپىكلىرى تەنەنە كە ئەم باسەمان لە (عەلى خان) بىست، چارمان نەماو بۇ بەيانى
كەرپىنە و بۇ بانە و بۇ چەند رۆزپىك لەۋى حەساينە وە لە ماۋەدە
خەبەرپىمان وەرگرت كەوا ئىنگلىزە كان سليمانىييان بەجى ھېشتۈرۈدە ئىدارە كەى
درادەت دەست (شىخ قادرى حەفید) خالىخۇشبوو، لەپاش سى رۆز، خۇمان
كەيانىدۇ سليمانى. جارى دووھم، لەسالى ۱۹۲۳دا (رەشىد جەودەت) لەگەل
(سەكۈ) دا گەرپايە و بۇ ئىران، وەكى لەپىشە وە باسم كەرد پۇيىشتى (رەشىد
جەودەت) و (عارف سايپ) بەم چەشىنە بۇ نەك وەك وەك (چىم دى) كە بەخەيال
كردونى بە نومايەندەو ناردونى بۇ سەقز بۇلائى (سەيد تەھا).
دەنبايم پرسىرام لەكاك (رەشىد جەودەت) كەردو بەنامە وەلامى دامەدە و ئەلىت
ئەم باسە (چىم دى) نوسىويەتى راست نىيە و بىن ئەساسە، بەلام (رەشىد
جەودەت) دووجار سەرى لەئىران داوه، يەكەم جار، ئەۋەبۇو لەسالى ۱۹۲۲دا چەند

حوكىدارىيەتى لەلایەن ياساولەكانى دەرگايى دەرەدەدى دىوانەدە، رىيلى ئەگىراو
ھەتا فەرمان دەرئەچۇو نزىكەى نيو سەعاتى ئەخايىند ئەوسا ياساولەكان رووى
رەحمەتىان تى ئەكردو رىڭايىان بۇ ئەكرددەدە كە بتوانىت بچىتە خزمەت
حوكىدار. ئەم كرددەدە ناشرىن و نابەجىيانە ھەمووى سووجى چەلکاو خۇرۇ
تۈرك خواھەكان بۇو بۇ مەرامى خۆيان دىوانى حوكىدارىيەتىان تەنى بۇو و
نەيان ئەھىيالا ھىچ كەسىك بەتهنیا چاوى بە حوكىدار بکەوتايە كە پىويست بۇو
لەھەزىرە تىگەيشتەدەكان و خويىندەوارە نىشتمان پەرودەكان بۇ ھەلسۈرانى
كاروبارى حکومەتە ساواكەمان و بۇ گەشەپىدانى لەھەموو بارىكەدە
بەسەربەستى بىيان توانىيەچاوابيان بە حوكىدار بکەوتايە و لەگەلّيا توپىزىيان
بىكىدايە. داخەكەم رىڭا لەم چەشىنە مەرۋە دەلسۆزانە گىرابۇو، بەلام بۇ تۈرك
خواھەكان رىيلى توانىيان بۇ كرابووەدە و بەسەربەستى پەپەنگەندەيان ئەكردو
مېشى گەورە بچۇكى دانىشتۇانى شارەكەيان بەم جۆرە پە دەكىد، كە گوایە
وپلايەتى مۇسل (موسل، ھەولىر، كەركوك، سلیمانى) بەشەر داگىرنە كراوهە
بەپىي پەيمانى دووھەل وپلايەتى مۇسل مالى حکومەتى تۈركە و ئەدرىتەدە
بەتۈرك و لەو كاتەيشدا باسىكى تر لەناو شاردا بلا وبووبۇوەدە كەوا چەند
مەرۋەقىكى تۈرك بۇ گەفتۈرگۈ كردن هاتۇن بۇ سلیمانى و لەمالى حوكىدار مىوانى،
ئەم خەبەرە كارى كردىبۇوە دانىشتۇانى سلیمانى، چونكە ئەم دەردو ئازارو
چەرمەسەرييە كە بەدەست تۈركەدە كىشاپوبيان لەبىر نەچەپەبۇوەدە
ھەرودەخۆلى مەردووپيان بەسەرا كرابىن ماتەمەنەن داي گەرتىپوون و پەشۇڭا
بۇون و كەوتىونە دەريايى خەفەتەدە، بىچىكە لەمەترىسى ھاتنەدە تۈرك خەبەرى
كوشتنى جەمال بەگى عىرفان ئەمەندە تر دانىشتۇانى شارەكەى سەرسام كرد،
ھەرچەند لېيىان ئەكۈلىيەدە و لىرى ورد ئەبۇونەدە بۇيان ساغ نەئەبۇوەدە
لەسەرچى كۈزراوه چونكە (جەمال عىرفان) ئەمەن گەل و نىشتمانەكەى خۆش

ھاتنەدە شىخ مە حمودە لە ھيندستانەدە و بۇونى بە حوكىدار
لەپىش گەيشتنى حوكىدار بۇ سلیمانى، خانوەكە ئىستىاي (تۆفيق ئەفەندى
ئاغا فەتحوللا) كە ئەوسا بەناوى مالى حاكىمى سىاسىي بەناوبانگ بۇو
پازىنرايەدە و بەسەررۇكايەتى ئەركانى حەرب (تۆفيق وھبى) ئەم ئەفسەرە
كوردانە لەبەغداوە ھاتبۇون و ھەندىيەكىش لە فەرمانبەران ئامادەكىران بەناوى
تەشريفاتەدە و ھەرىيەكە لەمانە رۇزىتىيان لەبەررۇك دابۇو كە نىشانە شادى و
ئازادى بۇو، ئەم رۇزىتە، لە قوماشى سەوزۇ سوورو سېپى دروست كرابۇو كە
رەمزى ئالاڭەمان بۇو، ھەرودەلەلەلەن ئەشراف و مامۇستايان و قوتاپىان و
تىجارو كاسبەدە، بەگەيشتنى حوكىدار، پېشوازىيەكى بەپىادەيى لەزىر تاڭى
زەفرەكەندا لى كراو گەيشتە بەرەدەمى دەرگايى دەرەدەدى دىوانى حوكىدارىيەتى
كە پىيى دانايە دالانەكەدە (ھادى سايىپ) خوالىخۇشبوو رۇزىتىكى پېشەش
كەردو داي لەبەررۇكى، حوكىدار، بەزەرەخەنەدە سوپاسى كردو بەرەدە زۇور
بۇوەدە بۇ ژۇورى حەسانەدە لەو كاتەدا مامۇستا خوالىخۇشبوو (رەفيق حىلىمى)
وتارىكى داو وقى: پىويستە لەسەرمان دەست بەدىنە دەست يەك، بەدىلىكى پاك و
خاۋىنەدە كۆشش بکەين بۇ پېشەوتىن و بۇ سەربەخۇيى گەلەكەمان، داوايشى لە
ئىنگلىزكەن كەردى كە چەوتىمان لەگەنەن دەكەن و دۆستىتەتى راستىمان پېشان
بەدن. لەپاشدا، يەكە يەكە چۈونە خزمەت حوكىدار، ھەندىيەكىان دەستيان ماج
كەردى و ھەندىيەكىشيان دەستيان گوشى، بەم جۆرە پېشوازى كۆتايى ھات و لەپاش
چەند رۇزىكى، بەسەررۇكايەتى (شىخ قادرى حەفید) كۆمەللى و وزىران دانرا
ھەرودەلەش بۇ سوپا دانراو ماوهەكى پېچىو (تۆفيق وھبى) ش بەناو
كرا بەيادەرەي حوكىدار، بەلام چۈن ياؤەرېك ھەركاتىك بچوایە بۇ دىوانى

ئەویستو لەگەل نىشتمان پەرودە ھەفالتەكانيما ھەوليان ئەداو بەربەرەكانىان ئەكىد كە دەستى ناپاڭ لە حکومەتە ساواڭەمان دوور بخەنەوە، تاوانبارەكان

ھەستىان كەردى بەربەرەكانىان ئەكىرىت بىرياريان دابۇو بىهونە كوشتنى چەند خويىندەوارىيىكى نىشتمان پەرودە، ئەدبوو سەر لەئىوارەيدەك ئەم تاوانەيان كردو لەناو مالۇ و مندالى خۆبىدا جەمال عېغانىيان كوشت. بەداخەوە ئەلىم كاربەدەستانى حکومەتى سليمانى ھەولۇ و تەقەلايەكى بەھىزى نەخستە كارەوە بۇ دۆزىنەوە تاوانبارەكان ئىتەر ھەفالتەكاني جەمال عېغانىش ھەستىان كردو بۇيان بۇودە كە توشى ئازار ئەبن، ھەندىكىيان كەوتىنە ھەولۇدان بۇ پاراستنى خۆيان و ھەندىكىشيان خۆيان لەسليمانى دوورخستەوە، ھەرودە (عەبدول قادىر سەعىد) كە بە (قالە ئايىشەخان) ناوبرى ھەلھاتو خۆى گەياندە كەركۈك و كاك (رەشىد جەودەت) خۆى دايە پەنای سەمکۇو دەربازبۇو چوو بۇ ئىران و (توفيق وەھبى) ش بەپشتىوانى و يارمەتى (حەپسەخانى نەقىب) اى خوالىخۇشبوو رىزگاركراو گەيشتە بەغدا، ئەم كارەساتە خويىناۋىيە جۇشى بەدانىشتوانى شارەكە دابۇو لەعنەتى ئەم مەرقە جانەوەر و درېنداھەيان ئەكىد ئەم كارەيان كرد، تاوانبارەكان لەم كارە خويىناۋىيە كە كەريان سلەمینەوە بۇئەوە ئاشكرا نەبن وازيان لەكوشتن ھينا.

چۈلگەرنى سليمانى

كاك (ئەممەد خواجە) ئەزانىت كە ئەم كەسانەى لە (چىم دى)دا باسى كردوون و ناوى ھېنلىك، تەنها كاك (ماجد موسىمەف) و كاك (يونس عەبدول قادىر) نەبىت ئەوانى تر ھەمووييان كۆچى دواييان كردووە نەماون، ئىتەر ھەل بۇ ھەلگەوتتووەو مەيدانى بۇ بەرەلە بۇودە و رەخنەگى نەماوە.. ئەوەي بەبىريا

ھاتووە پىنۇو سەكمى لايەنگارانە بەكارھىنارەوە لەپاستى لايداوه. وەكى لەبەرگى دوودەمى (چىم دى)دا لەلەپەرە (٨، ٩، ١١، ١٣) دا ئەلىت:

لەكاتى رۇيىشتىنى (شىخ مەحمود) بۇ دۆلى سورداش بۇ پارىزگارى شارى سليمانى و دەرەوە ئەتەووە هىزى سوباي رېكخستووە مىلاكى هىزى كوردىستانى بەم چەشىنە پىشان داوه كەوا بىيىگە لەسوباي نىزامى عەشايرى بە (٥) ھەزار چەكدار خەملاندۇوە ئەم ھىزانە لەنۇوقاتى ستراتىزىدا دابەش كردووە بۇ ئەوەي لەھەرلايەكەوە دوزمن دەركەويىت پەلامارى بدرىتى، بەلام بەداخەوە ئەلىم: ئەم لەشكە دوزمنە لەكەركۈكەوە ھاتبۇو بەبى تەقە گەيشتىبونە سليمانى و ئەم (٥) ھەزار چەكدارەش لەم نۇوقاتانەدا دايىمەزرابۇون و ئامادەي كردىبۇون، نەزانرا لەكاتى ھاتنى دوزمندا لەكۈي بۇون و بۇ كۈي چووبۇون، (وەلەمى ئەم پرسىيارە، خاودنى) (چىم دى) ئەيزانىت.

دىسانەوە (چىم دى) ئەلىت: كە سليمانى چۈلگەرا (٧٠٠) چەكدارى سوارەو پىادە بۇ ئاسايىش و ئاگادارى شارى سليمانى لەفەرماندە (سەيد رەزا) و (سەيد رەئوف) و (يونس عەبدول قادىر) بەجىيما. جا لەبارە ئەم تەرتىباتە كە كرابۇو بۇ ئاسايىشى شارەكە، بۇ زانىيارى پرسىيارام لەكاك (يونس عەبدول قادىر) كەردى لەگەل ئەمەشدا پېم وە: من تۇم دى بەبەندى رەوانە ئەننە كەيت، كەچى لەچىم دىدا، فەرماندە (٧٠٠) چەكدار بۇويت بۇ پارىزگارى شارى سليمانى، بەمە ئەلىي چى؟ كاك يonus، لەوەلەمدا وەتى: لەكاتى چۈلگەرنى سليمانىدا، نەفەرماندەبۇوم و نە (٧٠٠) چەكدارم دىيە، ئەم باسانەى كە لە (چىم دى)دا نوسراوە، زۆرى راست نىيە، كەوابۇو با بەسەرھاتى خۆمى بۇ بىگىپەمەوە منىش ئەوەي لەدەمى كاك يonus بىستوھ بۇ خويىندەوارانى بەرېزى بلاو ئەكەمەوە.

ئەبن، لەپۇستەخانەوە داوايى كاك (يونس) ئەكەن كەوا لەكەركۈكەوە (مېچەر ئادمونس) بەتهلەفۇن داوايى كاك (يونس) ئەكەت. كاك (يونس) ئەپرواتە پۇستەخانەوە لەگەلىدا ئەكەويىتە قىسەكىرىن، (مېچەر ئادمونس) لەۋەزىلى سليمانى پرسىيار ئەكەت و ئەلىت پىويسىتە ئاسايىشى شارەكە بپارىزنى. كاك (يونس) لەۋەلەمدا تىرى ئەگەيەنى كەوا بى دەسەلەتە و ھىزىيکى واى لەگەلدا نىيە ئەم كارە بەجى بھىيەنى. (مېچەر ئادمونس) داواكىرىنەكەى دوبارە ئەكەتەوە و ئەلىت: هەرچۈن يېك بىت لەگەل دانىشتۇانى شارەكەدا ھاوكارى بىكەن ھەتا ئىيمە ئەگەر بېينەوە و اۋازانە بەم زۇوانە لاتانىن.

پاش نئم قسانه بهدوو رۆز کاك (یونس) دوباره ئەچىيەوە پۇستەخانە كە لەگەل (مېجەر ئادمونسدا) گفتۇگۇ بکات لەپر پىيىنچ چەكدار خۆيان ئەكەن بەپۇستەخانەكەداو پەھلى ئەگرن و پىيش خۆيانى ئەدەن و لەشار دوورى ئەخەنەوە و ھەرچىيەكى پى ئەبىت وەکو پارادو دەمانچە و سەعات لىنى ئەسىن و بەبەندى رووانەي رانىيە ئەكەرىت. ئەمەبۇو بەسەرھاتەكەي کاك يونس، كە زۆر سوپاسى کاك (ئەحمەد خواجە) كرد لەبەندىيەوە پايە بەرزى كردووه و گردوويەتى بەفەرماندەي (٧٠٠) چەكدار. سەيد رەشاش ھەروەكو کاك يونس چاوى بە (٧٠٠) چەكدارەكەي (ئەحمەد خواجە) نەكەوتۇوه، چۈنكە لەكتى چۆلگەدنى سلىمانىدا، سەيد رەزا ئامر ھىيىزى ناوجەي چەمچەمال بۇوه و خۆشم و (رەمزى عەبدول كەريم) و (دەشىد عەبدول كەريم) لەگەليا بۇوين. سەيد رەزا، پياويىكى توندوتىز بۇو، سەربازەكانى خۆيان حەزىيان لى نەئەكىدو لەگەليا نەئەگونجان، لەپاش چۆلگەدنى سلىمانى بەچوار رۆز، ئىيمە چەمچەمالمان بەجى ھىشت و بەرھو دۆلى سورداش كەوتىنە رى، كە گەيشتىنە دىيى تەرەمار، سەربازەكان لەگەل سەيد رەزادا تىكچۈرون و لىيمان ياخى بۇون، ئىيمەيان بەجى ھىشت و خۆبەخۆي خۆيان رۆيىشتىن بۇ ناوجەي سورداش و ئىيمەش

پاش ئەوهى (شىخ مەحمود) بۇو بە حوكىمدارى كوردىستان، بەمانگىكە كاك يونس بەبى سووج و تاوان ئەخرىتە بەندىخانە وە ماوهىك بەبەندى ئەمېنیتە وە، لەپاش هەولۇ و تەقەلایكى زۆر رېزگارى ئەبىت و لەمالى خۆيدا دائەنىيىت. لەپاش چۆلکردىنلىيمانى و روپۇشتى (شىخ مەحمود) بۇ دۆلى سورداش، هەندىك لەئەشراف و تىجارو كاسب لەدايەرە سىاسيي كە ئىستا بازارپى عەسرىيە، كۆئەبنەوە بۇ پارىزگارى و ئاسايشى شارى سلىمانى.. لەكاتى و توپۇزدا (شىخ موحەممەدى گولانى) هەلئەداتى و ئەلىت: (لەبىرمان نەچۈوهە وە، كە ئىنگىزىكەن شارى سلىمانىيان بەجى ھېشت، ئەوه بۇو شارەكە پېپۇو لەعەشاير و دېھاتى و مەترسى كە وتبۇوە ناو دانىشتوانى شارى سلىمانىيە وە و ھىچ كەسىك بەتەماى سەر و مالى خۆى نەبۇو. لەو كاتەدا، كاك (يونس عەبدول قادر) فەرماندە سوپاى ليقى بۇو كە ئەبىنیت وَا شىرازە ئاسايشى شارەكە تىك چووه و بۇو بەپاشاگەردانى و بەشه و لەھەموو گوشەيەكى سلىمانىدا تەقوتۇقى تەنەنگە، هات سەربازەكانى ژىر دەستى پۇل پۇل دابەش كرد بەشارەكەدا.. شەھو و رۇزى لەخۆى و سەربازەكانى تال كردىبوو بۇ ئارام گرتىن و ئاسايش و پاراستنى دانىشتوانى شارەكە لە دەستىدرېزى پىياو خراف. ئىستا كاك يونس بى ئىش و كارە بىنېرن بەشۈينىا ھاوا كارىيەمان لەكەلدا بکات).

ئەم پىشنىيارە پەسەندىكراو ناردىيان بەشويىنيا و تكاييانلى كىد بەواجبي
بزانى و هاوكاريyan لەگەلدا بکات. كاك (يونس) ئەم كارهى بەخزمەت زانى و
بەلئىنى دايىن بەمهرجىيەكى (۱۲) كەسى دابىرىت بۇ پىكھىنانى ئەم كاره
كە پىويستە بۇ ئاسايشى شارەكە بىكىت. بېپيار درا ئەم ليژنەيە بۇ رۆزى دوايى
دەست بکات بەئىش و كار، بەلام ليژنەكە بەرىكۈپىكى كۆنەنەبوودوه، رۆز بەررۆز
لىيان كەم ئەبۈودوه.. لەسەر ئەم نارېكىيە كاك (يونس) پىيان ئەلىت: ((بەم
چەشىنە بجولىنەوە، ھىچ كارىيەكى وامان پى ناڭرى سوودى ھەبى)) لەم و توپىزانەدا

شەۋىئك لەتەپەمار مائىنەوە بۇ بەيانى گەيشتىنە دىلى گىچىنە، لەدىيەكەدا تايەرى ئەمېنى ئەفەندى و سەيد رەئوف و سەيد موحەممەدى مفتىلى بۇو. من لهۇيۇد نېررام بۇلای (خالد سعيد) كە فەرمانىدى هىزى ناوجەي دېلى جاسەنە بۇ كە گەيشتىمە جاسەنە چاوم بە (ئەحمدە فەھمى) كەوت كە ئەويش لاي (خالد سعيد) سەرپەل بۇو، لەگەل (ئەحمدە فەھمى) خوالىخۇشبوودا هىزەكەمان رېكخست، لەجىگا بەرزەكانى ئەملاو ئەولاي دېلى جاسەنە سەربازمان تى داناو هەندىئك سەربازىشمان ناراده ئەشكەوتى جاسەنە، هەموو پۇزىك سەرمانلى ئەدان. پۇزىك نزىكى ئىوارەبۇو لەئەشكەوتەكە ئەگەرايىنەو كە نزىك دېيەكە بۇونىنەوە ھاوار ئەكرا دەنگى فرۇڭكە دېت. لەگەل (ئەحمدە فەھمى) دا بەگورجى خۆمان گەياندە قەرقاچەكانى بەردهمى دېيەكە و خۆمان بەزەيدا دا، بەرزى ئەم قەرقاچانە نزىكەي حەفتا سانتىم ئەبىو ئەمەندى پى نەچوو (عىزەت نەجىب) اى خوالىخۇشبوو لەگەل (ئەحمدە خواجە) دا بەھەلەداوان خۆيان گەياندە لاي ئىمە و تىيان چى بکەين و خۆمان چۈن پەنھان بىھىن. پىمان وتن ھەروەك ئىمە خۇقان درېڭكەن. فرۇڭكە لەبەينى سى و چوار رۇزدا لىئى ئەداین، بەراشتى حەيشى پى تالل كردىبوين.. بەم چەشىنە بىست رۇزىكمان بىرە سەر، ئەوهەبۇو لەقەمچۇغەوە فەرمانمان بۇ ھات كە بارەگا لەقەمچۇغەوە ئەگۆيىزىتەوە بۇ ئەشكەوتەكە كىشايمەدە و ئىز ئەشكەوتى جاسەنە بۇ بەديوانى سەربازەكانمان لەئەشكەوتەكە سوپا. لەگەل (ئەحمدە فەھمى) دا ھەروەك جاران حۆكمدارىتى و بارەگاى سوپا. لەگەل ناوجەكەمان ئەكردو بەبى ئىجازە، رۇيىشتن بۇ ئەشكەوتەكە پارىزگارى ناوجەكەمان ئەكردو بەبى ئىجازە، رۇيىشتن بەچەند فەددەغەبۇو. لەپاش ھاتنى (شىخ مەحمود) بۇ ئەشكەوتەكە جاسەنە بەچەند پۇزىك، هەندىئك لەبەگزادەكانى ھەورامان بۇ دىدەنلى حۆكمدار بەرەو ژۇوربۇونەوە بۇ ئەشكەوتەكە، ئەم مىوانانە پاش دوو پۇز گەرپانەوە بۇ

ھەورامان. بۇ وەرگىتنى ئەو پارانەي بۇيان خەرج كرابۇو لىستەي بۇ دروست كراو درايە دەست من كە لەلائى حۆكمدار تەسدىق بکرىت، كە لەئەشكەوتەكە نزىك بۇومدۇو، چاوم بەقەلەغاڭييەك كەوت، وەستابۇون و لەلایانەوە كاپرايەك كەوتبوو ئەينالان و كاپرايەكى كەش لەئاوهەكىشراپۇو، بەليس داركارى ئەكراو حۆكمدار و حاشىيەكەي لەبەردهمى ئەشكەوتەكە وەستابۇون و چوومە پېشەوە سلاۋىتكى سەربازىم بۇ كردو لىستەكەم پېشەكەش كرد. بەلام بەتۈرەيىھەو فەرمۇوى: تو لىرە چى ئەكەيت؟ وەكى براكتە بۇ نەرۋەشتى، ھەر ئىستا ئىرە بەجي بھىلە. لەوەلما، عەرزم كرد: من دەخلەم بەسەر براوه نىيە، ھاتۇوم خزمەت ئەكەم. چاڭ بۇو لەم تەنگ و چەلەمەيەدا (سەيد موحەممەدى موقتى) و (سەيد رەزا) و (سەيد ئەحمدە بەرزنجى) كەوتىنە فريام و عەرزى حۆكمداريان كرد كە تازە لەدىلى ھاتومەتەوە و پەيۇندىم بەئىنگلىزەكانەوە نىيە و تكايىانلى كەتىشىت، خوا لىييان راپىز بىت، رىزگار بۇوم.. لەۋاتەدا دەلم لەسەر سەد لى ئەداو ئەترسام ھەروەك ئە مرۇۋانە بخەرىمە ئىرلەپ لىستەوە. لىستەكە تەسدىق كرا.. لەگەرەنەوەدا بۇوم گۈيىم لەدەنگى (شىخ مەحمود) بۇو ئەمرى كرد: دوخۇر نورى بانگ كەن (نورى عەلى سەيدەل) ئەو پىاوانە تىمار بىكەت. بەپاستى لەم فەرمانە سەرم سۈرەم، وەكى لەپاشدا بۇم ساغ بۇوەدە ئەو دوو پىاۋە سەر بەخۆمانىن، بۇ ئەندى ئىش و كار نېرراپۇون بۇ رەوانىز، ھىزى ئۆزدەمیر، بەناوى جاسووسى ئىنگلىزە گرتبۇنى و ناردبۇونىيەوە بۇ ئەشكەوتەكە ئىمە و لەپۇرى نەزانىنىيەوە، تۈوشى ئەم سزايە بۇوبۇون و بۇم دەركەوت فەرمانى ئويىزدەمېرى تۈرك، لەبارەگا كەماندا رەواجى ھەيە، وەكى لەپېشەوە باسمى كردىبۇو چۈن دىوانى حۆكمدارىتى بەدەست تۈرك خواھەكانەوەبۇو وە لەۋېشەوە دەستيان خستبۇوە شۇرۇشەكەوە دەسەلەتىان بەدەست فەرمانىدى سوپاى (سالخ زەكى بەگ)وە نەھېشتبۇو كە لەتورك خواھەكان (تايەر ئەمین ئەفەندى) كاتب

مه‌سره‌فی، لەدیوانی حکومداریه‌تیدا سەر کاتب و حمزىنەداریش بۇو، پیلانى هاتنى ئويزدەمیرى بۇ ديدەنی (شیخ مەحمود) رېڭ خستبوو بۇئەوەی بەتەواوی (شیخ مەحمود) بکەویتە ناو چوارچىبودى سیاسەتى تۈركەوە. ئەو دبۇو خەبەرى گەيشتنى ئويزدەمیر بۇ ئەشكەوتى جاسەنە بلاً و بوو وەو لەلایەن ئەمین رەواندزى خوالىخۇشىبۇو وە خەبەردار كراين بۇ ھىننانى ئەو سەربازانە سروودى نىشتمانى ئەزانى بۇ بەردەمی ئەشكەوتەكە. كە گەيشتنە ئەشكەوتەكە دەست كرا بەوتى سروودى نىشتمانى و بەدەنگىكى زولال و ترا بىزى مەلىكى كوردستان، ئەم بانگ كردنەمان، لەناو ئەشكەوتەكەدا دەنگى دايەوە و ويستمان بانگ كردن بۇ ژيانى مەلىك دوبارە بکەينەوە بەگورجى بى دەنگ كراين و بلاۋەمان پى كرا. بەراسى نەمانزانى بلاۋە پېكىردىمان لەسەر چى بۇو؟ لەوکاتەدا چاومان بە (ئەمین رەواندزى) كەوت و هەلیايە و وتى: فەرماندە سوپامان (سالىح زەكى) لەترسى ئويزدەمیر تاج و ئەستىرەكانى سەرشانى كە نىشانە كوردبۇو فېرىداو ئەبوايە ئىيۆش لەسروود وتن بى دەنگ بىرانايە، و دەرئەكەویت ئەم خەباتەمان بۇ ھىننانەوە تۈركە.. جا بەپىویستى ئەزانى بۇ رېكخستنى كۆمەلېڭ كە بتوانىت بەربەرەكانى تۈرك خواھەكان بىكات و هەول بادات بۇ دوورخستنەوە (شیخ مەحمود) لەسیاسەتى تۈركەكان. پاش ماۋەيەك ئەم كۆمەلە پېڭ ھات، لە (عىزەت تۆپچى) و (عارف سايپ) و (ئەمین رەواندزى) و (عەزىز قەزار) و (ئەحمدە فەھمى) و خۆم، لەناوماندا (عىزەت تۆپچى) و (عارف سايپ) هەلبىزىران بۇ ئەمەن بەدەن بۇ دوورخستنەوە تۈرك خواھەكان لەدیوانى حوكىدارىيەتى. داخەكەم ئەم هەولانەش سەرەت و لەدیوانى حوكىدارىيەتىشدا مەرقۇيىكى دللسۆزى تىگەيشتۈن نىشتمان پەروردى تىدا نەبۇو كە بەرھەلستى سیاسەتى تۈرك خواھەكان بىكاو بىن سل كردنەوە بەشیخ مەحمود بلىت: تەنها لوولە ئەگەنگ بەمەراممان ئەگەيەنیت، پىویستە دوبارە لەگەل

ئىنگىلىزەكاندا گفتۇڭ بکرىيەت و لەئىنگىلىزەكانىش بگەيەنرېت كە رېڭەوتەمان بۇ هەردوولا سودى ئەبىت. بەلام ئىيمە هەمموو ھىياو توانييەكمان دابۇوه ئەو چەند چەكدارانەي كە لەگەلەمانا بۇون لەمانەش رۆز بەررۇز لېيان كەم ئەبۇودە و زۆر لەسەررۇكى عەشيرەكان و ئاغاو بەگزادەكان و شىيخەكان ھەرودەها سوپا سالار شىيخ قادرى حەفيىد و مۇستەفا پاشا و وزىزىرە ھەفالەكانى لەدۋاي چۈلگەرنى سلىيەمانى خۇيان لەشىخ مەحمود دوورخستەوە و ئەيىانزانى ئەم خەباتە دەستى دراوهتى سوودى بۇ كورد نىيە و بۇ بەررۇهەندى تۈركە، حکومەتى تۈرك بەيارمەتى تۈرك خواھەكان ھەولىان ئەدا بلىيسيە ئاكىرى شۇپىش ھەمموو لايەكى كوردستانى عىراق بگرىيەتەوە و لەگەل ئەممەشدا سوپايان ئامادەكىرددبۇو بۇ ئەو شۇپىش گەورەيەي كە بەتەماي ھەلگىرىساندى بۇون. لەبىرمانە كە ياداشتەكە ئەحمدە تەقى) كە لەلایەن رۆزىنامە (برايمەتى) يەوه بلاۋە كرایەوە، باسى رۆشتى خۆى كىرددبۇو بۇ تۈركىا بۇ درىزەپىيدانى شۇپىشەكان، لەمەوه بۇمان دەرئەكەویت درىزەدان بەشۇپىشەكان بۇ ئەمەبۇو بېيىتە بەلگە بەدەست حکومەتى تۈركەوە و لەجەمعىيەتى ئەقۇام بگەيەنیت كە كورد لەدۇرى ئىنگىلىز و عەرەبەكان لەشۇپىشدان و نايانەوى لەگەلەيانا بىزىن و ھەرودە جاران حەز لەبرايەتى تۈرك ئەكەن و ئەيىانەوى لەگەل تۈركدا بىزىن. جا ئىنگىلىزەكان بۇ بەرھەلستى ئەم سیاسەتە كەوتەنە ھەولان بۇ دامەزراندى حکومەتىكى تازە بەسەررۇكايەتى (شىيخ قادرى حەفيىد) و لەم رووەدە ئەفسەرەكانىش ئاگادار كرابۇون بۇ ھاواکارى لەگەل ئەم حوكىمە تازىيەدا، بەلام (شىيخ قادر) تواني لەخۇيىدا نەدى ئەم كارە ھەلسۇپىنى، وازى لى ھىنائەن لەدىي تەنكىسىر لىنى دانىشت، ئىيت ئىنگىلىزەكان كەوتەنە خۇيان و سوپايان ناردو ئويزدەمیريان لەرەواندز دەركەردو سلىيەمانىشيان گرتەوە و بەئىستىفتا ويلايەتى موسلىان لەتۈرك دابپى و خرایە سەر عىراق و سلىيەمانىش بۇو بەليوايەكى عىراق.

جيابونه وهى ئەفسەره كان له شىخ مە حمود

فه‌رمان ده‌رجوو، له‌جاسه‌نهوه نییرام بُو دوکان، (عه‌زیز کوردی) له‌دوکان ئیشوکاری ئیستخباراتی ئه‌بینی.. له‌پاش ماوهی پانزه رُؤژیک خه‌به‌ریک بلا‌وبووهوه که‌وا هیزیک له‌سوپای ئینگلیز گه‌يشتوده کوئیه و نه‌ئه‌زانرا ئه‌م هیزه رُوو له‌کوئ ئه‌کات. به‌م بونه‌یه‌وه فه‌رمانم بُو هات که چاودیری جولاندنه‌وهی ئه‌م هیزه بکه‌م ئه‌گه‌ر هاتوو رووی کرده دوکان به‌شره‌وه خه‌ریکیان بکه‌م هه‌تا خه‌به‌ر ئه‌گه‌یه‌نمه باره‌گاو ئه‌گه‌ر رووی کرده رانیه، له‌پاش رُؤژیک بگه‌ریمه‌وه دوکان، بُو ئه‌م کاره له‌گه‌ل (۳۰) سه‌ربازو (۲۰) چه‌کداری غه‌یره نیزامیدا به‌کله‌ک په‌پینه‌وه به‌ری کوئیه و چووینه سه‌ر شاخی کوسره‌ت، ئه‌م شاخه سه‌خت و به‌رز بُوو هه‌موو ریگاکانی لیووه دیاربوو، له‌پاش مانه‌وه‌مان له‌شاخه‌که به‌دوو رُؤژ هیزی دوزمن گه‌يشته دی‌ئی سه‌رخومه، شه‌ویک مانه‌وه بُو حه‌سانه‌وه بُو به‌رده‌بیان به‌ردو رانیه که‌وتنه ری. بُو ئاگاداری دهست به‌جن خه‌به‌رم نارد بُو باره‌گاو خوشم بُو رُؤژی دوايی گه‌رامه‌وه بُو دوکان.. ئه‌م‌هندی پن نه‌چوو (سالح زه‌کی به‌گ) سه‌ر له‌بیانی گه‌يشته دوکان و چووم به‌پیریه‌وه، له‌مه‌یانی قسه‌گردنا وتنی: بیستومه له‌سلیمانی حکومه‌تیکی تازه دائمه‌هزیریت و به‌دهستیه‌وه‌دهی ئه‌فسه‌ر دکان هاوکاری له‌گه‌ل ئه‌م حکومه‌ته‌دا بکه‌ن منیش تکاتان لى ئه‌کهم په‌له مه‌که‌ن بُو چاره‌سه‌ر ئه‌م و دزه‌ه ئه‌چم بُو به‌غدا له‌گه‌ل ئینگلیزه‌کاندا و توویز ئه‌کهم، ئه‌گه‌ر ریکه‌ه و تین پیویست نامیئنی بُو رُوشتنان ئه‌گه‌ر کاره‌که‌م سه‌ری نه‌گرت، منیش له‌گه‌ل‌تام. به‌لیئن دایه که ئه‌م فه‌رمانه له‌هه‌فاله‌کانم بگه‌یه‌نم، دواعخوازی خواست و به‌کله‌ک په‌پیریه‌وه به‌ری کوئیه. له‌پاش رُوشتنی (سالح زه‌کی به‌گ)، (خالید سه‌عید) به‌هکاله‌ت بُوو به‌فه‌رماندھی سوپا و منیش نییرام بُو فه‌مچوغه بُو جیگاکه‌ی (خالید سه‌عید) و بُووم به‌فه‌رماندھی ناوچه‌ی قه‌مچوغه و دوکان. و‌خت به‌هار بُوو، رُؤژ دریئر بُوو.

فرۆکهش سی چوار رۆژ بwoo وازی لى هینابووین، لهگەل سهربازهکاندا بهئاسوده رامان ئهبواردو کاتمان ئهبرده سهه. رۆژیک لهسەیرى ياري كەوشەك كردنى سهربازهکان بووم، خەبەرم درا كه (عەلی كوردى) لهزورهكەمدا چاوهەروانمه، چووم بۇ لايى و بهخىرەتاتنم كردو هەوالم لى پرسى وتنى لهسلیمانىيەوه داومان ئەكەن، وەكۆ بىستومە بهم زوانە ناوچەي جاسەنه و قەمچوغە و تەلان چۆل ئەكريت. پىويستە هەر لەئىستاوه خۆمان كۆبكەينەدەو لهەمە سوود و درېگرىن و خەبەريش بگەيەنىتە (عەزىز كوردى) لەدوكانەوه بىت بۇ قەمچوغە.

لەم قىسەكىرنەدا بووين، ئەمرىم بۇ هات بۇ سېھىنى قەمچوغە چۆل بکەين و بهەيزەكەمەوه بجولىم بۇ شىيخ باغ، ئىتەر (عەلی كوردى) بەپىويستى زانى لەقەمچوغە بەيىنەتەوەد و بۇ سېھىنى (عەزىز كوردى) گەيشتە لامان و (خالىد سەعىد) ش لەجاسەنه وە هات بۇ قەمچوغە و بېيارماندا لەسەعات (٦) اى پاش نىۋەرۆدا بەردە سلىمانى بکەوينەری، ناوى ئەفسەرهەكان و ژمارەي سهربازهکان كە ئامادەبۇون بۇ رۇشتەن ئەمانە بۇون: (خالىد سەعىد، عەلی كوردى، عەزىز كوردى، فۇئاد مەستى، ئىبراھىم زورى قومىسەر، عومەر قادر) و (٦٥) سەرباز و دوو ئىسەتر بەچوار سەندوق فيشەكەوه. سەعات (٦) اى پاش نىۋەرۆ لەقەمچوغە هاتىنە خواردە بۇ سەر رېڭا له و كاتەدا (ماجید موستەفا) و (رەمزى عەبدول كەرىم) بەسوارەكانىانەوه گەيشتەنە لامان، پرسىياريان كرد بۇ كوى ئەرۇن و بۇچ لەدۈلى قەمچوغە وە سەرنەكەوتن بۇ شىشيخ باغ؟ وتمان ئەمانەوى لەجاسەنه وە بېرۇين، بەلام باوەرپىان پى نەكىردىن.. لەپاش رۇشتىنى چەند ھەنگاۋىلەك (رەمزى عەبدول كەرىم) دوبىارە لىرى پرسىنەوه. من خۆم پى نەگىرا وتم ئەرۇنەوه بۇ سلىمانى. چەند ھەنگاۋىلەك رۇشتىن (ماجید موستەفا) بانگى كرد دەنگى فرۆكە دىيت خۇتان بىدەن بەزەویدا، منىش گويم ھەلخىست دەنگى فرۆكەم نەبىست و ھاوارم كردد سەربازهکان تا خۇيان بگەيەننە زىير دارەكانى گەرددەكەي بەرامبەرمان كە

ئىسٰتىيان پى بۇو نەك (٧٥) ئىسترو بىيچگە لەوش لەناو ئەفسەرەكاندا (پەشىدى غەفور) و (مەجىد خانەقىن) ئىتىدا نەبۇوه. (مەجىد خانەقىن) لەسەرتاى كاردوه بەشدارى نەكىدووو و لەسوپاي بەغدا مابۇوه. بۇ تەواوگىرىنى رۇوداوهكاني كاتى حوكىدارىتى شىخ مەحمودى نەمر، بەتكاوه داوا لەكاك (يۇنس عەبدول قادىر) ئەكمەم كە ئەم ئەركە بەهاۋىتە سەرشانى و ھيمەت بەھرمويت و بۇ خويىندەوارانى رۇون بکاتەوه.

گەيشتنە گىردىكە (ماجىد موسىتەفا) بەگەلەيىھە و تى و دىيارە باورەتان پى نەكىدم. منىش لەۋەلامدا پىم وت: خۇت ئەزانى هەتا دارستان وەستابى لەزەۋى رۇوتدا خۇ ناشارىتەوە. لەپاش چاركە سەعاتىك (ماجىد موسىتەفا) و سوارەكانى لېمان جىابۇونە وەسەركەتون بەرەو جاسەنە و ئىمەش ملى رېگامان گرت و رۆشتىن و تارىكىمان بەسەرەتىنە ھاتبوو كە گەشتىنە پەرەكەي (تابىن) لەپاش مولەيەكى نيو سەعاتى، كەوتىنە و رى لەگەل شەبەقى بەيانىدا گەيشتىنە سەرچنار. ھىزى ئىنگلىزەكان لەدۇرپىانەكەي سەرچنارو قلىاسان ھەلیان دابوو، لەپاش سەعاتىك حەسانەوه، ئەفسەرپىكى ئىنگلىز ھات و پېشمان كەوت.. كە نزىك ھىزەكەيان بۇوينەوه، دەورمان گىراو داۋاى چەكەكانىانلى كەردىن، لەپاش وەرگىرنى چەكەكانىان، پېيان وتنىن: ھەركەس بچىتەوه مائى خۇى، لەپاشدا بۇمان ساغ بۇوه و كە (شىخ قادر) لەبەر بى دەسەلاتى توپاى ھەلسۈرۈاندىنى كاروبارى ئەم حۆكمەتەي نەبۇو كە بەدەستە وەبۇو دروست بکرىت و وازى لى ھىنابۇو، وە لەرپۇوی ھەلە و نەزانىنەوه كارەكانىمان بەئەنجام نەگەيشت. مەبەستم لەم باسە، كە بەشىپەيەكى چىرۇك نۇسىومەتەوە بۇ ئەوهىدە كە ھەندىيەك لەو باسانە رۇون بکەمەوە كە (ئەحمدە خواجە) بەنارپىكى دەرى خىستۇن. ئەگەر لەپەرە (٢٢ و ٢١) ئى بەرگى دووەمى چىم دى بەراورد بکرىت لەگەل باسى جىابۇونەوه ئەفسەرەكان لە لەشكىرى (شىخ مەحمودى نەمر)دا، بۇ خويىندەوارانى بەرپىز رۇون ئەبىتەوه كە لەو باسەيدا حەببەيەكى كردووە بەقوببەيەك و لەم لەپەرانەدا (ئەحمدە خواجە) ئەلىت: شەو لەگەل (ماجىد موسىتەفا)دا بەئەفسەرەكان گەيشتىن. كە ئەمە راست نىيە، چونكە ئەفسەرەكان لەكاتى رۆشتىنيانا بۇ سلىمانى چاوابان بەئەحمدە خواجە نەكەوتتوو وەكە لەپىشەوە باس كرا.. بەرپۇزى رۇنال، لەبەرددەمى دىئى قەمچوغەدا بە (ماجىد موسىتەفا) و سوارەكانىيەوه كە گەيشتىبۇونە (٦٥) چەكدار نەك (٧٠٠) وە دوو

(١) بەگۇيىرى ئامازە كردىنى ناو و تارەكە، اھەلۋا دەبىت فوئاد مەستى يېت، زۆربەي شارەزايىشنى ھەمان بۇچۇونىيان پشت راست كردىوو.

بۆ ئىدارەي كوردىستانى خواردۇو*

باسى تەشكىلاتى^(٢) ثانى هەرنەكەم بۆ پىكەنин
كەمترىن بۇ گەورەتى، ھەم گەورەتىر بۇو كەمترىن

(كۆيلى مولازم) وەزيرى خاصەبى قۇنى يەسار
ئىينى سەرمىزگەوت وەزيرى موشفيقى قۇنى يەمين^(٤)

كاتىي ماپەين بۇو (ظاھير) تەرجەمەي حائى بکەم
پىس ئەبى دىوان لە پاشا موستەحەققە بۇ دەرين^(٥)

ناعيلاجم ئىسم و شوھرەت باس ئەكەم عاجز مەبن
تا بىيىن شكلى وەضعىيەت بە جارى قارئىن^(٣)

جەيەن تەعرىفى رەشە و عەمى و ئەحمدى دايەنەكە
ناكىرى ئەعچان ئەمانە چونكە عوچۇيىكى بەرين^(٦)

خەزىنە كىسىھى باخەل و مەصرەف رەشەي حاجى فەتاح
حامىلى سىنى حەمال و ظەرفى پر ماشىنى شىن^(٧)

* جەمال مەممەد: سەرچەمى بەرھەمى حەمدى، ديوانى حەمدى، چاپخانەسى سەركەوتىن، چاپى

يەكەم، ١٩٨٤، ل ١٢٧.

^(١) حەمدى ئەم شىعرە لەسائى ١٩٢٣ - دا بۆ ئىدارەي كوردىستانى خواروو و تۈۋە، بەئاشكرا دەستى بۇ كەمموکۈرى ئىدارەكەم شىيخ مەحەممەد راکىشاۋە. ئەم بەيتە لەھەندى نوسخەدا بەم جۆرە هاتووه:

باسى تەشكىلاتى ئانىت بۇ ئەكەم بۆ پىكەنин
كەمترىن بۇ گەورەتى، ھەم گەورەتىر بۇو كەمترىن

سەرددەمى شىيخ مەحەممەد نەمر، ئالىزو پر كارەسات بۇو، حەمدى، يەكىن بۇو لەو شاعيرە بەرزانەي كە خۇى بۇ رانەگىراوە بەرامبەر بە دېمەن و كارەسات و ناتەوايانە ئەم كەمترىن بۇو

گەورەتى، ھەم گەورەتىر بۇو كەمترىن

سەرددەمى شىيخ مەحەممەد نەمر، ئالىزو پر كارەسات بۇو، حەمدى، يەكىن بۇو لەو شاعيرە بەرزانەي كە خۇى بۇ رانەگىراوە بەرامبەر بە دېمەن و كارەسات و ناتەوايانە ئەم سەرددەمى ئالىزو، كە هەستى خۇى دەرىپىيەدەر دەخنەي لىن گەرتۈوه و گەللىنى شىختۇۋەتە بەر چاۋ. ھېرەك لەشىعرە كەدا بەئاشكرا ئەم دەيارە كە ناوارى كۆمىسلەنى خەلتىك و كارىدەستى ئىدارە كىيى بەكىنائى بىردووه بىمەن پىتىچ و پىمەن و شاردنەوش ناوارى هەندىتىكىانى ھىتىارە، وەزيفەي ھەر يەكەيانيشى باس كەردووه، لەپاستىدا ئەم شىعرە حەمدى يەكىن كە لە جۆرە شىعرانەي كە ھەممۇ شاعيرىك لەو سەرددەمدا (جەنگە لەپىرەمېرە) نەمەن، نەيانتوانىيە خۇيانى لەقىدرە بەدەن و شىعرى وا بلتن.

^(٢) تەشكىلات: پىك ھىتىان، دروست كەردىن.

^(٣) قارئىن: خويىندەواران، حەمدى لەم شىعرەدا وېنەيەكى راستەقىنە ئىدارەكەي گەرتۈوه.

(٤) كۆيلى: لادىيى. كۆيلى مولازم: مەبەست لەشىخ حەمە غەربىبە كە داواى وەزيفەي لە حاكىي سیاسىي ئەو سەرددەمى سلىمانى كرد، ئەويش و تى خەلگى شارى يان لادىيىت؟ ئەويش و تى خەلگى قازان قايمىم، حاكىميش پىرى و تە: (كۆيلى، مۇو لازم) واتە: لادىيى ناۋىت.

ئىينى سەرمىزگەوت: شىيخەلەيە هارە ئىمامى مزگەوتى مام پۇستىم كە لەخوار قىسىنەكەي پىر مەسورەدە، پىيىشيان ئەھوت شىيخەلەيە پەرۋە.

(٥) ئىشارەتە بۇ (تايەرە فەنلى كورى ئەمینە فەنلى كاتب مەسرەفى)، ئەم بىياوه وەزيرى نەيىنى بۇوە وە خزمەتى سىاستى تۈركەكائى ئەكىد، نوينەرى ئۆزدەمیر بۇو لەبەلاقى شىنجا.

(٦) ئىشارەتە بۇ (رەشەي حاجى فەتاح) و (عەمى مارف) كە دەلاتى تووتۇن بۇوە لەگومرگ، ئەحمدى دايەنەكەش، مەبەست لەمیرزا ئەحمدى قەلەمچى دوودەس بەنالەيە.

(٧) مەبەست لە (رەشەي حاجى فەتاح) عەتارە كە مەسرەف چى بۇو، دوكانى لە قەيسەرى نەقىبا بۇو لە دركى مەيدانى بەر شارەوانىيەوە.

تابیعین ئەلواط و هەرزە قاتیل و دز بۇو ھەمۇو
ئەھلى و يىجان و شەریف و تى گەيشتۇ مونكىرىن

ضابطانى عەسکەردى زۆرەو زرەو ئەۋلا درېز
ھەردۇو جل خوارو قىلىش و يونسى باجى ھەمین^(٨)

ئەمرى يەومىيە ھەمۇو ھەر حەپس و زنجىرو جەزا
ئەمرى يەومىيە ھەمۇو ھەر كوشتن و يەغما و دزىن^(٩)

حاكمى شەرع و عەدل مە حڪومى عالەم مارفەشەل
موخبيرى صادق بۇو، كاذىب، سۇئى ئەلن (علم اليقين)^(١٠)

^(٨) جل خوار: ئەوانەسى سەر بەتۈرك بۇون و كۆنە چەكمەرەقىشيان پى ئەللىن.
قلىش: لەقەبىكى سوگە بەرامبەر كەسانىك ئەوتىرى كە نازناو ئەبن بە شۇرەتە،
لەوانەشە كەسىك بۇوبىت لە ئەفسەرانە شىخا نازناوى واى بۇوبىت.

يونسى باجى ھەمین: يونسە فەنى مەھەندىس كە لە نىيۆان سالانى (١٩٦٠-١٩٧٠) كۆچى
دوايى كرد.

^(٩) يەغما: وشەيەكە كوردو تۈرك و فارس تىا بەشدارن، ھەمۇويان ھەر بە (تالان) ئەللىن.
مەبېست لە (رەشمى حاجى فەتاخى عەتارە) كە مەسرەف چى بۇو كە دوكانى لەقەيسىرى نەقىبا
بۇو لەدەركى مەيدانى بەر شارەوانىسىدە.

^(١٠) مارفە شەل: باوکى رەمزى شاعيرە، (رەمزى مەلا مارف) واتە: مارفە شەل كە قازى
بۇو لەئىدارەكە شىيخ مە حەمموددا. راگىيەنەرى راست بۇو لای شىيخ، كە بەراستىش درۆزىن بۇو
وە خەلەك بەلایانە وە خرآپ بۇو، وە لەراستىدا بەتەواوەتى لەو ھەلۋىستە و بېرىاردەدا خەلەك
راستىيان ئەكەرد.

قاوهچى و پىش خزمەتى دىوانى عالى دوو سەمە
ئەم بۇو مەشھورى قولى بۇو، ئەبۇو مە عەرۇوفى شەلین^(١١)

موختەرمە ئەمۇورى تەشىيفاتى دەولەت بۇو سوو
ناظرى فەرشە رەحە، بۇ خەلۇقتى ئامە ئەمین^(١٢)

گەرچى ئىستا مردووھە وقىيە باسى ھەر ئەكەم
نانەوا گۈزەپ بۇو شە خىنى ئەۋەل و مەجلىس نشىن

جەرە شىيخ صالح كە مورشىد بۇو لەكەل دەرىشەكان
من كە وام زانى لە كۆرەي حەلقەيى ئىكرا فەرىن^(١٣)

سەيرى سىرەت كەن كە صوورەت رووکەشىكى صەققىيە

^(١١) دووسمە: دوو ئىسماعىل ناو، يەكەميان سەمە قاوهچى، دوودمىشيان سەمە قول ناوىكى
كەن ئىسکانى بۇو.

^(١٢) وسوو: (وسوو ئاغا) كە پىياوېكى خۇشەۋىست بۇو لاي ھەمۇو كەس و لەلائەن ھەمۇو
كەسىكەوە رېزى لى ئەگىر، ئىستاش ھەمۇو كەس بەپەرى رېزەوە ناوى ئەبەن.
رەحە: رەحە كەن ئىسکانى. ئامە: ئامەنى نەزەت سەرسەقامى بۇوە روتەي ئەمیندارى ھەبۇو
لەكتى تايىھەتى و نەھىيە.

^(١٣) ئىشارەتە بۇ شىيخ صالح ناوىكى لەپىشا جەرەدە بۇو لەزەمانى شىيخ مە حەممودا دەستى
كرد بەشىجىتى و لەكۈلانەكەنلى سلىمانى دەرىۋىشى بلا و كەرددووەتە وە لەدۋاي ئەو دەورە بۇو
بەپۇلىس ئىنگىز.

گورگ دهچیتنه پیستی مه، ظالم دهبیته پوست نشین

ناوى جه معیيەت موجاهيد بولو و هظیفه جیاجیا

دهسته دهسته قاتيل و دز بول عیادي موسلمين^(۱۴)

باسى نه فسى خوى به فه ضله من ئەزانم موختە صەر

ناشكاره قيمەتى كەورە به تەعرىيفى قەرين

ناوى ئەو وەختە به قانۇن طەبىعەت دانرا

چەرخى چەفييە و زۇلۇغ كاڭول دەوري سەرسنگاو سورىن^(۱۵)

هاتە دەر بۆ سالى تەئرىيخى كەوا (ئاخىر شەرى)

كەوتە بانە وبان، بەيادى (بانە) بۇونە قەل فېرىن^(۱۶)

وا بە حىددەت چاوى هەلھىنا وەطەن دىسان ئەلى:

من ھىلاكم بۇ خەلەف، تو چارە جۇي و دوورىن

^(۱۴) جه معیيەت: كۆمەن، پیيان ئەوترا كۆمەن موجاهيد.

^(۱۵) سورىن: سمت.

^(۱۶) وشەي (ئاخىر شەرى) بەپىي حروفى ئەبجەدى ئەكتە سالى (۱۳۴۲) كە وازيان لهىدارەكە هىينا، نيوه بەيىتى دوودەم ئىشارەتە بەھەدی كە ويستيان شارى بانە بىگرن لەسەر ئەو بناغەيە كە فەرمانپەوايى بانە بىدەن بەکۈرەكانى يۇنس خان بەلام لەزىز ئىدارە فەرمانپەوايى شىيخ مەحمودا بىت، بەلام ئەھەندەپى نەچوو هەرودەكۆ كۆمەنلە قەلەك كە لەسەر بەرزايىيەك بىنىشىنەوە بەبەرىدىكى حکومەتى بەرىتاني هەلپىرىن و هەرىيەكەي بەلايەكدا چۈون و لەجياتى ئەوهى كە بانە بىگرن شارى سايمانىشيان بەجى هيشت.

واضحى نالىي دەواي دەردم بە تەورىيە پىيى بلى
شىنە، ياسىنە، دەخىلە، ضارى ياسىن، ضارى شىن^(۱۷)

جا دوعاکەم بۇ بکە ئەمما وەکو وېردى زوبان
تا سەراپەردەي فەلەك ماوه ھەتا فەرشى بەرين

رەببى مۇوى لىنى بىن زمانى و پە نجە كانى ھەلۋەرئى
ھەركەسنى گولشەن بە دەردى گولخەنى دۆزەخ بەرى

ئىسلامچىتى و كوردايەتى

نەتهودى كورد، بەپىتى مىزۇوى كۈن و تازە، يەكىكە لەگىنگۈزىن ئەو گۈشانەى كە بنەمالەى فراوانى ئىسلامى لى پېكھاتووه، لەۋاقىعىدا، كورد بۇ ئىسلامەتى ناودارلىرىن، حوكىمەن، ئەمير، زانا، شوعەرای پېكەياندۇوه، لەماوهى ئەو ھەزار و سى سەد ساللەدا، رۆللى كورد لەشارستانىيەتدا، بەپىتى شوين و پەيوندى لەگەن نەتهوەكانى دىكەي ئىسلامىدا خزمەتى كردووه، واتە: دەست و مىشكى، شىرو قەلەمى بۇ بەرزى ئىسلام دانادە، كوردىكەن لەدىرۆكى بنەمالەى عوسمانى و مىزۇوى ئىسلامدا جى پەنچەيان زۆر ديازە. بەلام لەو چاخانەى دوايىدا كورد و رۆلەكانى، لەلايەن نەتهوەكانى دەرۋوبەرى لەبىر كراون و لەبارىكى ئىچگار پشت گۈئ خراو ماونەتەوە. زاناو شاعيرە گەورەكانىيان ئەوەندە بەعەربى و توركى و فارسى خزمەتى ئىسلاميان كردووه، ئەوەندە خزمەتى خۆيان نەگەردووه، شوينەوارى خزمەتى ئەوان ديازە، واتە خزمەتى ئەو مىللەتە بۇ ئىسلام تاكانىيە و لەدين و لەگىتنى ئەو ئايىنە بى هاوتان. ئەو دلسۈزى و خاپەرسىتى و تەقاوايە ئەوان بۇ ئىسلام كردوويانە، پېويسەتە بەپىتى ئەو رەنچ و خزمەتەيان پارىزگارى لىتوھ بىرى. حالتى حازىر خزمەتى هەر دىنلەك بەرىگەي كۈن ناکرى. بەلام هەر مىللەتىك سەر بەئىسلام بى، ھەموو بەھىزبۈونىكى ئەو مىللەتە بەھىزبۈونە بۇ ئىسلامەتى. چونكە هەر دەستەيەك لەناو ھەر كۆمەلەك لەۋاز بەھىزبۈونە بىتى دەستەي گشتى كۆمەلەكە لەۋاز دەبىت. ھەلبەتەبى مەددەنیيەتى واتە بى دەرمانى و بى چارھسەر و زەبۇن بۇون. شارستانىيەتى رۆژئاواش كە ھەول دەدا دەست بەسەر ئىسلامدا بىگى دەيھوئ بەرەن و رووي بەشەكانى ئەو دىنە بىتەوە، لەبەرئەوە دەبىت تەواو ئاگاداربىن، لەكۆندا توانىييانە بەھۆي كۆمەل يان توپىزىكى خاودن بىر بەرگرى لەئىسلام بىكەن و بەم رېكەيەوە سەربىكەن، ئەو كۆمەلە سەرچاوهيان تەننیا بۇ رۇشنىيە ئەرەبى بۇون، بۆيە بەپىلەي يەكم

بايەخيان بەزمانى عەرەبى دەداو بەپىلەي دووەميش تەماشى زمانە نەتهوەكەى خۆيان دەكىرد، لەئەورۇپا شەدا زمانى لاتىنى ئەو دەورەي دەبىنى، بۆيە ئەو كۆمەلەنى كە لەوي عىسەھەي "مەسيحى" ن بايەخيان بەزمانى خۆيان نەدەدا، بەلام داوتر مەددەنیيەتى ئەورۇپا پېويسەتى زۆرى بەزمانە نەتهوەيەتىيەكان بۇو، لەبەرئەوە دواتر ئەو زمانانە پېشكەوتەن. لەرۆزەلەتىشدا ھەمان وىنە دەبىنن. واتە بايەخدان بەزمانەكانى عەرەبى و توركى و بەتۈركى نووسىن، دەمەكە باوھر جىئى خۆي گرتۇوە. ھەرودەها بەھۆي ئەوە كە حۆكم بەدەست توركەكانەوە بۇون زمانەكانى عەرەبى و فارسىش بەپېشكەوتۇوپى ماونەتەوە، چونكە لاي ئەوان پەسمى بۇون و پەسمىن، زمانى توركى لەۋىدا زمانىيىكى بېگانە بۇون، ئەو زمانە دواتر، لەزىر كارىكەرى زمانەكانى دىكە، زمانى عوسمانى لى دروست بۇون. بەلام ئەو پېوەندىيەتى ئەئەورۇپا ھەيە، بۆيە لېرە لەنیوان نەتهوەكانى رۆزەلەلت نەگەيشتۇوته ئەو پەلەيە و لەرۇو ئۆرمەلەنىيەتەوە دواكەوتۇوتە بۇون. مەددەنیيەتى تازە ئەو ھۆيانە كە دروستى كردووه، زمان رۆللىكى گەنگى تىدا ھەيە، ئەو زمانە بۇون ھۆي مانەوەي واتە زىندۇوبى مىللەتەكە و بەرھەمى ھەيە. ھەموو كۆمەلەنى ئىسلام و ئەوەي لىيى ماوەتەوە دەبى بەپارىززىن، وەك چەكىك بۇ پارىزگارى كردن بەرەز رابگىرى ئەو چەكە وەك وۇنەكى بۇ مىللەتەكە خۆي و بۇ ئىسلامەتى ژيان بەخشە، لەھەموو ئاوايى و گۇندى ناو ئەو مىللەتەنە پېويسەتە قوتاپخانە دروست بىرى، خویندەوارى فراوان بىرى، ھەموو كەسلىك بىگىتەوە، پېويسەتە گىانى مەعاريف بىگانە بچووڭتىن چىنەكانى كۆمەل، بۇ ئەوەي مەسەلەي زمان پېش بکەۋى چونكە ئەركى بىنچىنەي بۇونى نەتهوەيە كە ديارە نەزانىك خويىندىن و نووسىن نەزانى لەناو نەتهوەيەكدا شورەيىھە بۇ ئەو نەتهوەيە. ھەندى جار كەمەسەلەي زمان لەبەيىنى نەتهوەكانا جىاوازى دروست دەكتە. ديارە ئەمە شتىكى باش نىيە، چونكە يەكىيەتى لەناو دەبا، شىرازە كۆمەل تىك دەدا، بۇ نموونە لەرۆزەلەلت، كە مەسەلەي دىندارى

قەت ناگۇرى، بەلام مەسەلەي زمان ئەم بایەخەى پىزى نادى. زمان كە میراتىكە لەكۈنەوە دەمىنیتەوە، دەبى پشتگىرى بىرى، كورد ئەگەر بەزمانى خۆى بنووسى و واز لەئايىنى خۆى ناھىنى. بەلام لەلائى ئېمە بەپىچەوانەيە، تورك كە دەستىان كردووە بەنۇسىنەوەي زمانى خۆيان، ئايا لەئىسلام جىابۇونەوهى؟ ياخود عەجم زمانەكەيان بۇو بەدۇزمى ئىسلام؟ بۇ ئەمە، واتە بۇ يەكىيەتى ئىسلام و سەركەوتى دەبى دەستورىكىمان ھەبى، ئەم دەستورەش بەرايى موسولانەتى، دواتر عەرەب، تورك، كورد، يام عەجم. تورك كە زمان و ئەدەبىياتى خۆى ھەيە، ئەگەر پىش بکەۋى ئەمە پىشكەوتى بۇ ئىسلام، ھەروەها زمانى عەرەبىش بەم جۆرەيە، بۇ نموونە ھەر بەم جۆرەيە لەتۈركەوە بۇ كورد، لەكۈرەدە بۇ تورك، لەعەرەبەوە بۇ كورد، كە زمانىان وەك يەڭ ئىيە، بەلام ھىچ مەتمانەيەك لەناوا ئىيە، بەلكو ھاوبەندى ئايىنى كە كۆيان دەكتەوە، لەھەممو شتىك بەھىزىترە. زمانى كوردى لەرۇوى كۆمەلەتىيەوە ئەگەر سەربەكەوى، قازانچە بۇ گشت تورك و عەرەب. لەنىو ھەر مىللەتىكىدا نۇرسىن بەزمانى خۆى ھىمماي نەتەوايەتىيە، بەزمانى خۆى نەبىن بىرى ئەم جىاوازىيەى لەنەتمەوە ھەيە ئەم زمانە بۇيى بېتىھە بەشەرع ياساغە، بۇيى نابى ئەم جىاوازىيەى لەنەتمەوە ھەيە بەرئەنەوە ئەم زمانە بۇيى بېتىھە بۇ گشت تورك و عەرەب. لەنەتى ئىسلام، لەبەرئەنەوە بۇ كورد وەكى لەھەممو نەتەنەو ئىسلامەكاندا ھەيە بېرەنەرام بەم جۆرەيە: يەكمە ئىسلام، دوايى كورد، بەممە دەبى ئىسلامەتى خزمەتى كوردىيەتى بىكاو ھەستى بىرى دىندارى لەناو كوردا بەھىز دەبى و خزمەتى ئىسلامىيەتى كوردىيەتى دەكا.

بابان زادە، ئىسماعىل حەقى

بابان زادە، ئىسماعىل حەقى: ئىسلامچىتى و كوردىيەتى. لە روزى كرد، ۲۵، سالى ۱۳۳۱ سەرلە نورى بالا كەرنەوە ئاماھە كەرنەن. عەبدوللا زەنگەنە: رۇزى كورد. بىنكەمى ئىن سلىمانى ۲۰۰۵ لە ۷-۶

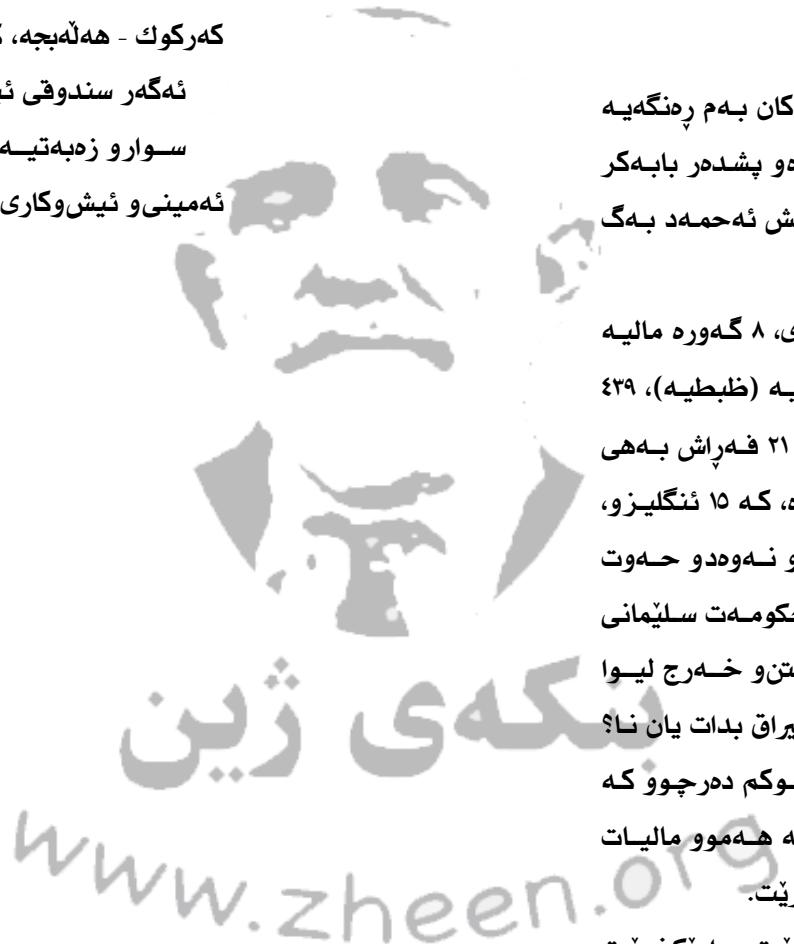
سلیمانی

خه‌لئى ئەم ليوايە، ج لهبەر گەورەيى ليواكە ج لهبەر ئاگا لهىەكەبوون ئەوهنەدە شارەزاي تەرتىپ حۆكمەتى نىن. ئىستا بەجىم نەزانى كە ھەندىيەك لەمە بدويم.

ئىش بە دەستە كان ئەمانەن:

«حاکم لیوا» له پاش حاکم لیوا شهش نه فهر حاکم قهزاکان بهم رهنگه یه
حاکم چه مچه مال، حاکم رانییه، حاکم هله بجه، حاکم قه لاذده و پشدھر بابه کر
ئاغ، حاکم قهزای سلیمانی، حاکم شار بازییر رهزا بهگ. یه کیکیش نه حمھد بهگ
عوسمان پاشا حاکم هله بجه.

۲۰ مدیر ناحیه، ۹۷ لە مالییەدا، ۳۵ لە ۲۷ لە گومرگ، ۱۲ قازی، ۸ گەورە مالییە
لە قەزاكان، ۱۳ مەئۇرمالى، ۱۰۸ لە ئىجرای حکومەت، ۳۶۷ زەبەتىيە (ظبطىيە)، ۴۳۹
عەسکەر لە گەل زابت (ضابط)، ۷۷ پۆلیس، ۸ مۇھەندىسىن، ۲۱ فەراش بەھى
ئەملاو ئەو لاؤھ ئەوانە خەرىكى ئىشى حکومەتن، ۱۳۴۹ نەفەرە، كە ۱۵ ئىنگايزو،
۱۳۰۴ کوردو، ۱۰ ھيندىن. مانگانە ئەمانە لە سالىكدا نۆسەدو نەودەو حەوت
ھەزار و شەش سەدو پەنجا (۹۹۷۶۵۰) رووبىيەيە تەرتىبىي حکومەت سلىمانى
لە گەل بە غەدادا لە پىش ھەرائى (شىخ مە حمود) دا گەيشتن و خەرج لىوا
رىكەنە خرابوو. ئايى سلىمانى لە پارەو گەيشتنى خۆى شتىك بە عىراق بىدات يان نا؟
لەمە ئەدوان كە ھەرا روویدا لە پاش ھەرا كە لە بە غەدادەوە حۆكم دەرچوو كە
ھەمۇو حسېبىي سلىمانى لەناو حسېبىي بە غەداد دابىت كە ھەمۇو مالىيات
بگەيەنرىت بە سىندوقى بە غەداد بۇ خەرجىش لە بە غەداد وەر بىگىرېت.
حاكم، ئىستا (مېجەرسۇن) كە تە ماشاي ئىشى كرد ئە گەر بىت و وارىك خرىت
كوردستان زۇرشتى لە كىس دەچىت. و قازانجىك زۇرە بۇ عەرەب و عىراق چونكە
ديار بۇو كوردستان پارە گەيشتن و دەستكەوتىنى زىاتر بۇو لەدان و خەرجىرىنى

گەيشتن و روئىشتى پارهى لىوا لەم سالىددا نزىك بەمەيدى :

گەيشتنى پاره	روئىشتى
مانگانە ئىجراي حکومەت	٩٩٨٦٥٠
خەرجى عەسکەر	٩٩١٢٠٠
خەرجى رېڭاۋ پىرد	٧٥٢٠٠
خەرجى جىگاى نەخۇشەكان	٦٦٠٠
خەرجى جىگاپۆلىس	٨٣٠٠
خەرجى مەكتەبەكان	٦٣٠٠
خەرجى مانگانە تەقاویتەكان	٨٥٠٠
خەرجى مانگانە هينى مەلاو بۇ هينى	١٠٠٠
مزگەوت جىھە لەھى ئەوقاف	١٥٠٠
ئەوقاف	١٠٠٠
بۇ پەرتى و مەرتى (متفرقە)	٦٠٠٠
ئەودى دەمىنچەلەود	٥٥١٣٠
	٣١٧٨٩٨٠
	٣١٧٨٩٨٠

* حاكم سون

* عەلى ناجى كاكە حەممە ئەمەن عەتار. سىروان بەكىرى سامى پېشىمەوتىن (دۇوبارە بلاوكىرىدىنەوە) - ھەولىز (١٩٩٨) ل. ١٧٠. (ئىمەددەقى نۇوسىتەكەمىيەرسۇن وەكى خۇى دەننووسىتەوە، تەمنيا رىنۇوسىكەميمان گۈرىپەوە. گەر سۇن بەرى گەيشتن / روئىشتى دانابا راستىر بۇو...).

چهند به لگه یه کی میزووی

و / له تور کیه وه : مسنهفا نه ریمان

بنکهی زین

www.zheen.org

ئەم بابەتەی کە لەبەرداشتىدایە برىتىيە لەچەند بەلگەيەكى مىزۇوېي لەگەن سەر ئەنجامىك بەقەلەمى نۇوسەرى كورد خوالىخۇشبوو (مستەفای سەيد ئەحمدى شىخ محمدەد ۱۹۲۵ - ۱۹۹۴) ناسراو بە (مستەفا نەريمان) نۇوسراوەتەوە، كەوا دەردىكەۋىت لە(سالىنامەي عوسمانلى) وەرىگىر اپىتە سەر زمانى كوردى و پەراوىزىكى تىرۇتەسەل و سەرئەنجامى بۇ داراشتۇوه، چونكە نۇوسەر تۈركى زانىكى باش بۇو، ھەرودكۇ ئاگادارىشىم سالىنامەي عوسمانى كە بەزمانى تۈركى نۇوسراوەتەوە لەلاي ئەو زاتە دەست دەكەوت و سەرچاۋىيەكى ھەرە گىنگە بۇ لىكۆلینەوەي مىزۇو جوگرافياي زۇر لەشارو شارۆچكەكانى كوردىستانى خۇمان و وىلايەتكانى ترى سەر بەدەلەتى عوسمانى، ئەم چەند بەلگەيەش كە ژمارەيان (نو) بەلگەيە ھەندىك لەوەسەنى شارى سلېمانى و باسى راستى و دروستى گىروگرفتى شىخەكان و ھۆزى ھەممەوەند. لەو شارەو كارەساتى شەھىد بۇونى (شىخ سەعىدى حەفید زادە) و جەماعەتەكەي لەشارى مۇوسلۇ رۇون دەكتەوە، ئەوەي بەوردى بىخۇينىتەوە بىگومان سوودىكى ھەر لى دەبىنېت بۇيە منىش لىرەدا وەك ئەمانەتىك لەدەسنۇوسەكانى خوالىخۇشبوو مامۇستا نەريمان و بۇ سوودى گشتىش ئومىد دەكەم رۆشنايى بېبىنېت.

نىكەن ئەزىز

* ئازاد ھىدايەت دەلۋۇ

www.zheen.org

بەلگەی ژمارە (١)

ئەو سکالا نامەيەى (١) كە بۇ (كەۋەر ئەفەندى) ئەنۋەر بەرپىۋەر ئەوراقى
وپلايەتى مووصىل - مايس ١٣٢١ (٢) نۇوسراوە. ھۆى دواكەوتىم لەنۇوسىنى
سکالا نامە:

گومانم لهوددا نییه که هۆی دواکە وتنم لهنوو سکالانامه، دراودته پال
بى وەفایى، ئەگەر بە دگومانىشى دەربارە بوتى راستىيەكەى بە پىچەوانە وە
دەردەچىت. لەناو ئەوراقە كانماندا كاغەزى رۆزى (پىنجى مايسى ۱۳۲۱) تانم
بەرچاو كەوت كە نموونە لوتفو وەفا بۇو، ئەمەش دەبىتە مايەى لى بوردى
لەم رۈوهە، مەنسۇوبىيەتمۇ كۆيلەتىم بۇ ئىيە ويردى سەر زمانمە، دوعىاي
خىرتان بۇ دەكەم و لى بوردىنان لى داوا دەكەم، ج لەم سکالانامە يە و ج لەسکالا
نامە كانى پىشۇومدا كاروبارى گشتى ئەم شارە و (۳) تەشكىلى ئىدارى و حال و
ئەحوالى هۆز و عەشيرەتە كان و پىوهندىيان لەگەل حکومەتدا، بۆتان رۇون
دەكەمە وە، هيومان وەھايە بە گەيىشتنىان ئاگادار بەرمۇون ئەگەر ئاگادار
نەكراين كاغەز و راپۇرتەكانى داھاتوومان دوا دەكەم.

دان به ودادهایم که لهو ساکه و هاتو ومهته ئه شاره، سستی و که م تهر خمه دای گرتوم، هوی ئمهش دگه ریته و سه رئه شته سهیر و سه مه رانه که له پیشدا دهم بیست و باوهرم پی دمکردن دواي تیکه ل بوونم له گه ل دانیشت وانی ئه شاره دا، که هر یه که له شته سهیر و سه مه رانه لیره دا بینی من و له پیشدا باوهرم پی نه دمکردن، وینه یه کی تایبه تیيان ده ویت ئمهش مه گه ر به خامه هونه رمه ندیک روحی بخریته بهر.

ئه و زاتانه چاوم پی ده که وتن، له پیشدا به خیرهاتنیکی گه رمیان لی کردم، ئمهش دگه ریته و ب پیوه ندییه کی کون له گه ل ئه و که سانه دا، دوايی بوم در که وت ئه و خوش نودییه له خوب پیشاند انیک به ولاوه هیچی تر نییه.

باوکم پانزه سال لهمه و پیش لهم شاره جیابو و دهه، دواه نهه و ماوهه نهه خوشه و پستیهه باوکم، لهگه ل منیشدا پیشان درا، نهه و سا منیان بهم شیوهه نیستایان نه بینیبوه نهه وی بهشتیکی خه یالی دههاته بیرم، نیستا بهشیوهه کی راسته فینه له بهر چاومه، بهمه زور دلشاده و هیواه بهختیاری بهه.
لهم چهند سالانه دواهیدا، له دهه دوه لهگه ل چهند که سیکی خه لکی نهه شاره دا ئاشنایه تیم پهیدا کرد، خه ریک بوو نهه و تاقیکردنه و دهه م له بیر بچیته و ده و دختی هاتمه نهه شاره، نهه وانه دهه و دهه بیر و بهه هوش و فامیکی کراوهه و لهگه ل نهه شاره دا پیوهندیم ده کرد (۴).
ناتوانم هه موو نهه و شتنه دهیان بیستم و دیان بینم بوتانی بخه مه سه رکاغه ز، به لام زات دده دم به خوم که نهه کورته نووسینانه تان پیشکه ش بکه م: چه قی نیداره پاریزگاری (۵) سلیمانی شاری سلیمانی - يه له رفیعه لات و رفیعه اواه دوو زنجیره چیای به رز به هیلیکی چه ماوه ئابلوقه یان داوه، نهه دوو چیایه بهه ک ناووه ناناسرین به لکو له هر شوینیکدا ناویکی تایبه تی خوی هه یه، نهه وانه ده نزیک به شارن به (گویزه، ژازیله، دار مازده) ده ناسرین له رفیعه اواه با شووره و ده چیا کانی (ژازیله و دار مازده) هه یه، شاریش که و تووهه ته داوینی گویزه ده که به نیو سه ساعتیک له شاره دوه دوره، شاره که خوی که و تووهه شوینیکی قوو لاییه و ده دهور و پشتیدا چهند به رزاییه ک هه یه.
شاری سلیمانی، بریتیه له چوار هه زار خانوو، سه رزمیری شاره که به نیرو میوه، نزیکه (۶۰) هه زار که سیکه. سه رای حکومهت، که و تووهه ته ناووه راستی شاره ده، لهم له ولایه و نزیکی (۳۰۰) دوو کانیک هه یه. لهم شاره دا، سی قهی سه ری هه یه ناووه کانیان (نه قیب، حاجی ئیبراهیم، غه فور ئاغا) يه که نزیکه (۲۰۰) دوو کانیان تیدایه، زوربه ه دوو کانه کانی ناوشار، به گل دروست کراون، جو ری دوو کانه کان (قه صاب، به قان، سه رتاش، سه وزه فروش، توونچی، چیشتاخانه،

(٥ - ٦) دهرگای گهوره‌ی همه‌یه و دوو حهوزی ئاوي تىدایه، لەنويزى جومعه‌دا، ناو مزگه‌وتەکە و دهره‌وه پر دهبن و دواي نويزى هەر كمسيه دهگەپەتەوه سەر كارو كاسبي خۆي، زۆر جار لەناو مزگه‌وتدا كۆزى زىكىركدن داده‌بەستريت له و لاشه‌وه دەبىنيت ئەلچە ئەلچە خەلچە دانىشتۇون قىسى خوش بۇ يەكتە دەگىزىنەوه، ئەم نومايشانه دلى مروف دەكتەوه و چاويلى تىر نابىت و مروف هەست بەوه دەكت كە برايەتىيەكى راستەقينه دلى ئەم خەلگەه پېكەوه گرى داوه، بەشىۋەيەكى گشتى، مزگه‌وتەكانى سليمانى فراوان و دلى كراوهەن.

دەدانە گەرمماو، لەناو شاردا هەمەيە، هەر كەسىك بچىتە گەرمماو دەبىت خاولى -

ى خۆى لەگەن بىت - هەر گەرمماويك حهوزىكى تىدایه، بەلام كارگىزەكانىيان پاك و تەمېزىنин و وەك گەرمماوهكانى مۇوصىل و حەلەب نابىن. لەناو هەر گەرمماويكدا حهوزىكى گەوره هەمەيە كە دهرگاكە كراوهەي. شافعى مەزھەبەكان بۇ غوسل دەركىردىن خۆيان تى فې دەدەن، بۇ گەنىك لەناو ئەدو حهوزانەوه دېتە دەرەوه، بۇ حەنەفييەكانىيش حهوزى تايىبەتى جياكراوهەتەوه كە پياوه گەورەكانى ناوشار غوسلى تىدا دەردەكەن (٧).

كەباچى، دارتاش، زىپنگەر، پالاندرورو، جلدروو) وە، لەناو قىسىمەرىيەكاندا دووكانى عەtarو بازركان و قەمازەكان هەمەيە. لەدووكانەكاندا كالاى حەلەب و شام و ئەستەمۈول و شال و ئاورىشىم دەبىنى.

نرخى شتو مەك لىرەدا، لەمۇوصل گرانترە، ئەو قالىيە لەمۇوصل بەشەش لىردىيە، لەم شارەدا بەنۇ، دە، لىرە دەفرۇشى، گەزى كالاى ئاروپىش بە (٢٥ - ٢٠) لىردىيە، دانەوپەلەي وەك گەنم، جۇ، برنج زۆر بەگران دەفرۇشى، لەناو بازار و كۈچە و كۈلانەكانىشدا چاخانە و قاوهخانە زۆرە، بىنakanىيان بەخشىتى كاڭ دروستكراوه و زۆر كۆنن و بانيان بەدارو تەختە گىراوه، زستانان بەھۆى دووگەلەوه دیوار و بنمېچەكانىيان پەشەلگەرپاون و زۆر تارىكىن قەنەفەكانىشيان شۇ شەق و بەحەسىر و بەرەي كۆن راخرانون مروف نايەۋى لەشۈپىنى وا پىس و پۇخىدا دانشىتى و وخت بەرىتە سەر.

لەناو بازاردا حەوت و لەدەرەوهى بازارپىشدا ھەشت خانى (٦) يەك نەھۆمى هەمەيە، خانەكانى ناو بازار، لەوانە دەرەوهەيان پاك و تەمېزىرن و حەوزى ئاوېشيان تىدایه و ژوورەكانىيان، بازركانەكان كەدووپانەتە عەمار (مەزن)، بەلام خانەكانى دېكە، كاروانچى و ميوانى غەربىي تىدا دادەبەزىن و بۇ ولاغەكانىشيان ئاخور بەستراوه. لەناو شارى سليمانىدا (٣٠ - ٢٥) مزگەوتى گەورە هەمەيە لەمزگەوتەكاندا ئاواو باخچە هەمەيە، لەھەر مزگەوتىكىدا نزىكەي (١٢٠) كەس نويز دەكت، زۆربەي ناو مزگەوتەكانى، بەحەسىر راخرانون لەھەر يەككىاندا بۇ مەلا و فەقى (٣٢) ژوور تەرخان كراوه، مزگەوتى گەورە كە حەزرەتى (كاك ئەحمدەدى شىخ) تىدا نىزىراوه، نويزى جومعەي تىدا دەكتى و نزىكەي هەزار و پېنج سەد كەسىك دەكتى، حەفيىت ئەوزاتە، ئىستا حەزرەتى (شىخ سەيد ئەفەندى) يە و چەند مامۇستاو مودريسى باشى تىدایه، هەمۇو ژوورەكان پر فەرەش كراون و نزىكەي دە ژوورىش بۇ فەقى و دورۇش تەرخان كراون. ئەم مزگەوتە گەورىيە

دەنگوباسى ناوشار

لەمیزە ناكۇكى كەوتۈوەتە نىيوان شىخان و ھەممەوندەكانەوە لەنېيوان (۱۰) مایس - دوه تا ۲۴ مایس) ئەم دەنگوباسانە لەناو شاردا دەبىسىرىن. ھەممەوندەكان، لەم رۆزانەدا (شىخ نەجمەددىنى سەيد نۇورى زادە) يان شەھىد كرد، بۇ تۆلە سەندنەوە (شىخ مەحمۇدى شىخ سەعىد) و (شىخ سەعىدى گوئىك تەپە) (۹) و چەند ساداتىكى دىكە لەگەل دوو ھۆزى (تەرخانى و رۆغزاپى) (۱۰) كۆبۈونەوەيەكى گەورەيان كەردووە تاوهكى بىدەن بەسەر ھەممەوندەكان و تۆلەيانلى بىسېنەوە. ئەم جۆرە شەپ و شۇرانە جار بەجار بەشىوەيەكى درىدانە گەر دەستىنەشتى وا بەيەك دەكەن مەگەر دىيۇو درنج بە يەكىان كەردىپەت.

ئەم لەشكەر تۆلەسىنە، لەئاپايى (دارى كەل) (دارى كەل) (۷۰۰ - ۸۰۰) سوارەو پىادەيان ئامادەكىد، وەك بىستمەوە پېشەپسى ئەم لەشكەر گەورەيە، پېيان كرده سەر ھەممەوندەكان، بىست سى سوارەي ھەممەوندەيانلى دەرپەرى تارو ماريان كردن و دەپانزىدە كەسيشىيانلى بەدەيل گرتەن، دىلەكانىيان چەك كردن و ئەسپەكانىيانلى وەرگرتەن ئىنجا بەرەلايان كردن، ئەم روشتەي ھەممەوند مایى سەرسۈرمانە و شىاوى نۇوسىنە.

زىمارە كۈزۈراوو بىریندارى ھەممەوندەكان نەزانراوە، بەلام لەچاو ھېرشن بەراندا زۆر كەم بۇوە. ئەم تىكشىكانە خوينى شىخانى ھىنايەوە جۆش، ئەممەجارە لەشكەرىكى زۆر گەورەتريان لەھۆزەكانى جاف، پىشىر، باجەلان، شوان، جەبارى بە (۲۰۰۰ - ۱۵۰۰) چەكدارەوە ئامادەكىد، ھەممەوندەكان كە ئەم دەنگوباسانە يان پى گەيشت لەترساندا، ئاۋايىيەكانى ناو (بازىيان) يان چۈل كردو بەرەو نزىك شارى كەركۈوك رەويان كرد، ھېرىشىپەران كەھاتنە سەر ئاۋايىيەكانى ھەممەوند

ھەرچى تىدابۇو تالانىيان كردو دەغلۇ دانىان سووتانىدىن و بەسەركەوتىنەوە گەپانەوە دواوە (۱۱).

تىبىبىنى - نووسەرى ئەم سکالانامەيە، نە ناوى خۆى نووسىيە نە و دىزىفەكەشى دەستتىشان كەردووە دىيارە فەرەمانبەرىيەكى عوسمانى - ئى بە رەگەز كورد بۇوە.

بەلگەي ژمارە (۲)

ئەو پرس و لېكۆلىنەوەيە (۱۲) كە لەلایەن والى مۇوصىل (رەشىد پاشا) و پارىزگارى كەركۈوك (حەسېب بەگ) دواوە كراوە: بەھۆى بلاۋىرىنى دەرىنەوە (قانۇونى ئەساسى) و داوا كردن لە (ئەندامانى پەرلەمان) (۱۳) بۇ كۆبۈونەوە داوا لە جەماوەرى سالىمانى كرا لەگۆرەپانى بەردىمى سەرا كۆبۈونەوەيەك سازبىكى بۇ ئەوەي فەرمانى سەلتەنەتى بۇ ئەم مەبەستە بخۇيىندرىتەوە دەربارەي كۆبۈونەوە پەرلەمان.

بۇ ئەم كۆبۈونەوەيە، ھەرچى زاناو پىاوا ناودارو شىخەكانە بانگ كرابۇون لەبەرەي شىخان سەعىدى حەفيىد و كورى براو خزمەكانىشى داواكراپۇون. رۆزىكەش رېكەوتى رۆزى چۈونە سەرتەختى (۱۴) پادشا بۇو لەو گۆرەپانەش، فەرمانبەران بە سوپاپى و مەدەننېيەوە ئامادە بۇو بۇون، رۆزى سوپىنە خواردىن بۇو بۇ نۇي كەرنەوە مەتمانە بەتەختى پادشاھىتى، دەبى سوپىنەكەش بۇ پەيرەوكەرنى ياساو جىيەجى كەرنى و لانەدان بۇو لەفەرمائىشەكانى سولتان.

لەپىاوا ناودارەكانى مىرى، فەرماندەپىشۇوۇ سوپا مېرىليوا (مەستەفا پاشا) و سەرلەشكەرى ئىستا (قۇل ئاغاسى سالىح ئاغا) حازر بۇون. ھەرودە سەررۆكى دادگاى جەزا (ئەحمدە رەفعەت) و دوكتۆر (چىا) و ئەفسەرى تەجنىدى سەرچنار (حاجى عبدوللە ئەفەندى) ئى سەر نووسەر و مەئمۇورى ئىيجرە (نەجىب) و سەر نووسەرى دادگا (دەرويىش) يش حازر بۇو بۇون، زۆربەي ئەم ناودارانە، كىنە و

ناحه‌زییان له‌گه‌ل به‌رهی شیخاندا همبوو، له‌ناو خوشیاندا پیکه‌وتنيکی نهییان به‌ستبوو بؤ‌هینانه‌دیی مه‌به‌سته‌کانیان هه‌روه‌ها پیوه‌ندییان له‌گه‌ل ئه‌و کسنانه‌شدا کردبوو که ناحه‌زی کونیان له‌گه‌ل شیخاندا هه‌یه، هاتن هه‌مووبان له‌ریزی کۆمه‌له‌ی (ئیتحادو تهره‌ققى) دا پیک خستو ده‌ستیان کرده شکات کردن دژی شیخان و له‌پۆزنانامه‌کانی به‌غدادو موصل که شتیان لهم باره‌یه‌و بلاوده‌کرده‌و، ئه‌وهبوو پاش رەمەزان، به چەند رۆزیک له‌کورانی مه‌رحووم (شیخ سه‌عید شیخ مه‌حمودو شیخ ئه‌حمدەدو سه‌ید ئه‌حمدەدی بابا رەسولو شیخ صالحی مفتی زاده) بانگ کران و ته‌وقیف کران، ئه‌وهندەپی نه‌چوو پېر ئه‌و ناوه له‌سەر بازکراو دهیان کەسیان له‌بازارییەکان بانگ کردو بردياننە پۇستەخانه و تەلغورافیان بؤ‌مووصل و بەغداو ئەستەمبۇول پېی نووسى (۱۵)، بؤ‌زیاتر ورزاندە‌وھی جەماوھر دکتۆر (ضياء) و (صالحی قۆل ناغاسى) و (فەھمى يوزباشى) (۱۶) چوونە ناو بازارو له‌ناو خەلدا بلاویان کرده‌و که شیخان بؤیە ته‌وقیف کراون، چونکە قەردارى میرین، ئیوەمیش هەستن راپەرن، هەرجى کەسیک لەئیوھ نەچیتە بەر دەرگای سەراو دژی شیخان نەھەستیت، سزاي دەخريتە سەر و ته‌وقیف دەکریت، بەم درۋو دەلەسەی خەلکىکى زۇرىان کۆکرده‌و، هەر لەم ھەل و مەرچەشا پیوه‌ندییان بە مووصلەوە كرد بؤ‌ئه‌مەد شیخان سەوق بکرینە مەركەزى ولايەت له‌مووصل.

دوای گرتى شیخان، کاربەدەستان سەربازى چەکداريان دەنارىد سەر مائى شیخان، قسەی ناشيرینيان ئاراستە ئافرەتانيان دەکردو دهیان ترساندىن. له‌ولاشەوە، تەنگىيان له‌فەرمابەرە بىن لايەنەکان هەلچنى، وەك سەرنوسرى دايەرە ئەملاك (توفيق ئەفەندى) و سەرنووسەرى كاروبارى رۆزانە (قادر ئەفەندى) و هەموو فەرمابەرە بىن لايەنەکانى دىكە.

ئەم دەستت درېزى کردنانەي يان بۇو بەھۆى ئەمەد ئارامى له‌ناو شاردا نەمینىت و دەستت درېزى کرایەسەر سەربەستىي زۆركەس و شىرازە ئىدارە ئىتحادو تەرەققى پەچرە. خوا ئەو كەسانە بىگرى كە بۇونە هوى ئەم ناھەموارىيە، ئامىن.

بەلگەي ژمارە (۳)

ئەو سکالانامەيەي كە لە (۲۰ نيسانى ۱۳۲۵) درايە نووسىنگەي ويلايەتى مۇوصىل:

دواي ئەمەد كە والى - ئى نووي (۱۷) گەيشتە ئەو شارە، شەو تەقە ئارامى لەخەلک ھەلگرت، ھەمەوندەكانيش لەدەرورىپشتى شار خەرىكى چەتەگەرەي بۇون. ھەندى لەفەرمابەرە توندرەوەكان دروستى كارەكەي يان ئاواھۇپىن كەرد، ئۆبائىان خستە سەر بەرەي شیخان، من كە ئەممە پېنج سالە لەسلىمانىدا فەرمابەرم (۱۸)، دەللىم چەند كەسىك نەبىت دانىشتowanى شار ھىچ گوناھىيکيان نىيە. ئەو چەند كەسانە ئەو دوو بەردىيەي يان ناودتەوە دەرۋو دەلەسە بلاودەكەنەوە.

يەكىك لەو بىلانانەي كە لەم بارەيەوە ھۆنراپۇوەوە ئەمەد بۇو كە له‌پۆزنانامە (بغداد) بەناوينىشانى (كارەساتە كەى سلىمانى) يەو بلاوکرايەوە، نووسىبۇوو: (لەسلىمانى، لەکوردستانى باشىور، شتى ناپەروا پەپەداوە دەستدرېزى كراوه) نەحکومەت و نە كەسىك وەلامى ئەوشتە درۋو دەلەسانەي يان نەداوەتەوە دەرەوە، تەنگىيان له‌پۆزنانامە (مووصىل) يىش شتى نابەجى دژی شیخان و سلىمانى بلاوکرايەوە بؤ‌ئەمەش وەلامىك نەبۇو. داواكارم خودا دەولەت بپارىزىت و پادشامانىش پايدەرپىت. پەراوىز بەم چەشىنە، دوا بەدواي ئەو سکالانامانەكان، بەم شىۋىيە نووسراوە:

بەلگەی ژمارە (٤) وىنەي وەلامدانەوە (٢٢):

مايەي بەختيارىيە بۆ چاپمەننېيەكىنمان، كەشتى بەسۇود بلاۋىكەنەوە كە سەرگەوتنى گەل و ولاتى لى بەدى بىرى، جوولانەوە بە پىچەوانە ئەمە، مايەي ناخوشى و شەرمەزارىيە.

خويىنەران دەزانىن كە چەند مانگىك لەمەوبىش لەشارى بەغداي مەركەزى ويلايەت، چەند رۇزنامەيەك وەك رۇزنامە (بەغدا) (٢٣) شتى ئەوتۇي بلاۋىكىدەوە كە لەگەل پېرەوە رۇزنامەنۇسى ناوهشىتەوەو لەسەر بناغەيەكى راستى نەوهستاوه بەتايىبەتى ئەو نۇرسىينە كە لەزمارە (٢٤) ئى رۇزى (١٨ مايسى سالى ١٣٢٥) دا بە ناونىشانى (كاروبارى كوردىستانى باشدور- كارەساتەكەى سلىمانى) كە لەدروو دەلەسە بەو لاوه هىچ راستىيەكى تىداھەست پى ناكىرى، لەوەلامدانەوە ئەو نۇرسىينەدا، دەلىم: پېرەوى رېبازى ئىرشاد لەزنجىرە خاوىنى ھاشمى زانى بەناوبانگى جىهانى ئىسلامى (شىيخ سەعىد ئەفەندي حەفيەد) سەرمەشقى دادپەرەمىرى و خاونە خۇورەوشتى بەرز، ئەو ناكەسانە هاتن بەرامبەر ئەم زاتە دەستيان دايە درۇو دەلەسە ھەلىشتىن دواى لەناوبرىنى لەزمان درىزى بەرامبەر كەسۈكارى نەوهستان، كەدەوە ئەو كەسانە كارى كرده سەر ھۆز و بنەمالە كوردەكان و زۆريان پى ناخوش بۇو گەلەك دىگىر بۇون، بىنەمالەي شىيخان ھەميشه ھەق پەرورد بۇون و ئەو باج و خەراجاتە لىيان داواكراوه لەوەختى خويىدا داويانە و لەخراپەكارىيەوە دوور بۇون، بەدرۆخستنەوە ئەم رۇزنامەيە، كارىكى پېوېستە و بەدلى خەنگى ئەم سارەيە رۇزنامە (مووصل) كە لەمەركەزى ويلايەت دەرددەچىت و كاروبارى ناوجە باشت دەزانىيەت و لەپەرەدا وەكانەوە نىزىكتە نۇرسىينىكى بەناونىشانى (كاروبارى كوردىستانى باشدور، بارى دروستى كارەساتەكەى سلىمانى) يەوە بلاۋىكىدۇوەتەوە

خەنگى لەناو خوياندا لەيەكتە دەپرسن، ئەممە پىنج سالە ھەلبىزادەن نەكراوه بۇ ئەنجوومەنی شارەوانى و ئىدارە (١٩)، ھەرودەن ئەندامانى نوى بۇ دادگا دانەنراود؟ بەپىي ياسا دەبىت ھەردوو سال جارىك ھەلبىزادەن بىرى، مانەوە كەسانىك ئەوەندە سال لەجىي خويان مايەي سەرسورمانە.

دە رۆزىك لەمەوبىش (ئەمین ئەفەندي) ئى نوسەر لەدایەردى مەصرەف رووانەي (گولۇمنبەر) (٢٠) كراو لەو سەرەوە كە گەرایەوە قائىممە قامى پېشىوو گولۇمنبەر، (عوسمان پاشا) ئى لەگەل خۆي ھىنايىھ سلىمانى، لەبارە ئەم داواكىرنەي پاشا، قىسەلۇكە زۆرە، ھەندىك دەلىن (عوسمان پاشا) (٢١) دەبىتەوە قائىممە قام يان دەلىن بۇ ئەمە كە دەست نەخاتە ناو كاروبارى ژمارەكىرىنە مەرپومالات يان دەلىن رىك كەوتىكى نەيىنى لەئارادايە، ھەرودەن دەلىن سەرۇكى جاف، (مەحمود دەلىن) يە داواكراوه لەمە زياتر دەنگوباسىكى ئەوتۇ نىيە كە شياوى باس كردنەوە بېت.

دەلیت: لەناو دۆستو دوزمندا ئاشکرايە كەسەيدەكانى بەرزنجە لەنەوهى پاڭ
پىغەمبەرن و خاوهن خۇورەشتىكى بلەن لەناو ئەم زنجىرييە (كاك ئەحمدەدى
شىخ) ئى خوالىخۇشبو پايەيەكى پىرۆزى لەناو خەلگىدا ھەبۈدۈ نەمۇنەيەكى
تاقانە بۈوه لەخاڭى عىراق و ئېرەن، بەمورشىدى ئەكمەل دانراوەد گەۋەھەرىكى
يەكانە بۈوه، بەمە، دلى سولتانەكانى عوسمانى، خەلەپەمى مۇسلمانانى
پاڭشادەت لای خۆى، دواى ئەو زاتەش شەھىد (شىخ سەعىدى حەفید زادە)
ھەمان پايەى وەرگەرتۈوه تاودەكى چەند جارىك بۇ ئەستەمبۈول (٢٤) دەعوەت
كراوەد لەلایەن خەلەپەكانەوە پىزى گىراوە، زمان درېزى بەرامبەر ئەم
بەنەماڭەيە نەمۇنەي ناھەقى و بەدرەشتىيە (شىخ سەعىدى) رەحمەتى ھەميسە
بۇ ولات و نىشمان دوعاى خەيرى كردووه، ھۆى ناھەموارى بارى ئاسايىش
لەكوردستانى باشۇوردا دەگەرىتىهە سەر ئەم بەنەمايانە:

فەرمانبەرانى مىرى بۇ سوودى تايىبەتى خۆيان بارى ئىدارىييان شىۋاندۇوه،
نوسخەدى دووهمى ئەو راپورتanhى كە لەلایەن ئەو فەرمانبەرانەوە نووسراون،
ئەوە پېشان دەدەن كە راپورتى نەمىنى پر (٢٥) درۆ دەلەسە بۇ سوودى تايىبەتى
خۆيان نووسىيە، وەك سىخۇرپىك دزى ئەم و بۇ كوشتن و بېرىن، پياو كوشتن،
كاروان رۇوتەوە كردن، تا بگاتە پارىزگار داپلۆسىنيان كردووەتە پېشەي خۆيان و
قسە ئاشىرىنيان بە قوماندانەكانىش كردووە، شەوان تەقەيان لەدایەرەكان
كردووەد كەچى ئەم ھەموو كارە ناپەسەندانەيان داودتە پاڭ (شىخ سەعىدى
ئەفەندى)، ئەمە بۇھتائىكى زۆر گەورەيە (٢٦).

ئەو درۆ دەلەسانە كە خاوهن نووسىنەكە لەپۇزىنامەي (يەغدا) بىلاوى
كىردىبووه مايەى سەرسوورەمانە، ناتوانم ھىچى ئەوتۇى لەبارەدە بلىيم، لەوە
زىاتر كە ئەو نووسىنائە لەدرۆ دەلەسە بەو لاوە ھىچى تەنەنەيە و لەلایەن چەند
كەسىكى بىن وىجىدانەوە ھۆنراوەتەوە، شارى سلىمانى لەماۋە ئەم دە پانزدە

سالەئى دوايىەدا، زۆر ناپەحەتىي چىشتىوو، لەمەدا شىخ ھىج سووجو
قەباچەتىكى نەبۈودۇ ھەمۇوشى دەكەۋىتە ئەستوئى ئەم تاقمە بىن وىجدان و
درۆزنانەوە.

بەمانەشەوە نەوهستان، ھاتۇون تۆمەتى ناپەوايان داودتە پاڭ شىخان و
رەپۇرتى نەپەننیان بۇ وىلايەت نووسىيە، بۇ ئەوهى بارى ئاسايىش لەسلىمانىدا
بىشىۋىن، بەللى (شىخ سەعىدى) سەر بەئىدارە پېشىوو بۈوه، بەلام زاتىكى
ئاسايىش پەروردە بۈوه، ھەندى كەس بۇ سوودى تايىبەتى خۆيان راپۇرتى درۆيان
دزى جەنابى شىخ نووسىيە، (شىخ سەعىدى) لەخۇورەشتە بىرورادا لەگەن
كاربەدەستانى پېشىوودا نەبۈوه، بەلگۇ ئەگەر زولم و زۆرىكىان بىكىدبايە دەيان
دەوستاولىي قبۇول نەكىردىن.

دواجاردانی مهشروعوتییهت

دوای هەرەس هینانی سەلتەنەتى عەبدولەھەمیدو جارڈانى مەشروعوتییهت و
بلاًوبۇونەھەدی ياسای ئەساسى بۇ رۇونكىرىنىھەدی ئە ياسايە و بىروراى
مەشروعوتییهت پىيۇندى كرا بەناودارەكانى سلېمانىيەدە لەپېشدا پىيۇندى كرا
لەگەل (حەزرتى شیخ سەعید) ئەفەندى تاوهەك لەبۇچۇونەكانى سوود
و درېگىرى، كەچى قوماندانى پىشۇوو سلېمانى لەگەل تاقمىك لەھاۋىيەرەكانىدا
بەمەبەستى پەرتىرىدىنى رېزى دانىشتۇوان - ئەم پارىزگايە سلېمانى - يە كە
كەوتۈوەتە گۈشەيەكى سۇنۇرى دەولەتەوە . ئەم قوماندانە پشتى لەشىخ كردۇ
پىيۇندى لەگەل ئە و كەس و ھۆزانەدا كرد كە ساردىيەكىان لەگەل بەرە شىخاندا
ھەيە وەك مەحمود پاشاي جاف كە يەكىكە لەسەرگىرەدە بەناوبانگەكانى ھۆزى
گەورە جاف و ئە و دوايى لەناھەزانى بەرە شىخان.

چۈنىتى دورخىتنەھە شیخ سەعیدو ھاۋىيەكانى لەسلېمانى

كە ئىنقلاب (۲۸) بەرپابۇو لەھەندى شارو شارۆچكەدا راپەپىن و پېرە (۲۹)
دەستى پېكىرد، لەسلېمانىشدا قوماندانى سوپا و ھاۋىيەرەكانى لەدۇزمىنانى شىخان
بۇ دووبەرەكى نانەوە دەستىيان كرددە ھەندى جموجۇلى دۇزمىنانە و نرخى
ئاسايىش و ناسوودەگى و يەكسانى لەناو شاردا ھەلگىرا لەجياتى ئەھەدی شايى و
خۆشى بکرى بناغەيان بۇ كارەساتىكى دەنەزىن دارېزىن، ئەوانەكى كە دەستىيان
لەئازاواھ گىرىيدا ھەبۇو خۇيان لەناو كۆمەلەئى ئىتىخادو تەرقىقىدا مەلەسەددادو
شىخانىان بە سەتمىكارو چەھىسىنەر و خۇينېز دابۇوە قەلەم و جەماۋەريان
ھاندەدا كە دىزى شىخان راپەپىن. ئەوانەكى كە لەم دووبەرەكىيەدا بىللايەن
وەستابۇون تۆمەت و تانۇوتىيان ئاراستە دەكرا بەم شىۋەھە لەھەمۇو
ھەلۆمەرجىيەك، لەكۈچە و بازاردا دەستىيان دايە دەمدەرىيىزى دىزى شىخان و لەرۇزە

رەسمىيەكانيشدا رېزىيان نەدەگرتەن، تاوهەك رۇزىك ناردىيان لەكۈپانى (شیخ سەعید)، (شیخ مەحمود) و (شیخ ئەحمدە) و لەخزمەكانىشيان، (سەيد ئەحمدە) بابا رسۇل(و) (شیخ صالح ئەفەندىي موقتى) يان بەبيانوو قەردارىيەدە بانگ كردو تەھوفىييان كردن و كتوپر دكتۆر ضياء (۳۰) و چەند كەسييکيان چەند چەكدارىيکيان لەگەل خۇيان ھەلگرت و چۈونە ناوابازارو بەكاسېكارەكانىان راگەياند زۇو بچەنە بەر دەركى سەرا، لەۋى فەرمانى سولتانى دەخويىندىتەوە، ئەھى نەچىت تووشى سزا ئەبىت.

بەزۆرى زۆردارەكى دووكانەكانىان پى دادەخىستان، لەو لاشەدە بەھاۋپەيمانەكانى خۇيان دەگوت واحكومەت شىخانىان حەپس كردووھ ئىۋەھەستن، راپەپىن، بەم شىۋەھە شەماماتىكى زۆر لەبەرەدرەكى سەرائى حەكومەت گلىرپۇونەوە، ھەندىكىان تەماشاڭەر بۇون، دواى سى رۇز جەماۋەر كۆكىرىنىھەدە، بەشىۋەھەكى ناشرین (شیخ سەعید) و (شیخ مەعروفتىيەت) بىرای و ئە دوايى شىخەكانىان رەوانەي (مووصل) كرد (۳۱).

دواي رەوانەكىرىنى شىخان چى روو ئە؟

دواي رەوانەكىرىنى شىخان و دوورخىتنەھەيان، دۆزمنەكانىان نامەرداňە جەندرەمە و چەكداريان دەنارادە سەر ئافرەت و مال و مندالەكانىان و قىسە و قىسەلۇكىان تىيەگرتەن، لەسەرنجامى ئەم كردهوھ ناپەسەندانەدا (ژىنى شىخ ئەحمدەدى براي شىخ سەعید) لەترساندا مندالى لەبارچۇو، جارىكىيان ژىن براي شىخ ئەحمدە نەخۇش بۇو، لەمالەھە كەوتىبوو، چۈونە سەرئى و لەنۋىنەكەي ھېنایە دەرىء و دايىن بەكۆل سەربازىيکادا كۈچە و كۈلانەكانى سلېمانىيان پى كىر، ئىنجا برايە سەرائى حەكومەت، ئەم جۇرە كردهوانە بەسەر ئە و بەسزمانانەدا كارىكى زۆرى كرده سەر دل و دەرۈونى خەلک، كە ئەممە لەخۇيدا ھىچ پەيوەندىيەكى بەرپېرەدە مەشروعوتىيەتەوە نەبۇو بۇو دىزى ياسا بۇو،

لهوکاته‌شدا بۆ چاوبه‌ست بلاوکرایه‌وه که له رۆزانه‌دا شیخان دهگرپنجه‌وه دواوه ئەوهبوو پاش دوورخستنه‌وهیان به پانزده رۆزیک لەپریکدا بههۆیه‌کی نه‌زانراو (۳۲) کارهساته دل تهزینه‌که‌ی موصّل بەربا بوو، حەزرەتى (شیخ سەعید) و (شیخ ئەحمدە) کورپا (۳۰) کەس زیاتر بەشیویه‌کی درنداش شەھید کران و باي پینج شەش مiliون لیره مال و حائیشیان تالانکرا، خاودن مەقالە ئۆبائى ئەوکارهساته دخاته سەر يەکیک لەکورپاکانی (شیخ سەعید) گوايە قسەی بۆ ئافرتیکی موصّل‌اوی فریداوه دوايى دەركەوت که بەرهى شیخان هىچ پەيوهندبەکيان بەرووداوى يەكەم رۆزى جەزنەوه نەبوو، پاش لیکولینه‌وه بەبەلگەوه دەركەوتووه ئە و کاروبارانەی لەسلیمانیش رووی داببوو ھەموو دەستکردى ئەندامانى كۆمەلەئى ئىتىجادو تەرقى بۇوه شیخان لەبەرپاکردنىدا هىچ سووج و قەباختەتىکيان نەبوو. لهوانەی لهوکارهساتەی موصّل بەھەزار حال رزگار بوبوو لەکورپانى (شیخ سەعید شیخ مەحموود) و (شیخ مەعرۇف) اى براي و (سەيد ئەحمدە) بابا رەسۋوٽ (بۇو، ئەو زاتانە کە گەرانەوه ئامۆڭگارىي ئە و ھۆزە ھەلچۈانەيان كرد كە دان بەخۇياندا بېرىن و چاوهپى ئەوه بکەن تا حکومەت لهکارهساتەکە دەکوللىتەوه و سزاي تاوانباران دەدات.

جەنابى (شیخ عەبدۇلقدارى شەمزىنى) اى سەرۆگى كۆمەلى كورد لە ئەستەمبۇول (۳۳) و ئەندامى كۆمەلەکەيان هەستيان بە سەرەنjamى ئەم گىرەگرفتە كردو دەستيان كرده تىكۈشان بۆ رۇونكىرنەوه ھۆ و سەرەنjamى ئەم کارهساتە تا حکومەت بکەويىتە لیکولینه‌وه نەوەك دووبەرەكى بکەويىتە پىزى موسوولمانانەوه و ئامانجى كۆمەلەکەشيان مېللەت پەرورى بۇو. ھەندى لەرۆز نامەكانى بەرەئى ئىتىجادو تەرققى كەوتىنە دەمەرپىزى دىرى ئەم كۆمەلەيە، بەلام كۆمەل گۆنی نەدایە نووسىنى ئەم جۆرە كەسانە و لهسەر ھەول و تىكۈشانى خۇيان سووربۇون و سەرنجى كاربەدەستانى ميرىيان بۆ ئەوه رادەكىشىا کە بەوردى بپوانە ئەحوالى كوردستانى باشۇور ئەوساكە شت بلاوکەنەوه

ھەولى دەدائە و قەلەم بەدەستانە ئىقنانع بکات کە ئەم کارهساتە لهبىنەقتدا لهسەر بناغەی درۆ و دەلسە دارپىزراوه و مەبەستى كۆمەلەش دەبرپىنى راستىيە لهپىناوى خوشويستنى مىللەت و نىشتمان. بەم شىپوھى كۆمەلە توانى كاربکاتە بەشىكى زۆر لهئەندامانى ئەنجوومەنى مەبعووسان و بارى درووستى كارهساتەكەيان بۆ رۇون بکاتەوە كاتىك ئە و گىرەشىپىنانە هەستيان بەمەركد كە لهمكارە نازەرەيەدا خەرىكە مايە پووج درېچەن ھاتن کارهساتى مۈوصىليان بەرپاکردو لهەستەمبۇولىش، ھەولياندەدا حکومەت ئەوهندە بايەخ بە رووداوهكە موصّل نەدات.

سەرئەنjam، ئەندامانى ئەنجوومەنى مەبعووسان، (شیخ سەعید) يان بەپىرۆزترىن شەھيد لەشەھيدكەنانى ئە و سەرەدەمە دايە قەلەم، ئەم بەرپارەيان ئاگرى فيتنە و دووبەرەكىي كۆزاندەوه، چونكە له رۆزانەدا بەھۆى کارهساتى كوشتنى (شیخ سەعید) دوه ھۆزەكەنى كوردى لهەھەلچۇون و راپەرپىنداپۇون (۳۴)، خەلگى ھاتنە سەر ئەوهى بېرسن ئاخۇ بەپىي بېرىارى چى دادگاپەك و بەچى مافىك (شیخ سەعید) ئەم زاتە پېرۆزە لهسەرەدەمى ئازادى و سەرەبەستى و مەشروعتىيەتدا لەسلیمانى دوورخايدە؟!

دواي ماوهىيەك، دەست كرا بەپرس و لیکولینه‌وه ھەر كەسىك چى بىنيوه و چى دەزانى و وەلامى دايەوه، گەلن بەلگەي نۇوسرامۇ بەدەستەوەيە كە نۇوسمەرى ئەورۆز نامەيە بەدرۆ دەخاتەوه. ئىت ئەوه بەسەر چوو ھەرگەسى بتوانىت بەدرۆ و دەلسە پىلان بەھۇنىتەوه ئە و شتانە لهخەيال بەلولاوه ھىچى تەننەيە خەيالىش بۆ كەس ناجىتە سەر.

لەرۆزانى كارهساتدا، ئە و تۆمەتە خرايە پاڭ حکومەت کە ھىچ ھەلۋىستىكى پېشان نەداوه و خاودن بېرىار نەبوو، (شیخ عەبدۇلقدار ئەفەندى) داوابى له حکومەت دەگرد کە دەور بگىرى ئەوهبوو لهسەرەنjamى ئە و كۆشش و ھەولدانە والى موصّل و متەسەرەيە سەلیمانى عەزل كران، بەلام ئەوانەي دەسدرپىزيان

کردبوروه سمر حال و مائی خەلگى لەوناوه دەسۋۇرانەوە بەمە ئارامى لەخەلگى

ھەلگىر، عەشايىرى دەورۇپشتى سليمانىش كەوتىنە جونبۇوش و چۈونە سەرمالى موتەسەرىي پېشىوو سليمانى و مالەكەيان تالانكرد، ئەۋەشىان بلاوكىرددوھ كە (شىخ سەعىد گۆيىك تەپە) بە هەزار سوارەوە ئابلۇوقە سليمانى داوه لەبر ئەمە سەر لەنوي چەك دابەشكرايە سەر ھەندىك لەدانيشتوانى شار و مەترسى كەوتە ناوهەوە مەبەستى بەرەي ئىتىجادو تەردقى ئەو بۇ شىخە كۆس كەتووەكان نەگەرپىنهەوە شار و دەستەلاتى خۇيان وەرنەگىنەوە.

والىي نوى و چەۋساندنه وەيەكى نوى

(عىزىزەت پاشا) بەوالى نوىي موصىل دانرا، ھەر كە چووه سەر كورسى ويلايەت فەرمانى دەركىرد بۇ لېكۈلینەوە لەسەر كارھاتەكە سليمانى و موصىل و فەرمانىدا ئەو كەسانەي كە مانەۋەيان لەسليمانى مەترسى دەبەخشىتە ئاسايىشى شار لەوئ نەمەين، ئىنجا خوي سەفرىيەكى بۇ سليمانى كردوو بىئەمۇ بەلایەكدا باتاشىت زۇر بەوردى و ھىمنى دەستى دايە پرس و لېكۈلینەوە. ھەر كە والى گەيشتە شار بەرەي شىخان و دۇزمەنەكانىياني پېكەوە كۆكىنەوە داشتى كردنەوە لەبەرەدم والىدا دەستىيان لەمل يەكتىردى، ئەم ھەنگاوهى والى خوشى و ئاسوودەگى خستە دلى خەلگەوە، بەلام ئەم ھەنگاوهى والى بەدل گىرە شىۋىنەكان نەبۇو ھەندىكىان خۇيان لەوالى نزىك خستەوە لەواڭشەوە دەستىيان دايە مەزبەتەكىرىن و لەزېرىشەوە خەلگىيان دىزى يەكتىرەن، جا بىزانە ئەم جۇرە خەلگانە خاوهەن ج دل و دەرۋونىكى مردوون، بېيار لەسەر ئەمە بۇ خويىنەر بەجى دەھىلەم.

سليمانى سەردانانە وەيەكى

بەپېيى عەدالەتى يەزدانى لەناو ئادەمیزاددا بەرامبەر بەيەكتىردى دەبى سەتكارى و دوورۇو و درۇو دەلەسە نەمەينىت، ج بۇ دانىشتوانى سليمانى و ج بۇ خەلگى كوردىستانى باشۇر ئاشكراپوو كە پىوهندى دروستى برايمەتى لەناو يەكتىدا دەبىتە هوى يەكگىرنى و سەركەوتىن. ئەوانەي كە گىرە شىۋىن و خاوهن بېرۋاراي پووجەن لەئاستى تەقەللاو و ھەولۇ و كۆششى ئەندامانى مەجلىسى مەبعوسان كىشانەوە دواوه دەستىيان دايەوە نووسييەوە لەرۋۇنامەكاندا، بەلام بەھۆى ھەولۇ والىي نوى و بۇ بەرۋەندى گشتى شىخان و خەلگى دى دووبەرەكى ناو خۇيان چارەسەركىردى ناكۆكى لەئارادا نەماو ئىز لەمەولا مل بۇ كەس دانانوين.

دانىشتowanى شار باوهشىان بۇ يەكتىردى دەركەوە ئەوانەي شارىان بەجى ھېشتبۇو لەگەرپانەوەدابۇون، ھۆزى جافىش ھاتە ناو ئەۋىيەكىتىيە نووسييەوە ھەموو لايەك زۇر بەھىمنى كاروبارى خۇيان حى بەجى دەكەن...

بەلگەمى ژمارە (٥)

ئەو نووسييەي كە لە (٢٧ نىسانى ١٣٢٥)دا ئاراستە دەفتەرى ويلايەتى موسىل كرا بۇو:

بەزمانى كۆيەلەيەتىمەوە (٢٥) دوعاي چاكە بۇ سەركەوتىنان دەكەم لەكاغەزى پېشۈومدا بۇ بەجى ھېتىانى ئەوانەي كە ئىستا عەرزىتان دەكەمەوە وا دووبارە ناجارم بىرتانى بخەمەوە جورئەت بىدەمە خۆم و سەرتان بەپىنمەوە ئىش.

رۇزىنامە (الارشاد) كە بىنى و ئاسايىش كەوتۇوەتە لات و مەيدان چۆلە دەستى دايە درۇو دەلەسە ھەلپىشتن كە كەس باوهپى پى ناكات. لەزمارەيەكىدا بەم ناونىشانە (ديسانەوە سليمانى، ديسانەوە والىي نوىي موسىل) مەقالەيەكى

بلاوکردهوه ناودرۆکەکمی لەراستییەوە دوورە، بەندە بەرپەرچی ئەم مەقالەیەم داودتەوە وا بوئیۆھی بەرپیزى دەنیرم بەلگو ئەم بەندە ئەم رۆژنامەیە بلاوی بکاتەوە تا بارى. بەراستى گیرۆگرفتهکە وەك رۆزى روناك پېشىنگ بەدانەوە. بەرپەرج دانەوەكە (٣٦) : لەرۆژنامەی (الارشاد) ئىزمارە (١٩) ئى رۆزى (١٥ نیسانى ١٢٢٥) كە لەبەغداد دەردەچىت بە ناونىشانى (دىسانەوە سلىمانى و دىسانەوە والىي نويى موسىل) مەقالەيەكى لەبارەي ھەل و مەرجى ئىستاي سلىمانى بلاوکردووھە بەداخەوە پېرى بۇو لەدرۇو دەلەسە.

ئەم ئازادىيەي كە دراودتە چاپەمنى ئىمە وامان لى چاودرۇان دەكىد كە بۇ بلاوکردنەوە كەرسەتى ئەدەبى و هونەرى و شتى بە كەلگۈ و پەۋداوى رۆزانە دروست بەكاربەھىنرېت بۇ مەبەستى پېشىكەتن و بەرزبۇونەوە بىرۋىاي خۇرۇشتۇ وشىاركردنەوە خۇش سوھبەتى بۇ ئەمەنەيەن ئەنۋەتىنەيەكى عوسمانى بىتوانى بە دەنلىيى بىزى.

لەم دەورە پېرۋىزى مەشرووتىيەت - دا و چاودرۇان دەكىر ئەم ئازادىيەي كە لەئارادا ھەيە بۇ سوودى گىشتى بەكاربەھىنرې ئەنگ بۇ چەواشەكىردن و لادان لەرىڭا وە ئەم نووسىتى كە رۆژنامەي (الارشاد) لەپەركانى پى رەش كەردووھە و پەھ لەدرۇو دەلەسە و پىلان رىتكەختن كە مایەن ئىسەفە، خاودن رۆژنامەكە بى ئەمەن شەرم بکات درۇي واي بلاوکردووھە دەرەن و ئاشكرايە كە لەراستىيەوە زۆر دوورە نووسىيەتى گوایە نووسىنەكانى پېشىوو لەلایەن خويىنەرانى سلىمانىيەوە زۆر بە تاسەوە خويىنراوەتەوە، نووسىنېكى كە پې بىت لەشتى پەپووج و درۇو دەلەسە مەگەر لەلایەن ئەم كەرسانى لە ئاستەدا بىت خويىنراپىتەوە ئەوانەي خاودن و يەغانىكى خاۋىن نەفرتىيان لى كەردووھە و بە چاۋىكى سووكەوە تىيىان روانىيەوە، ئامانجى ئەم كابرايە لەننووسىنەكانى تىكدان و سەر لى شىۋاندىن، لەم بارىيەوە دەممەوۇ بەم دوو سى قىسىمە سەرنجى خويىنەران پابكىشەم.

خاودن مەقالە لەزىر سېبەرى دوورى مەشرووتىيەت داوا دەكەت پىاوانى سەر بە دەورى ئىستىبىداد (٣٧) لەناوبىرىن، بەلگى ئەمە و تەيەكى بەجىيە و ئامانجى ھەر كەسىكى خاودن بىرۋاودپىكى مەشرووتىيەت خوازە، ئىمە لېرەدا لەخاودن ئەم نووسىنە دەپرسىن بەپىچى ج ماددىيەكى ياساي ئەسasى و بە گوئرەي حۆكمى چى دادگايەك سادات لەشارەكە خۆيان دەركاران و دوورخانەوە ئەمە مايەي سەر سورمانە؟ يان نە...؟

لەناو بازارادا دەگەران و بەخەلگە كانيان دەوت (خېردا دەرگائى دوکانە كانيان دابخەن و بچىنە بەر دەرگائى سەرە لەھە فەرمانى سەلتەنەتتەن بۇ دەخويىنرېتەوە) و كەوتەنە ناو خەلگو بە زۆرى زۆردارى دەرگائى دوکان و بازارپان پى داخستن و دايىانن لەبەر و بىرىانن بۇ ئەم كۆبۈونەوە كە لەراستىدا ھەلچۈونىيەك بۇو دەزى سادات و پې بەدەم لەھە دەيانوت (ئەگەر سادات نەكۈزۈن شتىكى خرالپ رەودەدات) بەپىچى بۆچۈونى خاودن مەقالە ئەم داواكىردنە لەئامانجەكانى بەردىمى مەشرووتىيەتە ئايى ئەمە بەپىچى ئەم ئازادىيە كە لەماددىكانى (٩، ١٠) ئى ياساي ئەسasىدا ھەيە..؟ كە وەھابىت بەپىچى قىسى خاودن مەقالە والى موسىل بە پېيچەوانەي ياساي ئەسasى و مەشرووتىيەت و عەدالەتەوە جوولۇوتەوە و بەنانو حۆكمەتەوە تاوان و گوناھىكى گەورە بەرپا كەردووھە بۇ ئەمە ئابىت بەرپەچى بدرىتەوە و حىسابى لەگەل بىرى؟

خاودن مەقالە ئېرشاد ھەولى داوه گىتن و دوورخستنەوە سەيدەكان بەبى ھۆ و حۆكمىك وا پېشان بىدات كە لەسەرەنچامى ھەلچۈونىكەوە رووی داوه لەمەدا ھاۋىنىشتمانىيەكانىش تىكەلپىان كەردووھە تووش ھاتۇون لەمەشدا سادات و بەرامبەرەكانىشيان بە گوناھبار داناوه، بەمە ھەولى داوه ئاگرى دووبەرەكى لەناو خەلگەدا خۇش بکات و كلپەي پى بىسەننى ھەرودەها ھەولى داوه ئەمە خەلگە

به‌وه قايل بکات که ئەمو بەلگەيە دروست‌کراودىه، بزانن ئەم کابرايە چى لىكدانەوەيەكى پووجى كرجووە و ج خەيالىكى پىسى لەمېشىدا دەسۈورىتەوە. وشتىك چوودته ناو باخىكەوە قەپ لەتەر و شىكداوە كە باخەوان دەركەوتۇوە لەترسانا چاوى خۆ قووقاندۇوە تاوهكى باخەوان نەيىبىنى، حەزىزەتى (والى پاشا) كە دەستى كردووە بەلگۇلۇنەوە چاوى بە بەلگەنامەيەك كەوتۇوە كە تىيىدا چۆنۈتىي دابەشكىرىنى ھەزار و پىنج سەد لىرىدى بىنىيە لەگەل ناوى ئەم كەسانەى كە ئەپارەيەيان بەسەردا دابەش كراوه لەگەل بەشى هەرييەكىيان و لەخوارەوەشىدا ئەم رىستەيە نووسراوه (ئەم پارەيە بۇ ئەم دانراوه كە لەمۇسلىق بۇ ھەندى شتى گرنگ سەرف بىكى ئەگەر نەكرا بگەرىتەوە بۇ ئەم كەسانەى ناوييان لەسەرەدە نووسراوه، من بۇ ئەم مەبەستە ئەم پارەيەم وەرگرت) لەخوارەوەشىدا مۇرى (متصرف ليوا محمد توفيق) ھەيە و بۇ راست بۇونى ئەم سەنەددە تەحقيق و لىكۇلۇنەوەيەكى وردكراوه و خەتكەشى ھى كەسىكە كە دىرى شىخانە و مۇرەكەش مۇرى موتەسەررەيى پېشىۋى ليوايە و وينە ئەم بەلگەنامەيە ھەلگىراوه.

ئەم سەنەددە دواي ھاتنى والى بۇ سلىمانى بە چەند رۆزىك خراوەتە پىش چاولو لەكەركۈن، كەچى خاوند مەقالە بە چاۋىكى خىل و خوارەوە روانىيەتىيە گىروگرفتەكە و ويستووپەتى چەوت و چىلى بکات. حەزىزەتى والى لەو پېرس و لىكۇلۇنەوەيە لەبارەي ئەم گىروگرفتەي كردووە لەھەق لاي نەداوەو لەلایەن ھەممو خاوند و يىجىانىكەوە پەسەندىكراوه ئەگەر تەنبا كەسىك ھەبىت ئەم لىكۇلۇنەوەي بە دل نەبوبىت ئەۋىش خاوند مەقالەيە ئىيمەش بەم جۆرە وەلامى بەرپەچىدانەوەكى ئەم دەدىيەوە. ئەم كارەساتە كە لەرۆزانى جەزنى قوربان لەمۇسلىق روویداوه پاش لىكۇلۇنەوە دەركەوتۇوە، پىش ئەم لەگەل ئەوانەى كارەساتەكەيان

ھەلگىرساندۇوە پېيەندى كراوه، بەلام خاوند مەقالە مەتمانەى بەو بەلگانە نىيە، ئەم لىكۇلۇنەوەيە لەم دوايىيەدا لەبارەي كارەساتە كە كراوه بەلگەيە لەگەلدىيە و گومانى تىدەننەيە و دەبى تاوانباران بەپېي ياسا خۆيىان بىدن بە دەستەوە و پى لەگرەدەوەكەنە خۆيىان بىنەن تاوهكى سزاکەيان كەمەر و باريان سووكىز بىتە ئەمەش بېيىتە دەرسىك بۇ ئەمەد لەرۆزانى داھاتوودا لەھەلەكان كەلک وەرگىرى و كارەساتى تر دووپات نەبىتەوە.

خاوند مەقالە نووسىيۇتى لەناودارەكانى سلىمانى سەرۆكى شارەوانى (غەفوور) و (حاجى سەعىد ئاغا) و (حاجى برايم) ئاغا باريان كردووەتە بەغداد، نەخىر (غەفوور ئاغا) تاوهكى ئەمەر لىرە لەسلىمانىيە و بۇ ھىچ لايەك نەرۆيىشتووە، بەلام (حاجى سەعىد ئاغا و حاجى عەلى ئاغا) بۇ تەبىدىلى ھەوا چۈونەتە بەغدادو (حاجى برايم ئاغا) ش بۇ كاروبارى بازركانى سەفرى كردووە ھەمەوەندەكانىيان داۋىانەتە سەر چەند دىيەك و تالانىيان كردووە تالان و بىرۇ ئەم ھۆزە شتىكى تازە نىيە.

كوشتەي خزمەكەي فەتاح بەگ سۇفيەندەكانە. ئەم تەقانە شەو كراوەتە سەرمائى (ئەورەحمان ئاغايى گەورە) لەلایەن پىاوهكانى خۆيەوە كراوه، لەم تەقىيە بەر پىاويكى خۆيى كەوتۇوە و بىرىندارى بۇوە. شىيخ مەممەد غەربىيىش لە (ئەنلوس) دەست درىزى لەسەر كەس نەكردووە. بەم زۇوانە وا چاودەر وان دەكىرى حەكمەت بچىتە سەر ھەمەوەندەكان و ئەم تالانىيانە لەم دوايىيە كردوويانە لېيان وەرگىرى و بىرىتەوە خاوندە خۆي و ئەوانەي خزمەكانى فەتاح بەگىان كوشتووە دەرددەست بکىن. خويىنەرى بەرىز: ئىيىستا بۇت دەركەوت ئەم نووسىينانە كە خاون رۆژنامەي (الارشاد) بلاوى كردووەوە لەدرۆيەكى رووت بەولۇوە ھىچى تر نىيە و نەوعە زمان درىزىيەكە لەبارەي يەكىك لەوالىيە كانمان ھەرودە دەيەوى ھەج

خرابهیه کلام شاره کراوه بیداته پال شیخه کان و دانیشتوانی شارو شیخان بدا به گزیه کدا تا ئەمن و ناسایش لهشاردا هەلبگیر، ئەم روشه ئەپەپری بى ويجدانیيە. ئىمە بهناوى بەرژهوندى گشتىيە و داوا لەرۆژنامەي (الارشاد) و خاودن مەقالەکە دەكەين ئەگەر خويان بە دلسوزى ئەم نيشتمانە دەزانن دەبى هەولۇ ئەوه بەدەن كە بەرهى شیخان و دانیشتوانى شار پېكەوه ئاشت بکەنەوه و مەيدان بە بلاوبونەوه شتى درۇو هەلە نەدەن لەرۆژنامەكاندا بلاوبكريتەوه، ئومىيەدوارم ئەم هيوايەمان جىبەجى بکرى.

بەلگەي ژمارە (٦)

ئەمە وىنە ئەو ئىفادەيە كە رۆزى (٤٤ حوزهيرانى ١٣٢٥) لەدادگاي بىدایەتى سليمانى وەرگىراوه: بۇ گۈرتن لەفەرمانى سەلتەنتى پادشاهى لەبارە دانان و بلاوبونەوه ياساي ئەساسى و بانگ كردنى ئەنجومەنى مەبعۇۋشان بۇ كۆبۈونەوه داوا كرا هەممو دانىشتوانى شار بە مشايخ و زانا ناودارانەوه لەبەر دەركاي سەرائى حکومەت ئامادەبىن، لەناو بانگ كراوهەكاندا خوالىخۇشبو شىخ سەعىد ئەفەندىي و كورەكانىش ھەبۈون ھەممو ئەو خەلگە لەگۇرەپانى بەر دەركاي سەرائى حکومەت ئامادەبۈون فەرمانبەران و سەربازانىش لەلولاوه ھەممو بەرپىز وەستان، ئەم نمايشە رىكەوتى رۆزى چۈونە سەرتەختى پادشاهى بۇو پاش خويىندەوهى تەلغوراھى پادشاهى بۇ ئەو مەبەستە ئەو خەلگە ھەممو بەجارى سوينىدران كە گويىرايەلى ئاوهرۇكى خالەكانى ياسابىن و پەيرەوى بکەن و لىپى لانەدەن و هەر ناكۈكىيەكىان لەثارادا ھەيە دەبى نەمېنیت و لەجياتى ئەوه يەكىتىيەكى گشتى بىتە ناوهەو، بەلام ھەندى لەو كەسانەي كە سوودى تايىبەتى خۆيان نەبىت ھىچى تريان مەبەست نىيە وەك فەرماندەي پېشىۋى سوپا

مستەفا پاشا و فەرماندەي ئىسەتا قول ئاغاسى (٣٨) سالخ و جىڭرى سەرۆكى ھىزى جەندەرە فەھمى و دوكىر ضياء و سەرۆكى دادگاي جەزا (ئەممەد رەفعەت) و سەرنووسەرى دادگا (دەروپىش) و فەرمانبەرى ئىجرا (نەجىب) و ئەفسەرى تەجىنيدى سەرچنار (حاجى عەبدۇللا) و ھەردۇو فەرمانبەرانى تەلغوراف (ئەدبى و ئەممەد) و عەبدۇلھەزىز ئەفەندىي موقتى لەناوخۇيىاندا رىكەوتىيەكى نەينىيان دىزى شىخان گرى دابۇو، ئەو كەسانەش كۆنە قىنەيىكىان دىزى شىخان ھەبوايە، ئەوانىشيان ھان دەداو دەيانھەنایە ناو رىكەوتەكەيانەوه، بۇ داپۇشىنى ئەسلى مەبەستيان دىزى شىخان ھاتن ھەندى شكايدەتى ناپەوايان كردو ئىنجا ھاتن ئەو رىكەوتەيان خستە قاوغى كۆمەل ئىتتىجادو تەرەققىيەوه ئىنجا بەو ناوهەو خۆيان ئاشكرا كرد.

ئىنجا ئەو فەرمانبەرانە بەھۆى پايدەيەنەوه لەفەرمانەكانىانداو مەوقعيان لەكۆمەلەكەياندا لەناو بازارو كۈچە و كۈلانەكاندا بە ئاشكرا دەستيان دايە شەپەرۋەشنەن دىزى بەرهى شىخان و لەرۆزانى ئاھەنگى رەسمىشدا ماوهىان نەدەدا بەرهى شىخان جى و مەقامى شىاوى خۆيان بىرىتى، ئىنجا لەرۆژنامەكانى ئىتتىجادو تەرەققىشدا ھېرىشيان دەبرىنە سەر، ئەندامانى كۆمەلە دەيانزانى حەزرەتى شىخ سەعىد ئەفەندىي زاتىكى چاکە خوازو خاودن پايدە و مەقامە بۇ وەددەست ھىنانى ئامانجى تايىبەتى خۆيان بى ئەوهى گۈى بەدەن سەرەنjamى مەسىلەكە وەك لەدى خۆياندا بلىن. ھەرجى دەبى بابى - دەستيان دايە پىلان رىكەخستن دىزى شىخان وەك ئەوهى پاش جەزنى رەمەزان بەچەند رۆزىك لەكۈرەكانى شىخ سەعىد، شىخ مەحمۇد و شىخ ئەممەد ھەرودە سەيد ئەممەدى بابا رسۇل و شىخ سالخ ئەفەندىي موقتىيان بە بىيانوو ئەوهى گوايە قەردارى حکومەتن، چوون بەھىزى جەندرەمە ھىنایانن و لەسەرائى حکومەتدا تەوقىفييان گردن و دەوريان بە چەكدار گرتن ئىنجا دوكىر زىادو و سالخ قول

ئاغاسى و فەھمى ئەفەندىي يۈزباشى كەوتىنە ناو بازارو لەناو خەڭىدا بلاۋىان كىردهو: حۆمەت شىخانى حەپس كەدوو، ھەستن، راپەرن، ئەوانەى كە لەگەلەندا نەبۇوه پېيان دەتون بىرۇن بۇ بەرددى سەرا وافەرمانى حۆمەت دەخويىنرىتەو ئەو كەسەى نەچىت سزاي دەخريتە سەر، بەم شىۋىدە دوکان و بازارپىان پى داخستن و ئەو خەڭىه يان بە كۆمەل بەرددە كۆكىرددەو ئەوانەى بى لايەن بۇون دەھىان بۇ دەكىردو دەردەپەرىن ئەوانەشىان دۇزمىنى شىخان بۇون بە زۇر دەيانىردىن دايەرە پۇستە و دىزى شىخان ئەلغوراھىيان پىلى دەدان. بەم شىۋىدە دوو رۆز لەسەر يەك حەشاماتىان لەو گۇرەپانە كۆكىرددەو تاوهكى لەرۆزى سىيەمدا فەرمانى دورخستنەوەيانىان بۇ موسىل وەرگرت.

بەمەشەوە نەھەستان، بە بىانوى وەرگرتنى قەرزى ميرىيەوە چەكدارەكانى حۆمەت دەچۈونە سەر مال و خىزانى شىخانى دورور خراوو ئافرەت و مندالەكانىان دەترسانىن تاوهكى ژنى شىخ ئەحمدە لەزىر ئەم ترس و بىمەدا مندالىيىكى لەبارچۇوه هەروەها هاتن چەند دەعويەكى بى بىناعەيەن دىزى شىخان رېكىسىت و شايەتى درەپىان بۇ تاشى بۇ ئەوهى حۆكم بىرىتە سەر ئەفرادى شىخان، شىخ عەلى كە ژىنبراي شىخ مەعرووفى نەقىبە لەمالەوە كەوتبوو بە زۇرى زۇردارى چۆن لەناو دويىنى نەخوشى دەرىكىردىن دايەن بەكۈلى سەربازىكدا بۇ ئابپۇو بىردىن بازارو كۆلانەكانىان پى گىپە.

ئەم كارو كىردهو ناپەسىندان ھىچ پیوەندىيەكى بە رۆحى ئىدەرە و مەشروعتىيەتەو نىيە پاش ئەوهە هاتن زۇر بەنھىنى پىلانيان بۇ ھىنانە دى كارەساتەكەى موسىل ھۆننەوە.

جارىكىيان موتەسەرەپىشىو (تەوفيق پاشا) بەرەو بەغدا بەرەي دەكەۋى جەردە پىلى دەگرى ئەمەشىان دايە پال خزمان شىخەكان (٢٩)، ئا بەم شىۋىمە بە زۇرى زۇردارەكى شىخان لەحال و مال خۇيان دورور خرانەوە لەنائەرفتى زەعىفە

بەلگەي ژمارە (٧)

وينەى نووسراوى موتەسەرەپىتى سلیمانى ژمارە (٣٥٠) ئى رۆزى (٤٤) تىشرينى دووھى سالى (١٣٢٥) بۇ عىززەت ئەفەندى - ئى نووسەر لەئەنجومەنى ئىدەرە لىۋا (٤٠) بەپىي پادداشتى جىڭىرى مودەھىي گشتى لەۋەزىفە (موستەنطىق) (٤١) داناراو لەئەنجومەنى ئىدەرە لىۋا كە ماۋەيەكى شاغىرە. لەبەر ئەمە پىۋىستە

هر ئوراقىئە ئائىد بە ئىستىنطاڭ هەيە وەرى بگرىو دەست بىكەي بە فرمانەكەي خۆت كە پېت سپىردراد.

بەلگەي ژمارە (٨)

بسم الله الرحمن الرحيم
ويئە ئە سکالانامەيەم كە لە (١٨) كانونى دووهمى (١٣٢٥)دا (٤٢) بۇ ويلايەتى جەلليلە موسلم پىشىكەش كرد. لە ھەمو و مختىكىدا لىواي سليمانى لايەن سەلتەنەتەو بە چاۋىكى تايىبەتەو تەماشا كراوه منىش لەم رەوانگەيە و زات بە خۆم دەدم ئەمە خوارەوتان بۇ دەبىر:

لەسندوقى مالىيە سليمانى پىنج سەد لىرە و ھەنى دزرابۇو ئە دزىتىيەش لەلaiەن دادگاوه لىكۈلىنەوەي (٤٣) لەسەر كر، بەلام كاربەدەستان كاريان كرده سەرو بىيارياندا لەلaiەن ئىدارە لىكۈلىنەوەي لەسەر بىكىر، گومان لەودا نىيە كە دزى كردن تاوانىيىكى شەخسىيە دەبىت لەلaiەن دادگاوه لىيى بىكۈلرەتەو بىيارى لەسەر بىرى گۈزىنەوەي بۇ جىھەتىكى ئىدارى بۇ كارتىكىن و مەبەستىكى خراپە، لەبىر ئەمە جىڭىرى موددىعى گشتى بىياريدا دەبى ئەم لىكۈلىنەوەي لەلaiەن موحەققىقى دادگاى بىدایتەو بىكىر و بىيارى لەسەر بىرى، لەبىر ئەمە رۆزى (٤٦) كانونى يەكمى سالى (١٣٢٥) ئە ئەوراقە كەرىاھە دادگا.

سپاردنى ئەم مەسەلەيە بۇ لايەنېكى ئىدارى گومانى خستە ناو مەسەلە كەوە دەمەش بۇو بەھۆي ئەمەن ئەمەن سندوق دەستى لەكار بىكىشىت، بەپى ياسا دووبەرەكى كەوتە نىوان دوو مۇستەنتىقەوە بەھىج كلۇجيڭ نابىت ئەمە بېتىھە ئەمەن كەوتە نىوان دوو مۇستەنتىقەوە بەھىج ژۇورترەوە قەرمانى بۇ دەركىر، ئەمە منى تووشى ھەرەشە لىن كردن و قىسە پى وتن و چاوترساندىن كرد منى كۆيلەي بى دەسەلات تا ئىستا كەس كارى تى

بەلگەي ژمارە (٩)

ويئە ئە سکالانامەيە كە لەگەل بەرىۋەبەرى تەحريراتى سليمانى نورەددىن ئەفەندى پىكەوە رۆزى (٢٣) كانونى دووهمى سالى (١٣٢٥) بە تەلگراف داومانەتە ويلايەتى جەلليلە: بەداخەوە لەم رۆزانەدا زۆربە كاربەدەستانى لىواي سليمانى بىريتىن لەپياوانى بى بەھەرە گىرەشىۋىن و راپاوا لەھەمو و ھەنگاۋىكىاندا دىرى ياساو شەرىعەتن و مەبەستيان تەنبا پېكەرنەوەي گىرفانى خۆيانە و بەس، شىرازە دادگەری و ئاسايىش پېچرەو، خستە بەرچاوى ئەم راستىيانە لەسەر دەدمى ئىستىباددا قەددەغە بۇو ئەگەر سکالاپىك لەبارە ئەم دەست درېزىيانە بىرىاپە لىكۈلىنەوەي لەسەر نەدەكرا بەلگۇ لەخودى سەتكاران پرسىار دەكرا.

سەرەنجام دەگەينە ئەوەي وا بلىين:

١. كارهساتى كوشتنى شىخ سەعىدى حەفید لەمۇسۇل ئەلقەسى دوووهم بۇوه لەو ئەلقانە كە بەرەي ئىتتىجادو تەرەفقى ھۆنۈپىانەتەوە (يەكەميان) لەسلىمانى هەلىان گىرساندۇوەد كە ناودارەكان و شىخەكانيان گرتۇوەد خەلقيان ھان داوه دىزى ئەوان بروسكە لى بىدن بۇ مۇسۇل و ئەستەمول بۇ دوورخستنەوەي شىخ سەعىد.
(دوووهەميان) لەمۇسۇل ئەوە جىبېھەجى كراوه كە شىخ سەعىد و براو ھەندى لەخزم و كەسانى شەھيد كراون.
٢. دوورى كۆمەئە كورد لەئەستەمول بەسەرۆكايەتىي شىخ عەبدول قادر لايەنگىرى شىخان بۇون راستىي كارهساتەكەيان شى كردۇتەوە ئەوەيان كردۇوە كە لىكۆلینەوە لەسەر ئەم رووداوه بکريت.
ئومىيەدوارم بەم نوسىينە خزمەتىكى مىژۇوو كوردى ئەو سەرەدمەم كردىتىو نووسەرانى داھاتوومان كەلگىان لى وەرگىن..

ئىمە عەرزى ئىۋەي بەپىز دەكەين كە تا رۆزى ئەمپۇمان سلىمانى سوودى لەسەرەدمى پىرۆزى مەشروعتىيەت وەرنەگرتۇوە دىيارە ئەمە حىكمەتىكى خودايى تىدايە، موتەسەرىيە ئەمپۇمان لەبەریۆبەرىتىدا سەركەوتوو نىيە و ئەوپىش بەشويىن مەبەستى تايىبەتى خۆيىدا دەگەرى.
ئەو كەسەي كە پىنچ سەد لىرە پارەي دزىوە لەپىشدا لەلایەن دادگاى بىايەوە لىكۆلینەوە لەسەر كرا، بەلام موتەسەرىيە بەپىي دەسەلاتى خۆي مەسەلەكەي خستە ژىر دەست ئىدارەوە تا ئەو كابرات دزە رزگار بکات و بىلەفيعل (بالفعل) بەرەللايى كەدو دەت تەنگى بەمن ھەلچنى وەختى كە بىنى ئىمە لەسەر ئەو دەعوەيە سورىين و دەست لە دەعوايە ھەلناڭرىن ئىنجا ھەولىدا لىكۆلینەوە كە لەلایەن كەسانى سەربەخۇيانەوە بکرى.

ئەوانەي وەك ئەو موتەسەرىيە ئىدارەي ئەم لىوايەيان شىۋاندۇوە غەفوورى سەرۆكى پىشىوو شارەوانىي سلىمانىيە ئەم پىاوه لەزىر پەرەدى مەشروعتىيەتدا ھانى ئەو كەسانە دەدات كە جاران سەر بەئىستېداد بۇون دىزى ئەوانەي كاروبارى خۆيان بە دلسۇزى بەجى دەھىن ئىمە لەھەموو ھەلچونىكى سلىمانىدا بى لايەن وەستا بۇوين فەرمانى رسمي خۆمان جىبېھەجى دەكردو دىزى كەس نەبووين، ئەوان ھەتا ئىستا خەرىكىن ئەھالى ھان دەدەن و بەمە نىوان فەرمابەران و دانىشتowanى شار دەشىۋىن و تۆۋى دووبەرەكى دەچىن و خەرىكى فيتنەيەك بەرپا بکەن و موتەسەرىيەش لەم كارەدا پېشىگەرەيەن دەكتا.

ئىمە كە خۆمان بەكەسانىكى بى گوناھ و سەتم لى كراو دەزانىن لەئىۋە داوا دەكەين لەم سەرەدمەي عەدالەتەدا سىستەمكارىيەن لەسەر ھەلبگۇن بۇ بەجى ھېنانى ئەم مەبەستە چاودرى دەكەين لىكۆلینەوەكى دروست بى لايەن بکرى ئەواساكە درۆ و راستىيان بۇ دەرەتكەوى، چاودپىي پەحەمەتى ئىۋەين.

په راویزه کان

۱۵. خه لیل منه و در. ی شاعیر لم بابه ته و له داستانه که يدا ده لیت:
جهم بین چهن نه فه ربی ره حم و ئین صاف
پهی مولک (به غداد) کیشان ته ل غورا
یه کاک ته لی دیگه ر به (موصل) ماوا
ته ل کاری کردن، صوب تا خوراوا
چهن ته ل غورافی پهی (باب عالی)
پهی (شیخ الاسلام) میر لیواو والی
۱۶. یوز باشی - واته سه رکردی (سنهت که س) بهرام بهر به پایه هی عه سکه ری
(نه قیب) ای ئه مرؤی سو پایه، شاعیر یکمان و تو ویه تی:
ئه لین دومیکیان کرده (یوز باشی) له پیشدا سه ری دایکی خوی تاشی
۱۷. مه بهستی له یه که م والی - ی سه رده می حوكمرانی به رهی ئیتیجادو
ته ره قیبیه.
۱۸. پرس و لیکولینه وه له فه رمانبهره بی لایه نه کان کرا بیئه وهی ناویان
ئاشکرابکه ن.
۱۹. جاران له هه ر شارو شارو چکه یه ک دوو ئه نجومه نی (شاره وانی) و (نیداره)
هه بون و شیوه هه لبزاردنیک بو ئه ندامانی شاره وانی هه بورو، به لام ئه نجومه نی
ئیداره له لایه ن حکومه ته وه داده نرا.
۲۰. گولعنه بهر - ناوی ئه سه رده می شارو چکه یه (هه له بجه) بورو.
۲۱. مه بهست له عوسمان پاشای حمه پاشای جافه (۱۸۴۷- ۱۹۱۰) میر دی خانمی
ئه رده لان و باوکی هه رد وو (ئه محمد موختار و تا هیر به گی جاف) هه سه رده می
قائی مقامی هه له بجه بوروه.
۲۲. به تورکیه که یه (ردیه صورتیدر) له م رستمیه (در) تورکیه و ئه و دوو
وشکانی دیکه عه ره بین.

۱- ئه و به تورکی (عریضه) ی به کاره یناوه ئیمه لیره دا سکالا نامه مان
به کاره یناوه.

۲- سانی (۱۳۲۱) رومی - سانی رومی - ده کاته (سانی ۱۹۰۵) زاینی.

۳- ئه م شاره - واته شاری سلیمانی.

۴- نووسه ر نمودنیه ئه ده بی به رزی ئه و سه رده می له سکالا نامه که يدا
به تورکی به کاره یناوه، ئیمه خستمانه سه ره زمانیک ساده.

۵- له سه دهی پیشو و دا، سلیمانی (سنه جهق) یک بورو سه ره پاریزگای شاره زو ور
که شاری (که رکوک) چه قی ئه م پاریزگایه بورو.

۶- خان - کاروان سه را.

۷- ره نگه ئه م جو ره حه وزانه بـ فه رمانبهره تورکه کان ته رخان کرابن، چونکه
کوردى سلیمانی هه مو شافعی مه زهه بن.

۸- له ور قزگار دا، شیخ مه حمود له تافی لا ویتیدا بورو ته مه نی نزیکه (۲۳)
سال ده بورو.

۹- گویک ته په، واته (گرده شین) له کور دیدا کراوه به (گوپ ته په).

۱۰- ته رخانی و ره خزایی دوو تیره دی گه ورهی هه زی جاف و له شور شه کانی شیخ
مه حمود دا، پشتیان به رنه داوه.

۱۱- ئه و وسقی شاری سلیمانی، و دک که ره ستیه ک بـ نووسه ران که لگی
تایبەتی خوی هه يه.

۱۲- به ران بهر (استجواب) پرس و لیکولینه وه م به کاره یناوه.

۱۳- به ران بهر (مجلس مه بعوان) ئه ندامانی په له مانم به کاره یناوه.

۱۴- چوونه سه ره ته خت (تتویج) له سه رده می پاشایه تیدا له عیراق (جلوس) یان
به کاره یناوه.

کوردەكانه وە خۆی بگەيەنیتەوە كورستان و ناو ھۆزەكەی خۆی، بهانبەر ئەم ئازايەتىيە دەولەتى عوسمانى لىبوردنى بۇ دەركىدو پايەى (بەگلەر بەگى) اى پى بەخشرا، مە حمود پاشا ئەددب پەروردە دەستى شىعر نووسىنىشى ھەبۇو ھەولى دەدا بۇ بەرزىتى قەومەكەی خۆی (بىروانە مىژۇوى - مشاھير الکرد و كورستان، چابى ۱۹۴۷، مەحمدە ئەمین زەكى).

كە ئىمارەتى بابان سالى (۱۸۵۱) ھەرسى ھىننا بەرەت شىخان ئە و كەلەبەردىان لە سلیمانىدا پېرىدەوە، لەناودارانى جاف ج (حەمە پاشا) و ج كورپەكانى لە وە زياتر كە قەوارەت ھۆزەكەی خۆيان بىاريىز چاوانان لە حوكىمىدارىتى سلیمانى و كورستان نەبۇو. ھەميشە كاربەدەستانى تۈركى عوسمانى، ھەولىنىداوە دووبەرەكى بخەنە ناو كورده، ھەولۇ ئامانجى ئە و پاشا يە سلیمانىش يەكىكە لە پىلانە گلاۋەيان. پىوندى نىّوان پېرىمېردو مە حمود پاشا پەتە و بۇوە پېرىمېردى لەزىندا زۇرى لەسەر نووسىوەتەوە، ئەم زاتە مافى ئەوهى ھەيە شىكى لەسەر دەركى.

٢٨. تۈركىش وەك عەجەم لە جىاتى شۆرش (ئىنقىلاپ) بەكار دەھىنن ئەمە لە عەرەبى كۆنيشدا بۇ ئەمە بەستە بەكار ھاتووە.

٢٩. (پېرىدۇ) بە عەرەبى (مسىرە) لە تۈركىيەكەدا ھەيە (جان و نومايش) بەكار ھىنناوە.

٣٠. ئەم دكتۆرە (ضياء) ناوه وادىارە تۈرك بۇوە يەكىك بۇوە لەندامە ھەرە بىزىوەكانى ئىتىيەجادو تەرققى لە سلیمانى.

٣١. لېرەدا خەلیل منهودر دەلىت:
تا ئاخىر فەرمان هات لە ئەستەمۈول
شىخان سەوق بىۋەپە شار مۇوصل
بە ئەمرو فەرمان زات شاھانە

٢٣. لەسەر دەمى ئىتىيەجادو تەرققىدا لە بەغداد سى رۆزىنامە دەرددەچوو بەغداد - الارشاد الحقيقة لەورۇزانەدا (كاظم حسن الدجىلى ۱۸۸۰- ۱۹۷۰) خودا لىخۇشىبوو يەكىك بۇو لە دامەز زىنەرانى ئەوكۇمەلەيە لە بەغداد و لە نووسىنى ھەرسى رۆزىنامە كاندا قەلەمى لە كاردا بۇو، لېپرسراوى رۆزىنامە (الارشاد) (حسىن جاھد) و رۆزىنامە (الحقيقة) (مجيد طلعت) بۇو.

كە بەرەت ئىتىيەجادو تەرققى لە عوسمانى ئىتىيەوە دروشمى تۈركىز مىان ھەلگرت (كاظم الدجىلى) لېيان كشاپە و دېيانىش وەستا.

بۇ زىدە زانىارى بىروانە گۇفارى (أفاق عربية) ژمارە يەكى مانگى كانوونى دووەمى سالى (۱۹۹۳) نووسىنىك لە مبارەتە بە قەلەمى (رفعت عبدالرازاق محمد بەناونىشانى (شخصيات عرفتها - أظواء ثقافية) .

٤. ئەوسا لە نووسىنە رەسمىيەكانى حەكومەتدا لە جىاتى (ئەستەمبول) و شەى (دەرسعادت) دەنۋوسرَا.

٢٥. بە تۈركى رىستە (زۇرنا لچىلەق) يان بەكار ھىنناوە واتە بە درە راپۇرت نووسىن.

٢٦. ئەمكارانە، ھەموو ئەندامانى ئىتىيەجادو تەرققى كردوويانە بۇ ئەوهى شىخان لە ناوبەرن و خۆيان جەلەوي كار بېگرنە دەست.

٢٧. مە حمود پاشا كورى حەمە پاشا كەيىخ سەرە وبەگ (۱۹۲۱- ۱۸۴۵) پاش كوشتنى حەمە پاشا باوکى لە سالى (۱۳۰۸) كۆچىيەوە، سەرگەدىي ھۆزى وەرگرت، لە پېشىدا بۇو بە قايمىقami گولۇھىن بەر، دوايى نەقل كرايە پارىزگايى (ئورفە - رەھا).

زىوەر، لە ياداشتە كەيدا دەلىت (٧٠): - (ئەم زاتە دووجار لە تەرقە سولتان عبدالجميد) دەھەنلىقى ۋەزىرى لى كرا قبۇلى نەكىد) بانگ كرايە ئەستەمۈول و سى سال لە وى دەسبە سەر مایە وە توانى بەھۆى ناودارە

٣٧. مهبهستی لەدەوری ئیسـتیباد دەورى سەلتەنەتى عەبدولحەمیدى دوودەم.
٣٨. قول ئاغاسى روتېيەكە لەسۈپاي تورك.
٣٩. لىرەدا ئەو رىستەي (ساداتن بقية السىوفى أولان) واتە دايانە پال ئەوانە لەشمىرىكەنلىكى سادات ماونەتەوە.
٤٠. لەنۇسىنەكە دەلىت (رفعتلو عزت أفندى) - رفعتلو - واتە خاونى پايەى بلند (صاحب المقام الرفيع) لەسەرەتەمى پادشاھىتى لەمەصردا ئەم نازناوه بۇ سەرۆك وزىران بەكاردەھىنرا وەك (صاحب المقام الرفيع مصطفى النحاس باشا).
٤١. مستنطىق (موستەنتىق) - واتە - محقق، ئەو كەسە لەدادگادا لىكۆلەنەوە دەكتار.
٤٢. من وابزانم ئەم مىۋۇوه بەپىي زنجىرە رووداوهكان سالى (١٣٢٦) بىت نەك (١٣٢٥) رۇمى.
٤٣. بەرامبەر (تحقيق) لىرەدا لىكۆلەنەوە بەكارھىنواه.

نکەن زین

www.zheen.org

- شىخان پەى مۇوصىل گشت بىن رەوانە ٣٢. ئە و بۇ ئەمە (ئەسرار ئەنگىزى) بەكار ھىنواه.
٣٣. شىخ عەبدولقادرى شەمدىنى، سەرۆكى كۆمەلى (تعالى و ترقى كورد) بۇ لەئەستەمۇول، ئەمە يەكەم رىڭخراوى كورددەو بەریزان (شەريف پاشا) و (ئەمین عالى بەدرخان) ئەندامى ئە كۆمەلە بۇون. بېرىۋە - كردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى، د. كمال مظہر احمد، ١٩٧٥ ص ١٠٠، هەروەها بېرىۋە كتىبى الجمعيات والنظم والاحزاب الكرديه في نصف قرن ١٩٥٨-١٩٨٩ د. عبدالستار طاهر شريف، ١٩٨٩، ص ١٩.
٣٤. خەليل منهور لەم بارەشەوە دەلىت: قورب يەك ھەفتە دوو ھەزار سوار ئامان وەئىمداد شىخان سالار موھەبىيا بىين شىران سەرەتەد پەرى ئىنتىقام خۇون شىخ ئەممەد.
٣٥. كە سكالاچىك بۇ كاربەدەستىك رەوانە دەكرا دەبىت بەرامبەرەكى گەورەو خۇى زۆر بچۈوك بکاتەوە، ئەمە داب و نەريتى كاغەز نۇوسىنى ئەو سەرەتە بۈوه، شويىھوارى ئەمە لەسەرەتەمى پادشاھىتىي عيراقىشدا مابۇو كە سەرۆك وزىران بەرامبەر پادشاھانى عيراق خۇى بە (العبد المطیع) پىشان دەدا كۆيلەيەتىش بەرامبەر خوا ئەبىت و بەس پىغەمبەرمان فەرمۇۋەتى (متى استعبدتم الناس وقد ولدتهم أمهاتم أحراجا؟).
٣٦. وا دىيارە هيچ فەرمانبەریك نەيتۋانىيە سەربەخۇ ھىچ كەرسەتەيەك لەرۇزىنامەكاندا بلاوبكاتەوە تا موافەقەتى فەرمانبەرلىخۇ بەرزىر وەرنەگىرى، بۆيە ئەم ھەق خوازىش وەلامدانەوەكە ئازدۇوەتە مەركەزى ويلايەت بۇئەوەي موافەقەتى لەسەر بىرى.

مه جلیسی تایبەتى بۇ لیوای سلیمانى

لەپىشکەوتنى حەفتەئ راپردوو شتىك باسى مەجلیسی تایبەتى لیوای سلیمانى
کراپوو ئەمچارەش وا باسى دەكەيندە.

لەمەوپىش بېرىار وابوو كە (٤) لەخەلگى قەزاكان و (٤)
لەمەئۈمىرانى ئەعزا دەپ، بۇ ھەلبىزاردەنی (٤) ئەعزا لەخەلگى سلیمانى وەها كرا.
رۆزى (١٥) ئى مانگ بەپىتى دەفتەرى بەلەدىيە لەوانە كە خانويان ھەزارو ھەزار
روپىه زىاتر بۇو (٢٠٥) كەس نووسرا كە رۆزى يەك شەممە (١٦) ئى مانگ
لەسەعات (٣) غروبىيەد بىنە دائيرە سىياسى بۇ نواندى بىرى خۆيان بۇ ئەو
(٢١) كەسە كە دانرابۇون لەوە (٤) كەسيانلىن ھەلبىزىرىت بۇ ئەعزايىيەتى ئەم
مەجلیسە.

ئەو (٢١) كەسەش ئەمانە بۇون: جەنابى حاجى حەسەن نەورەس ئەفەندى،
حاجى سەعید ئاغا، مەحمدەد ئاغاى عەبدولەحمان ئاغا، حاجى مەلا سەعید
ئەفەندى، عەزمى بەگى بابان، مەلا حسین ئەفەندى پىشكەندى، عەزىز ئەفەندى
موقتى، شىخ بابا على ئەفەندى، شىخ مەحمدەد ئەفەندى بەرزنجى، حاجى ئاغا
فەتھوللَا، عزەت بەگ، عەبدولەفتاح چەلەبى، غەفور ئاغا، فەتاح بەگى حاجى
ئىبراهيم بەگ، سەيد نورى ئەفەندى نەقىب، حاجى مەلا مەجىدىن ئەفەندى،
حاجى ئىبراهيم ئاغاى خەفاف، ئەحمدەد بەگى تۆفيق بەگ، جەمال بەگى
عیرفان، مەجىد ئەفەندى حاجى رسول ئاغا، حاجى ئەحمدەدى حاجى كەريم،
حەمدى بەگى رشيد پاشا، مەحمدەد بەگى فەتاح بەگ، عەبدولكەريم ئەفەندى
ئەلەكە، ئەحمدەد ئاغاى حاجى عەبدوللَا، حاجى ئەمین كاکە حەمە، حاجى مەلا
سەعید شائى، حاجى كاکە حەمە، صالح ئەفەندى قەپتانچى، حاجى كەريم
منىرخان، خواجە يۈنتوب.

رۆزى (١٦) ئى مانگ لەسەعات (٣) وە لەو (٢٠٥) كەسە كە نووسراپوو بەشۈتىياندا
بۇوه وە تەشريفيان بىرە دائيرە سىياسى كە دەچونە ژۇورەوە كاغەزى كە ناوى
ئەو (٣١) كەسە تىيا نووسراپوو دەدرايىھە خزمەتىيان ھەچەس كەس بەپىرى
خوى (٤) راستو چەپى لەبەرامبەر ناوى ئەوانە دەكىرد كە لاي باش بۇو. پاشا
ئەو كاغەزە راستو چەپ كراوە دەخرايىھە ناو سندوقى كە درزىكى ھەبۇو دەرگاي
قوقل دابوو. ھەتا سەعات ١٠ و نيو چاوهەۋانى كرا لەو ٢٠ كەسە (١٦) كەسى
ھاتو (٤١) ئەھات ئەو (٤١) كەسە وا دەزانم لەناو شار نەبۇون بۇ توتۇن داگرتۇن و
شت چوبۇونە دەرەوە لەبەرئەوە نەھاتن.
پاش ئەوە كە زانرا ئىتەر كەس نايەت سندوقەكە كرايەوەو كاغەزە راستو چەپ
كراوەكان ھېنرایە دەرەوە پاش وردىبۇنەوەو تەماشا كردن دەركەوت ئەوانە ئى
زۇريان بۇ دراوە بە جەنابى حاجى سەعید ئاغا و مەحمدەد ئاغاى عەبدولەحمان
ئاغاوجەمال بەگى عىرفان و حاجى ئىبراهيم ئاغاى خەفافن.
بەو تەحرە لەرۆزى (١٧) ئى مانگدا لەلایەنى جەنابى حاكمى سىياسىيەوە موبارەك
بادىيان بۇ نوسرارو لەشارىشدا ئىغانلان كرا.
ئىمەش بەناوى ھاواولاتىيەكانەوە (خۇ ولاتىيەكانەوە) موبارەك بادى و دوعاى
مۇقەقى و سەركەوتىيان دەكەين.

پىشکەوتن:

ژ (٧٨)

بەئۆكتۆبەرى ١٩٢١

(سەرچاوهى پىشۇو)

لە ئاواز دىلانە كە لە سېرىيا ھاتۇتە وە وايىتالە
يۈنلىڭ ناوى ام دو كىسىپشى تىاھىب بۇ زانىنى كىن
و كارىيان دوج گۈصىد كورى حاجى حسنسىن لە نەۋە
(نۆزى عىل) خلق مەلە كويىزە عبدىلە ھەممۇر خلق
صلېلەنى كە حاڭىن مەلە سورە لە بېرىدەد ام عبدىلە بەكىشىتە
استانبول .
وا اعلان كراوه كېم ادرىسە كاڭذى بۇ اوانە كەلائى
حىكىمت يۇقان بىنوسىرىت پىلىان دەكتە .

استانبول ھلال اچىر واسطە سىلە سېرىيادەن اسارتىدىن
قورىتىلەرق يۇقان حىكىمىتى طرفىدەن توقيف ايدىلان
صەفەلەم اھىرا مىيىندە ... اوغلى ..

پىشىخەوتىن (سەرچاودى پىشىوو) سالى (۲) ژمارە ۸۳ (نۆفەمبەرى ۱۹۲۱)

نکەى زېن

www.zheen.org

وينه كان

بنکهی زین

www.zheen.org

ئەورە حمان پاشای بابان

لە کتیبی (گەشتی پیج بۆ کوردستان - ۱۸۲۰، ل ۱۱۷)

و درگیرانی مەھەددە حەباقى)

سلیمانیه مبعوثی حاجی سعید افندی

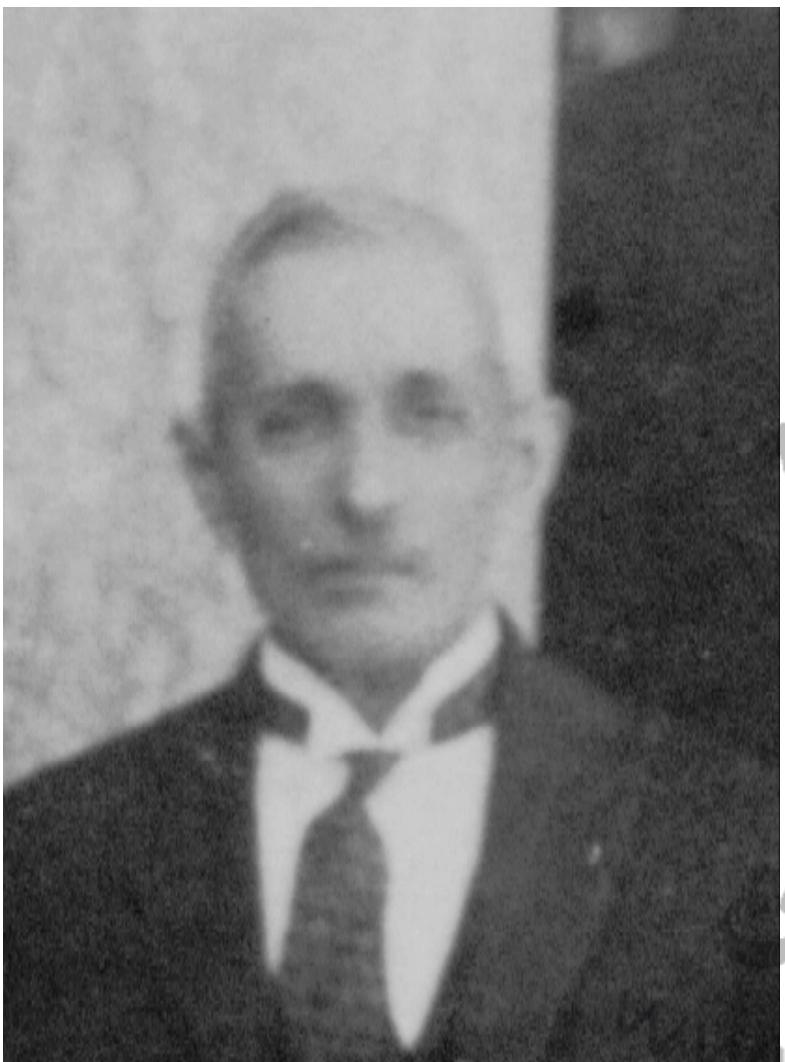

ئیسماعیل حەقى بابان، لە مەجلیسی مەبعووسانى عوسمانى
وهزىرى رۇشنىرى لە دەولەتى عوسمانى دا ۱۹۰۸
(لە بلاوكراوهى عثمانلى مبعوثىر وەرگىراوه)

سیمین (۶) یەنەلەنی ١٩٦٠

273

ئەمین زەگى بەگ

274

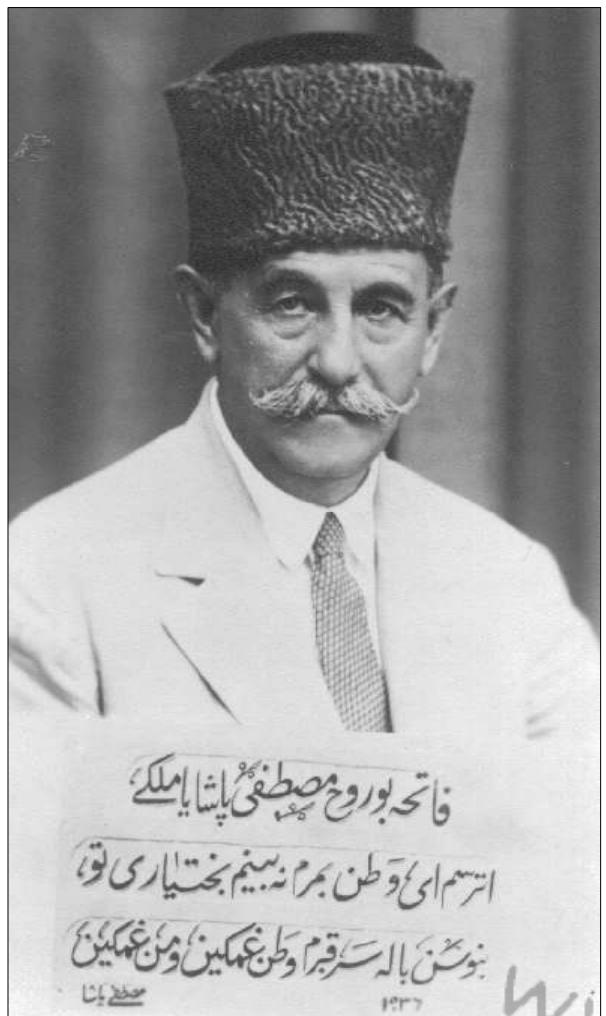

کەریمی عەلەگە

گۈزىدە يامونكى

بنگەی ڙين
www.zheen.org

مسته فا پاشا يامونكى

278

عارف صائب

277

ناوی شوینه کان
(ئىندىكىس)

بنگهی ڙين

www.zheen.org

ناو

ن

ئەرز رووم	41
ئەمارەتى ئامىدى	47
ئەمارەتى ئەردەلان	47
ئەستەمۆول	81، 73، 68، 52، 49، 47
	، 158، 133، 130، 122، 100، 104
	260، 259، 256، 228، 165
ئامىدى	29
ئەلۇن	268
ئەسراخان، ئەشتەرخان	77، 72
ئەزمەپ	165
ئەمەريكا	22، 19، 18
ئەوروپا	46، 24، 23، 18
ئەنلوس	248
ئورفە	209
ئىران	194، 178، 164، 163، 104، 97، 91، 78، 75، 59
ئىرلەندى باکور	24
ئيتاليا	22، 18
ئىسکەندرۇنە	41
ئىمارەتى بابان	260
ئەلمانيا	165، 164، 46، 30، 22، 19
ئىسکان	76

لاپەدە

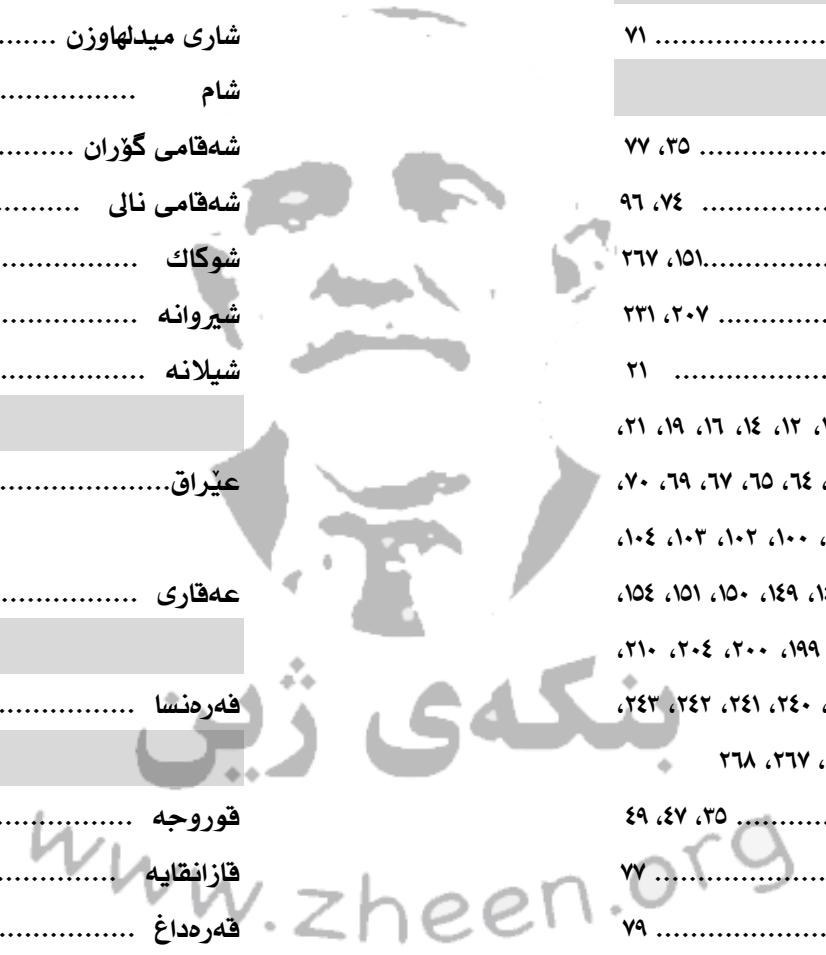
ب

بانە	213، 74
باسك	24
باسەرە	76
باشقەلا	167
باواجى	77
بازيان	220، 188
باژمووسىان	20
بەرلىن	145، 14
بەرنايەتى	21
بەريتانيا	137، 129
بەرزنجە	80
بەغداد	149، 136، 13، 131، 121، 100، 81، 79، 77، 74، 49، 47، 41، 40، 37، 36
بەلاشاوا	21
بەسرە	41
بەحرى قەزويىن	41
بەردىركى سەرا	79
بۈگان	194، 77
بېسان	71
بېرە ئى	21
بیروت	150

۲۶۷.....	خپری نیوزنگ
۱۸۳.....	خورمال
۲۱.....	خوشنادوتی
ج	
۲۱۹.....	چه مجه مال
۲۰.....	چوار قورنه
۱۸۴.....	چوراباخ
د	
۱۹۹.....	دولتی سورداش
۲۳۰.....	داریکه لی
۷۴، ۷۱.....	درگاه زین
۴۱.....	دریای پهش
۴۱.....	دریای سپی ناوه راست
۲۱.....	دهزیان
۲۱.....	در کاوا
۲۰، ۱۹.....	دهوک
۲۰۶، ۲۰۵.....	دوکان
۴۷، ۴۱.....	دیار بکر
ر	
۴۱.....	رپژه هلاتی ناوه راست
۲۱۹، ۲۰۵.....	رانیه
۲۰۴، ۴۱، ۴۵.....	رپواندر
۱۶۵.....	روباری دیجله

پ	
۳۰	پر ویسیا
۱۵۰، ۱۴۵	پاریس
۲۱	پوتیناوا
۲۱۹، ۷۷	پشدیر
۲۱۰.....	پیر مهنس سور
ت	
۷۷، ۴۱.....	تھوریز
۲۰.....	توبه کارہ
۲۰۷	تابین
۱۰۰، ۴۹	تاران
۲۰	تھنگڑہ
۱۶۴، ۱۳۷	تورکیا
ج	
۲۰۵، ۲۰۱	جاسانہ
ح	
۲۱	حمدہ کھریم
۲۳۹، ۴۱	حہلہ ب
خ	
۲۶۷، ۲۹، ۲۱.....	خانہ قی
۱۰۲	خاناقای حاجی ملا عہل
۱۰۲	خانہ قای مهحوی
۱۰۲	خانہ قای مه ولانا

ش	
۲۰۵.....	شاخی کوسرهت
۲۱۹، ۷۲.....	شاربازیر
۲۵۷، ۱۹۰، ۱۸۰، ۱۴۷، ۷۱، ۶۲.....	شارهزوور
۸۱	شاری میدله اوزن
۱۰۴.....	شام
۹۶.....	شهقامی گواران
۷۲.....	شهقامی نالی
۱۹۴.....	شوکاک
۲۱.....	شیروانه
۲۰.....	شیلانه
ع	
۱، ۱۰۷، ۱۳۵، ۱۳۴، ۱۳۳، ۱۲۱، ۱۰۶، ۱۰۵، ۷۸، ۴۶، ۴۵، ۴۰، ۲۷.....	عیراق
۲۶۱، ۲۲۰، ۲۱۹، ۲۰۴، ۱۹۳، ۱۷۵.....	
۷۶	عهقاری
ف	
۲۲، ۱۸	فهردنسا
ق	
۲۰.....	قوروچه
۲۱۰.....	قازانقایه
۷۲.....	قهردادغ
۱۸۳	قهشان
۲۱۹	

گ	
گوب تهپه ۲۵۷	
گویزه ۲۲۶، ۱۷۰	
گەرەکى تەيراوا ۲۱	
گرددشىن ۲۵۷	
گولەك ۲۰	
گولۇعەنبەر ۲۰۹، ۲۳۴	
گىمەدى ۲۱	
ل	
لەندەن ۱۰۰، ۴۷	
م	
ماودت ۱۸۳	
مهراغە ۱۹۳	
موصل ۲۰۴، ۱۹۶، ۹۳، ۷۷، ۷۴، ۵۱، ۶۷، ۴۱	
موصل ۲۳۹، ۲۳۵، ۲۲۳، ۲۲۱، ۲۲۹، ۲۲۸، ۲۲۶، ۲۲۵	
میرزاپۇستەم ۲۶۱، ۲۶۰، ۲۵۸، ۲۵۷، ۲۴۷، ۲۴۴، ۲۴۳، ۲۴۲، ۲۴۱	
میرنىشىنى بابان ۱۰۲، ۸۵، ۶۴، ۵۶، ۴۷، ۳۵، ۲۷	
میرنىشىنى سۈران ۴۷، ۳۵	
میرنىشىنى مۇكرييان ۳۵	
مېزۆپۆتاميا ۱۶۸	

زىنەت

www.zheen.org

فەلاچۇلان	۸۰
فەمچوغە	۲۰۷، ۲۰۶، ۲۰۵، ۲۰۱
فەيسەرى حاجى برايم	۲۲۷
فەيسەرى غەفور ئاغا	۲۲۷
فەيسەرى نەقىب	۲۲۷، ۲۱۰
فرىگە	۷۱
قلىاسان	۲۰۷
ك	
كوران	۲۱
كەلار	۲۱
كۈلەجۇ	۲۱
كەتلانى	۲۴
كۆرسى	۲۴
كۆيە	۲۰۵، ۳۹
كىرى	۳۹
كرمانشان	۴۹، ۴۷
كانيىسكن	۲۱۲
كوردستان	۱۰۵، ۱۰۰، ۹۷، ۷۸، ۴۶، ۴۴، ۳۹، ۳۵، ۲۴، ۱۴
كەركوك	۲۰۳، ۱۹۸، ۱۷۷، ۱۷۵، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۳۳، ۱۲۹، ۱۰۹
	۲۶۰، ۲۴۳، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۰۹
	۹۱، ۸۷، ۷۸، ۴۷، ۴۰، ۳۹، ۹
	۲۰۷، ۱۳۱، ۱۹۷، ۱۶۶، ۱۳۹، ۱۰۴، ۱۰۳

ن

نویدی ۸۰

ناوچه‌ی مالوان ۶۲، ۶۱

نهمسا ۳۰

ه

هونگکونگ ۲۴

هلهبجه ۲۵۸، ۲۱۹، ۳۹

همه‌دان ۷۷

هولییر ۱۰۳، ۴۰، ۳۹، ۲۱

هندستان ۲۲۱، ۱۹۷، ۱۰۱، ۱۴۷، ۱۳۱

هوانه ۱۹۵، ۱۲۹

هوانه ۷۱

بنکه‌ی زین
www.zheen.org

ناوی که سایه تییه کان
(ئیندیکس)

بنگهی ڙين

www.zheen.org

ناؤ

ن

لاپهڑ

- ئازاد عەبدولواحید ۱۱۸.
- ئازاد ھیدایەت دەلۋ ۲۲۵، ۱۴۷، ۱۲.
- ئاغا تەھا ۷۴، ۷۱، ۶۳، ۶۲.
- ئاغا فەتحوٰلَا ئەفەندى ۷۲.
- ئاغا فەتحوٰلَا چەلەبى ۹۲.
- ئاکۇ عەبدولكەریم شوانى ۱۱۹.
- ئالتۆسەر ۲۳.
- ئەحمدەد ئاغا ۱۸۷.
- ئەحمدەد بەگ ۲۱۹.
- ئەحمدەد بەگ تۆفيق بەگ ۱۳۷، ۱۱۲، ۷۸، ۷۷.
- ئەحمدەد بەگ ساحىقىران (حەمدى) ۷۱.
- ئەحمدەد تەقى ۲۰۴.
- ئەحمدەد پاشاي حاجى قادر ۷۱.
- ئەحمدەد خواجه ۲۰۷، ۲۰۱، ۲۰۰، ۱۹۷، ۱۹۳، ۱۹۲، ۱۹۱، ۱۰۰، ۱۱۸، ۱۱۷، ۴۲، ۱۰.
- ئەحمدەد رەفعەت ۲۴۹، ۲۳۱.
- ئەحمدەد فەھمى ۲۰۳، ۲۰۱.
- ئەحمدەد كەمال ۱۳۷.
- ئەحمدەد موختار بابان ۲۵۸، ۱۲۷.
- ئەحمدەدى عەزىز ئاغا ۱۴۹، ۳۱.
- ئەدمۇنز(ئىدمۇنز) ۹۶، ۷۸.
- ئەدیب (فەرمابىھىرى تەلغوراف) ۲۴۹.

ب

- ئەرستو ۲۴.
- ئەركان ئىبراهىم حىلىمى ۱۹۲.
- ئەكىرىمى سالخى رەشە ۱۴۹، ۱۴۷، ۹۶، ۱۶.
- ئەمین ئەفەندى ۲۳۴.
- ئەمین دوانلىزى ۲۰۳.
- ئەمین زەڭى بەگ ۱۹۱.
- ئەمین عالى بەدرخان ۲۶۱.
- ئەرەحمان ئاغا گەورە ۲۴۸.
- ئەرەحمان پاشاي بابان ۲۶۴، ۱۵۱، ۸۴، ۷۰.
- ئەورەحمان ئاغا ۷۱.
- ئەولۇ سوتەن ۱۸۳.
- ئۈلىش كويىنسىل ۲۴.
- ئىدمۇنز ۹۶.
- ئىسماعىل حەقى بابان ۲۱۷، ۲۶۳، ۱۵۹، ۱۲۵.
- ئىمیل دوركەھايم ۱۰.
- بابەكر ئاغا ۲۱۹.
- باران ۲۲.
- بالەنى ۱۸۳.
- بەرلىنەر ۱۴.
- بىرايم پاشاي بابان ۱۶۵، ۴۲.
- بىمارك ۲۴.

294

293

	ح
٥٩.....	حاجی ئەحان
٤٨.....	حاجی بەگ
٢٤٨.....	حاجی برايم
٧٥.....	حاجی سەعید
٢٤٨.....	حاجی سەعید ئاغا
٢٦٦.....	حاجی سەعید ئەفەندى
٢٤٨، ٧١.....	حاجی سەيد ئاغا
١٠٧، ٦٣.....	حاجی سعيد ئاغا
١٣٣.....	حاجى عەبدولىھ حمان مەمۇود
٧٦.....	حاجى عەبدوللە
٢٣١.....	حاجى عەبدوللە ئەفەندى
٢٤٨، ٦٣.....	حاجى عەلى ئاغا
١٥٢، ١٥١، ٥٩.....	حاجى غەنى
١٨٣.....	حاجى قادر
١٢٩.....	حاجى قادرى كۆپى
١٥٥، ٧٧، ٧٦.....	حاجى مەلا سەعید
١١٣، ٧٥، ٧٤، ٦٣.....	حاجى مەلا مەھىدىن مەعرووف (حاجى مەلا مەھىدىن)
١٨٢، ٦٢، ٦١.....	حاجى ميرزا
٢٢١.....	حاكم سون (عەلى تاجى)
١٨٣.....	حامىد
١٣٧.....	حەبىبە

	پ
١٧٩، ١٤.....	پاول بۆرشارد(بۆرخارد)
١٨٧.....	پوره ماتان
٢٠٩، ١١١، ٧٧.....	پيرەمىردد
	ت
١٩٥.....	توفيق ئەفەندى
٢٥١.....	توفيق پاشا
١٩٥.....	توفيق وھبى
٨١.....	توئاس مويىنسەر
٢١٠، ٢٠٢.....	تايەر ئەمین ئەفەندى
٢٥٨.....	تايەر بەگى جاف
	ج
٢٤.....	جۆرج واشنترن
١٥٢، ١٥١.....	جەمال بابان
١١٦.....	جەمال بەگ جاف
١٥٤، ٧٦.....	جەمال حەكيم
١٥٧، ١٣١.....	جەمال خەزندار
١٣٩، ١٣٨، ١٣٧، ١٢٠.....	جەمال عيرفان
١٩٧، ١٩٦، ١٩٣، ١٥٨، ١٥٧.....	جەمیلە
١٣٧.....	جەمیل بندى الروژبىانى
١٥٠.....	

ه	
داروغه	۶۰، ۵۹
درویش (سهرنوسری دادگا)	۲۴۹
درویش ئاغا	۱۸۲، ۶۰
دکتۆر زیاد	۲۵۰
دکتۆر چیا	۲۲۱
دکتۆر ضیاء	۲۶۰، ۲۳۹
دکتۆر کەمال فواد	۱۳
دکتۆر کەمال مەزھەر	۲۶۱، ۱۰۷، ۱۳۱
دکتۆر مارف خەزىنەدار	۱۵۳، ۱۳
دکتۆر ھەلکەوت حەکیم	۲۶۷، ۱۰۱، ۱۰۰، ۴۷
دیدرۇ	۲۸
ر	
رۇدۇلۇف بەلینەر	۱۶۹
راسىل	۱۶۹
رەشمى حاجى فەتاح	۲۱۱، ۲۱۰
رەشيد ئەقەندى كابان	۱۱۷
رەشيد پاشا	۲۳۱
رەشيد جەودەت	۲۲۱، ۲۱۹، ۱۹۳
رەشيد عەبدولكريم	۲۰۰
رەشيد غەفور	۲۰۸
رەفعەت عەبدولرەزاق	۲۰۹
رفیق حیلمى	۱۰۹، ۱۵۸، ۱۵۱، ۱۳۱، ۱۲۹، ۱۲۰، ۸۰
حەپسە خانى نەقىب	۱۹۷، ۱۳۷، ۱۱۴، ۱۱۳
حەسەن ياسىن	۲۶
حەسىب بەگ	۲۳۱
حەكىم باشى حەمامچى	۶۱
حەمە بەگى قادر پاشا	۱۱۷
حەمە بېچۈل	۱۰۸، ۱۰۷
حەمە خانى بانە	۱۹۳، ۱۹۲
حەمە سالخ بەگ	۷۹
حەمە كەركۈك	۷۶
حەمە ئەمەن بەگ	۱۱۶
حەمە ئەۋەرە حەمان ئاغا	۱۲۶، ۱۱۷، ۱۱۲، ۱۱۰، ۷۰
حەمدى	۲۰۹، ۱۰۹، ۱۲۷، ۱۲۶
حەمدى بەگى بابان	۱۲۵
حسين جاهد	۲۰۹
خ	
خالەھ ئۆمەر	۷۰، ۰۹
خالد پاشا	۳۷
خالد سەعىد	۲۰۶، ۲۰۵، ۲۰۱، ۲۰۰
خەلیل منەوەر	۲۶۱، ۲۶۰، ۲۵۸
خومىس ئەقەندى	۱۰۸
ج	
چاپمان	۷۸

سید محمد فهقی	۲۰۲
سیدین خانی سه قز	۱۹۳، ۱۹۲
سدیق سالح	۱۵۷، ۱۵۶، ۱۵، ۱۴، ۱۴۹، ۱۴۷، ۷۰، ۱۷، ۱۶
سلیمان پاشا	۸۲، ۵۲، ۴۹، ۴۸
سمه قولی	۲۱۱
سمهی قاوه‌چی	۲۱۱
سمکو	۱۹۴، ۱۹۳
سلطان عبدول‌حمدی دووهم	۹۲، ۶۱، ۰۹، ۰۶، ۰۵، ۰۴، ۲۶۲، ۲۵۹، ۶۵، ۱۱
سویزی	۲۳
ش	
شهرهف خانی بهدلیسی	۱۳۳
شهریف پاشا	۲۶۱
شهمسدهین سامی	۱۰۳
شکسپیر	۴۴، ۲۴
شیخ ئەحمد	۲۴۰، ۲۳۹، ۲۲۲
شیخ الاسلام	۲۵۸
شیخ حەممە غەریب	۱۱۷، ۱۰۹
شیخ رەزای تالەبانی	۱۵۸، ۱۲۲، ۹۲، ۸۰
شیخ سالح ئەفەندی	۲۵۰، ۲۴۹
شیخ سالح موققى زاده	۲۲۲
شیخ سەعید	۱۲۱، ۹۵، ۹۳، ۸۰
شیخ سەعید ئەفەندی	۲۵۰، ۲۴۹

ز
زیور
ژ
ژان ژاک روسو

رفیق سالح	۷۹، ۱۰۷، ۱۰۱، ۱۴۹، ۷۰، ۱۷، ۱۶، ۱۰
رمزی عبدالکریم	۲۰۶، ۲۰۰
رمزی مەلا مارف	۱۱۱
ریبور حەممە توفیق	۲۶
ریچ	۱۶۶، ۱۵۶، ۱۴۳، ۵۰
ز	
زیور	۲۰۹، ۱۰۴
ژ	
ژان ژاک روسو	۲۸
س	
سالح پاشا	۱۱۸، ۱۱۷
سالح زەگى	۲۰۵، ۲۰۳، ۲۰۲، ۱۲۷
سالح قول ناغاس	۲۵۰، ۲۳۲
سالح قەفتان	۱۹۱
سالم	۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۰۷
ستالین	۲۳
سدیقی حەیدەرى	۱۱۶
سید ئەحمدەدی بابا	۲۵۰، ۲۲۹، ۲۲۱
سید ئەحمدەدی بەرزنجى	۲۰۲
سید تەھا	۱۹۲
سید رەئوف	۱۹۸
سید رەزا	۱۹۸

شیخ مجده‌مد غهرب	۲۴۱، ۲۱۰
شیخ نجم الدین سید نوری	۲۳۰
شیخ نوری شیخ صالح	۱۱۸
ع	
عهلى ئيسحاق پاشا	۷۶
عهبدولکهريم قاسم	۷۹
عهبدوللا پاشای بابان	۶۱
عهزیز ناغای مهسرهف	۶۲
عیماد ئەممەد	۲۵
عوسمان ئەمنور	۲۶
عهبدوللا پاشا	۳۷
عارف سائیب	۲۰۳، ۱۹۴، ۱۹۳، ۱۷۷، ۱۳۷، ۱۲۰
عهزیز یامولکی	۱۱۳
عهبدوللا ناغای سەرشهقامى	۱۱۷
عهبدوللا سەعید حەممە ئاغا	۱۱۷
عزمى بهگى بابان	۱۲۴
عهبدولعهزیز ئەفەندى	۲۴۹
عهلى عیرقان	۱۳۷
عادیل	۱۳۷
عهبدولقادر رۆستەم بابان	۱۰۱
عهلى وەردى	۱۴۹
عهبدول قادر سەعید	۱۹۷
عهبدول خالید سابیر	۱۵۴

شیخ سەعید حەفید	۲۲۸، ۲۲۷، ۲۳۶، ۲۳۵، ۲۲۵
شیخ سەعید شیخ مەحمود	۲۵۶، ۲۵۰، ۲۴۱، ۲۴۰، ۲۲۹، ۲۲۲
شیخ سەعید گوپك تەپە	۲۴۲، ۲۳۰
شیخ سەید ئەفەندى	۲۲۸
شیخ عەبدولقادر ئەفەندى	۲۴۱
شیخ عەبدولقادر شەمزینى	۲۴۰
شیخ عهلى	۲۵۱
شیخ عهلى قازى	۱۰۲
شیخ قادر	۱۱۶، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۰۹
شیخ قادری حەفید	۲۰۷، ۲۰۴، ۱۹۵، ۱۹۴، ۱۲۹
شیخ مارفى نۇدى	۸۱، ۶۴، ۵۳
شیخ مەحمود	۸۳، ۸۲، ۸۰، ۷۷، ۷۶، ۷۰، ۱۵، ۱۴
شیخ مەحمودى گولانى	۱۱۲، ۱۰۹، ۱۰۷، ۹۶، ۹۴، ۹۳، ۸۵، ۸۴
شیخ مەعروف	۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۳، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۱۹، ۱۱۷، ۱۱۵
شیخ مەعروفى نەقىب	۱۹۲، ۱۹۱، ۱۷۷، ۱۵۷، ۱۵۴، ۱۳۸، ۱۳۷، ۱۲۸
شیخ محمدەد بن عەبدولوهاب	۲۰۴، ۲۰۳، ۲۰۲، ۲۰۱، ۱۹۹، ۱۹۸، ۱۹۰، ۲۱۹، ۲۱۴، ۲۱۳، ۲۱۲، ۲۱۱، ۲۰۹، ۲۰۵
شیخ محمدەد عهلى	۲۰۷، ۲۵۰، ۲۴۰، ۲۳۹
شیخ مەعروف	۱۹۹
شیخ مەعروف	۲۴۰، ۲۲۹
شیخ مەعروفى نەقىب	۲۵۱
شیخ محمدەد عهلى	۵۲
شیخ محمدەد عهلى	۱۲۲

زنگنه

www.zheen.org

ف	
فهتاح بهگی ساحیبقران ۲۴۸، ۷۱	عبدولقداری بابان ۱۶۶، ۴۹
فهتحی حذین ۶۰	عباس العزاوی ۱۰۵، ۱۴۷
فههمی ئەفەندی ۲۵۰	عەزیز قەزار ۲۰۳
فەھمی یوزباشی ۲۲۲	عیسا ۱۶۷
فرایزەر ۴۹، ۴۸، ۴۷	عىزەت تۆپچى ۲۰۳
فواد مەجید میسرى ۱۵۸، ۱۳۹	عومەر ئاغاي خەزىنەدار ۲۶۵
فواد مەستى ۲۰۸	عوسمان پاشا ۲۳۴
ق	عەزیز بەگی بابان ۱۷۹
قول ئاغاس ۲۶۲، ۲۳۱	عىزەت نەجىب ۲۰۱
قادر ئەفەندى ۲۳۲	عەل خانى كورى سەردار ۱۹۴
قادر بەگى عىزەت بەگ ۷۹	عەزیز كوردى ۲۰۶، ۲۰۵
قادر سەعید (قالەي ئائىشە خان) ۱۹۷، ۱۱۷	عەل كوردى ۲۰۷
قادرى دەلاك ۱۸۴	عەمى مارف ۲۱۰
قازى محمدەد ۱۱۶	عوسمان پاشاى حەممە پاشا ۲۵۸
قالەي شەريف ۱۸۸	عبدولسەtar تاھير شەريف ۲۶۱
غ	عىزەت پاشا ۲۴۳
غاندى ۲۴	عبدالرقىب يوسف ۱۵۴
غەفور ۲۴۸	عبدوللا زەنگەنە ۲۱۷، ۱۵۸، ۱۴۷، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴
غەفورى میرزا كەرىم ۱۵۷	

ملا حمدون	۹۲، ۹۰، ۸۷، ۸۵، ۶۱، ۱۴
مه حمود ئاغای زل	۱۸۲، ۶۲، ۶۱
مارف ئاغا تەها	۶۳
مېچەر سۇن	۲۲۱، ۲۱۹، ۱۹۳، ۱۰۰، ۹۴، ۶۴
مارتن لوئر	۸۱
ملا عەبدوللەزىز	۸۳
مامۇستا موحىسىن	۲۶
مستۇ	۱۸۲، ۶۰
مستەفا نارى	۶۰
مەولانا خالىدى نەقشبەندى	۱۰۲، ۱۰۱، ۸۳، ۸۱، ۵۳
مە حمود پاشا	۲۲۸، ۲۳۴، ۴۸
محمدىد خان	۴۹، ۴۷
محمدىد سەلان حەسەن	۱۵۰، ۴۴
مارك سايكس	۹۷، ۹۶
ماتىنى پىپۇدى	۹۷
محمدىد ئاغا	۱۱۰
مستەفا پاشا يامولكى	۱۳۱، ۱۲۹، ۱۲۸، ۱۱۷، ۱۱۰
مامۇستا جەعھەر	۱۴۷
محمدىد عەلى	۱۵۳
محمدىد رەسول ھاوار	۱۰۹، ۱۰۷، ۱۰۴، ۷۰
محمدىد حەممە باقى	۱۶۴، ۱۰۷
مامۇستا كەرىم ئەحەمەد	۱۵۷

كاظم حسن الدجىلى	۲۰۹
كاك ئەحمدەد	۱۰۳، ۱۲۱
كاك ئەحمدەدى شىخ	۲۳۶
كامىلە	۱۳۷
كانت	۲۴
كەريم ئاغاي نەنى	۱۸۲، ۶۰، ۵۹
كەريمى حىسامى	۱۰۱
كەريمى ئەلەكە	۱۰۴، ۱۱۸، ۱۱۷
كەھىپى فەتەح بەگ	۱۱۰
كەمال رەئوف مەممەد	۱۰۴
كۈشۈر ئەفەندى	۲۲۶
كوردى	۶۱
گۆيىتە	۴۴
گۈزىدە يامولكى	۱۱۳
لينين	۲۲
مستەفا نەرىمان	۲۲۵، ۲۲۳، ۱۴۷، ۱۲
محمدىد مستەفا كوردى	۱۳
محمدىد مستەفا (حمدە بۆر)	۱۰۳، ۱۵۲، ۱۴۷، ۶۱، ۱۳
محمدىد ملا كەرىم	۱۵۲، ۱۰۲، ۱۳

نهجیب (فهرمانبهری نیجریا)	۲۴۹
نهوشیروان مستهفا	۱۴۷، ۱۷
نوری عهلي سهیدمل	۲۰۲
	۵
هادی سائب	۱۹۰
هیگل	۲۴
	۶
وهستا حسنهین کل	۱۸۳
وسو ئاغا	۲۱۲
	۷
يونس	۶۰
يونس ئاغا	۷۶
يونس عبدول قادر	۲۰۸، ۲۰۰، ۱۹۹، ۱۹۱، ۱۹۷

بنکهی زین
www.zheen.org

محمد رئوف ته وکولی	۱۰۱
مهلا یونس	۱۸۳
ماجد مصطفی	۲۰۷، ۲۰۶، ۱۹۷
میچهر ئەدمۇنز	۲۰۰، ۱۹۹
مجید خانەقینى	۲۰۸
میرزا ئەحمدەدى قەلەمچى	۲۱۰
مستهفا پاشا	۲۳
مەحمود پاشای حەممە پاشا	۲۰۹
مەحمود پاشای جاف	۲۵۲
مەحمود (فهرمانبهری تەلغوراف)	۲۴۹
مەممەد تۆفيق	۲۴۷
مەممەد ئەمەن زەگى بەگ	۲۶۰، ۱۵۸، ۱۰۱، ۱۰۰، ۱۳۵، ۱۳۳، ۱۲۴، ۵۱، ۵۰
میشائیل نویمان	۲۵، ۹
مارکس	۲۴، ۲۳، ۱۰
ماکس ۋېبەر	۲۸، ۲۴، ۱۰
مەممەد عەلی قەرداغى	۱۴۷، ۱۷، ۱۶
	ن
نوبەرت ئیلیاس	۱۰
نائیله	۱۳۷
ناپلیون	۲۴
ناسرالدین شا	۹۰
نال	۸۴

بەرھەم و بڵاۆکراوەگانى نۇوسەر

13-Fadil Ahmad:LUTTE ARMEE ENTRE LE
MYTHE ET LAREALITE
In: HALKAWT HAKIM: Les Kurdes Par- delà
.1,exode.Paris 1992

* و تارى خەباتى چەكدار لەنیوان ئەفسانە و راستىدا. لەلایەن (د. ھەنگەوت
حەكىم) ھەوە كراوەتە فەرەنسى و لەكتىپىكدا سالى ۱۹۹۲ لەپارىس بڵاۆکراوەتەوە.
ئەم وتارە لە گۇفارى يەكگىرنىدا بڵاۆکراوەتەوە و چەندىن كەس لەسەريان
نووسىووه.

14 -Fadil Ahmad: Die Kurdische
Befreiungsbewegung zwischen Stammeskultur und
politischer Erneuerung. Hildesheim.1994.

* كتىبى: بزوتنەمەوە پېزگارى گەلى كورد لەنیوان كەلتۈورى عەشرەتگەرى و
مۇدىئىنكردنەمە سىاسىدا. ئەممە نامەي ماجستيرى سالى ۱۹۹۴ .۵

٢٠٠٤ - ئەلۋەن و ئەفسانە سلیمانى رومن

٢٠٠٥ - مىزۇوى بىرى كوردى لىكۆلەنەمە سلیمانى

٢٠٠٥ - الصقر الأحمر سلیمانى سيناريو

(ترجمە: شەھاب القره لوسى)

٢٠٠٦ - من بپوام بەديمۆكراتى كوردى نىيە. لىكۆلەنەمە سلیمانى

١. خۇرگىران	خەپىنیۆزەنگ	كورتە چىرۆك
٢. راوماسى	ستۆكمەلەم	رۇمان
٣. لەگىزلاودا	ستۆكمەلەم	كورتە چىرۆك
٤. ھەلۆي سوور	سلیمانى	سيناريو
٥. پىكھاتنى چوارچىبەي ئابورىو	سلیمانى	سياسىي - چىنى بۇرجوازى لەشارى سلیمانىدا.
٦. التىارات والأتجاهات الأدبية والفكرية في القرن التاسع عشر - التأخي ۱۹۷۲		
٧. خانقىن خلال ربع قرن (۱۹۰۰ - ۱۹۲۵)، خمس حلقات، - ((التاخي)) و
او ۱۲ او ۱۴ حىزيران - ۱۹۷۳، ۱۹۷۴، ۱۹۷۵، ۱۹۷۶		
٨. خانقىن خلال ربع قرن (۱۹۰۰ - ۱۹۲۵) - بحث ميدانى - السليمانية . ۲۰۰۵		
٩. الرومانтика في الأدب الكردي - مجلة الثقافة، عدد (۱) س (۴) ص (۱۰۱) -
بغداد - ۱۹۷۴		
١٠. لماذا سادت اللهجة الگورانية في الأدب الكردي - مجلة الثقافة - بغداد - ۱۹۷۳		
١١. چەند لىكۆلەنەمە دەربارە شەپى بارتىزانى - خەپىنیۆزەنگ - ۱۹۸۱		

12-Fadil Ahmad:Die Stellung der Frau in der
Kurdischen Gesellschaft.

In: VIA- Magazin (Bonn). 3 (1991) S.1-20

* و تارى: دەوري ژن لەكۆمەلى كوردىستاندا (بەئەلەمانى) لە گۇفارى VIA دا
بڵاۆکراوەتەوە.